

ISSN 1648-9667

LIETUVOS AGRARINĖS EKONOMIKOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF AGRARIAN ECONOMICS

**LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIS
IR KAIMO PLĖTRA**

AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT
IN LITHUANIA

2004

VILNIUS, 2005

UDK 338.43(474.5)
Li 334

Leidinių parengė Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
Published by the Lithuanian Institute of Agrarian Economics

Autorių kolektyvo vadovas doc. dr. Gediminas Radzevičius
General Editor *Assoc. Prof. Dr.*

Mokslinė redaktorė dr. Ramutė Naujokienė
Scientific Editor

Recenzentas prof. dr. Mečislovas Treinys
Reviewer

Redakcinė kolegija:
Editorial Board:

dr. Romualdas Zemeckis
dr. Irena Kriščiukaitienė
doc. dr. Vlada Vitunskienė
dr. Jonas Jasaitis
Virgilijus Skulskis

TURINYS

CONTENTS

PRATARMĖ	7
<i>FOREWORD</i>	
I. LIETUVOS AGRARINIS SEKTORIUS BŽŪP KONTEKSTE.	9
<i>I. LITHUANIAN AGRARIAN SECTOR IN THE CONTEXT OF CAP</i>	
1. Esminiai agrarinės politikos pokyčiai, Lietuvai tapus ES nare. Gediminas Radzevičius	9
<i>1. Essential changes in agrarian policy after Lithuania's accession into the EU</i>	
2. Pagrindinių žemės ūkio ir kaimo plėtros teisinių dokumentų apžvalga. Andrius Burlėga	13
<i>2. An overview of legislation on agriculture and rural development</i>	
3. Finansinės paramos instrumentai. Darius Jazepčikas, Ramunė Uosytė	15
<i>3. Financial support instruments</i>	
II. LIETUVOS ŽEMĖS IR MAISTO ŪKIO KONKURENCINGUMAS	24
<i>II. COMPETITIVENESS OF THE LITHUANIAN AGRICULTURAL AND FOOD SECTOR</i>	
1. Tradiciniai žemės ūkio ir maisto produktai	24
<i>1. Traditional agricultural and food products</i>	
1.1. Grūdai. Viktorija Dmuchovskaja	37
<i>1.1. Grains</i>	
1.2. Pienas. Deiva Mikelionytė	47
<i>1.2. Milk</i>	
1.3. Mėsa. Albertas Gapšys	61
<i>1.3. Meat</i>	
1.4. Cukriniai runkeliai. Viktoras Vaikutis	66
<i>1.4. Sugar beet</i>	
1.5. Linai. Linas Grinevičius	71
<i>1.5. Flax</i>	
1.6. Bulvės. Ingrida Lukošiuūtė	76
<i>1.6. Potatoes</i>	
1.7. Daržovės. Ingrida Lukošiuūtė	84
<i>1.7. Vegetables</i>	
1.8. Vaisiai ir uogos. Andžela Armonienė	90
<i>1.8. Fruit and berries</i>	
1.9. Rapsai. Linas Grinevičius	95
<i>1.9. Rape</i>	
1.10. Kiti produktai. Valentinas Dubinas	95
<i>1.10. Other products</i>	

2. Netradiciniai žemės ūkio ir maisto produktai. Valentinas Dubinas ..	101
2. <i>Non-traditional agricultural and food products</i>	
3. Ekologiški žemės ūkio ir maisto produktai. Emilija Kairytė	105
3. <i>Organic agricultural and food products</i>	
4. Žuvininkystės produktai. Viktoras Vaikutis	109
4. <i>Fisheries products</i>	
5. Užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais tendencijos.	
Tamara Petuchova, Audronė Laskauskienė	111
5. <i>Tendencies for foreign trade in agricultural and food products</i>	
III. ŽEMĖS IR MAISTO ŪKIO STRUKTŪRINIAI POKYČIAI	117
III. STRUCTURAL CHANGES IN THE AGRICULTURAL AND FOOD SECTOR	
1. Žemės ūkio gamybos struktūra	117
1. <i>Structure of agricultural production</i>	
1.1. Bendroji žemės ūkio produkcija. Irena Kriščiukaičienė,	
Nijolė Pelanienė	117
1.1. <i>Gross agricultural production</i>	
1.2. Bendroji pridėtinė vertė ir pajamos žemės ūkyje.	
Vaida Šapolaitė	119
1.2. <i>Gross value added and income in agriculture</i>	
2. Žemės ūkio ir maisto pramonės subjektų struktūra.	
Erika Ribašauskienė, Valentinas Dubinas	124
2. <i>Structure of agro-food industry entities</i>	
3. Ūkių veiklos rezultatai. Arvydas Kuodys	131
3. <i>Results of farm business survey</i>	
4. Maisto produktų ir gėrimų gamyba. Nijolė Pelanienė	143
4. <i>Manufacture of food products and beverages</i>	
5. Žuvininkystės sektoriaus apžvalga	146
5. <i>An overview of the fisheries</i>	
5.1. Jūrų žuvininkystė. Arina Motova	146
5.1. <i>Marine fishery</i>	
5.2. Vidaus vandenų žuvininkystė. Viktoras Vaikutis	148
5.2. <i>Inland fishery</i>	
6. Kooperacijos plėtra. Virgilijus Skulskis	151
6. <i>Cooperation development</i>	
IV. KAIMO PLĖTRA	156
IV. RURAL DEVELOPMENT	
1. Demografinė situacija. Lina Pareigienė	156
1. <i>Demographic situation</i>	
2. Kaimo žmonių gyvenimo kokybė. Daiva Verkulevičiūtė.....	160
2. <i>Life quality of rural population</i>	
3. Kaimo infrastruktūra. Renata Navikienė	166
3. <i>Rural infrastructure</i>	

4. Ekonominės veiklos įvairinimas	169
<i>4. Diversification of economic activities</i>	
4.1. Kaimo turizmas. Daiva Kšivickienė	169
<i>4.1. Countryside tourism</i>	
4.2. Smulkaus ir vidutinio verslo plėtra. Erika Ribašauskienė ...	173
<i>4.2. Development of small and medium-sized business</i>	
5. Kultūros paveldo saugojimas. Alvydas Aleksandravičius, Emilija Kairytė, Renata Navikienė	179
<i>5. Conservation of cultural heritage</i>	
6. Bendruomeninis judėjimas ir <i>Leader</i> programa.	
Daiva Kšivickienė	182
<i>6. Community movement and Leader initiative</i>	
V. APLINKOSAUGA	186
<i>V. PROTECTION OF THE ENVIRONMENT</i>	
1. Agrarinė aplinkosauga bendroje ES erdvėje. Emilija Kairytė, Jolanta Drożdż	186
<i>1. Protection of the agri-environment in the EU context</i>	
2. Žemės ištekliai. Agnė Čiapaitė	188
<i>2. Land stock</i>	
3. Ekologinis ūkininkavimas. Emilija Kairytė, Antanina Tamošaitienė ..	193
<i>3. Organic farming</i>	
4. Atsinaujinantys energijos šaltiniai. Jolanta Drożdż	197
<i>4. Renewable energy sources</i>	
5. Gamtos paveldo saugojimas. Jolanta Drożdż	200
<i>5. Conservation of natural heritage</i>	
REZIUMĖ	202
<i>SUMMARY</i>	

SANTRUMPOS / ABBREVIATIONS

AB – akcinė bendrovė
BPD – Bendrasis programavimo dokumentas
BT – bruto tona
BVP – bendrasis vidaus produktas
BŽŪP – bendroji žemės ūkio politika
EB – Europos Bendrija
EDV – europinis dydžio vienetas
ELPA – Europos laisvosios prekybos asociacija
ES – Europos Sąjunga
EŽŪOGF – Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondas
IĮ – individualioji įmonė
JAV – Jungtinės Amerikos valstijos
IAKS – Integruota administravimo ir kontrolės sistema
KB – kooperatinė bendrovė
KN – kombinuotoji nomenklatūra
KPP – Kaimo plėtros planas
LAEI – Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
LRV – Lietuvos Respublikos Vyriausybė
LŽŪU – Lietuvos žemės ūkio universitetas
MPŪV – mažiau palankios ūkininkauti vietovės
MVĮ – mažos ir vidutinės įmonės
NMA – Nacionalinė mokėjimo agentūra
NVS – Nepriklausomų Valstybių Sandrauga
PPO – Pasaulinė prekybos organizacija
PVM – pridėtinės vertės mokestis
SAPARD – Specialioji žemės ūkio ir kaimo plėtros programa
SVV – smulkus ir vidutinis verslas
UAB – uždaroji akcinė bendrovė
ŪADT – Ūkių apskaitos duomenų tinklas
ŪB – ūkinė bendrija
ŽŪB – žemės ūkio bendrovė
ŽŪK – žemės ūkio kooperatyvas
ŽŪKB – žemės ūkio kooperatinė bendrovė
ŽŪN – žemės ūkio naudmenos
ŽŪM – Žemės ūkio ministerija
ŽŪPGF – Žemės ūkio paskolų garantijų fondas

PRATARMĖ

Šis leidinys yra šeštasis iš Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto (LAEI) kasmetinių leidinių apie Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtrą. Tai analitinė ekonominės ir socialinės žemės ūkio, perdirbamosios pramonės, žuvininkystės ir kaimo raidos apžvalga, parengta pagal statistinę informaciją, žemės ūkio, žuvininkystės ir perdirbamosios pramonės įmonių atskaitomybės duomenis, LAEI darbuotojų atliktų tyrimų rezultatus.

Lietuvai 2004 metai buvo ypatingi, tai pirmieji narystės Europos Sąjungoje (ES) metai. Lietuva įsiliejo į bendrąją ES rinką. Atsivėrė galimybė veikti didesnėje ir aktyvesnėje rinkoje, naudotis ES paramos instrumentais. Tačiau kartu su padidėjusiomis galimybėmis Lietuvos žemės ūkio sektoriui teko priimti ir ES bendrosios rinkos iššūkius: didesnę konkurenciją vidaus rinkoje, aukštus kokybės standartus, prekybos ir gamybos apribojimus (kvotas).

Lietuvos žemės ūkio sektorius pirmaisiais narystės ES metais, pasinaudojęs naujomis galimybėmis, pasiekė gerų rezultatų. Padidėjo žemės ūkio produkcijos gamybos, supirkimo ir perdirbimo apimtys. Užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto prekėmis apyvarta per 2004 metus padidėjo beveik 24 proc. Žemės ūkio produktų gamintojų pajamos kartu su tiesioginėmis ir kompensacinėmis išmokomis išaugo 45 proc. Buvo modernizuojami ūkiai ir maisto pramonės įmonės, plėtojami alternatyvūs verslai. Suaktyvėjo kooperatinis judėjimas ir kaimo bendruomenių veikla.

Šiame leidinyje pateikta penkerių metų laikotarpio žemės ūkio ir kaimo plėtros rodiklių dinamika, tačiau daugiau dėmesio skirta 2004 metų įvykiams, dokumentams ir rezultatams.

Kaip ir kiekvienais metais, norėdami kuo skubiau šią knygą parengti ir išleisti, turėjome tenkintis išankstiniais 2004 metų statistiniais rodikliais. Galutiniai rodikliai ir 2004 metų ekonominiai ir finansiniai rezultatai atsispindės vėliau išleistuose Statistikos departamento leidiniuose ir kitais metais LAEI išleistoje apžvalgoje.

Leidiny skiriamas visiems, kas domisi žemės ūkio ir kaimo plėtros problemomis. Naudingos medžiagos jame ras žemės ūkio specialistas ir mokslininkas, ūkininkas ir verslininkas, dėstytojas ir studentas.

Nuoširdžiai dėkojame Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (LRV) ir Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerijos vadovams ir darbuotojams už pagalbą teikiant statistinę informaciją ir patarimus.

Būsime dėkingi ir Jums, gerbiami skaitytojai, už pastabas ir pasiūlymus, kurie padės mums tobulinant kitų metų leidinį.

Lietuvos agrarinės ekonomikos
instituto direktorius

doc. dr. Gediminas Radzevičius

I. LIETUVOS AGRARINIS SEKTORIUS BŽŪP KONTEKSTE

I. LITHUANIAN AGRARIAN SECTOR IN THE CPNTEXT OF CAP

1. Esminiai agrarinės politikos pokyčiai, Lietuvai tapus ES nare

1. Essential changes in agrarian policy after Lithuania's accession into the EU

Europoje vykę reiškiniai, turėję tiesioginės įtakos Lietuvos agrarinei politikai, buvo ES plėtra, Bendrosios žemės ūkio politikos (BŽŪP) reforma, Pasaulinės prekybos organizacijos (PPO) susitarimai žemės ūkio ir maisto produktų prekybos liberalizavimo klausimais.

2004 m. gegužės 1 d. – esminio istorinio pasikeitimo momentas. Lietuva kartu su kitomis 10 šalių tapo visateisėmis ES narėmis. Šis faktas turėjo tiesioginės įtakos Lietuvos agrarinei politikai. Nuo įstojimo dienos pradėti įgyvendinti ES BŽŪP principai, įdiegta supaprastinta tiesioginių išmokų sistema ir rinkos reguliavimo priemonės.

Lietuva įsiliejo į bendrąją ES rinką, kurioje garantuotas laisvas prekių, darbo jėgos ir kapitalo judėjimas. Laisvas prekių judėjimas atvėrė galimybę veikti didesnėje ir aktyvesnėje rinkoje, naudotis ES eksporto paramos instrumentais, susidarė palankesnės prekybos su trečiosiomis šalimis sąlygos, ypač su Rusija, Ukraina, Baltarusija. Laisvas darbo jėgos judėjimas teikia galimybę įsidarbinti kitose ES šalyse (esant nedarbui), jaunimui mokytis ir stažuotis Vakarų šalyse, įsisavinti naujas technologijas ir įgyti vadybos įgūdžių. Laisvas kapitalo judėjimas sudarė palankias sąlygas užsienio investicijoms Lietuvos žemės ūkyje ir perdirbamojoje pramonėje, geresnes žemės ūkio subjektų apsirūpinimo finansiniais ištekliais (pakankami kreditiniai ištekliai, prieinama palūkanų norma) galimybes.

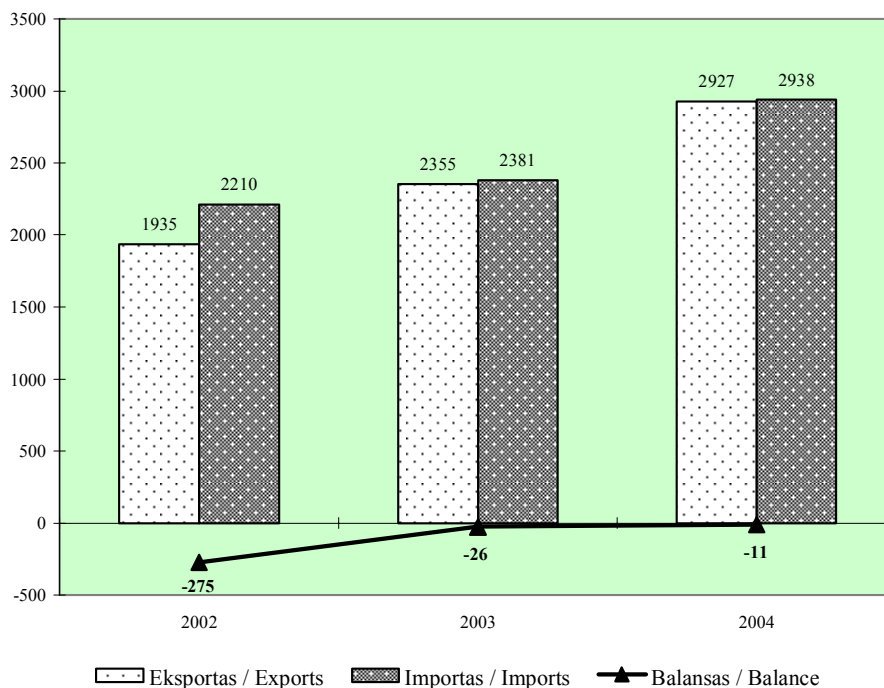
Tačiau kartu su atsivėrusiomis galimybėmis Lietuvos žemės ūkio sektoriui teko priimti ir ES bendrosios rinkos iššūkius: didesnę žemės ūkio ir maisto produktų konkurenciją vidaus rinkoje, aukštus kokybės standartus, prekybos ir gamybos apribojimus (kvotas). Problemų kelia nepakankama patirtis dirbti didelėje konkurencinėje rinkoje, aukštos kvalifikacijos specialistų ir talentingo jaunimo emigracija į kitas šalis.

Teigiamą poveikį Lietuvos žemės ir maisto sektoriui pereinamuoju laikotarpiu darė nacionalinės pasirengimo narystei ES programos, finansuojamos iš Lietuvos biudžeto, taip pat ES SAPARD parama, sudariusi sąlygas modernizuoti ūkius, perdirbamąją pramonę, plėtoti alternatyvius verslus, sukurti BŽŪP administruoti būtinas struktūras ir parengti reikiamos kvalifikacijos specialistus, mokyti bei informuoti kaimo gyventojus.

Bendrosios žemės ūkio produkcijos vertė 2004 metais siekė 4,6 mlrd. Lt, per metus padidėjo 2 proc.: gyvulininkystės produkcija išaugo 8 proc., o augalininkystės 2 proc. sumažėjo. Daugiau supirkta grūdų (25 proc.), pieno (12 proc.), gyvulių ir paukščių (7 proc.). 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, vidutinė galvijų supirkimo kaina buvo 33, kiaulių – 8, paukščių – 9, pieno – 20 proc. didesnė. Tai lėmė integracija į ES bendrąją rinką ir produkcijos konkurencingumo didinimo priemonės.

Pradėtos įgyvendinti kai kurios ES rinkos reguliavimo priemonės: parama lieso pieno perdirbimui ir geriamojo pieno vartojimui, privatus sūrių saugojimas, eksporto kompensacinių išmokų sistema. Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvoje pradėjus taikyti maisto gaminių eksporto gražinamųjų išmokų sistemą, išmokų suma už mėsą, mėsos produktus ir gyvus gyvulius buvo apie 15,7 mln. Lt, už pieno produktus – 32,3 mln. Lt.

Statistikos departamento duomenimis, 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto prekėmis apyvarta padidėjo 23,8 proc. (apie 1,1 mlrd. Lt). Eksportas padidėjo 24,3 proc., importas – 23,4 proc. Neigiamas užsienio prekybos balansas sumažėjo iki –11 mln. Lt (1.1 pav.)

1.1 pav. Žemės ūkio ir maisto produktų užsienio prekybos pokyčiai 2002–2004 metais, mln. Lt

Fig. 1.1 Changes in foreign trade of agricultural and food products in 2002–2004, in mill. Litas

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Sėkmingai modernizuotos pagrindinių žemės ūkio produktų perdirbimo įmonės atitinka aukštus ES reikalavimus. Bendrajai ES rinkai teikti produkciją turi teisę 34 paukščių ir gyvulių skerdyklos, 38 mėsos, 32 pieno, 26 žuvų perdirbimo įmonės. 22 maisto pramonės įmonės įgyvendinusios sertifikuotas kokybės vadybos sistemas pagal ISO 9001 standartus, 6 įmonės – aplinkos vadybos sistemas pagal ISO 14000 standartus. Garantuotos produkcijos kokybės sertifikatus turi 127 pieno ūkiai.

Plėtojama ekologinė gamyba. Šalyje 2004 metais buvo 1179 sertifikuoti ekologinės gamybos ūkiai. Sertifikuotas plotas – 42,9 tūkst. ha, arba apie 1,5 proc. visų šalies žemės ūkio naudmenų (ŽŪN). Išmokos pagal atskiras ekologinių pasėlių rūšis padidėjo 2–3 kartus, palyginti su 2003 metais.

Didėja nacionalinio biudžeto ir ES fondų parama žemės ūkiui ir kaimo plėtrai. Finansinė parama žemės ūkio sektoriui (įskaitant miškininkystę ir žuvininkystę) 2004 metais, palyginti su 2001-aisiais, padidėjo daugiau kaip 2 kartus.

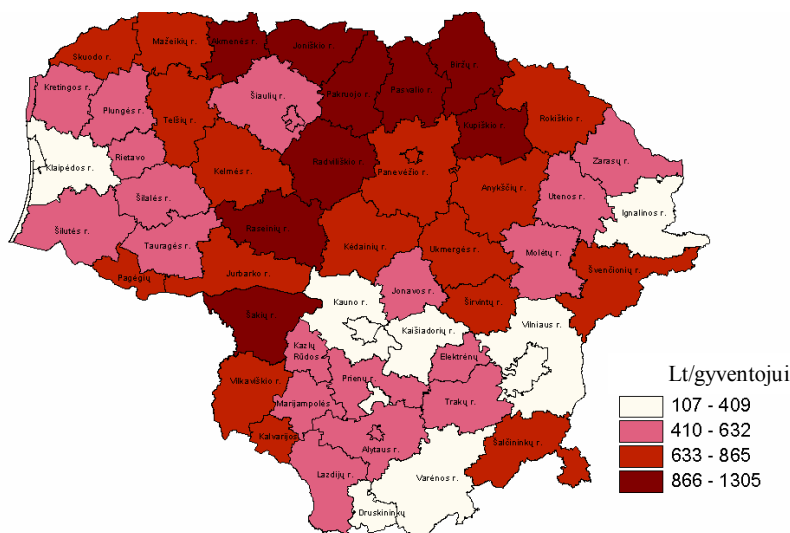
Svarią investicinę paramą Lietuvos žemės ir maisto ūkis gavo iš Specialiosios žemės ūkio ir kaimo plėtros programos (SAPARD). 2004–2006 metais per visus septynis paraiškų rinkimo etapus Nacionalinė mokėjimo agentūra (NMA) sudarė 883 paramos sutartis, kurių bendra suma – 616 mln. Lt.

Lietuvoje nuo 2004 m. gegužės 1 d. pradėjo veikti ES tiesioginių išmokų sistema, leidžianti mokėti iki 55 proc. ES lygio tiesiogines išmokas. Tiesioginėms išmokoms už ŽŪN ir pasėlių plotus skirta 388,99 mln. Lt 238,5 tūkst. pareiškėjų, 2004 metais deklaravusių 2551,9 tūkst. ha. Iš viso tiesioginėms išmokoms už žemę ir gyvulius 2004 metais skirta 495,65 mln. Lt.

2003 metais žemdirbiams buvo sudarytos sąlygos susigrąžinti akcizo mokesť už dyzeliną. Per 2003–2004 metus žemės ūkio ir vidaus vandenų žuvininkystės produkcijos gamintojams buvo gražinta 92,5 mln. Lt akcizo mokesčio už 2003 metais įsigytus dyzelinius degalus. Nuo 2004 m. sausio 1 d. žemdirbiai degalinėse įsigyja neapmokestinto akcizo mokesčiu žymėto dyzelino.

Padidėjus finansinei paramai, pardavimo apimtims ir kylant žemės ūkio produktų supirkimo kainoms, labai išaugo žemdirbių pajamos. 2004 metais žemės ūkio produktų gamintojų pajamos kartu su tiesioginėmis ir kompensacinėmis išmokomis buvo didesnės 2,9 mlrd. Lt, arba 45 proc. nei 2003 metais. Vienam dirbančiam žemės ūkyje asmeniui 2004 metais vidutiniškai teko 12 tūkst. Lt pajamų (2003 m. – 8 tūkst. Lt).

Ir bendras pajamų lygis, ir finansinė paramos dalis atskiriems šalies regionams labai skirtinga (1.2 pav.). Vertinant 2004 metų tiesioginių išmokų, Kaimo plėtros plano (KPP) ir nacionalinės pagalbos priemonių sumas, tenkančias vidutiniškai vienam kaimo gyventojui, matyti, kad didžiausią paramą gavo Biržų savivaldybės kaimo gyventojai. Vidutiniškai jiems teko po 1305 Lt paramos. Toliau – Joniškio (1286 Lt), Pakruojo (1118 Lt), Kupiškio (1030 Lt) ir Šakių (1023 Lt) savivaldybių kaimo žmonės. Mažiausiai paramos tenka Vilniaus savivaldybės kaimo gyventojams – tik po 107 Lt. Tiesa, čia kaimo vietovėse registruota labai daug gyventojų, daugiau kaip 85 tūkst. Sunku objektyviai įvertinti atitinkamus rodiklius ir Kauno bei Klaipėdos savivaldybėse, kur sudėtinga atskirti kaimo gyventojus, dirbančius kaime ir mieste. Tačiau, be abejonės, labiausiai nuskriausti Ignalinos ir Varėnos savivaldybių kaimo žmonės, kadangi net minimalių pragyvenimo pajamų jiems neužtikrina nei produkcijos pardavimai, nei finansinė parama.

* - KPP - Kaimo Plėtros planas: Mažiau palankios ūkininkauti vietovės, Ankstyvas ūkininkų pasitraukimas ir Agrarinė aplinkosauga.

1.2 pav. Tiesioginės išmokos, Kaimo plėtros plano* ir valstybės pagalbos priemonių parama kaimo gyventojams 2004 metais, Lt/gyventojui
 Fig. 1.2. Direct payments, RDP and state support to rural population in 2004, in Lit per capita

Kaimo gyventojų ir žemdirbių švietimas, konsultavimas, mokymas – viena esminių žemės ūkio ir kaimo plėtros sąlygų, be kurios neįmanoma toliau tobulinti žemės ūkio gamybos, struktūriškai pertvarkyti ir pritaikyti laisvosios rinkos sąlygoms žemės ūkį, taip pat modernizuoti kaimą kaip tradicinę gyvenamąją vietovę, kurioje gyvena daugiau kaip trečdalis šalies gyventojų. Žemdirbių švietimu, konsultavimu ir mokymu rūpinasi Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba, Žemės ūkio rūmai, mokslo, studijų ir mokymo institucijos. Koordinuojant šių institucijų veiklą, daugiausia dėmesio skiriama teikiamų konsultavimo paslaugų kokybei. Prioritetas skiriamas konsultavimo paslaugų plėtrai. Žemdirbiams konsultuoti iš Kaimo rėmimo programos 2004 metais skirta 7595 tūkst. Lt.

Per 2004 metus surengta 1080 seminarų, ūkininkams suteikta per 62 tūkst. konsultacijų. Pagal ūkininkavimo pradmenų mokymo programą suorganizuoti 104 mokymo kursai, mokyti 3147 ūkininkai. Vykdam žemdirbių tęstinį mokymą, SAPARD lėšomis paremti 77 mokymo projektai, mokyta 15 tūkst. žemdirbių.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos agrarinės politikos prioritetas – konkurencingų ir efektyvių ūkininkų struktūrų kūrimas. Tam tikslui turi būti maksimaliai efektyviai panaudotos ir nacionalinio biudžeto, ir ES fondų paramos lėšos. Europos žemės ūkio modelis orientuotas į daugiavilkinę, tausojančią, gamtą ir aplinką tausojančią ūkininkavimą. Šį modelį privalės atitikti ir Lietuvos žemės ūkis, rinkai teikiantis sveikus ir kokybiškus maisto produktus, saugantis kraštovaizdį, gamtos ir kultūros paveldą.

Taigi Lietuvos agrarinė politika turi būti nukreipta visos visuomenės lūkesčių tenkinimui. Šia prasme ji traktuotina plačiau, apimant ne tik žemės ir maisto ūkį, bet ir kaimo vietovių plėtrą.

Pagrindinis Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros tikslas – darni žemės ūkio ir kaimo plėtra su modernia gamybine ir socialine infrastruktūra ir sveika aplinka, teikianti visos šalies gyventojams geros kokybės produktus ir paslaugas, o kaimo gyventojams – palankias verslo, darbo ir buitines bei socialines sąlygas. Jis įtvirtintas pagrindiniuose Lietuvos strateginiuose dokumentuose. Artimiausio laikotarpio prioritetai: siekti tolygios kaimo ekonominės ir socialinės plėtros, užtikrinti modernaus, kooperuoto ir konkurencingo žemės ūkio ir maisto sektoriaus formavimą.

2. Pagrindinių žemės ūkio ir kaimo plėtros teisinių dokumentų apžvalga

2. An overview of key legislation on agriculture and rural development

2004 m. gegužės 1 d. įsigaliojus Stojimo į ES sutarčiai ir Lietuvos Respublikai tapus ES nare, ES institucijų priimti teisės aktai tapo taikomi ir Lietuvos Respublikoje. Lietuva buvo išpareigojusi suderinti įstatymus ir kitus teisės aktus su ES teisės aktais, todėl dauguma Lietuvos Respublikos teisės aktų, priimtų 2004 metais žemės ir maisto ūkio bei kaimo plėtros srityse, taip pat buvo skirti užtikrinti ES teisės įgyvendinimą ir perkėlimą į nacionalinę teisę, ES paramos fondų lėšų naudojimo ir įsisavinimo reglamentavimą. Per 2004 metus Žemės ūkio ministerijos teikimu priimta 14 įstatymų, 122 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai ir išleisti 698 žemės ūkio ministro įsakymai.

Derinant nacionalinės teisės normas su ES teise, t. y. įgyvendinant ES teisės aktus ir siekiant išvengti tų pačių visuomeninių santykių dvigubo reglamentavimo (ES ir Lietuvos teisės aktuose), Lietuvos Respublikos Seimas 2004 metais priėmė Lietuvos Respublikos baltojo cukraus virškvočio mokesčio įstatymo pakeitimo, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir maisto produktų atsargų deklaravimo ir perteklinių atsargų vienkartinio apmokestinimo, Lietuvos Respublikos cukraus ir perdirbtų produktų atsargų deklaravimo ir perteklinių atsargų vienkartinio apmokestinimo, Lietuvos Respublikos žuvininkystės įstatymo pakeitimo, Lietuvos Respublikos pašarų įstatymo pakeitimo, Lietuvos Respublikos cukraus įstatymo pakeitimo, Lietuvos Respublikos augalų sėklininkystės įstatymo pakeitimo ir Lietuvos Respublikos gyvūninės kilmės atliekų tvarkymo įstatymo pripažinimo netekusiu galios įstatymus.

Be to, siekiant detaliau reglamentuoti tam tikrų visuomeninių santykių grupes, sudaryti efektyvesnes prielaidas žemės ir maisto ūkio modernizavimui, darniai žemės ūkio plėtrai, kaimo žmonių gyvenimo kokybės gerinimui, atsisakant įstatymų nuostatų, nepagrįstai ribojančių asmenų teises, ar suderinant galiojančių įstatymų nuostatas su Civiliniu kodeksu ir kitais įstatymais, buvo priimti Lietuvos Respublikos melioracijos įstatymo pakeitimo, Lietuvos Respublikos kooperatinių bendrovių (kooperatyvų) įstatymo papildymo 3-1 straipsniu, 11 straipsnio papildymo ir Kooperatinių bendrovių (kooperatyvų) įstatymo pakeitimo įstatymo 3 straipsnio pakeitimo, Lietuvos Respublikos atsiskaitymo už žemės ūkio produkciją įstatymo 2, 4, 5, 6, 7 ir 8 straipsnių pakeitimo ir papildymo, Lietuvos Respublikos žemės įstatymo pakeitimo, Lietuvos

Respublikos žemės ūkio paskirties žemės išigijimo laikinojo įstatymo pakeitimo ir Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymo 7, 8, 9, 10 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymai.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, siekdama užtikrinti Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo (EŽŪOGF) Garantijų skyriaus priemonių įgyvendinimą, 2004 m. vasario 6 d. nutarimu Nr. 135 paskyrė Žemės ūkio ministeriją EŽŪOGF Garantijų skyriaus atsakingąja institucija ir nustatė kitas institucijas, atsakingas už šio fondo Garantijų skyriaus priemonių įgyvendinimą.

Atsižvelgdama į Lietuvos stojimo į ES sutarties Stojimo akto nuostatas ir siekdama įgyvendinti ES BŽŪP cukraus sektoriuje ir tinkamai pasirengti nuo narystės dienos dirbti bendrojoje ES rinkoje, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. kovo 1 d. nutarimu Nr. 230 pritarė Pasirengimo pereiti prie ES cukraus režimo pagrindinėms nuostatomis, o programa buvo patvirtinta žemės ūkio ministro 2004 m. kovo 9 d. įsakymu Nr. 3D-103.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimu Nr. 935 patvirtino Lietuvos 2004–2006 metų Bendrąjį programavimo dokumentą. Žemės ūkio sektoriui skirtas Bendrojo programavimo dokumento 4 prioritetas – Kaimo plėtra ir žuvininkystė. Pagrindinis šio prioriteto tikslas – remiantis gamtiniais išteklių ir gyventojų tradicijomis, sukurti pažangų žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės sektorių, investuojant į alternatyvią veiklą ir tradicinį ūkininkavimą, į ekonominių veiklos įvairinimą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. lapkričio 8 d. nutarimu Nr. 1391 „Dėl tiesioginių išmokų žemės ūkio veiklos subjektams teikimo 2005 metais“ nustatė 2005 metų Lietuvos žemės ūkio veiklos subjektams mokamų tiesioginių išmokų dydžius ir šaltinius, iš kurių šios išmokos mokamos.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. lapkričio 3 d. nutarimu Nr. 1388 nusprendė įstoti į Europos Bendrijų Teisingumo Teisme nagrinėjamą bylą, Lenkijos Respublikos iškeltą ES Tarybai dėl 2004 m. kovo 22 d. Tarybos sprendimo 2004/281/EB 1 straipsnio 5 punkto paskelbimo negaliojančiu. Šioje byloje Lenkijos Respublika Teisingumo teismo prašo panaikinti Tarybos priimto sprendimo nuostatas, nustatančias tiesioginių paramos schemų pagal BŽŪP taikymo naujosios valstybės narėms sąlygas.

Reikia pažymėti, kad 2004 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Biokuro gamybos ir naudojimo skatinimo 2004–2010 metais programą (2004 m. rugpjūčio 26 d. nutarimas Nr. 1056) ir Pašarų kokybės valstybinės kontrolės 2004–2006 metų programą (2004 m. rugpjūčio 31 d. nutarimas Nr. 1092), Kooperatinių bendrovių (kooperatyvų) pripažinimo žemės ūkio kooperatinėmis bendrovėmis (kooperatyvais) taisyklės (2004 m. lapkričio 3 d. nutarimas Nr. 1367) ir Kaimo rėmimo programos lėšų, skirtų 2004 metais fizinių ir juridinių asmenų reikalavimams sumokėti už bankrutuojančių ir bankrutavusių įmonių bei išregistruotų iš Juridinių asmenų registro dėl bankroto likviduotų įmonių perdirbti supirktą žemės ūkio produkciją iš dalies (iki 36,8 proc.) patenkinti, skyrimo taisyklės (2004 m. rugsėjo 8 d. nutarimas Nr. 1143), pakeitė 2004 m. spalio 27 d. nutarimu Nr. 1329 nutarimą, reglamentuojantį atsiskaitymo už žemės ūkio produkciją terminus, o 2004 m. balandžio 21 d. nutarimu Nr. 454 – tipines pieno pirkimo–pardavimo sutarties sąlygas.

3. Finansinės paramos instrumentai

3. Financial support instruments

Tiesioginės išmokos. Nuo 2004 metų gegužės mėnesio Lietuvai tapus ES nare, pradėjo veikti vienkartinį išmokų už plotus schema. Tiesioginių išmokų pagrindinis tikslas – žemės ūkio veiklos subjektų pajamų palaikymas.

2004 metais tiesioginių išmokų finansinį voką sudarė pagrindinė vienkartinį išmokų už plotus schema – 25 proc. ES išmokų lygio ir papildomų išmokų schema – iki 30 proc. ES išmokų lygio. Pagrindinių išmokų finansinis šaltinis – ES biudžetas (EŽŪOGF Garantijų dalis). Papildomų išlaidų šaltiniai finansiniai šaltiniai du: ES biudžetas (EŽŪOGF Orientavimo dalis) ir nacionalinis biudžetas (Kaimo rėmimo programa).

2004 metais deklaruota 2551,9 tūkst. ha pasėlių ir kitų ŽŪN, už kurias 238,5 tūkst. pareiškėjų gaus 495,65 mln. Lt tiesioginių išmokų. Vykdamas teisinių normų reikalavimus, per 2004 metus suspėta išmokėti tik dalį numatytos tiesioginių išmokų sumos.

2004 metais pagal ES tiesioginių išmokų sistemą žemės ūkio veiklos subjektams buvo numatytos devynių rūšių įvairaus dydžio išmokos (1.1 lentelė).

1.1 lentelė. Tiesioginės išmokos 2004 metais

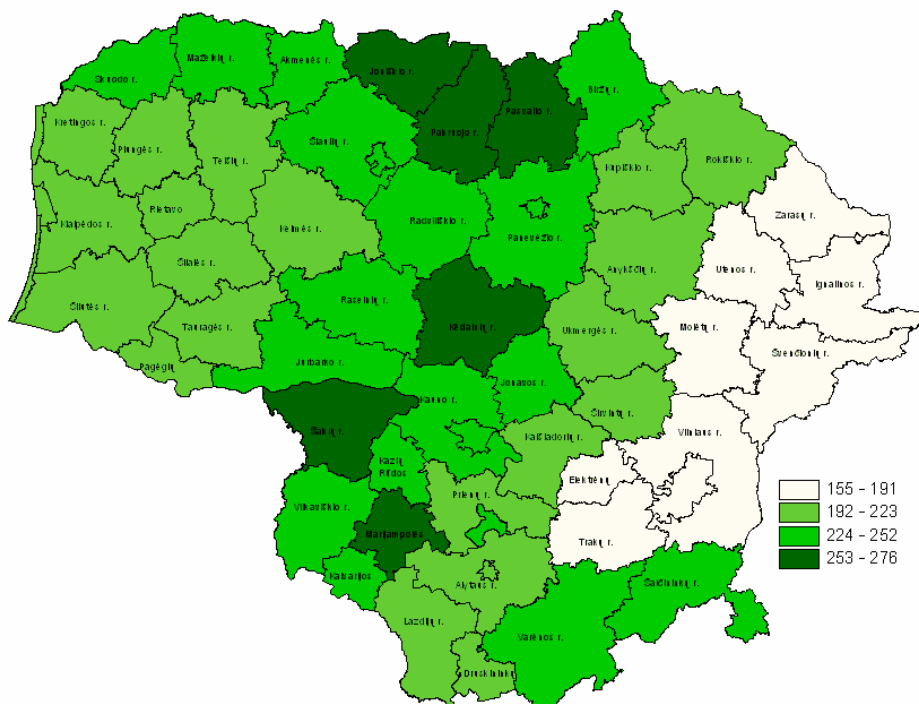
Table 1.1. Direct payments in 2004

Išmoka už: / <i>Payment for:</i>	Pagrindinė išmoka <i>Basic payment</i>	Papildoma išmoka <i>Additional payment</i>	Iš viso <i>Total</i>
ES remiamų pasėlių plotus, Lt/ha <i>EU supported arable crops, Lt/ha</i>	112,14	196,15	308,29
bulvių, skirtų krakmolo gamybai, plotus, Lt/ha <i>starch potatoes, Lt/ha</i>	112,14	173,70	285,84
pluoštinių linų plotus, Lt/ha / <i>fibres flax, Lt/ha</i>	112,14	463,47	575,61
ES neremiamų pasėlių plotus, Lt/ha <i>other arable crops, Lt/ha</i>	112,14	–	112,14
pievų ir ganyklų plotus, Lt/ha <i>meadows and pastures, Lt/ha</i>	112,14	–	112,14
karves žindenes ir telyčias, Lt/vnt. <i>suckler cow and heifers, Lt/head</i>	–	500	500
bulius, Lt/vnt. / <i>bulls, Lt/head</i>	–	510	510
skerdimo, Lt/vnt. / <i>slaughter, Lt/ha</i>	–	90	90
ėriavedes, Lt/vnt. / <i>ewe, Lt/head</i>	–	30	30

Šaltiniai: ŽŪM duomenys.

Tiesioginės išmokos pieno sektoriui buvo skiriamos iš nacionalinio biudžeto. Už melžiamą karvę buvo mokama po 110 Lt, už kontroliuojamą – papildomai po 43 Lt. Šias tiesiogines išmokas gavo 116 tūkst. pieno gamintojų.

Daugiausia tiesioginių išmokų, skaičiuojant vidutiniškai vienam ŽŪN hektarui, 2004 metais teko Vidurio Lietuvos (Joniškio, Pakruojo, Marijampolės, Kėdainių, Šakių ir Pasvalio savivaldybių), o mažiausiai – Rytų Lietuvos (Trakų, Elektrėnų, Švenčionių, Utenos ir Zarasų savivaldybių) žemės ūkio subjektams (1.3 pav.).

1.3 pav. Tiesioginės išmokos pagal savivaldybes 2004 metais, Lt/ha

Fig. 1.3. Direct payments by municipalities in 2004, Lt/ha

Šaltiniai: LAEI, NMA duomenys.

Kaimo plėtros planas. Nuo įstojimo į ES Lietuvoje pradėtos taikyti KPP 2004–2006 metams priemonės. Tai investicinių ir kompensacinių priemonių rinkinys, skirtas konkurencingumui didinti, restruktūrizuojant ūkius, ir aplinkosauginėms priemonėms įgyvendinti. KPP yra septynios priemonės numatytiems tikslams pasiekti: „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“, „Ankstyvas pasitraukimas ir prekinės žemės ūkio gamybos“, „Agrarinė aplinkosauga“, „Standartų laikymasis“, „Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku“, „Parama pusiau natūriniais ūkiams restruktūrizuoti“ ir „Techninė parama“.

Daugiausia lėšų skirta priemonei „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“. Šiai priemonei 2004 metais buvo numatyta 162,3 mln. Lt (39 proc.). Gauta 107 tūkst. paraiškų, kurių suma – 199 mln. Lt. Daugiausia paraiškų pateikė Šilutės, Šalčininkų, Anykščių ir Šilalės savivaldybės, nei vienos paraiškos – Marijampolės, tik viena – Birštono, trys – Pakruojo, keturios – Joniškio, po devynias – Šiaulių ir Kėdainių savivaldybės.

Priemonė „Ankstyvas pasitraukimas ir prekinės žemės ūkio gamybos“ kompensuoja vyresniems ūkininkams dėl jų pasitraukimo iš gamybos prarastas pajamas ir turi įtakos žemės valdų persikirstymui bei restruktūrizavimui. Šiai priemonei 2004 metams buvo numatyta 104 mln. Lt (25 proc.). NMA gavo 6,5 tūkst. paraiškų, kurių suma – 52,4 mln. Lt. Aktyviausiai paraiškas teikė Kėdainių, Panevėžio, Pasvalio ir Raseinių savivaldybių ūkininkai. Mažiausiai paraiškų gauta iš Druskininkų, Trakų ir Birštono savivaldybių vyresnio amžiaus ūkininkų.

Priemonei „Agrarinė aplinkosauga“ 2004 metams buvo skirta 51,8 mln. Lt (12 proc.). NMA gavo 1277 paraiškas, kurių suma – 28,7 mln. Lt. Daugiausia – iš Molėtų, Trakų, Šalčininkų, savivaldybių, mažiausiai – iš Birštono, Skuodo, Jurbarko savivaldybių.

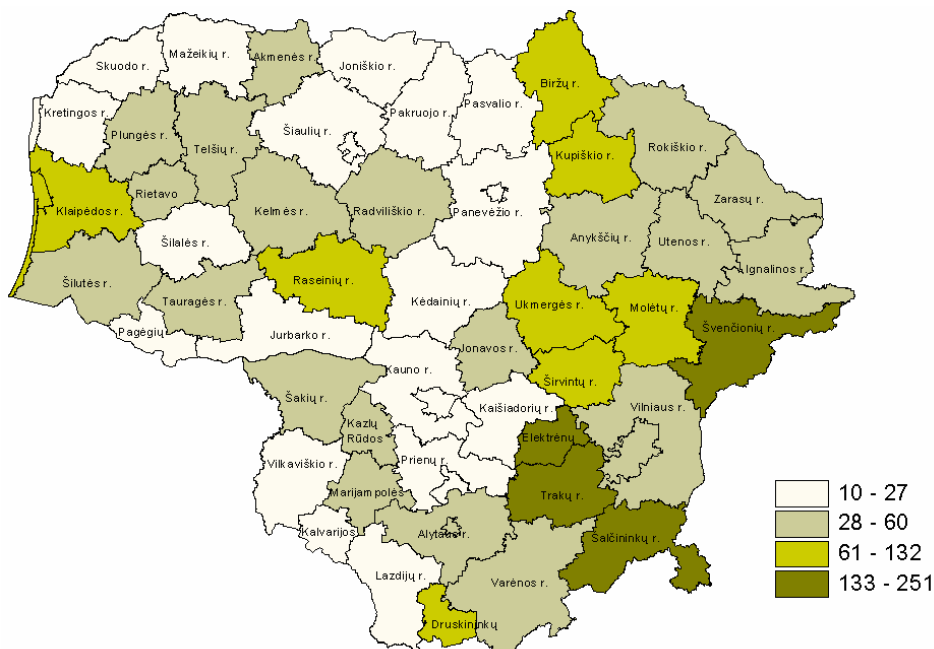
Priemonei „Standartų laikymasis“ 2004 metams buvo numatyta 49,6 mln. Lt (12 proc.). Gauta 1691 paraiška, kurių suma – 42 mln. Lt. Čia aktyviausi buvo Šilutės, Telšių ir Plungės, o pasyviausi – Trakų, Elektrėnų ir Birštono savivaldybių žemdirbiai.

Žemės ūkio paskirties žemei apželdinti mišku paramos 2004 metais paprašė 200 asmenų – 7,2 mln. Lt, o buvo numatyta 24,2 mln. Lt (6 proc.). Aktyviausiai paraiškas teikė žemės savininkai iš Ukmergės, Molėtų ir Telšių savivaldybių. Tuo tarpu visai nebuvo pareiškėjų iš Rietavo, Mažeikių, Pagėgių, Jurbarko, Biržų, Kretingos ir Kėdainių savivaldybių.

Pagal priemonę „Parama pusiau natūriniam ūkiams restruktūrizuoti“ sulaukta 862 paraiškų, kurių suma – beveik 3 mln. Lt, o 2004 metams buvo skirta 22,4 mln. Lt (5 proc.). Daugiausia paraiškų pateikė Šilalės, Kelmės ir Tauragės savivaldybių smulkieji ūkininkai, nei vienos paraiškos negauta iš Varėnos, Kėdainių, Akmenės savivaldybių.

Iš viso KPP paramai gauti 2004 metais pateikta 117,7 tūkst. paraiškų, kurių suma – 332,33 mln. Lt. Tai sudaro 79 proc. visų 2004 metams numatytų pinigų, arba 12,7 proc. visų KPP pinigų 2004–2006 metams.

KPP parama vienam deklaruotam ŽŪN hektarui pasiskirstė priešingai nei tiesioginės išmokos. Daugiausia KPP priemonių paramos, skaičiuojant vidutiniškai vienam hektarui, gavo Rytų Lietuvos savivaldybių – Švenčionių, Šalčininkų, Trakų ir Elektrėnų žemdirbiai (1.4 pav.), mažiausiai – derlingų žemių rajonai, kurie gavo didesnes tiesiogines išmokas už deklaruotus plotus, t. y. Kėdainių, Joniškio, Pakruojo, Pasvalio rajonai.

1.4 pav. Kaimo plėtros plano priemonių „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės“, „Ankstyvas ūkininkų pasitraukimas iš prekinės gamybos“ ir „Agrarinė aplinkosauga“ parama 2004 metais, Lt/ha

Fig. 1.4. Support according to the measures of Rural Development Plan „Less favoured areas“, „Early Retirement“ and „Agri-environment“ in 2004, in Lt/ha

Šaltiniai: LAEI, NMA duomenys.

Struktūrinė parama. 1999 metais Europos Taryba patvirtino reglamentą 1268/1999/EB dėl Bendrijos paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai Vidurio ir Rytų Europos šalims kandidatėms. Remiantis šiuo dokumentu, narystės ES siekiančioms šalims per 2000–2006 metus buvo numatyta teikti finansinę paramą pagal SAPARD. Ši programa buvo skirta šalims kandidatėms pasirengti įgyvendinti ES teisinius technologinius reikalavimus. ES nustatė paramos skyrimo sistemą ir paramos šaltinius. 2004 metų vasario mėnesį buvo paskelbtas paskutinis kvietimas SAPARD lėšoms įsisavinti. Iš viso iki narystės ES dienos buvo surengti septyni paraiškų teikimo etapai, pasirašyta sutarčių, kurių suma – daugiau kaip 616 mln. Lt (1.2 lentelė).

1.2 lentelė. SAPARD parama 2002–2004 metais

Table 1.2. Support according to SAPARD in 2002–2004

Priemonės Measures	Planuota, mln. Lt Project, mill. Lt	Pateikta paraiškų Applications presented	Pasirašyta sutarčių Agreements concluded	Panaudojimas, proc. Implementation level, %
I. Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą <i>Investments into primary agricultural production</i>	448	323	238	53
II. Žemės ūkio ir žuvininkystės produktų perdirbimo ir marketingo tobulinimas <i>Improvement of processing and marketing of agricultural and fishery products</i>	201	363	235	117
III. Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas / <i>Development of economic activity and encouragement of alternative income</i>	79	62	34	43
IV. Kaimo infrastruktūros tobulinimas <i>Improvement of rural infrastructure</i>	149	184	98	66
V. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku ir miškų infrastruktūros tobulinimas <i>Afforestation of agricultural land used for agricultural activities and improvement of forests infrastructure</i>	35	0	-	0
VI. Profesinis mokymas / <i>Vocational training</i>	17	11	10	60
VII. Techninė parama, informavimas <i>Technical support, information</i>	20	2	2	12

Šaltinis: NMA duomenys.

2004 metais SAPARD buvo išleista daugiau kaip 280 mln. Lt, iš kurių 210 mln. Lt – ES biudžeto, 70 mln. Lt – nacionalinio biudžeto lėšos.

Daugiausia SAPARD parama pasinaudojo Kauno ir Panevėžio, o mažiausiai – Alytaus ir Utenos apskričių žemės ūkio subjektai ir kiti kaimo gyventojai (1.5 pav.).

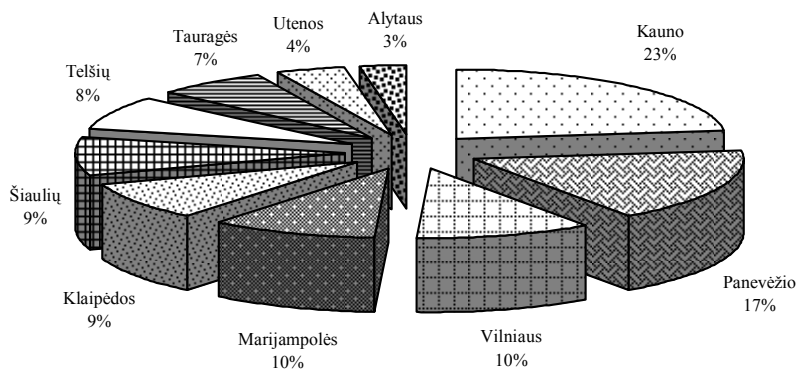
1.5 pav. SAPARD parama pagal apskritis 2002–2004 metais

Fig. 1.5. Support under SAPARD by counties in 2002–2004

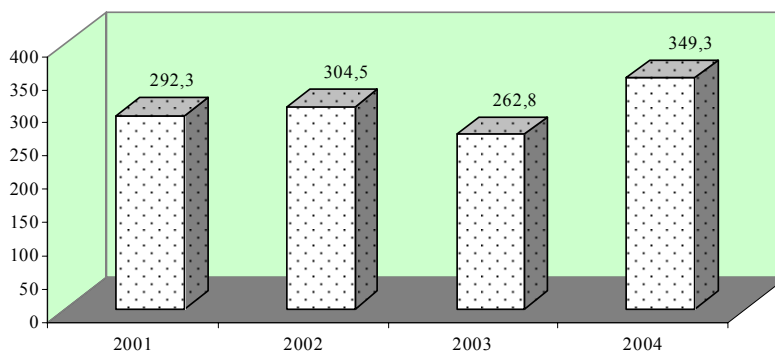
Šaltinis: NMA duomenys.

Lietuvai tapus ES nare, SAPARD pakeitė struktūrinė parama, teikiama pagal Bendrąjį programavimo dokumentą (BPD). BPD Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioriteto priemonės skirtos investiciniams projektams remti ir žmogiškiems ištekliams ugdyti. Yra 10 priemonių, pagal kurias ūkininkai, žemės ūkio įmonės, kiti kaimo verslininkai ir maisto produktų perdirbimo įmonės gali kreiptis paramos. 2004–2006 metams skirta 686,4 mln. Lt paramos, iš tos sumos 424,3 mln. Lt (62 proc.) – iš EŽŪOGF, 262,1 mln. Lt – iš Lietuvos biudžeto (38 proc.). 2004 metams iš EŽŪOGF skirta buvo skirta 110,3 mln. Lt paramos – 26 proc. visam programiniam laikotarpiui skirtų šio fondo lėšų.

2004 metais parama pagal struktūrinės priemonės dar nebuvo mokama. Rugsėjo mėnesį žemės ūkio ministro įsakymu buvo paskelbtas kvietimas teikti paraiškas paramai gauti. Galutinis paraiškų atidavimo terminas, įskaitant atidėjimus, užtruko iki 2004 metų gruodžio mėnesio. Jas įvertinti numatyta per 3 mėnesius, todėl parama pagal šias priemones bus mokama tik 2005 metais.

Per pirmąjį paraiškų teikimo etapą NMA gavo 882 paraiškas, kurių suma – 337,5 mln. Lt. Agentūros duomenimis, daugiausia paraiškų pateikė Šiaulių apskrities pareiškėjai – 172, jų suma – beveik 57 mln. Lt. Kauno, Panevėžio ir Vilniaus apskritys pateikė daugiau kaip po 90 paraiškų. Mažiausiai aktyvūs buvo alytiškiai, jie pateikė tik 37 paraiškas, kurių suma – 18,3 mln. Lt.

Nacionalinė parama. Per 2001–2004 metų laikotarpį žemės ūkiui ir kaimo plėtrai iš nacionalinio biudžeto buvo skirta 1,2 mlrd. Lt finansinės paramos, iš kurių 2004 metais – 349,3 tūkst. Lt (1.6 pav.). 2004 metais daugiausia paramos buvo skirta rinkos reguliavimo priemonėms ir gamintojų pajamoms palaikyti, iš kurių didžiausią dalį sudarė tiesioginės išmokos –160,5 mln. Lt, 1,5 karto daugiau negu 2003 metais.

1.6 pav. Kaimo rėmimo programos išlaidos 2001–2004 metais, mln. Lt
 Fig. 1.6. Support from the Rural Support Fund in 2001–2004, mill. Litas

Šaltiniai : ŽŪM, LAEI duomenys.

Prieš tapdama ES nare, Lietuva suderėjo, kad kasmet iš nacionalinio biudžeto galės skirti iki 100 mln. Lt valstybės pagalbos priemonėms, su sąlyga, kad tos priemonės neprieštaraus konkurencinės rinkos principams. Valstybės pagalbos priemonėms finansuoti 2004 metais buvo išleista beveik 83 mln. Lt valstybės biudžeto lėšų (1.3 lentelė).

1.3 lentelė. Nacionalinio biudžeto išlaidos valstybės pagalbos priemonėms finansuoti 2003 ir 2004 metais, tūkst. Lt

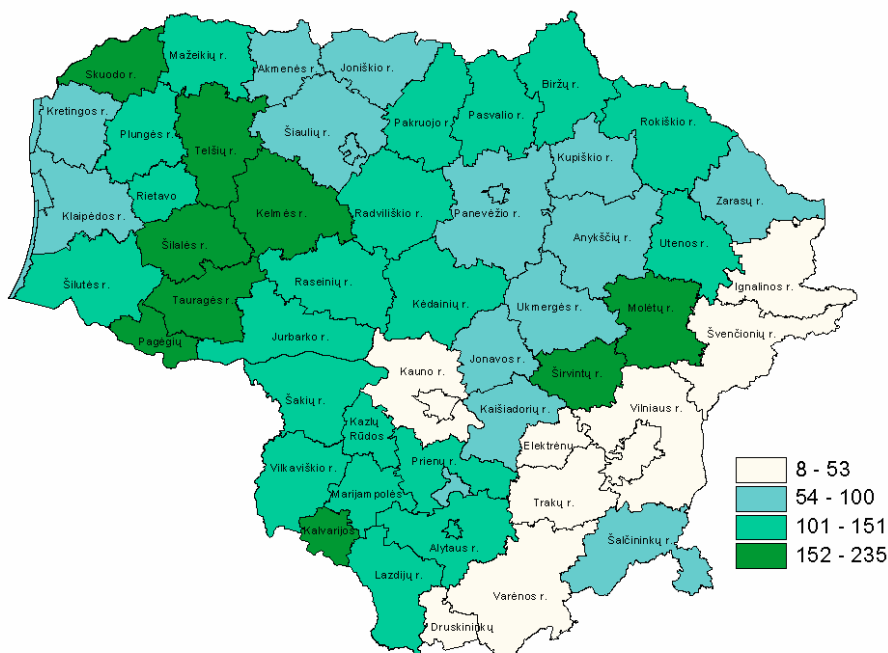
Table 1.3. National budget funds by support measures in 2003–2004, in thou. Litas

Parama pagal priemones / Support by measures	2003	2004
Augalų sertifikuotai dauginamajai medžiagai įsigyti <i>Purchase of certified planting materials</i>	8066	5000
Veisliniams gyvuliams įsigyti / <i>Purchase of pedigree livestock</i>	4410	3500
Gyvulių veislininkystei / <i>Livestock breeding</i>	15905	13600
Kokybiškų produktų gamybos ir kokybės tyrimo sistemos plėtrai <i>Production of high quality products and quality test system</i>	12242	13700
Kreditų palūkanoms kompensuoti / <i>Compensation of credit interests</i>	1809	4585
Modernizuotiems žieminiams šiltnamiams <i>Modernisation of winter greenhouses</i>	2004	5000
Gyvūninių atliekų tvarkymui / <i>Animal waste treatment</i>	6135	3790
Žemdirbių švietimui ir konsultavimui, moksliniams tyrimams, parodoms, mugėms ir konkursams organizuoti <i>Specialist training and consulting, research, organisation of exhibitions and fairs</i>	12813	13906
Kitos priemonės / <i>Other measures</i>	15066	19916
Iš viso / <i>Total</i>	78450	82997

Šaltinis: ŽŪM duomenys.

Siekiant sudaryti palankesnes sąlygas žemės ūkio produkcijos gamintojams apsirūpinti geros kokybės dauginamąja medžiaga, buvo patvirtintos taisyklės, pagal kurias reikalavimus atitinkantiems sertifikuotos dauginamosios medžiagos pirkėjams teikiama parama. 2004 metais buvo skirta 5 mln. Lt parama augalų sertifikuotai dauginamajai medžiagai ir 3,5 mln. Lt – veisliniams gyvuliams įsigyti. Be to, suteikta 13,7 mln. Lt parama veislininkystės plėtrai ir 13,7 mln. Lt – kokybės programoms.

Daugiausia paramos, skaičiuojant vienam deklaruotam ŽŪN hektarui, iš valstybės biudžeto 2004 metais gavo Vidurio Žemaitijos, Kalvarijos, Širvintų ir Molėtų savivaldybių žemdirbiai (1.7 pav.). Jiems teko apie 200 Lt/ha nacionalinio biudžeto lėšų. Mažiausiai nacionalinės paramos gavo Rytų ir Pietryčių Lietuvos bei Kauno savivaldybių žemdirbiai.

1.7 pav. Valstybės parama 2004 metais, Lt/ha

Fig. 1.7. State support in 2004, Lt/ha

Šaltiniai: LAEI, NMA duomenys.

Rinkos reguliavimo priemonės. ES žemės ūkio ir maisto produktų rinka reguliuojama, taikant intervencines priemones ir eksporto subsidijas. Gamyba reguliuojama paskirstant pieno, cukraus, bulvių krakmolo, sausųjų pašarų, linų pluošto gamybos kvotas, nustatant bazinį pasėlių plotą, gyvulių skaičių, gyvulių tankumą pašarinių augalų pasėlių plote ir gyvulių produktyvumą. Šie rinkos reguliavimo mechanizmai Lietuvoje buvo pradėti taikyti nuo įstojimo į ES dienos.

Nuo 2004 metų Lietuvoje įsigaliojo pieno gamybos kvotų sistema, atitinkanti ES teisės aktų nuostatas. Įvestos pieno gamybos kvotos leidžia stabilizuoti rinkas ir kainas. Pieno kvotos padeda išlaikyti reikiamą pieno gamybos lygį.

2004 metams Lietuvai nustatyta nacionalinė pieno supirkimo kvota – 1647 t, iš kurių 1256 tūkst. t – pieno pardavimo perdirbti kvota, 391 tūkst. t – pieno pardavimo tiesiogiai vartoti kvota. Referencinis riebumas – 3,99 proc.

Jei viršijama nacionalinė kvota, gamintojai privalo sumokėti baudą į ES biudžetą. Toks pavojus artimiausiais metais gali iškilti. Europos Komisija kvotas nustatė, remdamasi 1995–1999 metų rodikliais, kai Lietuvoje buvo žemės ūkio produktų gamybos nuosmukis. Todėl buvo nustatytos nedidelės kvotos. 2004 metų rezultatai rodo, kad žemės ūkio produktų gamyba ir suvartojimas vienam Lietuvos gyventojui yra daug didesni, nei buvo referenciniais metais. Dėl ES rinkos reguliavimo priemonių įdiegimo ir geresnės pieno kokybės padidėjo pieno supirkimo kaina, o tai paskatino pieno gamybos augimą.

Intervencinės sistemos priemonių tikslas – palaikyti gamintojo žaliavos kainą, kad dėl žemės ūkio ar maisto produktų pertekliaus arba dėl kitų objektyvių priežasčių jų kainos nenukristų žemiau Vyriausybės nustatyto lygio.

Intervenciniai supirkimai taikomi dviem pieno produktams – sviestui ir lieso pieno milteliams. Kai sviesto kaina rinkoje nukrinta žemiau nei 92 proc. Vyriausybės patvirtintos intervencinės kainos, produkcija superkama kaina, ne mažesne nei 90 proc. intervencinės kainos. Pirkimai ne konkurso tvarka ribojami: ne daugiau kaip 70 tūkst. t sviesto ir ne daugiau kaip 109 tūkst. t pieno miltelių. Jei ES nustatytas atsargų limitas išnaudojamas, produktai superkami konkurso būdu. 2004 metais sviesto intervencinė kaina buvo 1053,9 Lt/cnt (305,23 euro/cnt), lieso pieno miltelių – 674,1 Lt (195,24 euro/kg).

Mėsos intervencinių pirkimų tikslas – stabilizuoti rinkoje mėsos kainą ir užtikrinti gyvulių augintojų pajamas. Jautienos intervenciniai pirkimai gali prasidėti, kai šalyje dvi savaites vidutinė U, R ir O klasių skerdenų rinkos kaina yra mažesnė nei 5386 Lt/t (1560 eurų/t). Perkamos tik šviežios atšaldytos suklasifikuotų buliukų iki 2 metų skerdenos ar jų pusės.

ES yra įsipareigojusi supirkti visus intervencinei agentūrai pasiūlytus ES šalyse išaugintus grūdus per nustatytą intervencinį laikotarpį, jei grūdai atitinka kokybės reikalavimus. Superkami kviečių, miežių, rugių, kukurūzų grūdai. Lietuvai nustatytas intervencinis grūdų pardavimo laikotarpis nuo lapkričio 1 d. iki gegužės 31 d. Minimalus intervencinei agentūrai parduodamų vienos partijos grūdų kiekis yra 80 t, kietųjų kviečių – 10 t. Maksimalus kiekis nenustatytas. Visiems grūdams 2004 metais buvo nustatyta vienoda intervencinė supirkimo kaina – 349,77 Lt/t (101,3 euro/t). Intervencinė agentūra už pristatytus grūdus su augintoju turi atsiskaityti per 30–35 dienas.

Parama privačiam produktų saugojimui – intervencinės sistemos priemonė, kurios tikslas – subalansuoti rinkos sezoninius svyravimus. Parama teikiama už tai, kad produktai nurodytą laikotarpį išlaikomi (saugojami) įmonių sandėliuose ir netiekiami rinkai. Sutartis dėl privataus saugojimo sudaro VĮ Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūra. Minimalus saugojimo laikotarpis – 90 dienų, maksimalus – 210 dienų. Paramos dydį ES nustato kasmet, atsižvelgdama į saugojimo sąnaudas.

Jautienos privatus saugojimas gali būti pradėtas, kai R3 galvijienos vidutinė kaina yra mažesnė nei 103 proc. bazinės kainos, t. y. 7910 Lt/t (2291 euras/t). Bazinė kaina už R3 klasės suaugusių bulių ir jaučių skerdenas – 7679 Lt/t (2224 eurai/t). Parama privačiam saugojimui gali būti teikiama už suklasifikuotą, paženklintą, atitinkančią veterinarinius reikalavimus šviežią atšaldytą jautieną.

Kiaulienos privatus saugojimas gali būti pradėtas, kai standartinės kokybės kiaulienos vidutinė kaina yra mažesnė nei 103 proc. bazinės kainos (bazinė kaina už standartinės kokybės kiaulių skerdenas – 5211,62 Lt/t (1509,39 euro/t). Komisija nustato saugomus produktus, paraiškų pateikimo laikotarpį, saugotiną kiekį, minimalų kiekį paraiškai, saugojimo (2–6 mėn.) laikotarpį, užstato dydį.

Eksporto subsidijų tikslas – išlyginti produktų ES ir pasaulinės kainos skirtumą, kadangi ES gamintojų kainos yra aukštos ir pasaulinėje rinkoje nekonkurencingos. Teisės aktais patvirtintas sąrašas remiamų produktų, parduodamų iš intervencinių sandėlių ir tiesiogiai iš gamintojų. Pieno produktų subsidijų dydžiai vienodi į visas šalis, išskyrus sūrius, kurių eksporto subsidijos skiriamos pagal paskirties šalis. Subsidijos dydis gali būti koreguojamas 2 kartus per mėnesį, priklausomai nuo rinkos situacijos. 2004 metais eksporto subsidijos Lietuvoje sudarė 2,9 mln. Lt.

II. LIETUVOS ŽEMĖS IR MAISTO ŪKIO KONKURENCINGUMAS

II. COMPETITIVENESS OF THE LITHUANIAN AGRICULTURAL AND FOOD SECTOR

1. Tradiciniai žemės ūkio ir maisto produktai

1. *Traditional agricultural and food products*

1.1. Grūdai

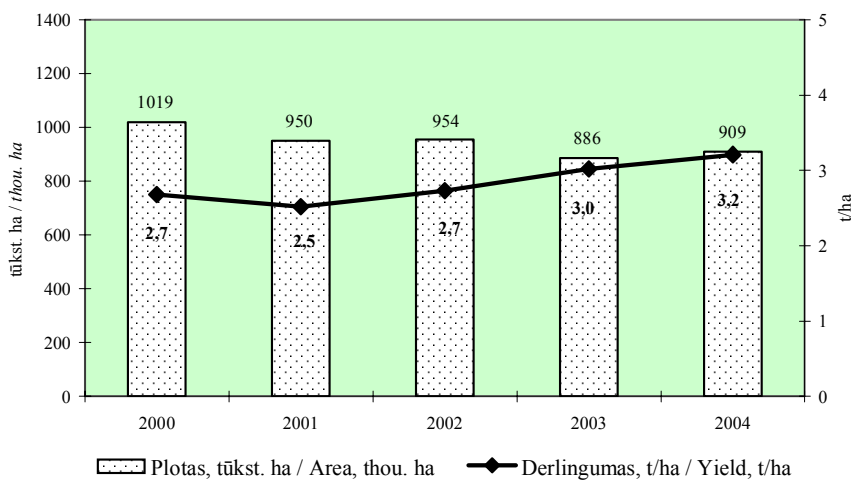
1.1. *Grains*

Reikšmė. Lietuvoje javų auginimas nuo senų laikų – viena svarbiausių žemės ūkio šakų. Daugiausia grūdų auginama vidaus poreikiams – pašarams ir maistui. Tik nedidelė dalis – atskirais metais nuo 6 iki 19 proc. buvo eksportuota. Grūdai sudaro didžiausią dalį – 23 proc. bendrosios žemės ūkio produkcijos vertės. Javai užima apie 64 proc. viso pasėlių ploto, jie auginami beveik kiekviename ūkyje. Sustiprėjusi konkurencija bendrojoje ES rinkoje – didžiausia šalies grūdų augintojų pastarojo laikmečio problema, nes tampa vis sunkiau pelningai realizuoti produkciją. Dėl to, siekiant padidinti javų derlingumą, pagerinti grūdų kokybę ir sumažinti sąnaudas, reikia auginti didelius javų plotus ir tobulinti auginimo technologijas.

Auginimas. Per pastaruosius penkerius metus javų pasėlių plotai mažėjo (2.1 pav.). Tačiau 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, jų plotai padidėjo 3 proc. ir buvo 909 tūkst. ha, iš kurių 39 proc. sudarė kviečiai, 32 proc. – miežiai, 9 proc. – kvietrugiai, po 6 proc. – rugiai ir avižos, 3 proc. – ankštiniai augalai grūdams, 2 proc. – varpinių augalų mišiniai ir grikliai. Grūdinių augalų struktūra per penkerius metus pasikeitė nedaug.

Žiemkenčiais Lietuvoje apsėjama daugiau kaip 0,4 mln. ha, tarp jų: iki 306,7 tūkst. ha – žieminais kviečiais, iki 55,5 tūkst. ha – rugiais, iki 75,9 tūkst. ha – žieminais kvietrugiais, iki 4,6 tūkst. ha – žieminais miežiais. Bendras žieminių javų pasėlių plotas per pastaruosius penkerius metus beveik nepakito. Tačiau rugių plotai sumažėjo daugiau nei 58 proc., arba 77,6 tūkst. ha. Mažėja rugių plotai ir mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, kur už juos mokamos didesnės išmokos. Rugių plotų mažėjimą pirmiausia lėmė per pastaruosius metus mažėjusios jų supirkimo kainos. Be to, menka jų paklausa užsienio rinkoje.

Žieminių kviečių plotas per 2000–2003 metus mažai kito, bet 2004 metais išaugo 7 proc. ir buvo 306,7 tūkst. ha. Žieminių kvietrugių pasėlių plotas nuo 29,1 tūkst. ha 2000 metais padidėjo iki 75,9 tūkst. ha 2004-aisiais. Per 2000–2003 metų laikotarpį žieminių miežių plotas išaugo nuo 1,2 iki 13,0 tūkst. ha, tačiau 2004 metais sumažėjo iki 4,6 tūkst. ha.

2.1 pav. Grūdinių augalų plotai ir derlingumas 2000–2004 metais

Fig 2.1. Crop area and yield of cereals in 2000–2004

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;

Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2002, 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Vasarinių javų pasėliai bendroje grūdinių augalų pasėlių struktūroje 2004 metais sudarė 48 proc. Per pastaruosius penkerius metus jie sumažėjo 18 proc. Vasarinių pasėlių struktūroje didžiausią dalį sudarė miežiai. Tačiau jų plotai 2000–2004 metais sumažėjo 18 proc. – nuo 352,0 tūkst. ha iki 287,9 tūkst. ha. Vasarinių kvietrugių plotai, 2000 metais buvę 21,7 tūkst. ha, 2004 metais sumažėjo iki 8,0 tūkst. ha, net 63 proc. Vasarinių kviečių pasėlių plotai per penkerius metus sumažėjo net 36,5 tūkst. ha. 2004 metais jais buvo apsėta tik 48,4 tūkst. ha. 2004 metais šalyje buvo auginama 52,8 tūkst. ha. avižų, 15,2 tūkst. ha varpinių augalų mišinių, 30,5 tūkst. ha ankštinių javų, 22,0 tūkst. ha grikių. Per pastaruosius dvejus metus kukurūzų grūdams pasėlių plotas sumažėjo nuo 2,7 tūkst. ha iki 1,4 tūkst. ha.

2004 metais 81 proc. visų grūdinių augalų buvo pasėta ūkininkų ir gyventojų asmeniniuose ūkiuose (733,4 tūkst. ha), o likusi dalis – ŽŪB ir įmonėse (175,6 tūkst. ha). Palyginti su ankstesniais metais, grūdinių augalų pasėlių plotas ŽŪB sumažėjo 7 proc.

Lietuvoje 2004 metais vidutiniškai buvo prikulta 3,2 t/ha grūdų. Didžiausias grūdų derlingumas buvo Marijampolės apskrityje – 4,1 t/ha, Kauno, Šiaulių – 3,5 t/ha, Panevėžio – 3,4 t/ha.

Nuo 2000 metų (išskyrus 2001 m.) grūdų derlingumas nuolat didėja (2.1 lentelė). Per penkerius metus jis išaugo 19 proc. Labiausiai – 42 proc. padidėjo miežių derlingumas, avižų – 34 proc., kvietrugių – 16 proc., kviečių – 14 proc., rugių – 3 proc. 2004 metais kai kurių vasarinių javų derlingumas, palyginti su 2003 metais, sumažėjo: avižų – 6,3 proc., grikių – 34 proc., kukurūzų – 31 proc. Ankštinių augalų grūdams derlingumas sumažėjo dvigubai – iki 1,18 t/ha.

2.1 lentelė. Grūdinių augalų derlingumas 2000–2004 metais, t/ha

Table 2.1. Average yield of grain crops in 2000–2004, t/ha

Grūdinių augalų rūšys <i>Kinds of grain crops</i>	2000	2001	2002	2003	2004
Grūdiniai augalai / <i>Grain crops</i>	2,68	2,52	2,73	3,02	3,21
javai / <i>cereals</i>	2,71	2,56	2,77	3,04	3,25
žieminiai javai / <i>winter cereals</i>	3,14	2,93	3,42	3,28	3,76
rugiai / <i>rye</i>	2,34	2,09	2,28	2,46	2,54
kviečiai / <i>wheat</i>	3,56	3,32	3,84	3,61	4,12
miežiai / <i>barley</i>	2,13	2,60	3,02	2,67	3,78
kvietrugiai / <i>triticale</i>	2,77	2,57	2,82	2,75	3,18
vasariniai javai / <i>spring cereals</i>	2,35	2,25	2,28	2,81	2,75
kviečiai / <i>wheat</i>	2,62	2,64	2,82	3,40	3,45
miežiai / <i>barley</i>	2,43	2,34	2,37	2,93	2,93
kvietrugiai / <i>triticale</i>	2,32	2,04	1,99	2,64	2,72
avižos / <i>oat</i>	1,87	1,77	1,77	2,38	2,23
varpinių augalų mišiniai / <i>mixed cereals</i>	1,79	1,79	1,49	2,0	2,08
grikliai / <i>buckwheat</i>	0,89	0,75	0,60	0,90	0,59
kukurūzai / <i>grain maize</i>	2,85	3,17	2,20
kiti javai / <i>other cereals</i>	4,25	3,25	2,85	0,99	0,91
ankštiniai augalai grūdams <i>dried pulses grain</i>	1,84	1,51	1,74	2,24	1,18

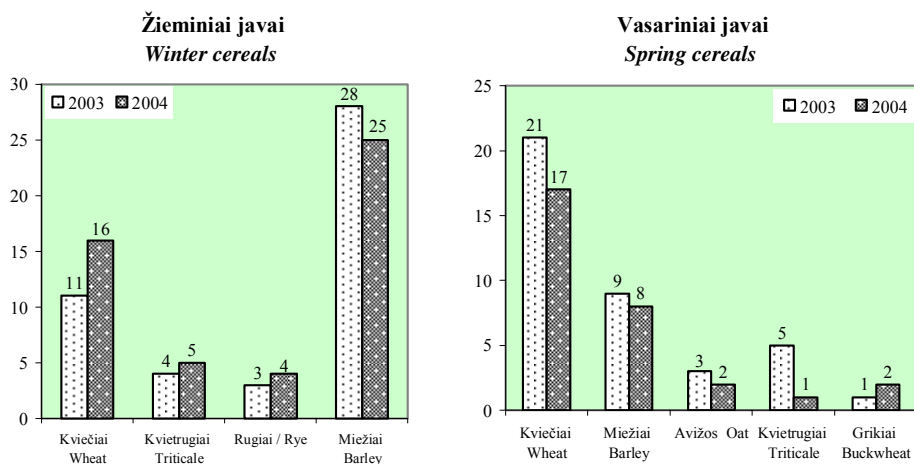
Šaltiniai: Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2001–2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Lietuvoje, palyginti su daugeliu kitų ES šalių, vidutinis javų derlingumas gerokai mažesnis: 2003 metais – daugiau nei 40 proc. už vidutinį derlingumą ES šalyse senbuvėse, 2,7 karto – nei Nyderlanduose, Belgijoje, 2–2,5 karto – nei Danijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Austrijoje ir Jungtinėje Karalystėje, tačiau 1,2–1,3 karto didesnis nei Kipre ir Portugalijoje. Be to, mūsų šalyje vidutinis javų derlingumas buvo didesnis nei kaimyninėse Baltijos šalyse: 1,6 karto, palyginti su Estija, ir 1,4 karto – su Latvija. Kviečių derlingumas Lietuvoje buvo 2,5 karto mažesnis nei vidutiniškai ES šalyse senbuvėse, tačiau 1,7 karto didesnis nei Estijoje ir 1,3 karto – nei Latvijoje. Lietuvoje rugių derlingumas siekė 68 proc. ES-15 šalių vidurkio. 2 kartus buvo mažesnis nei Nyderlanduose, Danijoje, Jungtinėje Karalystėje. Pagal kviečių derlingumą Lietuva 2,8 karto aplenkė Portugaliją, 1,6 karto – Ispaniją ir 1,2 karto – Graikiją. Palyginti su kaimynėmis Estija ir Latvija, mūsų šalyje rugių derlingumas buvo didesnis atitinkamai 1,6 ir 1,2 karto.

2004 metais javų derlingumui įtaką darė daugelis veiksnių. Visoje Lietuvoje javų pasėlius mažai pažeidė pavojingos ligos ir kenkėjai, tačiau derlių nuimti trukdė dažni lietūs. Iki lietingo laikotarpio nukultų grūdų kokybė buvo gera. Maistinių kviečių baltymingumas viršijo 14 proc. Tačiau užsitęsus javapjūtei, grūdų kokybė pablogėjo, augintojai patyrė didelių nuostolių.

Javų derlingumui ir derliaus nuėmimui lemiamą įtaką darė ne blogi orai, o geros technikos trūkumas. Daugelis ūkių, ypač smulkių ūkininkų ūkių vis dar naudoja pasenusias technologijas, neturi tinkamos technikos, dėl lėšų stokos perka mažai trąšų, cheminių augalų apsaugos priemonių, veislinės sėklos. Tokiuose ūkiuose javų derlingumas labai mažas.

Javų derlingumui didelės reikšmės turi sėklos kokybė. Europos sėklų asociacijos duomenimis, iš vieno kilogramo aukštos kokybės sertifikuotos kviečių sėklos galima gauti iki 70 kg derlių, kukurūzų – iki 500 kg, rapsų – iki 1000 kg. Lietuvoje javų veislių pasirinkimo galimybės didžiulės – tinkamiausių veislių sąraše – 32 žieminių kviečių, 9 žieminių rugių, 8 žieminių kvietrugių veislės. Labai svarbu pasirinkti ne tik pačias tinkamiausias veisles, bet ir sėjai paruošti kondicinę sėklą – gerai išvalytą, daigią ir beicuotą. 2003–2004 metais tik apie 10–15 proc. pasėlių plotų buvo užsėta sertifikuota sėkla. Tai trukdė išplėsti naujausių derlingų ir aukštos kokybės grūdų veislių genetinį potencialą. Lietuvoje didėja sertifikuota sėkla užsėjamų pasėlių, ypač žiemkenčių, plotai (2.2 pav.), bet dar toli gražu, pavyzdžiui, iki Danijos, kurioje sertifikuota sėkla užsėjama apie 90 proc. pasėlių.

2.2 pav. Sertifikuota sėkla užsėtų pasėlių dalis bendrame pasėlių plote 2003–2004 metais, proc.

Fig. 2.2. Share of the area under certified seed crops in total crop area in 2003–2004, in per cent

Šaltinis: ŽŪMPRIS.

Nuo 2004 metų, tapusi ES nare, Lietuva privalo vykdyti visų javų sertifikuojamų sėklų siuntų vegetacinius bandymus. Jei bandymų rezultatai teigiami, išduodamas sėklos kokybės sertifikatas. Tiriamos visos veislės įrašytos į tinkamiausių Lietuvoje auginti augalų veislių sąrašą.

Eurostato duomenimis, ES 2004 metais buvo išaugintas didžiausias per pastarąjį dešimtmetį grūdų derlius – 287,3 mln. t. Palyginti su 2003 metais, jis padidėjo 24 proc. Didžiausia ES grūdų gamintoja – Prancūzija praėjusiais metais išaugino 69,6 mln. t grūdų, 27 proc. daugiau nei 2003 metais, Vokietija – 50,8 mln. t, 29 proc. daugiau nei ankstesniais metais. 2004 metais ES naujųjų šalių grūdų bendrasis derlius sudarė 20 proc. viso ES-25 grūdų derliaus, o Lietuvos – vos 1 proc. 2004 metais Lietuvoje buvo prikulta 2,9 mln. t grūdų, t. y. 9 proc. daugiau kaip 2003 metais.

2003 metais buvusi viena didžiausių lietuviškų grūdų importuotojų Ukraina 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, prikūlė per 71 proc. daugiau grūdų. Rusijoje bendras grūdų derlius padidėjo 14 proc., o Baltarusijoje – net 50 proc. Šiose šalyse dėl daug pigesnių energetinių ir kitų materialų išteklių grūdų gamybos sąnaudos gerokai mažesnės negu Lietuvoje ar kitose ES šalyse, todėl, išauginusios didelį grūdų perteklių, į Europos ir pasaulinę rinką jos tiekia pigesnius grūdus. Taip sudaroma didelė konkurencija Lietuvos grūdų augintojams (2.2 lentelė).

2.2 lentelė. Grūdų derlius ES ir kai kuriose kitose šalyse 2002–2004 metais

Table 2.2. Harvest of grain crops in EU and some other countries in 2002–2004

Šalis / Country	Derlius, mln. t / Harvest, in mill. tons			2004, palyginti su 2003, %
	2002	2003	2004	
ES-15 / EU-15	211,62	186,77	223,88	120
ES-25 / EU-25	265,02	231,79	287,33	124
Lietuva / Lithuania	2,6	2,68	2,92	109
Lenkija / Poland	26,9	23,4	29	124
Čekija / Czech Republic	6,77	5,74	8,85	154
Slovakija / Slovakia	3,19	2,49	3,9	157
Rusija / Russia	84,86	67,2	76,6	114
Ukraina / Ukraine	37,98	19,62	33,5	171
Baltarusija / Belarus	5,71	5,12	7,7	150
Kazachstanas / Kazakhstan	15,93	14,76	12,9	87
Uzbekistanas / Uzbekistan	5,49	5,75	6,26	109

Šaltinis: 2004 Cereal Harvest: The most productive harvest in ten years. – Statistics in focus. 10/2005.

Perdirbimas. 2004 metais šalies grūdų perdirbimo įmonės pagamino 230 tūkst. t miltų, iš jų 180,7 tūkst. t kviečių arba kviečių ir rugių mišinio miltų, 49,3 tūkst. t kitų javų miltų. Taip pat 2004 metais buvo pagaminta 19,4 tūkst. t kruopų, 274 tūkst. t kombinuotųjų pašarų ir 3,5 tūkst. t makaronų.

2004 metais grūdų perdirbimo apimtys padidėjo. Palyginti su ankstesniais metais, pagaminta daugiau miltų – 16,5 proc., kruopų – net 59 proc., makaronų – 16,7 proc., kombinuotųjų pašarų – 5,6 proc. (2.3 lentelė).

2.3 lentelė. Grūdų perdirbimo pramonės produkcija 2000–2004 metais, tūkst. t*Table 2.3. Output of the grain processing industry in 2000–2004, in thou. tons*

Produktai / Products	2000	2001	2002	2003	2004
Miltai / Flour	204,9	198,1	207,1	197,5	230
Kruopos / Grits	10,9	8,4	9,9	12,2	19,4
Kombinuotieji pašarai / Compound feed	257,4	243,8	266,1	259,4	274
Makaronai / Pasta	2,2	2,7	3,3	3,0	3,5

Šaltiniai: Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2004 m. gruodžio mėn. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005; Lietuvos statistikos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

ES pašarų gamybos pramonė yra pagrindinė grūdų naudotoja. 2004 metais grūdai sudarė 44 proc. visų naudojamų sudedamųjų dalių, aliejinių augalų išspaudos – 27 proc. ES-25 šalyse 2004 metais pagaminta 139,7 mln. t kombinuotųjų pašarų. Senosioms ES narėms tenka 88 proc. visos gamybos. Didžiausia kombinuotųjų pašarų gamintoja yra Prancūzija, mažai nuo jos atsilieka Vokietija ir Ispanija.

Lietuvoje 2004 metais buvo pagaminta 270 tūkst. t kombinuotųjų pašarų. Vidaus rinkoje veikianti didžiausia pašarų gamybos įmonė yra AB „Kretingos grūdai“. Joje gaminamos pašarų granulės kiaulėms, paukščiams, galvijams, kailiniams gyvūnams ir žuvims. Taip pat gaminami koncentruotieji pašarai. Dalį produktų įmonė eksportuoja į Rusiją, Ukrainą ir Baltarusiją.

Lietuvos miltų pramonėje jau daug metų didelė konkurencija. Kepėjai, siekdami sumažinti žaliavų išlaidas, dažnai keičia tiekėjus ir miltų pirkimo sąlygas. Lietuvos miltų rinkoje dominuoja dvi stambios įmonės: AB „Malsena“ ir AB „Kauno grūdai“. AB „Malsena“ pardavimai 2004 metais išaugo 41 proc. iki 105,5 mln. Lt, o AB „Kauno grūdai“ apyvarta buvo 132,77 mln. Lt – 34,6 proc. didesnė nei 2003 metais

Balansas. 2000–2003 metais buvo išaugintas pakankamas šalies vidaus poreikiams grūdų derlius (2.4 lentelė).

2.4 lentelė. Grūdų gamyba ir suvartojimas 1999–2003 metais*Table 2.4. Grain production and consumption in 1999–2003*

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Bendras derlius, tūkst. t <i>Total production, thou. t</i>	2112,4	2730,7	2397,5	2602,0	2680,3
Gamyba vienam gyventojui, kg <i>Production per capita, kg</i>	599	780	689	750	776
Suvartojimas, iš viso, tūkst. t <i>Total uses, thou. t</i>	2344,6	2423,7	2352,1	2486,5	2296,1
iš jų: / of which:					
pašarams / animal fodder	1289,8	1408,2	1424,8	1571,0	1429,3
maistui / human consumption	500,3	478,2	454,8	450,5	426,7
Suvartojimas vienam gyventojui, kg <i>Consumption per capita, kg</i>	142	137	131	130	124
Importas, tūkst. t / Imports, thou. t	55,9	151,2	121,3	186,7	271,7
Eksportas, tūkst. t / Exports, thou. t	325,0	138,2	453,3	254,4	608,9
Apsirūpinimas, proc. / Self-sufficiency level, %	90	113	102	105	117

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 1999–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV; Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2000–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Grūdų suvartojimo struktūros analizė rodo, kad vienas imliausių rinkos segmentų – gyvulininkystė. 1999–2003 metais apie 57 proc. šalies ūkiuose išaugintų grūdų buvo skirta pašarams. Pastaraisiais metais išryškėjo grūdų sunaudojimo gyvulininkystėje didėjimo tendencija.

Duonos ir grūdų produktų suvartojimas vienam gyventojui kasmet mažėja. Statistikos departamento duomenimis, 2003 metais Lietuvoje, skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui, buvo suvartota 124 kg duonos ir kitų grūdinių produktų – 12,7 proc. mažiau nei 1999 metais. Tai susiję su didėjančiomis namų ūkių pajamomis ir galimybe įsigyti įvairesnių maisto produktų.

Atskirų rūšių grūdų balansai rodo, kad Lietuva nepakankamai apsirūpina rugiais ir ankštinių augalų grūdais. Tai lemia mažėjantys rugių ir ankštinių augalų pasėlių plotai (2.5 lentelė).

2.5 lentelė. Grūdų gamyba ir suvartojimas pagal rūšis 2003 metais

Table 2.5. Grain production and consumption by sort in 2003

Rodikliai / Indicators	Javai, iš viso Total cereals	iš jų: / of which:				Ankštiniai augalai, iš viso Total dried pulses grain
		kviečiai wheat	rugiai rye	miežiai barley	avižos oat	
Bendras derlius, tūkst. t Total production, thou. t	2631,8	1204,1	147,1	899,8	114,6	48,5
Suvartojimas, iš viso, tūkst. t Total uses, thou. t	2242,3	802,4	168,2	890,4	106,1	53,8
iš jų: / of which:						
pašarams / animal fodder	1394,8	329,4	70,0	700,8	85,3	34,5
maistui / human consumption	416,3	347,6	51,8	5,2	2,0	10,4
Suvartojimas vienam gyventojui, kg Consumption per capita, kg	120,5	100,6	15,0	1,5	0,6	3,0
Importas, tūkst. t / Imports, thou. t	269,7	71,4	32,3	65,9	2,7	2,0
Eksportas, tūkst. t / Exports, thou. t	607,6	559,6	1,4	39,6	0,4	1,3
Apsirūpinimas, proc. Self-sufficiency level, %	117	150	87	101	108	90

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Dėl palankių gamtinių ir klimatinėjų sąlygų, tinkamo trąšų ir augalų apsaugos priemonių naudojimo pastaraisiais metais išauginami vis geresnės kokybės maistiniai grūdai. Tai leidžia visiškai patenkinti maistinių grūdų (išskyrus rugius) vidaus poreikį ir didina eksporto galimybes.

Rinka. 2004 metais Lietuvoje buvo supirkta 1391,6 tūkst. t grūdų, t. y. 25 proc. daugiau nei 2003-iaisiais. Daugiausia supirkta kviečių – 924,8 tūkst. t, iš jų 43 proc. maistinių. Nuo 2000 metų jų supirkimas Lietuvoje nuolat didėja, iki 2004 metų išaugo beveik trigubai. 2004 metais buvo supirkta 72,6 tūkst. t rugių. Jie sudarė 5,2 proc. viso 2004 metais supirkto grūdų kiekio, maistinių rugių dalis – 72,5 proc. Apsirūpinimas savos gamybos rugiais Lietuvoje nepakankamas ir kasmet mažėja. 2003 metais jis siekė 87 proc. Todėl Lietuva rugius priversta importuoti. Kviatrugių supirkimas 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, padidėjo daugiau kaip 2 kartus – iki 42,3 tūkst. t. 2004 metų

grūdų supirkimo struktūroje miežiai sudarė 24 proc. Buvo supirkta 328 tūkst. t miežių, iš jų 4 proc. – maistui ir 21 proc. – salyklui. Avižų 2004 metais, palyginti su 2003 metais, supirkta daugiau kaip 2 kartus (5,7 tūkst. t), o kukurūzų – 16 proc. mažiau (3,3 tūkst. t).

2004 metais dėl vėsių bei lietingų orų javapjūtė prasidėjo vėliau, nei įprasta. Lietuvos žemdirbystės instituto duomenimis, Lietuvoje drėgnesni orai javapjūtės metu per 10 metų pasikartoją 3–5 kartus. Ir nors derlius 2004 metais subrendo gausnesnis negu 2003 metais, dėl nepalankios javapjūtės dalis jo žuvo, bet labiausiai nukentėjo grūdų kokybė – pablogėjo maistinių grūdų kepamosios savybės, ypač kritimo skaičius. Dėl tos pačios priežasties sumažėjo miežių daigumas – pablogėjo salyklinės savybės. 2004 metais daug avižų grūdų buvo su pajuodusiais gemalais, o tokios avižos netinka kruopų gamybai.

Dėl lietingos javapjūtės javų augintojams teko papildomai išleisti nemažai pinigų grūdų džiovinimui. Ūkiuose nepakanka džiovyklų ir sandėlių su aktyviaja ventiliacija. Todėl dauguma grūdų augintojų buvo priversti grūdus parduoti tuoj pat nuėmus derlių. O tai lėmė grūdų kainų mažėjimą.

2000 metais buvusi gana aukšta grūdų supirkimo kaina per 2001-uosius sumažėjo daugiau kaip 7 proc., 2002 metais šiek tiek pakilo, 2003 metais vėl buvo 2001-ųjų lygio, o 2004 metais nukrito net iki 340 Lt/t (2.6 lentelė).

2.6 lentelė. Grūdų supirkimas ir vidutinės supirkimo kainos 2000–2004 metais

Table 2.6. Grain amounts purchased and average purchase prices in 2000–2004

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Supirkta, tūkst. t / Purchase, thou. t	565,9	668,3	697,9	1112,8	1391,6
Išmokėta, mln. Lt / Paid amount, mill. Lt	229,3	250,6	269,1	419,8	473,1
Vidutinė kaina, Lt/t / Average price, Lt/t	405	376	385	377	340

Šaltiniai: Augalininkystės ir gyvulininkystės produkcijos supirkimas 2000–2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Be to, 2004 metais Lietuvoje kai kurių grūdų rūšių vidutinės kainos buvo mažesnės už ES-25 šalių kainas, pavyzdžiui, pašarinių kviečių kaina buvo mažesnė 52 proc. nei Belgijoje 11 proc. – nei Lenkijoje, 3 proc. – nei Slovakijoje, tačiau 24 proc. didesnės nei Vengrijoje, 13 proc. – nei Estijoje, 9 proc. – nei Latvijoje ir 4 proc. – nei Čekijoje (2.7 lentelė).

2.7 lentelė. Vidutinės grūdų kainos ES šalyse 2004 metais, eurai/t

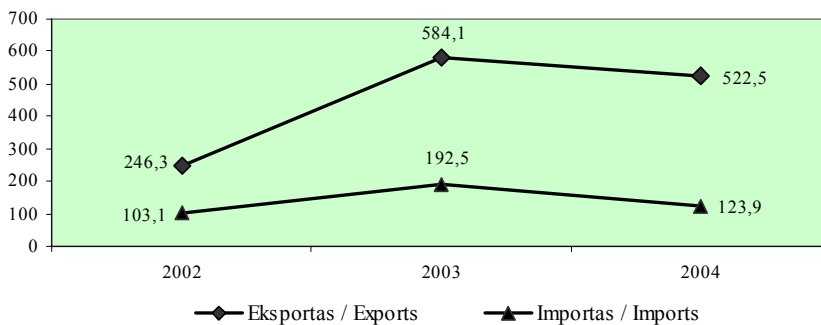
Table 2.7. Average prices of grains in EU countries in 2004, EUR/t

Šalis Country	Avižos Oats	Kietieji kviečiai Durum wheat	Kviečiai miltų gamybai Food wheat	Pašariniai kviečiai Feed wheat	Kukurūzai Maize	Salykliniai miežiai Malt barley	Pašariniai miežiai Feed barley	Rugiai miltų gamybai Food rye
Belgija / Belgium	110,45	...	131,54	129,10	146,09	...	118,66	...
Vokietija / Germany	107,57	...	128,63	107,76	138,54	...	118,84	106,85
Danija / Denmark	135,60	121,77	...	139,32	121,67	...
Ispanija / Spain	...	156,05	155,46	...	162,18	145,68	136,04	...
Suomija / Finland	88,28	...	122,31	105,15	...

Šalis Country	Avižos Oats	Kietieji kviečiai Durum wheat	Kviečiai miltų gamybai Food wheat	Pašariniai kviečiai Feed wheat	Kuku- rūzai Maize	Salykliniai miežiai Malt barley	Pašariniai miežiai Feed barley	Rugiai miltų gamybai Food rye
Prancūzija / France	...	155,87	108,01	99,36	135,50	124,52	114,58	...
Graikija / Greece	...	155,59	134,27	...	146,87	...	136,04	...
Airija / Ireland	...	154,45	...	141,39	135,02	...
Italija / Italy	148,96	...	153,99	...	142,49	...
Nyderlandai Netherlands	138,90	125,43	...
Portugalija Portugal	...	139,36	154,73	148,17	149,32	...	142,58	150,34
Švedija / Sweden	96,32	...	119,28	109,02	...
J. Karalystė / UK	91,66	...	147,25	123,37	...	125,89	112,82	...
Lietuva Lithuania	72,55	...	103,91	102,49	112,26	123,17	92,19	92,05
Estija / Estonia	68,93	...	102,06	90,79	104,30	...
Latvija / Latvia	75,31	...	119,08	94,06	94,32	90,95
Kipras / Cyprus	72,87	233,53	157,99	...
Vengrija / Hungary	86,06	123,77	106,06	82,62	107,75	...	90,19	73,14
Čekija Czech Republic	110,90	98,17	115,38	120,88	97,82	102,37
Slovėnija / Slovenia	136,82	...	128,24
Slovakija / Slovakia	99,81	...	117,42	105,93	118,23	...	94,44	...
Lenkija / Poland	86,70	...	120,20	115,69	126,81	132,91	104,38	86,04

Šaltinis: Agriculture in the European Union – Statistical and economic information, 2004.

2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, grūdų eksportas padidėjo daugiau kaip du kartus ir buvo 584,1 tūkst. t, tačiau 2004 metais sumažėjo iki 522,5 tūkst. t. 2004 metais sumažėjo ir grūdų importas – 36 proc. (2.3 pav.).

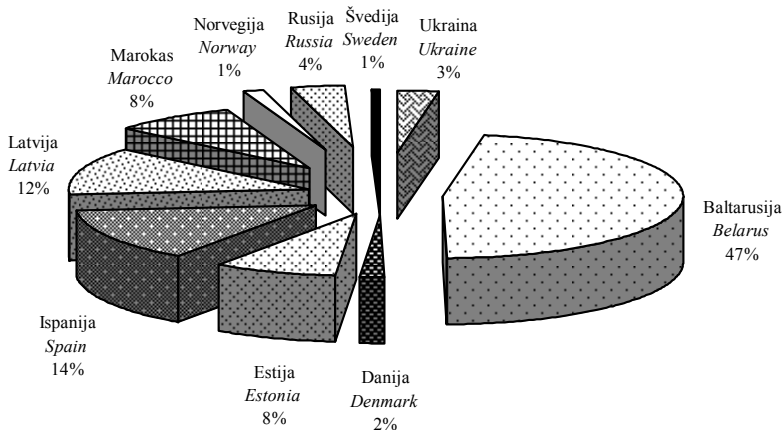

2.3 pav. Grūdų eksportas ir importas 2002–2004 metais, tūkst. t

Fig 2.3. Exports and imports of grains in 2002–2004, in thou. t

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Daugiausia eksportuota kviečių ir meslino – 367,6 tūkst. t. Lietuvos eksporto partneriai 2004 metais buvo Baltarusija, į kurią eksportuota 172,5 tūkst. t kviečių ir meslino, taip pat Ispanija (51,6 tūkst. t), Latvija (45,5 tūkst. t), Marokas (31,1 tūkst. t), Estija (30,1 tūkst. t) (2.4 pav.).

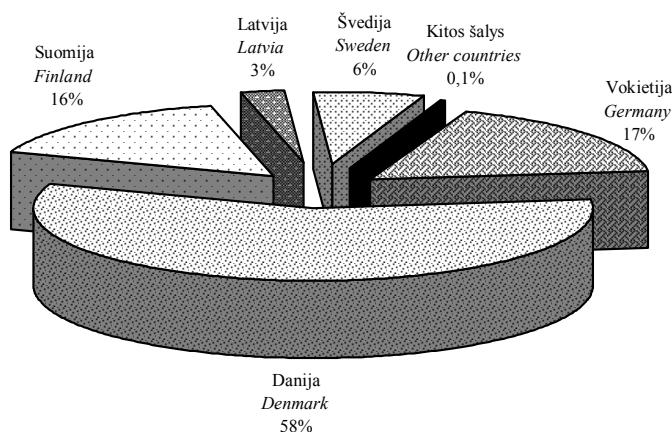

2.4 pav. Kviečių ir meslino eksportas 2004 metais

Figure 2.4. Exports of wheat and meslin in 2004

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

2004 metais į Lietuvą importuota 37,9 tūkst. t kviečių ir meslino. 2004 metais Lietuvos importo partnerės buvo Danija, iš kurios įvežta 21,8 tūkst. t kviečių ir meslino, taip pat Vokietija (6,6 tūkst. t), Suomija (6,0 tūkst. t), Švedija (2,4 tūkst. t), Latvija (1,0 tūkst. t) (2.5 pav.).

2.5 pav. Kviečių ir meslino importas 2004 metais

Fig. 2.5. Imports of wheat and meslin in 2004

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Rinkos reguliavimo priemonės ir parama. Įstojus į ES, Lietuvos grūdų rinkos reguliavimui taikomos tokios pat priemonės, kaip ir kitose ES šalyse: intervencinių pirkimų sistema, tiesioginės išmokos, importo ir eksporto reguliavimo priemonės.

Intervenciniai pirkimai. Lietuvoje grūdai į intervencinį fondą perkami nuo 2004 m. lapkričio 1 d. iki 2005 m. gegužės 31 d. Intervencinė kaina yra vienoda visose ES valstybėse (2.8 lentelė). Už pristatytus grūdus Lietuvos žemės ūkio ir maisto produktų rinkos reguliavimo agentūra (LŽŪMPRRA) turi atsiskaityti su grūdų augintojais per 30–35 dienas.

2.8 lentelė. Intervencinė grūdų kaina ES šalyse 2004–2005 metams

Table 2.8. Intervention prices of grains in EU countries in 2004–2005

Laikotarpis / Period	Intervencinė kaina / Intervention price	
	eurai/t / EUR/t	Lt/t
2004		
Liepa–spalis / July–October	101,31	349,80
Lapkritis / November	101,77	351,39
Gruodis / December	102,23	352,98
2005		
Sausis / January	102,69	354,57
Vasaris / February	103,15	356,15
Kovas / March	103,61	357,74
Balandis / April	104,07	359,33
Gegužė / May	104,53	360,92
Birželis / June	104,53	360,92

Šaltinis: LŽŪMPRRA duomenys.

LŽŪMPRRA duomenimis, nuo 2004 m. lapkričio 2 d. buvo gautos 335 paraiškos grūdams parduoti į intervencinius sandėlius. Siūlomas parduoti bendras grūdų kiekis buvo 160,1 tūkst. t (kviečių – 114,4 tūkst. t, miežių – 45,7 tūkst. t). Agentūra į intervencinius sandėlius priėmė saugoti (nupirko) 57,8 tūkst. t grūdų (33,4 tūkst. t kviečių ir 24,4 tūkst. t miežių).

Agentūra į intervencinius sandėlius superka grūdus pagal griežtas taisykles:

- superkami tik kviečiai, miežiai, kukurūzai, rugiai, sorgas ir kietieji kviečiai;
- superkama tik nustatyta intervencinė kaina;
- superkama tik per nustatytą intervencinį laikotarpį;
- taikomi nustatyti kokybės reikalavimai;
- nustatytas minimalus vienos partijos superkamas kiekis.

Europos Komisijos duomenimis, ES bendras 2004–2005 metais siūlomas parduoti į intervencines atsargas grūdų kiekis buvo net 8,35 mln. t, daugiausia kviečių, kukurūzų ir miežių. Faktiškai buvo priimta saugoti (nupirkta) tik 2,7 mln. t grūdų (miežių – 1,3, kviečių – 1,1, kukurūzų – 0,3 mln. t).

Tiesioginės išmokos. 2004 metais tiesioginės išmokos už pasėlius buvo mokamos iš ES ir nacionalinio biudžeto lėšų. Išmoką už ES remiamus pasėlius (308,29 Lt/ha) sudarė pagrindinė dalis – 112,14 Lt/ha, ir papildoma dalis – 196,15 Lt/ha.

Tiesioginės išmokos mokamos nuo 2004 m. lapkričio 22 d. iki 2005 m. balandžio 30 d. Pirmiausia tiesiogines išmokas gavo tie pareiškėjai, kurių paraiškose nebuvo nustatyta klaidų ar netikslumų, ir tie, kurie paraiškas pateikė anksčiausiai.

2004 metais Lietuvoje tiesioginėms išmokoms už pasėlius ir žemės ūkio naudmenas gauti pateiktos 237 988 paraiškos. Jų deklaruotas žemės plotas – 2 577 476 ha. Tiesioginėms išmokoms už žemės ūkio naudmenas (ŽŪN) ir pasėlius iš ES ir nacionalinio biudžeto 2004 metams skirta 489,76 mln. Lt. Buvo patvirtintos 231 044 paraiškos, kurių suma – 422,23 mln. Lt (2.9 lentelė).

2.9 lentelė. Paraiškos tiesioginėms išmokoms gauti už pasėlius ir žemės ūkio naudmenas 2004 metais

Table 2.9. Applications for direct payments for crops and agricultural land in 2004

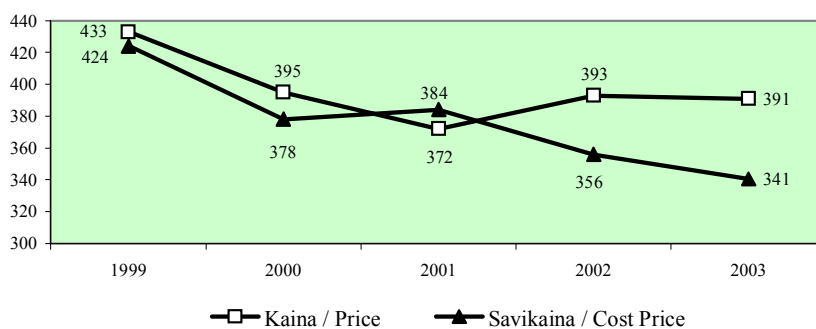
Apskritis County	Paraiškų skaičius, iš viso Total number of applications	Autorizuotos paraiškos / Authorised applications		
		skaičius / number	%	tūkst. Lt / thou. Lt
Alytaus	17795	17319	97	20,11
Kauno	32210	31780	99	66,56
Klaipėdos	19813	19159	97	27,04
Marijampolės	20043	19317	96	46,02
Panevėžio	27817	27082	97	67,17
Šiaulių	28289	27797	98	82,64
Tauragės	18883	18399	97	28,54
Telšių	15857	15416	97	25,82
Utenos	23812	23019	97	24,70
Vilniaus	33469	31583	94	33,64
Iš viso / Total	237988	231044	97	422,23

Šaltinis: Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos.

ES grūdų importo reguliavimas. Importo mokesčiai bei importo licencijos taikomi, siekiant apsaugoti ES rinką nuo pigesnių produktų antplūdžio iš trečiųjų šalių. Licencija patvirtina jos turėtojo teisę importuoti nustatytą grūdų kiekį. Licencijos galiojimo laikas priklauso nuo prekės rūšies ir sutarties termino. Sudarius ilgalaikę sutartį, gali būti suteikiamos ilgo termino licencijos. Siekiant išvengti spekuliacijos licencijomis, taikomi jų galiojimo termino apribojimai. Europos Komisija gali nutraukti licencijų išdavimą arba jų galiojimo laiką per 48 val.

ES grūdų eksporto reguliavimas. Grūdų eksportas reguliuojamas, taikant eksporto kompensacines išmokas – subsidijas, t. y. kompensuojant susidariusį skirtumą tarp augintojo ir pasaulinės kainų. Kompensacijų dydį nustato Europos Komisija. Norintys eksportuoti grūdus eksporto licenciją (leidimą) gali gauti konkurso būdu. Iš viso numatoma subsidijuoti 2 mln. t kviečių eksportą į trečiąsias šalis.

Ekonominiai rodikliai. Per 1999–2003 metų laikotarpį grūdų gamybos sąnaudos ŽŪB kito nedaug, tik 1999 metais, kurie buvo labai nepalankūs žemės ūkiui, jos buvo išaugusios. Tuo tarpu grūdų realizavimo kaina nuo 424 Lt/t 1999 metais nukrito iki 341 Lt/t 2003-iaisiais. 2001 metais grūdų pardavimo pajamos nepadengė gamybos sąnaudų (2.6 pav.).

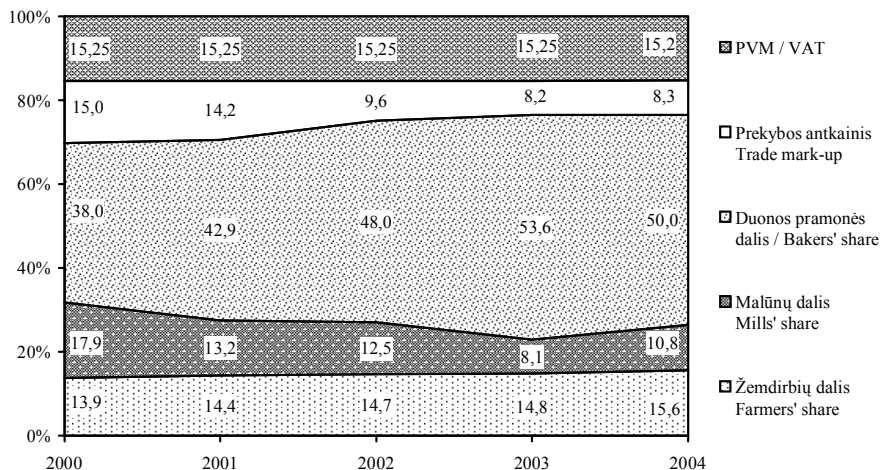

2.6 pav. Grūdų vidutinė pardavimo kaina ir savikaina žemės ūkio bendrovėse ir kitose įmonėse 1999–2003 metais, Lt/t

Fig 2.6. Average producer price and cost price of grains in agricultural companies and other enterprises in 1999–2003, in Lit per ton

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004; Žemės ūkio bendrovių ir įmonių metinių oficialiųjų statistinių formų suvestinės.

2004 metais kvietinės duonos mažmeninės kainos struktūroje pastebimas duonos pramonės dalies sumažėjimas. Palyginti su 2003 metais, pramonės dalis sumažėjo 7 procentiniais punktais. Prekybininkų, malūnų ir augintojų dalys padidėjo atitinkamai 2, 3 ir 5 procentiniais punktais (2.7 pav.).

2.7 pav. Kvietinės duonos mažmeninės kainos struktūra 2000–2004 metais

Fig 2.7. Structure of wheat bread retail price in 2000–2004

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Kvietinės duonos mažmeninės kainos struktūroje mažiausiai keitėsi žemdirbių dalis, nuo 2000 iki 2004 metų padidėjo tik 1,7 proc. punkto.

1.2. Pienas

1.2. Milk

Pieno ūkio reikšmė. Pieno gamyba bendrosios žemės ūkio produkcijos struktūroje 2004 metais sudarė 23 proc. Pieną gamina daugiau nei 180 tūkst. ūkio subjektų. Pieno pramonės pardavimų pajamos 2004 metais buvo 1486,3 mln. Lt – 26 proc. visų maisto produktų ir gėrimų pardavimų. Didesnė pusė produkcijos buvo realizuota užsienio rinkose. 2004-ieji, pirmieji metai ES, parodė, kad naujomis rinkos sąlygomis Lietuvos pieno ūkis išliko konkurencingas. Dėl bendrosios ES rinkos poveikio 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, pieno supirkimo kainos padidėjo 18 proc. Tačiau net ir pabrangus žaliavai, pieno perdirbimo įmonės padidino eksportą 41 proc., neapleisdamos pozicijų vidaus rinkoje. Eksporto augimui nemažos įtakos turėjo bendrosios ES rinkos atsivėrimas ir eksporto subsidijos.

Pieno gamyba ir supirkimas. 2004 metais iš viso primelžta 1850,0 tūkst. t pieno, pieninės supirko 1138,7 tūkst. t natūralaus riebumo pieno (2.10 lentelė). 99,6 proc. primelžiamo pieno sudaro karvių pienas, likusią dalį – ožkų. Palyginti su 2003 metais, pieno gamyba išaugo 7 proc., o supirkimas – net 20 proc. Pieno prekingumas, 2000–2003 metais buvęs 55–57 proc., 2004 metais išaugo iki 62 proc.

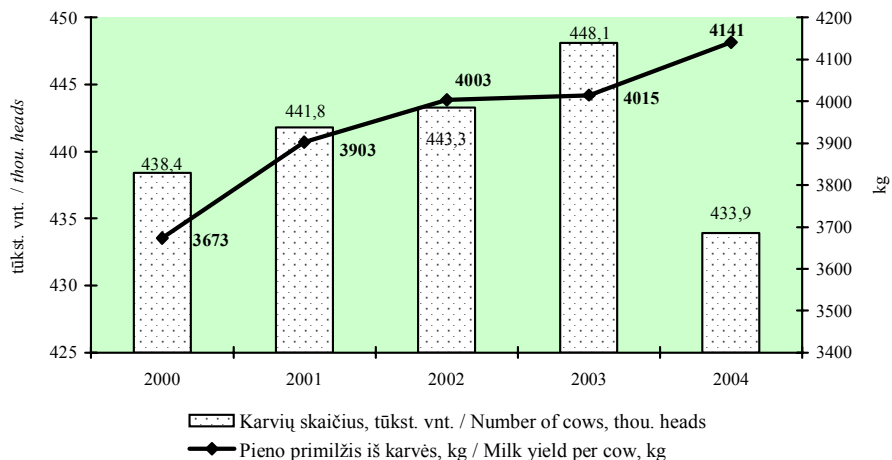
2.10 lentelė. Pieno gamyba ir supirkimas 2000–2004 metais, tūkst. t

Table 2.10. Milk production and purchase in 2000–2004, in thou. tons

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004	2004, palyginti su compared to 2000, %
Primelžta pieno <i>Milk production</i>	1724,7	1729,8	1770,9	1796,0	1850,0	107
Supirkta pieno: <i>Milk purchase:</i>						
natūralaus riebumo <i>natural fatness</i>	947,6	982,8	970,3	1026,1	1138,7	120
bazinio riebumo <i>basic fatness</i>	1102,5	1153,2	1140,8	1226,0	1369,3	124

Šaltiniai: Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2004 m. sausio–gruodžio mėn. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005; Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Nors vidutinis pieno primilžis iš karvės nuolat didėja, tačiau išlieka tarp mažiausių visoje ES. 2004 metais, išankstiniais duomenimis, iš vienos karvės Lietuvoje vidutiniškai buvo primelžta 4141 kg pieno, 13 proc. daugiau nei 2000 metais (2.8 pav.). Kontroliuojamų karvių primilžis buvo 26 proc. aukštesnis už vidutinį ir siekė 5231 kg. Nuo 2003 metų kontroliuojamų karvių primilžis padidėjo 4,0 proc. Kontroliuojama 201,9 tūkst. (42 proc.) laikomų karvių.

2.8 pav. Karvių skaičius ir pieno primilžis iš karvės 2000–2004 metais (metų pabaigoje)

Fig. 2.8. Number of cows and milk yield per cow in 2000–2004 (at the end of the year)

Šaltiniai: Gyvulių skaičius 2004 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004; Lietuvos statistikos metraštis 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002.

Lietuvos karvių produktyvumas yra artimas Lenkijos ir Latvijos karvių produktyvumui, nuo kitų ES narių jis atsilieka daugiau kaip trečdaliu. Žemą karvių produktyvumą lemia nepakankamo genetinio potencialo karvių banda ir smulkiuose ūkiuose paruošiami prasti pašarai. Daugiausia šalyje laikoma Lietuvos juodmargių veislės karvių (apie 70 proc.).

2.11 lentelė. Pieno ūkiai pagal melžiamų karvių skaičių 2000–2005 metais

Table 2.11. Farms by number of dairy cows in 2000–2005

Karvių skaičius ūkyje Number of cows per farm	2000-10-01		2003-06-01		2005-01-01*	
	ūkių skaičius number of farms	karvių skaičius, tūkst. number of cows, thou.	ūkių skaičius number of farms	karvių skaičius, tūkst. number of cows, thou.	ūkių skaičius number of farms	karvių skaičius, tūkst. number of cows, thou.
1–2	183519	248,0	150904	200,8	138591	180,2
3–9	34394	129,3	39521	162,5	38505	162,9
10–19	773	9,5	2210	27,8	2918	37,4
20–29	118	2,7	334	7,7	589	13,8
30–49	74	2,8	197	7,3	332	12,2
50–99	61	4,4	110	7,3	166	1,1
>=100	147	36,9	137	37,7	151	45,2
Vidutiniškai Average		2,0		2,3		2,6
Iš viso / Total	219086	433,7	193413	451,1	181252	462,9

* Visos karvės (be mėšinių veislių)

Šaltiniai: Gyvulių skaičius 2001, 2004 m. – V.: Statistikos departamentas prie LRV; www.vic.lt.

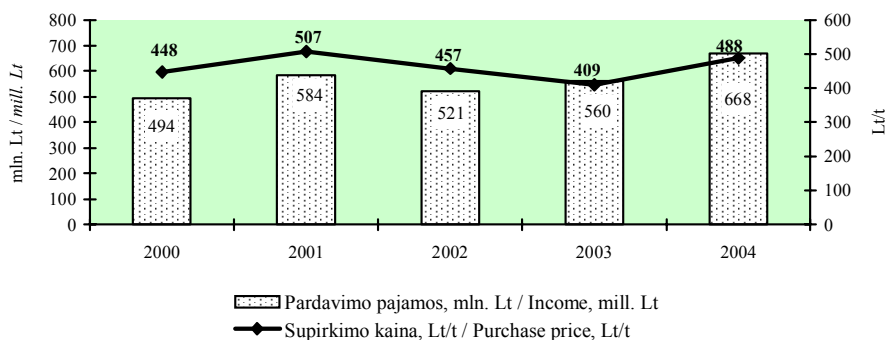
Karvių skaičius 2002–2003 metais didėjo, tačiau per 2004 metus sumažėjo 1,9 proc. Statistikos departamento duomenimis, 2005 m. sausio 1 d. Lietuvoje buvo 439,5 tūkst. karvių. Ūkininkai ir kiti gyventojai laiko apie 92 proc. karvių ir primelžia 91 proc. viso pieno, kita dalis karvių laikoma ir pieno primelžiama ŽŪB ir įmonėse.

2005 m. sausio 1 d., VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenimis, pieną gamino 181,3 tūkst. ūkių. 65 proc. šių ūkių buvo prekiniai, t. y. turėjo pieno gamybos kvotas. Vidutinis pieno ūkio dydis Lietuvoje buvo 2,6 karvės. Pamažu vyksta pieno ūkių stambėjimas: per penkerius metus vidutinis pieno ūkio dydis išaugo 0,6 karvės.

2000–2004 metais net 24 proc. sumažėjo labai mažų, 1–2 karves laikančių ūkių. Kai kurie jų tapo stambesni, tačiau didžioji dauguma atsisakė pieno gamybos. Sparčiausiai daugėja 21–50 karvių laikančių ūkių: per penkerius metus tokių ūkių skaičius padidėjo daugiau negu 4 kartus. Vidutinis Lietuvos pieno ūkis pats mažiausias ES, 13 kartų mažesnis už ES-15 šalių vidutinį. Norėdamas sėkmingai konkuruoti bendrojoje rinkoje, prekinis Lietuvos pieno ūkis turės stambėti ir priartėti prie ES šalių pieno ūkių dydžio. Smulkiems pieno ūkiams bus sunku įgyvendinti ES pieno ūkiams keliamus veterinarinius ir higieninius reikalavimus. 2004 metais, Lietuvos Respublikos valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos duomenimis, tik 8,9 proc. patikrintų pieno ūkių buvo įgyvendinę ES veterinarinius ir higieninius reikalavimus, o juos pieną norintys parduoti ūkiai turi įgyvendinti iki 2007 metų.

Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvoje superkamas pienas neskirstomas į rūšis, o superkamas tik toks, kuris atitinka ES reikalavimus. 2004 metais 91 proc. viso supirkto pieno atitiko reikalavimus. Supirkto pieno riebumas buvo 4,1 proc., baltymingumas – 3,3 proc.

2002–2003 metais pieno supirkimo kainos mažėjo (2.9 pav.). Lietuvos pieno supirkimo rinka buvo uždara, ir pieno kaina priklausė nuo situacijos pieno perdirbimo įmonėse. Pieno supirkimo kainą veikė perdirbimo įmonių tarpusavio konkurencinė kova, ypač paaštrėjusi 2002 metais, sumažėjusios pasaulinės pieno produktų kainos ir JAV dolerio vertės kritimas euro (atitinkamai ir lito) atžvilgiu. Tai sumažino perdirbimo įmonių pajamas. Lietuvoje vyraujantys smulkūs ir neorganizuoti pieno gamintojai negalėjo apginti savo interesų, kai jiems buvo mokama daug mažesnė kaina nei stambiesiems pieno gamintojams.

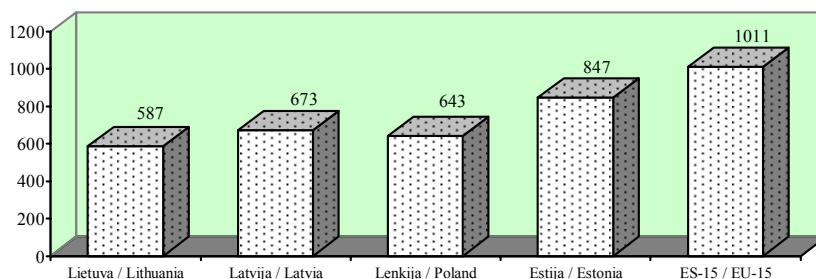
2.9 pav. Pieno (3,4 proc. riebumo) supirkimo kaina ir pardavimo pajamos 2000–2004 metais

Fig. 2.9. Milk (3.4% fatness) purchase prices and income in 2000–2004

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;

Žemės ūkio produkcijos supirkimas 2005 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005.

2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, vidutinė bazinė pieno supirkimo kaina pakilo 19 proc. Tai lėmė įstojus į ES atsivėrusios sienos ir todėl atsiradęs konkurencinis kaimyninių valstybių pieno supirkėjų spaudimas, kadangi pieno supirkimo kaina Lietuvoje buvo mažiausia visoje ES. Tačiau didėjant kainoms ir kitose valstybėse, Lietuvos vidutinė pieno supirkimo kaina išliko žemiausia (2.10 pav.). 2004 metais kaimyninėje Latvijoje vidutinė natūralaus pieno supirkimo kaina buvo 5 proc., o Lenkijoje – 13 proc. didesnė negu Lietuvoje. Viena pagrindinių to priežasčių – smulkiusias tarp ES šalių Lietuvos pieno ūkis. Vidutinę pieno supirkimo kainą galėtų padidinti pieno gamintojų kooperavimasis, tačiau šis procesas Lietuvoje vyksta lėtai.

2.10 pav. Natūralaus riebumo pieno supirkimo kaina Lietuvoje ir kai kuriose ES šalyse 2004 metais, Lt/t

Fig. 2.10. Milk (natural fatness) purchase price in Lithuania and some EU countries in 2004, Lt/t

Šaltiniai: Žemės ūkio produkcijos supirkimas 2005 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005; www.csb.lv; www.milkprices.nl; www.stat.ee; www.stat.gov.pl.

Pieno perdirbimo pramonė. 2004 metais Lietuvos pieno perdirbimo pramonė pardavė produkcijos už 1486,3 mln. Lt, t. y. 29 proc. daugiau negu 2003-iaisiais ir 32 proc. daugiau negu 2000-iaisiais. 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, 7 procentiniais punktais padidėjo užsienio rinkose parduotos produkcijos lyginamasis svoris. Eksportas sudarė 54 proc. visos parduotos produkcijos ir siekė 797,6 mln. Lt (2.12 lentelė).

2.12 lentelė. Pagrindiniai pieno pramonės rodikliai 2000–2004 metais

Table 2.12. Main indicators of the milk processing industry in 2000–2004

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Pieno perdirbimo įmonių ir jų filialų skaičius Number of milk processing enterprises	37	37	37	36	37
Parduota produkcijos, mln. Lt / Sales, mill. Lt	1128,1	1205,5	1049,0	1188,8	1486,3
dalis visuose maisto ir gėrimų pardavimuose, proc. share in total sales of the food industry, %	23,6	24,2	21,9	22,9	26,3
Eksporto pajamos*, mln. Lt / Exports*, mill. Lt	465,2	509,9	559,2	564,5	797,6
dalis visose eksporto pajamose, proc. share in total export income, %	41	42	53	47	54

* 2000–2001 m. – Muitinės departamento duomenys, 2002–2004 m. – Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Šaltiniai: Gaminių gamyba 2000–2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;

Pramonės darbo rezultatai 2005 m. sausio mėn. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005;

Lietuvos pieno perdirbimo sektorius pasiekęs aukštą koncentracijos lygį. Jame dominuoja trys pieno perdirbimo įmonių grupės: AB „Rokiškio sūris“, AB „Pieno žvaigždės“, AB „Žemaitijos pienas“. Šios įmonės 2004 metais perdirbo apie 76 proc. viso superkamo pieno ir gavo apie 76 proc. pardavimo pajamų. 35 Lietuvos pieno perdirbimo įmonės ir jų filialai yra įgyvendinę ES maisto gamybos sanitarinius ir higieninius reikalavimus ir turi ES sertifikatus, leidžiančius eksportuoti produkciją į ES šalis. Likusioms dviem įmonėms suteiktas pereinamasis laikotarpis.

Per 2000–2004 metų laikotarpį keitėsi gaminamų pieno produktų struktūra: didėjo grietinės, jogurto, sūrių, pieno konservų gamyba, mažėjo sviesto ir geriamojo pieno gamyba (2.13 lentelė). Fiziniu svoriu labiausiai išaugo riebių sūrių gamyba – 14,7 tūkst. t. Riebūs sūriai užėmė didžiausią lyginamąjį svorį pieno produktų pardavimuose – 35 proc.

2.13 lentelė. Pagrindinių pieno produktų gamyba 2000–2004 metais, tūkst. t

Table 2.13. Production of main dairy products in 2000–2004, in thou. tons

Pieno produktai <i>Dairy products</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2004, palyginti su 2000, %
Geriamasis pienas / <i>Drinking milk</i>	75,1	77,6	81,5	74,1	72,6	97
Grietinė / <i>Cream</i>	1,0	1,1	1,4	8,7	26,0*	-
Rūgpienis, kefyras / <i>Kefir, sour milk</i>	26,1	29,1	31,1	29,7	27,3	105
Jogurtas / <i>Yoghurt</i>	5,7	6,8	11,7	15,5	15,2	267
Grietinė / <i>Sour cream</i>	17,9	19,1	21,0	21,2	26,8	150
Varškė / <i>Curd</i>	11,0	11,2	11,7	11,1	12,1	110
Varškės sūriai ir sūreliai <i>Cottage cheese</i>	5,1	5,5	5,6	6,4	7,6	149
Sviestas ir kiti pieno riebalai ir aliejai <i>Butter and other milk fats and oils</i>	19,4	18,3	17,5	17,6	15,6	80
Riebūs sūriai / <i>Fat cheese</i>	41,6	50,6	49,7	50,4	56,3	135
Sausi pieno ir išrūgų produktai <i>Dried milk and whey products</i>	18,2	17,7	15,7	24,3	28,9	159
Valgomieji ledai / <i>Ice cream</i>	12,3	14,1	16,0	14,4	20,7*	-
Pieno cukrus (laktozė) / <i>Lactose</i>	4,8	5,3	5,1	5,1	4,9	102
Pieno konservai / <i>Canned dairy products</i>	3,5	6,1	8,8	7,7	9,6	274

* Tūkst. l / *Thou. litres.*

Šaltiniai: *Gaminų gamyba 2004.* – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005;

Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2003, 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;

Lietuvos statistikos metraštis 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Pieno produktų vidaus rinka. Pieno ir jo produktų suvartojimas vienam gyventojui Lietuvoje sparčiai augo iki 1999 metų. Lėtas suvartojimo augimas nuo 2000 metų rodo tam tikrą rinkos prisotinimą, atsivėlgiant į gaunamų pajamų lygį. 2003 metais vienas gyventojas suvartojo 287 kg pieno ir jo produktų, perskaičiuotų į pieną. Tai buvo 5,5 proc. daugiau nei 2000 metais. Labiau keitėsi vidinė pieno produktų vartojimo struktūra: daugiau suvartota sūrio, raugintų pieno produktų, mažiau – sviesto

(2.14 lentelė). Tokius pokyčius lėmė pieno produktų asortimento išplėtimas, kainų kitimo tendencijos, vartotojų perkamoji galia.

**2.14 lentelė. Pieno produktų suvartojimo ir jį lemiančių veiksnių pokyčiai
2000–2003 metais**

Table 2.14. Changes in consumption of milk and dairy products and factors influencing consumption in 2000–2003

Produktai / Products	2000	2001	2002	2003	2003, palyginti su 2000, %
Pieno ir jo produktų suvartojimas, skaičiuojant vienam gyventojui, kg <i>Per capita consumption of milk and dairy products, kg</i>					
Pienas ir jo produktai, perskaičiuoti į piena <i>Milk and dairy products (in milk equivalent)</i>	272	281	283	287	106
Brandinti sūriai / Cheese	3,2	3,7	4,1	4,5	141
Sviestas / Butter	2,9	3,2	3,0	2,8	97
Rauginto pieno produktai <i>Sour milk products</i>	14,3	15,7	17,6	18,9	132
Geriamasis pienas / Milk	21,0	21,6	22,4	22,2	106
Disponuojamų piniginių pajamų perkamasis pajėgumas, skaičiuojant vienam namų ūkio nariui per mėnesį / <i>Per capita purchasing power of average cash disposable income per month</i>					
Sviestas, kg / Butter, kg	37	39	34	34	92
Pienas (2,5 proc. riebumo), l <i>Milk (2,5% fat content), l</i>	223	249	261	237	106
Vidutinės mažmeninės pieno produktų pardavimo kainos, Lt/kg <i>Average retail price of milk and dairy products, Lt/kg</i>					
Sviestas / Butter	9,56	8,94	10,21	11,45	120
Pasterizuotas pienas (2,5 proc. riebumo) <i>Milk (2,5% fat content)</i>	1,57	1,39	1,35	1,62	103
Grietinė (25 proc. riebumo) <i>Sour cream (25% fat content)</i>	6,87	6,60	5,71	6,10	89
Varškė (5–9 proc. riebumo) <i>Curd 5–9% fat content)</i>	7,20	7,85	8,45	9,60	133

*Šaltiniai: Gaminių gamyba 2002, 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;
Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;
Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2002, 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;
ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).*

Vidaus rinkai poveikį daro mažėjantis Lietuvos gyventojų skaičius. Pieno ir jo produktų suvartojimas vienam gyventojui per 2000–2003 metus padidėjo 5,5 proc., o bendras vidaus rinkos suvartojimas – tik 4,6 proc.

Didžiąją vidaus rinkoje suvartotų pieno produktų dalį pagamina Lietuvos pieno perdirbimo įmonės. 2003 metais importuota tik 2,3 proc. vidaus rinkoje suvartoto pieno, nuo 2000 metų importo dalis sumažėjo 12 procentinių punktų. Daugiausia importuojama sūrių ir jogurto.

Eksportas. Narystė ES Lietuvos įmonėms, gaminančioms pieno produktus, suteikė naujų galimybių parduoti savo produkciją užsienio rinkose. Nebeliko kliūčių eksportuoti produkciją į ES šalis, o eksportas į kai kurias trečiąsias šalis remiamas eksporto subsidijomis. Šiomis galimybėmis Lietuvos pieno perdirbėjai sėkmingai pasinaudojo. 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, pajamos iš eksporto padidėjo 41 proc. ir sudarė 798,5 mln. Lt. Eksportuojamų pieno produktų struktūroje 2004 metais didžiausią dalį sudarė sūriai ir varškė (55 proc.), koncentruotas pienas ir grietinėlė (14 proc.), nekoncentruotas pienas ir grietinėlė (13 proc.). Labiausiai išaugo šviežio pieno ir grietinėlės bei varškės sūrių ir varškės eksportas (2.15 lentelė).

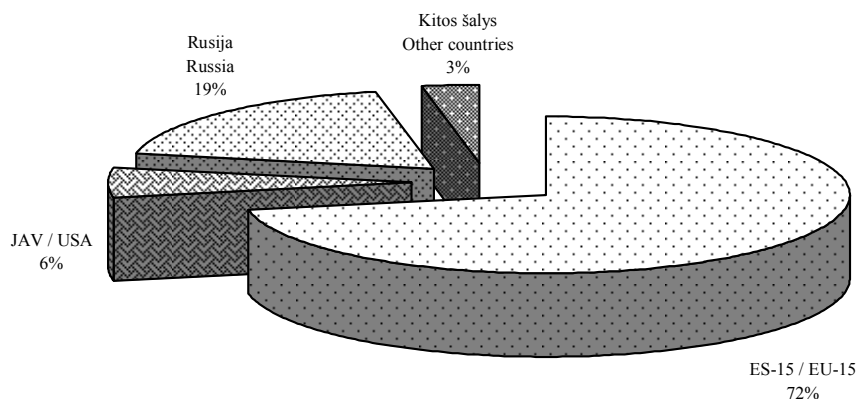
2.15 lentelė. Pieno produktų grynasis eksportas 2002–2004 metais, mln. Lt

Table 2.15. Net exports of dairy products in 2002–2004, in mill. Lit

KN kodas CN code	Produktai / Products	2002	2003	2004	2004, palyginti su 2002, %
0401	Nekoncentruotas pienas ir grietinėlė <i>Milk & cream, not concentrated</i>	6,4	30,7	105,2	1644
0402	Koncentruoti pienas ir grietinėlė <i>Milk & cream, concentrated</i>	78,1	94,0	110,3	141
040210	Lieso pieno milteliai <i>Skimmed milk powder</i>	50,6	50,6	65,1	129
040221	Nenugriebto pieno milteliai <i>Whole milk powder</i>	12,8	23,4	28,8	225
040291	Kondensuotas pienas be cukraus <i>Condensed milk without sugar</i>	0,8	1,1	2,5	313
040299	Kondensuotas pienas su cukrumi <i>Condensed milk with sugar</i>	13,9	18,9	13,9	100
0403	Fermentuotas arba raugintas pienas ir grietinėlė <i>Fermented or acidified milk & cream</i>	5,2	6,2	11,0	212
040310	Jogurtas / <i>Yogurt</i>	0,8	1,0	1,9	238
0404	Išrūgos ir produktai iš natūralių pieno komponentų <i>Whey & products consisting of natural milk constituents</i>	15,8	17,5	40,7	258
0405	Sviestas ir kiti pieno riebalai ir aliejai, pieno pastos <i>Butter & other fats & oils derived from milk, dairy spreads</i>	39,4	34,6	50,9	129
0406	Varškė ir šviežias sūris / <i>Curd & fresh cheese</i>	378,6	342,5	441,5	117
040610	Varškės sūris ir varškė / <i>Cottage cheese & curd</i>	17,8	26,9	101,6	571
040690	Riebūs sūriai / <i>Fat cheese</i>	357,2	312,1	336,8	94
210500	Valgomieji ledai / <i>Ice cream</i>	24,6	25,1	19,5	79
350110	Kazeinas / <i>Casein</i>	4,0	6,8	12,3	308
170211-19	Pieno cukrus / <i>Milk sugar</i>	7,1	7,2	6,3	89

Šaltiniai: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Didžioji dalis produktų 2004 metais išvežta į ES-25 rinką. Kai kurių produktų nemaža dalis eksportuota į trečiąsias šalis – pieno cukraus (60 proc.), išrūgų miltelių (57 proc.), riebių sūrinių (52 proc.). 2003 metais tik apie 42 proc. išvežtų pieno produktų buvo parduota ES šalyse ir buvusiose šalyse kandidatėse, o 2004 metais eksportas į šias šalis padidėjo iki 72 proc. Svarbiai lietuviškų pieno produktų eksporto šalimi išliko Rusija (19 proc. eksporto 2004 m.), o eksporto dalis į JAV sumažėjo nuo 25 proc. 2003 metais iki 6 proc. 2004 metais.

2.11 pav. Užsienio prekybos pieno produktais struktūra 2004 metais

Figure 2.11. Structure of foreign trade in dairy products in 2004

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

2004 metais į trečiąsias šalis eksportuotos produkcijos didžiausią dalį sudarė eksportas į Rusiją (67 proc.) ir į JAV (22 proc.) 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, eksportas į JAV sumažėjo 65 proc., o į Rusiją padidėjo 34 proc. Eksporto į JAV sumažėjimą lėmė kritęs JAV dolerio kursas, kuris sumažino ir realias parduotos produkcijos kainas. Be to, pagrindinio į JAV eksportuojamo produkto – sūrio – ES neremia eksporto subsidijomis. Aukštesnės kainos atsivėrusioje bendrojoje ES rinkoje bei eksporto subsidijos, išvežant produkciją į Rusiją bei kitas trečiąsias šalis, JAV rinką Lietuvos pieno perdirbėjams padarė ne tokią patrauklią.

Per 2000–2004 metų laikotarpį 2002 metais buvo pačios mažiausios vidutinės pieno produktų įmonių kainos. Ypač sumažėjo eksportuotos produkcijos kainos. Tai lėmė JAV dolerio kurso kritimas ir pasaulinių pieno produktų kainų mažėjimas. Dėl aštrios tarpusavio konkurencijos pieno perdirbimo įmonės 2002 metais mažino kainas ir vidaus rinkoje – jos sumažėjo 9 proc. (2.12 pav.). 2003–2004 metais pieno produktų kainos turėjo tendenciją didėti. Ypač jos šoktelėjo 2004 metų gegužės mėnesį vidaus rinkoje – tai buvo susiję su įstojimu į ES. Liepos mėnesį kainos sumažėjo iki buvusio lygio ir vėl padidėjo gruodžio mėnesį. Pastarasis kainų padidėjimas susijęs su kainų išsilyginimu ES rinkoje ir padidėjusiomis išteklių, ypač žaliavinio pieno, kainomis.

2.12 pav. Pieno pramonės įmonių parduotos produkcijos kainų pokyčiai 2000–2004 metais (1999-12 = 100 proc.)

Fig. 2.12. Changes in producer prices of dairy products in 2000–2004
(December 1999 = 100 per cent)

Šaltiniai: Gamintojų parduotos pramonės produkcijos kainų pokyčiai 1998–2003., – Nr. 1–12. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Rinkos reguliavimo priemonės. Iki įstojimo į ES pieno gamintojų pajamoms palaikyti iš nacionalinio biudžeto buvo skiriamos tiesioginės išmokos už karves (2002 m. buvo skirta 19 mln. Lt, 2003 m. – 52 mln. Lt, o iki 2004 m. balandžio 30 d. – 48,3 mln. Lt). Pieno perdirbimo įmonėms 2002 metais skirta 11 mln. Lt, o 2003-iaisiais – 56 mln. Lt žaliavinio pieno kainoms palaikyti.

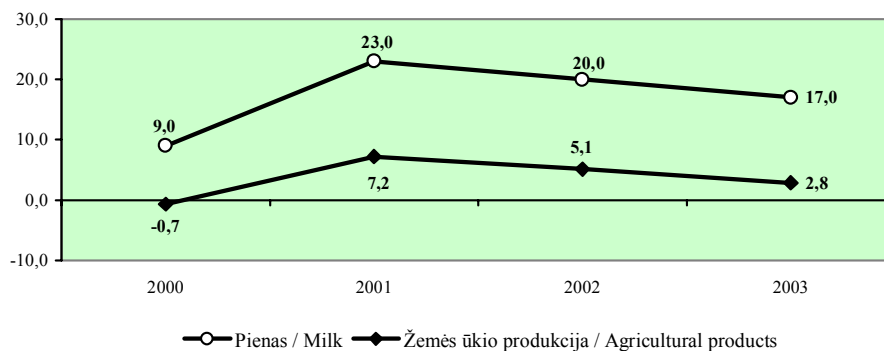
Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvoje pradėjo veikti ES rinkos reguliavimo priemonės. Pieno sektoriuje jas sudaro pieno gamybos kvotos su tiesioginėmis išmokomis už kvotinio pieno kiekį ir mokesčiai už viršytą pieno kvotą bei pieno ir jo produktų bendrosios rinkos organizavimo priemonės.

Derybose su ES Lietuva išsiderėjo 1647 tūkst. t pieno gamybos kvotą, iš kurios pieno pardavimo perdirbti kvota – 1256 tūkst. t, tiesiogiai vartoti – 390,5 tūkst. t. 2004–2005 kvotos metams (kvotos metai prasideda balandžio 1 d. ir baigiasi kovo 31 d.) paskirstyta 1198 tūkst. t, t. y. 95 proc. pieno pardavimo perdirbti kvotos, ir 115 tūkst. t, t. y. 29 proc. kvotos tiesiogiai parduoti. Per pirmuosius aštuonis kvotos

metų mėnesius (nuo Lietuvos įstojimo į ES dienos iki metų pabaigos) buvo išnaudota 70 proc. pieno pardavimo perdirbti kvotos. Prognozuojama, kad per visus kvotos metus ji bus įvykdyta 92 proc. ir mokesčio už viršytą pieno kvotą pieno gamintojams mokėti nereikės. Tiesioginės išmokos už kvotinį pieną 2004 metais buvo įskaičiuotos į bendras tiesiogines išmokas už pašarinių kultūrų deklaruotus plotus. Apskaičiuota, kad pieno gamintojams už juos 2004 metais teko 82 mln. Lt išmokų.

Pieno ir jo produktų bendrosios rinkos organizavimo priemonės sudaro intervenciniai sviesto ir lieso pieno miltelių pirkimai, privataus saugojimo subsidijos, eksporto subsidijos, lieso pieno panaudojimo gyvulių pašarams ir kazeino gamybai subsidijos, parama sviesto ir grietinėlės naudojimui, parama pieno ir jo produktų vartojimui mokymo įstaigose. 2004 metais Lietuvos rinkos subjektai daugiausia naudojami eksporto subsidijomis. Nuo įstojimo į ES datos iki 2004 m. gruodžio 31 d. už sūrio eksportą pieno perdirbimo įmonėms išmokėta 1414 tūkst. Lt eksporto subsidijų. Dvi Lietuvos pieno perdirbimo įmonės – AB „Rokiškio sūris“ ir AB „Žemaitijos pienas“ – taip pat pasinaudojo parama ilgai nokinamų sūrių privačiam saugojimui (po 350 t sūrio). Tačiau intervencinių sviesto ir lieso pieno miltelių pirkimų galimybe pieno perdirbimo įmonės nepasinaudojo. Tai lėmė aukšti reikalavimai intervencijai pateikiamiems produktams ir galimybė gauti panašias pajamas, pasinaudojus eksporto subsidijomis. Beveik nesinaudojama ir paramos už parduotus pieno produktus pagal programą „Pienas vaikams“ galimybėmis. 2004 metais pagal šią programą teismokėta 898 Lt paramos. Pagrindinės programos nesėkmės priežastys – griežti apskaitos reikalavimai ir ekonomiškai nesuinteresuojantis paramos dydis.

Pieno ūkio ekonominiai rodikliai. Pagal respondentinių ūkių duomenis ūkininkų ūkių, kurių pagrindines pajamas sudarė pajamos už pieną, vidutinis pelningumas 2003 metais buvo 30,5 proc. Pieno gamyba pelninga ir ŽŪB: 2000–2003 metais rentabilumas svyravo nuo 9 iki 23 proc. Pieno gamyba ŽŪB ir įmonėse yra viena pelningiausių ūkio šakų (2.13 pav.).

2.13 pav. Pieno ir visos žemės ūkio produkcijos realizavimo pelningumas žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse 2000–2003 metais, proc.

Fig. 2.13. Profitability of milk and all agricultural products in agricultural companies and enterprises in 2000–2003, in per cent

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Vidutinė pieno gamybos savikaina ŽŪB ir įmonėse 2003 metais buvo 455 Lt/t, skaičiuojant įskaitomuoju svoriu (558 Lt/t natūralaus pieno). Apžvelgiamuoju laikotarpiu pieno gamybos savikaina mažėjo: 2003 metais ji sudarė 89 proc. 2000-ųjų lygio. 2004 metais pieno gamybos savikaina keitėsi nedaug. Žemės ūkio išteklių kainos 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, vidutiniškai sumažėjo 1,4 proc.

Vilniaus vertybinių popierių biržoje galima įsigyti trijų didžiausių Lietuvos pieno perdirbimo įmonių, kurios dirba pelningai, akcijas. Kadangi jų pajamos iš pieno produktų gamybos sudaro 75–80 proc. visų pajamų iš pieno produktų gamybos Lietuvoje, galima teigti, kad pieno produktų gamyba Lietuvoje yra pelninga. Didžiausių pieno perdirbimo įmonių pelningumas 2001–2004 metų laikotarpiu svyravo nuo –0,8 proc. iki 4,9 proc. (2.16 lentelė).

2.16 lentelė. Pieno perdirbimo įmonių grynasis pelningumas 2001–2004 metais, proc.
Table 2.16. Net profitability of dairy enterprises in 2001–2004, in per cent

Rodiklis / Indicator	2001	2002	2003	2004
Grynasis pelningumas <i>Net profitability</i>	4,4	–0,8	3,3	4,9

Šaltinis: www.lt.omxgroup.com.

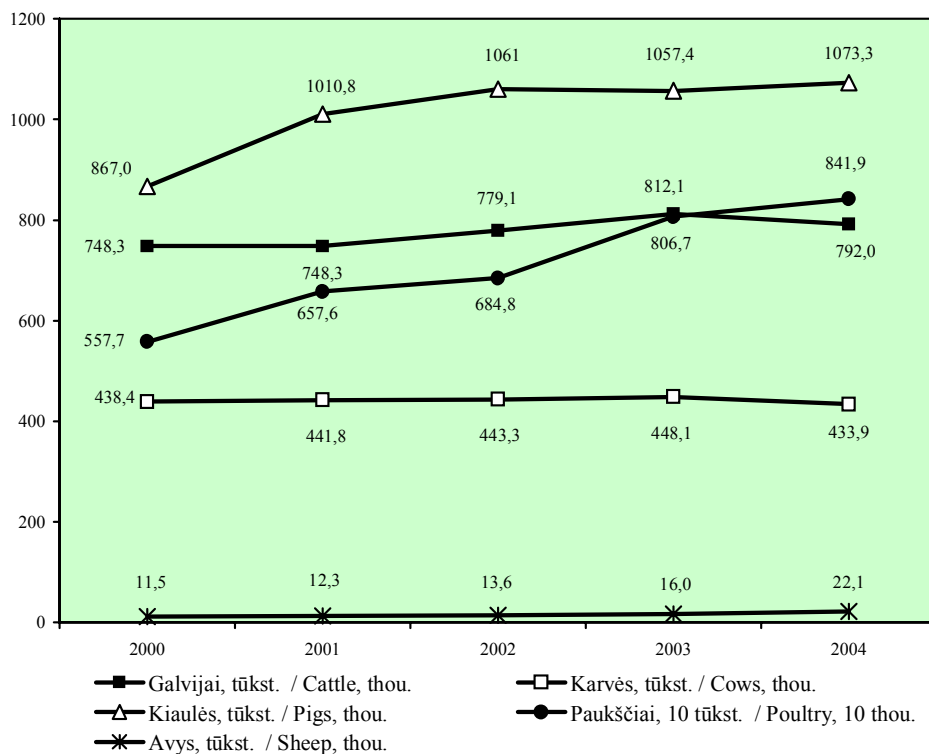
Pelningumo pokyčiai susiję su pieno produktų rinkos situacijos kitimu. Rezultatams įtakos turėjo Lietuvos įstojimas į ES. 2002 metais krito pasaulinės pieno produktų kainos bei sumažėjo JAV dolerio kursas lito atžvilgiu, be to, dėl aštrios konkurencijos mažos pieno produktų kainos buvo ir vidaus rinkoje. Dėl to įmonės patyrė nuostolių. 2003 metais jos prisitaikė prie pakitusių sąlygų, be to, gavo nacionalinę paramą pieno supirkimo kainoms palaikyti. 2004 metais didelės įtakos pelningumui turėjo galimybė nevaržomai prekiauti ES rinkoje bei eksporto subsidijos į trečiąsias šalis eksportuojamai produkcijai.

1.3. Mėsa

1.3. Meat

Pirmieji Lietuvos metai bendrojoje ES rinkoje gyvulių augintojams ir mėsos perdirbėjams buvo geresni, nei tikėtasi. Labiausiai tai pajuto galvijų augintojai, kurių verslas ES skatinamas papildomomis tiesioginėmis išmokomis. 2004 metais didėjo visų gyvulių supirkimo kainos ne tik daugelyje ES šalių, bet ir Lietuvoje. Po 2002–2003 metų galvijininkystės ekonominio nuosmukio 2004 metais jau buvo galima dirbti pelningai. Kiaulių augintojai pirmieji pajuto padidėjusią konkurenciją, tačiau dėl to kiaulių supirkimai sumažėjo nežymiai.

Bendrosios ES rinkos reguliavimo sąlygos daug ką pakeitė Lietuvos mėsos sektoriuje. Tiesioginės išmokos už galvijų auginimą ir realizavimą bei ES parama tvartams modernizuoti, mėšlidėms įrengti ir pašarų įrangai pirkti buvo pagrindinės sąlygos, skatinusios gyvulininkystės plėtrą Lietuvoje 2004 metais. Toliau didėjo kiaulių, avių ir ypač paukščių skaičius (2.14 pav.). Keitėsi galvijų auginimo kokybė. Didėjo gyvulių koncentracija ūkiuose ir jų prekingumo laipsnis.

2.14 pav. Gyvulių ir paukščių skaičius 2000–2004 metais (metų pabaigoje)

Fig. 2.14. Number of livestock and poultry in 2000–2004 (at the end of the year)

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Gyvulių auginimas. Ūkininkų ir kitų gyventojų ūkiuose buvo laikoma didžioji gyvulių dalis. Tik paukščių daugiau auginta ŽŪB ir paukštynuose. Gyvulių bandos struktūroje dominavo galvijai, kiaulės ir paukščiai. Dauguma gyvulininkystės ūkių labai smulkūs. Ūkių koncentracijos lygiu, specializacijos laipsniu bei auginimo produktyvumu dar labai atsilieka nuo ES šalių vidurkio.

Galvijai. Lietuvoje tradiciškai plėtojama pieno krypties galvijininkystė. 2004 metais buvo laikoma apie 434 tūkst. melžiamų karvių, kurios sudarė beveik 55 proc. visos galvijų bandos. Šiuo metu Lietuvoje auginama daugiausia Lietuvos juodmargių (72 proc.) ir Lietuvos žaliųjų (26 proc.) veislių karvių. Per paskutinius metus karvių skaičius sumažėjo tik 3 proc., tačiau dėl didėjančio karvių pieningumo ir toliau mažės karvių skaičius, o pieno kvotos privers galvijų augintojus imtis mėsinės galvijininkystės verslo. Jau dabar kuriasi nauji ūkiai, superkantys veršelius auginimui, tačiau pieninių veislių galvijų prieauglis mėsos gamybai mažiau tinkamas. Jų vidutinis svoris pagal amžių beveik trečdaliu mažesnis už Vakarų Europoje skerdžiamų to paties amžiaus galvijų svorį.

Galvijų prieauglio struktūroje didžiausią dalį sudarė veršeliai iki vienerių metų – 53 proc., buliai nuo 1 iki 2 metų – 36 proc., dar vyresni – 11 proc. Per metus galvijų prieauglio skaičius ir struktūra beveik nesikeitė, todėl nerimauti, kad galvijų banda sumažės, nėra pagrindo. Per 2004 metus didėjo veršelių eksportas, mažiau jų teko vietinei rinkai.

Nežymiai keitėsi ūkiuose auginamų galvijų koncentracija. Vidutiniškai vienam ūkiui teko tik 4,5 galvijų. Daugiau kaip pusė ūkių (56 proc.) laikė 1–2 galvijus, o 57 proc. visų galvijų (karvių – net 75 proc.) buvo laikoma smulkiuose ūkiuose (1–10 galvijų). Laikančių 50 ir daugiau galvijų – tik 0,5 proc. visų ūkių. ES šalyse tokiuose ūkiuose laikoma beveik 80 proc. galvijų. Stambiausi ūkiai ES šalyse yra Danijoje ir Jungtinėje Karalystėje, kur daugiau nei 70 proc. ūkių laiko per 100 galvijų, o vidutiniškai vienam ūkiui tenka apie 90 mėšinių galvijų ir 70 karvių. Daugiausia Lietuvoje galvijų auginama Šilalės, Kelmės, Šilutės ir Raseinių rajonuose.

Lietuvoje mėšinių galvijų palyginti mažai (2.17 lentelė). Per metus pokyčių buvo nedaug. 2003 metų pabaigoje buvo auginama apie 2 tūkst. grynaveislių mėšinių galvijų ir apie 38 tūkst. mišrūnų, kurie sudarė mažiau kaip 5 proc. visų galvijų skaičiaus. 2004 metų pabaigoje – 8,7 proc.

2.17 lentelė. Mėšinių galvijų struktūra 2005 m. sausio 1 d.

Table 2.17. Beef cattle as of January 2005

Galvijai / Cattle	Grynaveisliai Pedigree	Mišrūnai Crossbreed	Iš viso Total	proc., nuo visų tos rūšies galvijų % of total number
Karvės žindinės / Suckler cows	858	3918	4776	1,0
Telyčios / Heifer	1335	25276	26611	-
Galvijų prieauglis / Cattle youngsters	1824	47902	49726	11,7
Iš viso / Total	4017	77096	81113	8,7

Šaltinis: Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenys.

Mėšinių galvijų auginimas perspektyvus, jį remia valstybė. Auginti šiuos galvijus sąlygos Lietuvoje yra tinkamos. Mėšinė galvijininkystė aktyviau pradėta plėtoti Šilalės, Šilutės, Alytaus, Vilkaviškio ir Tauragės rajonuose, nors iš esmės ši verslą apsimuma plėtoti net mažai derlingose žemėse. Lietuvoje laikoma tik 4,7 tūkst. karvių žindinių, o pagal ES kvotą galima laikyti ir kasmet gauti išmokas (daugiau nei 25 mln. Lt) už 47 tūkst. Lengviausia specializuotis mėšinių galvijų auginime jau laikantiems karvių bandas. Norintiems pradėti ar plėsti šį verslą, reikėtų pasinaudoti ES struktūrinių fondų parama.

Daugiausia grynaveislių mėšinių galvijų auginama Prancūzijoje. ES šalyse mėšiniai galvijai išauginami, ir pieno krypties veislių galvijus kryžminant su mėšiniais. Jungtinėje Karalystėje tokie galvijai sudaro apie 60 proc.

Kad pieninių veislių galvijų skerdienu yra kokybiškai prastesnė, iliustruoja 2003-2004 metais atlikti skerdenų vertinimai. 2004 metais ištyrus 124,3 tūkst. galvijų skerdenas (72 proc. visų 2004 m. supirktų galvijų), nustatyta, kad jų kokybė yra palyginti žema: R klasės – 3 proc., O klasės – 51 proc. ir P – 46 proc. Palyginti su 2003 metais, kokybiniai rodikliai daugiau kaip 10 proc. prastesni (2.18 lentelė).

2.18 lentelė. Galvijenos kokybės įvertinimas pagal SEUROP sistemą 2004 metais
Table 2.18. Evaluation of beef quality according to SEUROP system in 2004

Paskersta galvijų <i>Cattle slaughtered</i>			Raumeningumas <i>Conformation</i>			Riebalingumas <i>Adiposity (fatness)</i>		
katgorija / category	vnt. / heads	%	klasė / class	vnt. / heads	%	klasė / class	vnt. / heads	%
A (buliai ≤ 2 m. <i>bulls ≤ 2 years</i>)	57505	46	S	–	–	1 labai žema <i>very low</i>	23933	19
B (buliai > 2 m. <i>bulls > 2 years</i>)	6422	5	E	1	–	2 žema <i>low</i>	67589	54
C (kastratai <i>bullocks</i>)	35751	29	U	49	–	3 vidutinė <i>average</i>	26608	22
D (karvės / cows)	24647	20	R	3799	3	4 aukšta <i>high</i>	5359	4
E (telyčios / heifers)			O	63853	51	5 labai aukšta <i>very high</i>	836	1
			P	56623	46			
Iš viso / Total	124325	100		124325			124325	100

Parengta pagal „VĮ Gyvulių produktyvumo kontrolė“ duomenis.

ES vyrauja U ir R klasių galvijų skerdenos. Vokietijoje 2003 metais U klasės skerdenos sudarė 19 proc., R – 28 proc. Esant tokiam mėsos kokybės skirtumui, konkuruoti galima tik pateikus rinkai produktus mažesne kaina.

Atitinkamai pagal klases nustatomos ir supirkimo kainos. Lietuvoje pagal šią kokybės sistemą nusistovėjusios kainų sistemos nėra. Tuo pačiu metu vieni supirkėjai už O klasės skerdeną moka daugiau nei kiti už R.

Nepakeitus auginamų galvijų veislių, gerų rezultatų pasiekti negalima. Per 2004 metus į šalį buvo įvežta tik apie 470 mėšinių veislių telyčių, karvių ir bulių. Pagal Kaimo rėmimo programą 2004 metais iš dalies kompensuota 3,2 tūkst. veislinių galvijų įsigijimo išlaidų.

Kiaulės. Kiaulių laikymo koncentracija žymiai didesnė nei galvijų. Beveik 45 proc. visų auginamų kiaulių laikoma stambiuose ūkiuose. Daugiausia jų auginama Panevėžio, Pasvalio, Vilkaviškio ir Joniškio rajonuose. Vidutiniškai vienam ūkiui tenka tik 6,4 kiaulės, o vienam Lietuvos gyventojui – 0,3 kiaulės. Danijoje, Nyderlanduose, Jungtinėje Karalystėje, Italijoje, Airijoje daugiau nei 1 tūkst. kiaulių laiko per 75 proc. ūkių, o kiaulių koncentracija šalies mastu didžiausia yra Danijoje – 2,5 kiaulės gyventojui. Pagal kiaulių produktyvumą ir skerdenų kokybę dar atsiliekama nuo ES šalių kaimynių ir pagrindinių kiaulių augintojų. 2004 metais 25-iose mėsos skerdyklose buvo įvertinta daugiau nei 600 tūkst. kiaulių skerdenų (80 proc. visų supirtų kiaulių) (2.19 lentelė).

2.19 lentelė. Kiaulių skerdenų kokybės įvertinimas pagal SEUROP raumeningumo klases 2004 metais

Table 2.19. Pig carcasses quality by SEUROP conformation classes in 2004

Klasė / Class	Įvertinta iš viso / Total	
	vnt. / units	%
S	92775	15
E	286808	47
U	166084	27
R	51718	9
O	10527	2
P	1562	0
Iš viso / Total	609474	100

Parengta pagal „VĮ Gyvulių produktyvumo kontrolė“ duomenis.

2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, S ir E raumeningumo klasių kiaulių skerdenų kokybės lyginamasis svoris išaugo 11 proc. ir priartėjo prie ES lygio. Pavyzdžiui, Vokietijoje S ir E klasių skerdenos sudaro 62 proc., o U – 26 proc.

Labiau atsilieikama vertinant bendrąjį produktyvumą. Toks 2.20 lentelėje pateiktas santykio tarp esamos kiaulių bandos ir išaugintų kiaulių skaičiaus palyginimas apibūdina produktyvumą visais aspektais: bandos reprodukcijos efektyvumą, auginimo nuostolius bei šerimo priesvorius.

2.20 lentelė. Bendrasis kiaulių produktyvumas 2003 metais

Table 2.20. Pig productivity in 2003

Šalis Country	Kiaulių skaičius metų pradžioje, tūkst. Number of pigs at the beginning of the year, thou.	Paskersta per metus, tūkst. Pigs slaughtered per year, thou.	Santykis, kartai Ration, times
Lietuva / Lithuania	1057	1300	1,23
Lenkija / Poland	19000	25300	1,33
Vokietija / Germany	26251	41100	1,57
Danija / Denmark	13867	24430	1,76

Šaltinis: VIEH und FLEISCH, ZMP, 2004.

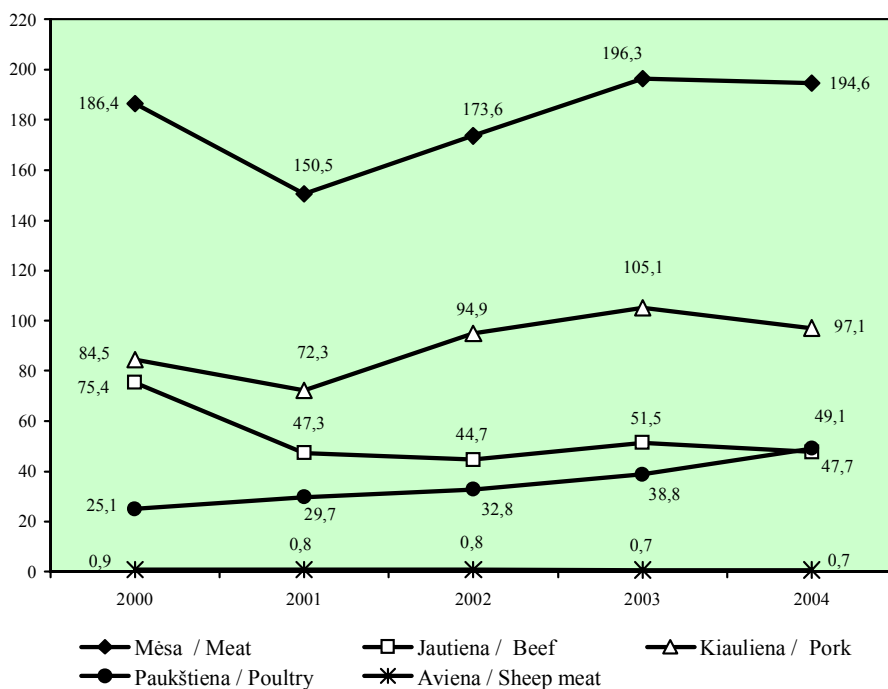
Jei pasiektume tokį produktyvumą kaip Danijoje, tai iš dabar šalyje laikomos bandos turėtume papildomai realizuoti pusę milijono kiaulių.

Avys ir ožkos. 2004 metų pabaigoje buvo auginama 22,1 tūkst. avių ir 26,9 tūkst. ožkų. Avis laikė 2,7 tūkst. ūkių, ožkas – 3,7 tūkst. ūkių. Daugiausia avių auginama Utenos, Telšių, Rokiškio ir Kelmės rajonuose, ožkų – Jonavos, Pakruojo ir Panevėžio rajonuose. Auginama 14,4 tūkst. ėriavedžių. Avininkystė – ES remiamas verslas. Kvota – 17,3 tūkst. ėriavedžių. Taikant tiesiogines išmokas už ėriavedžių auginimą, jų skaičius

per metus išaugo 40 proc. Mėsinei avininkystei plėtoti per 2004 metus avių ir ožkų auginimojai įsigijo 1 tūkst. veislinių avių ir ožkų, kurių pirkimo išlaidos iš dalies buvo kompensuotos.

Paukščiai. 2004 metų pabaigoje buvo auginama 8,4 mln. įvairių paukščių, iš jų vištų – 8,2 mln., kalakutų – 93 tūkst., ančių – 46 tūkst., žąsų – 52 tūkst. Beveik du trečdaliai (63 proc.) paukščių buvo auginama stambiuose ūkiuose, turinčiuose 50 tūkst. ir daugiau paukščių. Per 2001-2004 metų laikotarpį auginamų paukščių skaičius išaugo net 50 proc.

Gamyba. 2004 metais buvo pagaminta 194,6 tūkst. t gyvulių ir paukščių skerdenų, 0,9 proc. mažiau negu 2003 metais (2.15 pav.). Tačiau net 7 proc. daugiau jų buvo parduota mėsos perdirbimo įmonėms. Gamybos pagal rūšis struktūra: kiaulienos (50 proc.), jautienos (25 proc.) ir paukštienos (25 proc.).

2.15 pav. Mėsos (skerdenos) gamyba 2000–2004 metais, tūkst. t

Fig. 2.15. Meat production (carcasses) in 2000–2004, in thou. tons

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Kiaulienos ir jautienos gamybos apimtys per 2004 metus nežymiai sumažėjo, o paukštienos kasmet augo.

Per trejus metus galvijų prekinumo lygis padidėjo beveik 30 procentinių punktų dėl tiesioginių išmokų taikymo ir skerdimo reikalavimų sugriežtinimo, o paukščių – 11 procentinių punktų dėl jų skaičiaus didinimo stambiuose ūkiuose ir paukštynuose.

2.21 lentelė. Gyvulių ir paukščių prekingumo lygis 2000–2004 metais

Table 2.21. Marketability level of livestock and poultry in 2000–2004

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Galvijai, tūkst. t (gyvuoju svoriu) / Cattle, thou. t (live weight)					
Mėsos gamyba visuose ūkiuose <i>Beef production in all farms</i>	125,9	79,9	74,8	86,3	81,9
Supirkimas / Purchase	86,5	50,0	49,3	69,3	74,3
Prekingumo lygis, proc. / Marketability level, %	68,7	62,6	65,9	80,3	90,7
Kiaulės, tūkst. t (gyvuoju svoriu) / Pigs, thou. t (live weight)					
Mėsos gamyba visuose ūkiuose <i>Meat production in all farms</i>	102,8	88,0	116,3	125,5	130,1
Supirkimas / Purchase	43,1	47,7	61,5	78,1	73,4
Prekingumo lygis, proc. / Marketability level, %	41,9	54,2	52,9	62,2	56,4
Paukščiai, tūkst. t (gyvuoju svoriu) / Poultry, thou. t (live weight)					
Mėsos gamyba visuose ūkiuose <i>Meat production in all farms</i>	32,4	38,2	42,0	51,2	65,5
Supirkimas / Purchase	22,6	26,0	26,4	39,2	52,0
Prekingumo lygis, proc. / Marketability level, %	69,8	68,1	62,9	76,6	79,4

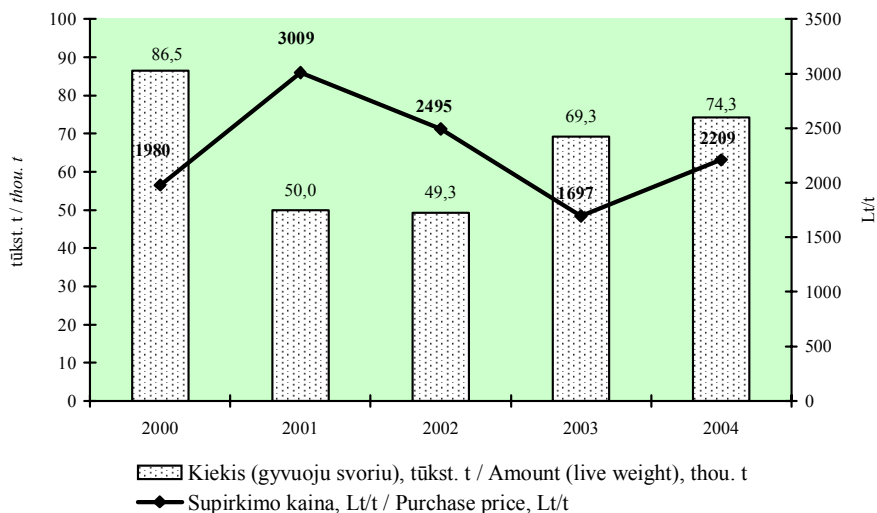
Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Auganti gyvulininkystės produktų gamyba, didėjantis gyvulių ir paukščių supirkimas bei supirkimo kainų kilimas 2004 metais skatino ūkininkus ir ŽŪB plėsti gyvulių auginimo verslą bei tikėtis gerų rezultatų ateityje.

Per 2004 metus visuose ūkiai realizavo skersti 280 tūkst. t (gyvuoju svoriu) gyvulių ir paukščių. Tai 5,7 proc. daugiau negu per tą patį 2003 metų laikotarpį. Supirka 33 proc. daugiau paukščių, 27 proc. – karvių, bet 36 proc. mažiau triušių, 9,5 proc. – veršelių iki metų, 4,8 proc. – kiaulių, 3,5 proc. – avių ir ožkų. Visų gyvulių supirkimo kainos buvo didesnės nei 2003 metais, tačiau jos dar neviršijo 2001 metų supirkimo kainų.

Per 2004 metus paskersta 299 tūkst. galvijų. Skerdyklos ir mėsos perdirbimo įmonės supirko 172 tūkst. galvijų ir gavo 37,2 tūkst. t skerdienos. Galvijų supirka 5,7 proc. daugiau negu 2003 metais. 1–2 metų buliai sudarė 44 proc. visų supirktų (gyvuoju svoriu) galvijų, karvės ir telyčios – atitinkamai 32 ir 18 proc.

Galvijų supirkimo kainos 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, buvo 30 proc. didesnės, tačiau net lapkričio mėnesį dar neviršijo 2001–2002 metų supirkimo kainų. Panaši galvijų supirkimo kainų dinamika yra ir ES šalyse, kuriose kainos mažėjo 2003 metais, o visus 2004-uosius kilo ir didžiausios buvo paskutinius keturis mėnesius. Todėl teigti, kad galvijų kaina pakilo dėl įstojimo į ES, yra klaidinga.

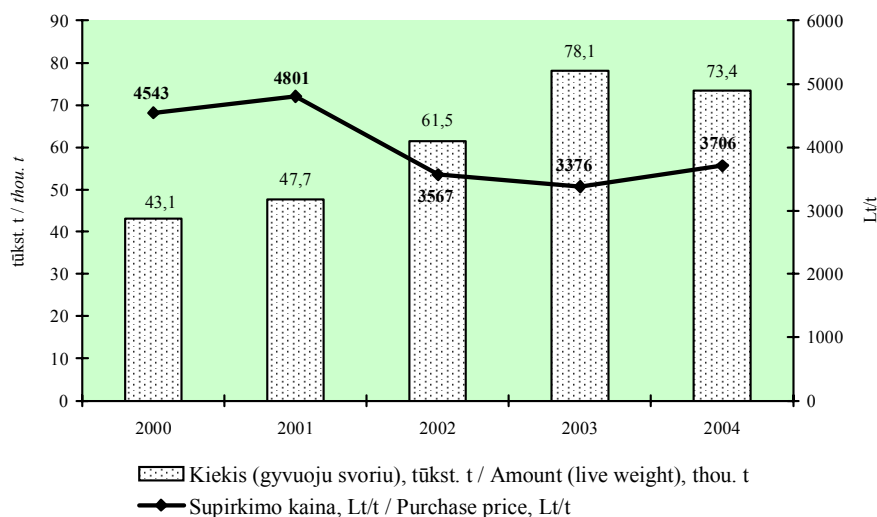

2.16 pav. Galvijų supirkimas ir vidutinės kainos 2000–2004 metais

Fig. 2.16. Purchase of cattle and average prices in 2000–2004

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Lietuvos mėsos perdirbimo pramonės įmonių realizacinė jautienos kaina per 2004 metus išaugo net 40 proc., o mažmeninė – beveik 50 proc. Jautienos kainos grandinėje perdirbėjų dalis buvo mažiausia – tik 25 proc.

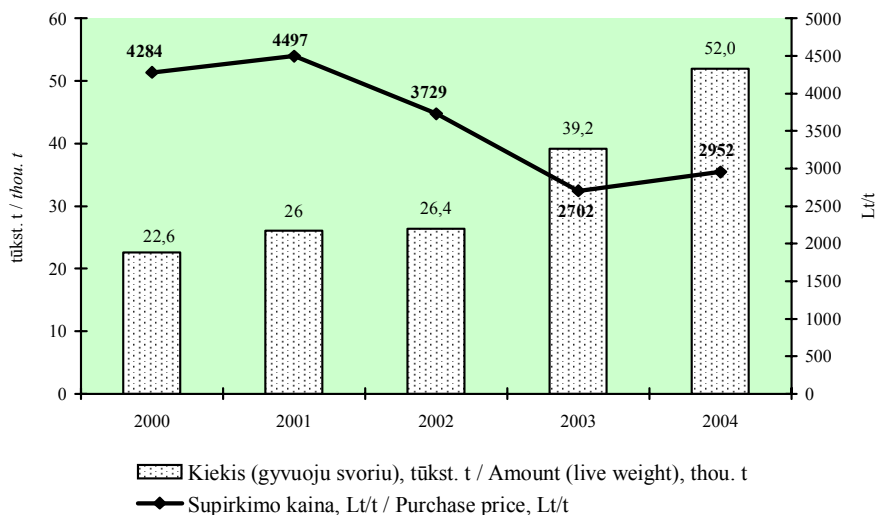
2.17 pav. Kiaulių supirkimas ir vidutinės kainos 2000–2004 metais

Fig. 2.17. Purchase of pigs and average prices in 2000–2004

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Per 2004 metus skerdyklos ir mėsos perdirbimo įmonės supirko 735 tūkst. kiaulių (56 proc. visuose ūkiuose užaugintų kiaulių). Jų supirkimo kainos buvo vienos didžiausių ES, bet dinamika per paskutinius trejus metus nuo ES šalių skiriasi nedaug. Mėsos perdirbėjai ir prekybininkai per 2004 metus nežymiai padidino kiaulienos gaminių kainas.

2004 metais paskersta 24,5 mln. paukščių, iš jų viščiukų broilerių – 22,8 mln. Palyginti su 2003 metais, paukščių (gyvuoju svoriu) paskersta net 33 proc. daugiau.

2.18 pav. Paukščių supirkimas ir vidutinės kainos 2000–2004 metais

Fig. 2.18. Purchase of poultry and average prices in 2000–2004

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Rinkos reguliavimo priemonės. ES sukūrė rinkos reguliavimo priemones, kurios leidžia palaikyti tam tikrą visų mėsos produktų kainų lygį, nes tam tikru momentu garantuoja produkcijos pertekliaus supirkimą bei skatiną eksportą į trečiąsias šalis. Kiekvienos priemonės paramos lygį nustato Europos Komisija. 2004 metais kylant galvijų, kiaulių bei paukščių supirkimo kainoms, intervencinių pirkimų ir privatus saugojimo priemonės nebuvo taikomos. Tačiau kai kurios mėsos perdirbimo įmonės 2004 metais jau pasinaudojo eksporto subsidijomis. Per 2004 metų antrąjį pusmetį už galvijienos eksportą išmokėta 1,4 mln. Lt, už gyvus galvijus – 110 tūkst. Lt.

Perdirbimas. Iš vietinės ir importuotos mėsos perdirbimo įmonės 2004 metais pagamino 204,9 tūkst. t mėsos ir jos gaminių – 34 proc. daugiau negu 2003 metais. Sparčiausiai didėjo paukštienos ir jos gaminių gamyba – 60 proc., dešrų ir rūkytų gaminių – 36 proc., jautienos ir jos gaminių – 29 proc. (2.22 lentelė).

2.22 lentelė. Svarbiausių mėsos pramonės produktų gamyba 2000–2004 metais, tūkst. t
Table 2.22. Production of main meat products in 2000–2004, in thou. tons

Produktas / Product	2000	2001	2002	2003	2004
Galvijiena / Beef	35,3	20,1	20,7	27,3	35,3
Kiauliena / Pork	23,5	25,5	35,2	41,6	49,8
Paukštiena / Poultry meat	14,2	15,7	16,7	19,4	31,1
Dešros ir rūkyti gaminiai Sausages and smoked products	55,2	54,2	48,0	51,1	69,6
Mėsos pusgaminiai Ready-to-cook meat products	4,7	7,0	3,9	6,9	9,8

Šaltinis: Prekių gamyba 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Nepriklausomai nuo to, kad mėsos perdirbimo įmonių skaičius per 2000–2004 metus sumažėjo daugiau kaip du kartus, kiaulienos ir paukštienos gamyba per šį laikotarpį dvigubai padidėjo.

Mėsos perdirbimo pramonės potencialas. Per 2000–2004 metus Lietuvoje didelė dalis smulkių įmonių užsidarė, nes nesugebėjo konkuruoti. Kita dalis įmonių nesugebėjo įgyvendinti ES maisto produktų saugos ir kokybės reikalavimų, nors per investicinę SAPARD mėsos sektoriaus įrangai atnaujinti bei modernizuoti buvo skirta 157 mln. Lt. Iš šių lėšų rekonstruotos AB „Vilniaus paukštynas“, AB „Girelės paukštynas“, UAB „Agaras“, UAB „Utenos mėsos centras“ skerdyklos, pastatytos naujos stambios perdirbimo įmonės arba cechai: UAB „Arvi kalakutai“, ŽŪKB „Krekenavos mėsa“, UAB „Selingas“, ŽŪKB „Vilkyčių paukštyno produktai“ ir modernizuotos UAB „Vilkė“, ŽŪB „Nematekas“, UAB „Kaišiadorių agrofirma“, UAB „Agrovet“, R. Irtmono įmonė „Rovisa“, J. Lebriko įmonė „Natanga“, UAB „Samsonas“ ir kitos įmonės.

2004 metų pabaigoje šalyje veikė 260 mėsos produktų gamybos, perdirbimo ir sandėliavimo įmonių, iš jų 206 gyvulių skerdyklos ir mėsos perdirbimo įmonės, 13 paukščių skerdyklų ir paukštienos gamybos įmonių, 2 triušienos, 1 žvėrienos perdirbimo, 1 žarnų tvarkymo įmonė, 37 šaltieji sandėliai (2.23 lentelė).

2.23 lentelė. Gyvulių ir paukščių skerdyklų bei mėsos perdirbimo įmonių skaičius 2000 ir 2004 metais (metų pabaigoje)

Table 2.23. Number of animal and poultry slaughterhouses and meat processing enterprises in 2000 and 2004 (at the end of the year)

Įmonės pagal veiklos rūšis Enterprises by activity type	2000	2004	iš jų: / of which:		
			I	II	III
Gyvulių skerdyklos ir mėsos perdirbimo įmonės Livestock slaughterhouses and processing enterprises	495	206	49	30	127
Paukščių skerdyklos ir perdirbimo įmonės Poultry slaughterhouses and processing enterprises	19	13	8	1	4
Sandėliai-šaldytuvai / Storehouses-cold storage	38	37	31	2	4
Žvėrienos įmonės / Game enterprises	2	1	1		
Triušienos įmonės / Rabbit enterprises	0	2	2		

* I – turinčios teisę produkciją realizuoti ES rinkoje / Approved for intracommunity trade;

II – suteiktas pereinamasis laikotarpis / Approved for transition period;

III – galinčios realizuoti produkciją tik Lietuvoje / Approved for trade in Lithuania.

Šaltinis: Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos duomenys.

Beveik visos stambios skerdyklos ir mėsos perdirbimo įmonės gavo teisę realizuoti savo gaminius ES rinkoje arba pereinamuoju laikotarpiu (iki 2007 m.) pašalinti trūkumus, trukdančius gauti ES sertifikatą. Teisę tiekti gaminius ES rinkai turi iš viso 49 gyvulių skerdyklos ir mėsos perdirbimo įmonės, 8 paukščių skerdyklos ir perdirbimo įmonės, 2 triušienos ir 1 žvėrienos perdirbimo įmonė bei 31 sandėlis-šaldytuvas.

Vidaus rinka. Mėsos produktų kainų mažėjimas lėmė didesnę gyvulių supirkimą, gamybą ir vartojimą. 2000 metais vienas gyventojas per metus suvartojo 50 kg mėsos ir mėsos produktų, 2004-aisiais – 64 kg, beveik 14 kg daugiau. ES šalių gyventojai mėsos ir jos produktų per metus suvartoja pusantro karto daugiau – 98 kg.

2.24 lentelė. Mėsos produktų vartojimas vienam gyventojui 2000–2004 metais, kg

Table 2.24. Consumption of meat products per capita in 2000–2004, kg

Mėsos rūšis / Meat by kind	2000	2001	2002	2003	2004
Mėsa, iš viso / Meat, total	50	44	52	59	64
iš jos: / of which:					
jautiena / beef	14	12,8	10,0	12,9	11,1
kiauliena / pork	26	22,0	26,2	27,3	34,0
paukštiena / poultry	10	10,6	11,8	11,6	18,8

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Daugiausia šalyje suvartojama kiaulienos. Nuo 2001 metų šios mėsos suvartojimas vienam gyventojui nuolat didėjo ir 2004 metais buvo 34 kg. ES šalyse – 43 kg. Jautienos Lietuvoje suvartojama tris kartus mažiau nei kiaulienos – 11,1 kg. ES šalyse jautienos suvartojama per pusę mažiau nei kiaulienos – 20 kg. Staigus paukštienos suvartojimo padidėjimas įvyko 2004 metais, kai dėl padidėjusių galvijų ir kiaulių supirkimo kainų išaugo paukštienos perkamumas.

Pagal 2003 metų Lietuvos mėsos balansą apsirūpinimas jautiena sudarė 113 proc., kiauliena – 90 proc., paukštiena – 75 proc. Kitų ES šalių apsirūpinimas mėsa pateiktas 2.25 lentelėje.

2.25 lentelė. Kai kurių ES šalių apsirūpinimo mėsa lygis 2003 metais, proc.

Table 2.25. Meat self-sufficiency level in selected EU countries in 2003, in per cent

Šalis / Country	Jautiena / Beef	Kiauliena / Pork	Paukštiena* / Poultry
Prancūzija / France	114	106	142
Vokietija / Germany	123	89	72
Ispanija / Spain	99	118	97
Italija / Italy	62	67	112
Graikija / Greece	27	44	78
J. Karalystė / UK	58	53	91
Nyderlandai / Netherlands	114	233	198

Šalys / Country	Jautiena / Beef	Kiauliena / Pork	Paukštiena* / Poultry
Airija / Ireland	717	160	100
Danija / Denmark	95	600	181
Švedija / Sweden	65	90	86
Suomija / Finland	100	114	103
ES-15 / EU-15	98	110	106
Lenkija* / Poland*	123	110	114
Lietuva / Lithuania	113	90	75
Latvija* / Latvia*	84	71	31
Estija* / Estonia*	94	103	38

* 2002 m.

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2003 m. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;
Vieh und fleisch, ZMP, 2004.

Užsienio prekyba. Sumažėjus galvijienos gamybos apimtims, ES užsienio prekybos jautiena ir veršiena balansas 2003–2004 metais tapo neigiamas. Importas į ES iš trečiųjų šalių padidėjo 7,7 proc. Beveik 80 proc. šios produkcijos įvežta iš Pietų Amerikos šalių.

Lietuvoje pagal Statistikos departamento duomenis jautienos eksporto ir importo balansas teigiamas. Per 2004 metus eksportuota 9,9 tūkst. t šios mėsos, iš to kiekio daugiau kaip pusė (55 proc.) – per spalio–gruodžio mėnesius. Palyginti su 2003 metais, eksporto apimtys išaugo du kartus. Jautiena eksportuota į 28 šalis, daugiausia – į Latviją (22 proc.), Baltarusiją (17 proc.), Rusiją (15 proc.), Vokietiją (12 proc.).

2.26 lentelė. Mėsos eksportas pagal rūšis 2002–2004, tūkst. t

Table 2.26. Meat exports by kind in 2002–2004, in thou. tons

Mėsos rūšis / Meat by kind	2002	2003	2004
Mėsa, iš viso / Meat, total	7,1	10,5	17,3
iš jos: / of which:			
jautiena / beef	3,0	4,9	9,9
kiauliena / pork	1,9	2,1	0,9
paukštiena / poultry	2,1	3,2	5,8

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Per 2004 metus į Lietuvą buvo įvežta 21,6 tūkst. t kiaulienos. Tai 1,8 karto daugiau nei 2003 metais. Eksportuota žymiai mažiau – 870 t. Viena iš neigiamo kiaulienos užsienio prekybos balanso priežasčių – per visus 2004 metus buvusi gana aukšta kiaulių supirkimo kaina. Kiaulienos importas sudarė apie 18 proc. visos suvartotos kiaulienos. Per 2004 metus daugiausia kiaulienos įvežta iš Lenkijos (41 proc. viso importo), Estijos (22 proc.), Vokietijos (18 proc.).

2.27 lentelė. Mėsos importas pagal rūšis 2002–2004, tūkst. t*Table 2.27. Meat imports by kind in 2002–2004, in thou. tons*

Mėsos rūšis / <i>Meat by kind</i>	2002	2003	2004
Mėsa, iš viso / <i>Meat, total</i>	22,6	30,6	44,0
iš jos: / <i>of which:</i>			
jautiena / <i>beef</i>	0,8	0,7	0,5
kiauliena / <i>pork</i>	8,6	12,3	21,6
paukštiena / <i>poultry</i>	12,6	15,1	21,7

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Nors vištų skerdenų pardavimo kainos Lietuvoje vienos mažiausių ES šalyse, paukštienos užsienio prekybos balansas yra neigiamas. Per 2004 metus į šalį buvo įvežta 21,7 tūkst. t, o išvežta – 5,8 tūkst. t. Į Lietuvą buvo įvežama pigesnė paukštiena (vidutinė kaina – 322,6 Lt/100 kg), o eksportuojama – brangesnė (541,2 Lt/100 kg). Vertine išraiška importas du kartus didesnis už eksportą. 2004 metais daugiausia paukštienos į Lietuvą įvežta iš Nyderlandų (39 proc. viso importo) ir Danijos (20 proc.).

Lietuvos paukščių augintojai daugiausia paukštienos išvežė į Latviją (46 proc. viso eksporto) ir Estiją (22 proc.).

Kvotos ir tiesioginės išmokos. Vienas iš svarbių pasiekimų derybose su Europos Komisija dėl žemės ūkio – karvių žindenių skaičiaus kvota – 47232. Tai atvėrė galimybes daugeliui ūkių pasukti savo verslą mėsinės galvijininkystės keliu. Kadangi derybų metu Lietuvoje mėsinių galvijų buvo labai nedaug, per artimiausius dvejus metus ši kvota dar nebus įvykdyta, tačiau tai reali galimybė plėtoti šį efektyvų verslą kaime. ES skatina ir avininkystės verslą, tačiau plėtojant šią gyvulininkystės šaką, susiduriama su rinkos problema, nes avienos paklausa rinkoje ribota. Kvotų vykdymas pateiktas 2.28 lentelėje.

2.28 lentelė. Gyvulių kvotų vykdymas 2004 metais*Table 2.28. Livestock quota fulfilment in 2004*

Gyvuliai / <i>Livestock</i>	Kvota / <i>Quota</i>	Laikyta <i>Number of livestock</i>	Kvotos vykdymas, proc. <i>Quota fulfilment, %</i>
Karvės žindinės / <i>Suckler cows</i>	47232	14200	30
Ėriavedės / <i>Ewes</i>	17304	14400	83

Šaltinis: Žemės ūkio ministerijos 2004 metų ataskaita.

Gyvuliams auginti ir ūkio subjektų pajamoms palaikyti 2004 metais buvo nustatytos šios išmokos:

- už grynaveislės mėsinės veislės arba mišrūnės karvės žindinės ir telyčias, gautas kryžminimo būdu (mišrūnė telyčia – pieninės veislės karvę apvaisinus mėsinių veislių bulių sėkla, t. y. jos tėvas turi būti vienos iš mėsinių veislių grynaveislis bulius) – 500 Lt vienkartinė metinė išmoka;

- už ėriavedę, nors kartą atsivedusią jauniklių – 30 Lt vienkartinė metinė išmoka;
- už paskerstus arba eksportuotus suaugusius gyvus galvijus – karves bei 8 ir daugiau mėnesių amžiaus bulius ir telyčias – 89 Lt skerdimo išmoka;
- už paskerstą bulių (įskaitinis skerdenos svoris lygus arba didesnis kaip 185 kg arba įskaitinis gyvasis svoris lygus arba didesnis kaip 340 kg) – 350 Lt specialioji išmoka;
- už bulius mokamos tiesioginės išmokos, vadinamos specialiosiomis išmokomis, prie kurių gali būti skiriamos ekstensyvumo priemokos – 160 Lt.

Ekonominiai rodikliai. 2004 metais didėjant gyvulių supirkimo kainoms, didėjo ir gyvulių augintojų pajamos. Jas didino ir tiesioginės išmokos. Per 2004 metus už laikytas grynaveislių mėsinių veislių bei mišrūnų karves žindenes ir telyčias išmokėta 7,1 mln. Lt, už paskerstus ar eksportuotus galvijus – 16,5 mln. Lt, už paskerstus bulius – 39,2 mln. Lt. Taigi 1-ai tonai galvijienos (gyvuoju svoriu) tenka apie 700 Lt išmokų. Skaičiavimai rodo, kad esant dabartinėms galvijų supirkimo kainoms bei tiesioginėms išmokoms už bulių auginimą, skerdimą bei karves žindenes, galima pelningai auginti galvijus mėesai.

2.29 lentelė. Gyvulių ir paukščių savikaina ir supirkimo kainos žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse 1999–2003 metais, Lt/t

Table 2.29. Cost price and purchase price of livestock and poultry in agricultural companies and enterprises in 1999–2003, in Litas per ton

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
<i>Produkcijos savikaina / Cost price</i>					
Galvijai / Cattle	3968	4206	4352	4037	3852
Kiaulės / Pigs	4686	4324	4507	3975	3286
Paukščiai (paskersti), Lt/100 kg / Poultry (slaughtered), Lt/100 kg	558	513	513	462	381
<i>Supirkimo kaina / Purchase price</i>					
Galvijai / Cattle	2194	1827	2913	2473	1728
Kiaulės / Pigs	3733	4419	5273	3702	3402
Paukščiai (paskersti), Lt/100 kg / Poultry (slaughtered), Lt/100 kg	582	557	600	485	389

Šaltinis: Lietuvos statistikos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Nuo 2001 metų gyvulių augimo išlaidos mažėjo, nes mažėjo grūdų kainos, tobulėjo šėrimo technologijos ir racionai, dėl naujų veislių gerėjo gyvulių produktyvumas.

1.5. Cukriniai runkeliai

1.5. Sugar beet

ES cukraus režimo pokyčiai. Lietuvai įstojus į ES taikomos ES cukraus režimo nuostatos. Jos galioja iki 2006 m. birželio 30 d. Naujasis cukraus režimas nuo 2006 m. liepos 1 d. bus įgyvendinamas, atsižvelgiant į PPO reikalavimus. Vienas iš jų – mažinti ES subsidijuojamo cukraus eksporto apimtis ir subsidijas. ES cukraus rinka turės būti atvira didesniems importuojamo pigesnio iš cukranendrių pagaminto cukraus kiekiams. Numatoma sumažinti importo muitus. Iki šiol ES buvo subsidijuojama 2,4–2,6 mln. t eksportuojamo cukraus.

Siekiant konkuruoti cukraus rinkoje, būtina piginti cukraus gamybą. Tai siūloma pasiekti, sumažinus cukrinių runkelių supirkimo kainą. Iki šiol ES minimali bazinio cukringumo (16 proc.) cukrinių runkelių kaina buvo 46,63 euro/t (161 Lt/t). Tokia kaina nustatyta ir Lietuvoje (2.30 lentelė). Europos Komisija siūlo sumažinti kainą, išvedus A ir B kvotų svertinį vidurkį iki 43,6 eurų/t (150,5 Lt/t). Cukraus gamybos suminę A ir B kvotą per 4 metus numatoma sumažinti 2,8 mln. t. Iki 60 proc. pajamų praradimo numatyta kompensuoti išmokomis. Be to, numatyta leisti valstybėms narėms viena kitai perleisti cukraus gamybos kvotas.

ES cukraus sektoriaus reformos galimos pasekmės nagrinėjamos nuo 2003 metų pabaigos, 2004-aisiais derybos vyko itin intensyviai, bet galutinis sprendimas dėl režimo pertvarkymo nebuvo priimtas. Dalis ES šalių sutiko, kad dabartinį cukraus režimą reikėtų keisti, bet prieštaravo Europos Komisijos siūlomiems metodams. Lietuva – viena iš valstybių, nepritariančių kai kurioms numatomoms reformos kryptims. Esmė ta, kad Europos Komisijos siūlymai neatitinka pagrindinių ES BŽŪP principų, kurių buvo laikytasi derybose dėl stojimo į ES. Turėtų būti išsaugotas cukrinių runkelių auginimo ir cukraus gamybos pasiskirstymas ES teritorijoje. Nacionalinės cukraus gamybos kvotos turėtų būti mažinamos tose valstybėse, kurios eksportuoja daugiausia cukraus. Prieštaraujama, kad vienos valstybės cukraus gamybos kvotos būtų perduodamos kitai.

Europos Komisija siūlymą iš esmės pertvarkyti ES cukraus režimą grindžia argumentais, jog po numatomos reformos naudą pajus vartotojai ir gamyboje cukrų naudojanti pramonė. Įgyvendinus naują išmokų sistemą, cukrinių runkelių auginimojams būtų iš dalies kompensuojamas pajamų praradimas. Reforma padėtų spręsti ir tam tikras su intensyvia gamyba susijusias aplinkosaugos problemas. Tikėtina, jog ateityje mažės cukrų gaminančių fabriku, todėl siūloma pereinamoji schema cukraus fabrikams, kurie nesugebės išsilaikyti rinkoje. Tikimasi, kad bus sukurta konkurencinga cukraus gamyba, o likusios darbo vietos bus stabilesnės.

2.30 lentelė. ES cukraus kvotos, cukrinių runkelių ir cukraus kainos, tiesioginės išmokos, dėl kurių derėtasi 2004 metais

Table 2.30. The EU sugar quotas, prices of sugar beet and sugar, direct payments, as a subject of negotiations in 2004

Rodikliai / Indicators	Metai / Year				
	2003–2004	2004–2005	2005–2006	2006–2007	2007–2008
Cukraus gamybos kvota, mln. t <i>Sugar production quota, mill. t</i>	17,4	16,1	15,6	15,1	14,6
Pokytis, palyginti su 2003–2004 m., proc. <i>Changes compared to 2003/04, %</i>	0	-7,5	-10,3	-13,2	-16,1
Minimali svertinė cukrinių runkelių A ir B kvotų kaina <i>Minimal price of sugar beet average of A+B quotas</i>					
eurų/t / EUR/t	43,6	32,8	32,8	27,4	27,4
Lt/t*	150,5	113,25	113,25	94,61	94,61
Pokytis, palyginti su 2003–2004 m., proc. <i>Changes compared to 2003/04, %</i>	0	-25	-25	-37	-37
Bazinė cukraus kaina / Base price of sugar					
eurų/t / EUR/t	632	506	506	421	421
Lt/t*	2182,2	1747,1	1747	1453,6	1453,6
Pokytis, palyginti su 2003–2004 m., proc. <i>Changes compared to 2003/04, %</i>	0	-20	-20	-33	-33
Iš viso tiesioginių išmokų, mln. eurų <i>Total direct payments, mill. EUR</i>	0	895	895	1340	1340
mln. Lt/ mill. Lt	0	3090	3090	4627	4627

* 1 euras = 3,4528 Lt

Šaltinis: Communication from the Commission to the Council and the European Parliament COM(2004)499 final. Brussels, 14.7.2004.

Auginimas. Lietuvoje yra susiformavę cukrinių runkelių auginimo arealai. Šalyje pakanka tinkamų cukriniams runkeliams auginti ariamosios žemės plotų, o jų našumas leidžia pasiekti 45–50 t ir didesnę derlingumą iš hektaro.

2.31 lentelė. Cukraus gamybos rodikliai 2000–2004 metais

Table 2.31. Sugar production indicators in 2000–2004

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Išauginta cukrinių runkelių, tūkst. t <i>Harvest of sugar beet, thou. t</i>	881,6	880,4	1052,4	977,4	904,9**
Supirktą cukrinių runkelių, tūkst. t <i>Purchased sugar beet, thou.</i>	864,9	879,9	1051,5	881,4*	904,9
Runkelių cukringumas, proc. <i>Sugar content in sugar beet, %</i>	17,82	14,97	17,43	17,18	16,50
Pagaminta cukraus iš viso per metus, tūkst. t <i>Total annual sugar production, thou. t</i>	126,6	108,6	138,4	131,5	132,8
Cukraus išieiga, proc. / Sugar output, %	14,64	12,34	14,77	14,92	14,68

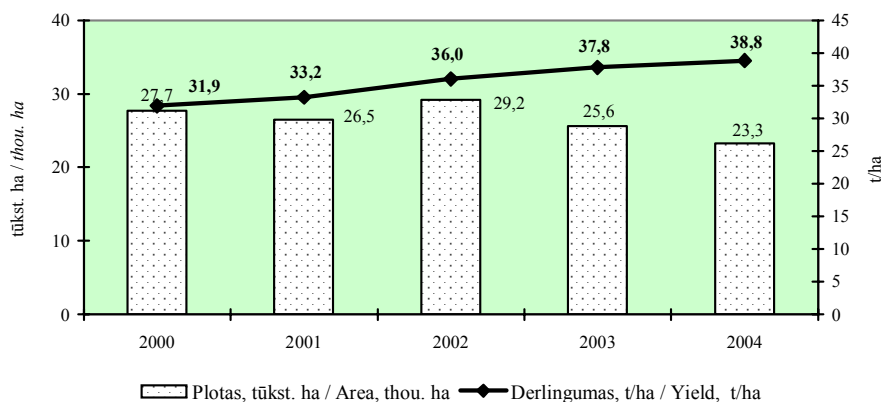
Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Pagaminta cukraus iš cukrinių runkelių, t/ha <i>Sugar beet sugar production, t/ha</i>	4,62	4,10	4,74	5,10	5,67
Cukraus kiekis importuotuose maisto produktuose ir gėrimuose, tūkst. t / <i>Sugar import in processed goods, thou. t</i>	13,1	22,2	6,2	13,3	10,3
Cukraus kiekis eksportuotuose maisto produktuose ir gėrimuose, tūkst. t / <i>Sugar export in processed goods, thou. t</i>	4,8	9,1	5,9	7,5	4,4
Cukraus suvartojimas, skaičiuojant 1 gyventojui, per metus, kg <i>Average annual sugar consumption per capita, kg</i>	27,9	32,7	27,5	26,0	...

* Iš viso supirka 977,4 tūkst. t, iš jų 96 tūkst. t parduota už Lietuvos ribų.

** Pramonei.

Šaltiniai: Keturių cukraus fabriku, Statistikos departamento prie LRV, Žemės ūkio ministerijos duomenys.

Per 2000–2004 metų laikotarpį Lietuvoje cukrinių runkelių bendras plotas buvo mažiausias 2004 metais – 23,3 tūkst. ha, didžiausias – 2002-aisiais – 29,2 tūkst. ha. Jų derlingumas vidutiniškai didėjo nuo 31,9 iki 38,8 t/ha (2.19 pav.). Šalyje minėtu laikotarpiu vidutiniškai iš hektaro cukrinių runkelių pasėlių buvo gaunama po 3,79–5,67 t cukraus.

2.19 pav. Cukrinių runkelių (pramonei) pasėlių plotai ir derlingumas 2000–2004 metais

Fig. 2.19. Crop area and yield of sugar beet (for industry) in 2000–2004

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2000–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;

Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;

Žemės ūkio kultūrų pasėliai, derlius ir derlingumas 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Cukrinių runkelių derlingumui įtakos turi gamtinės sąlygos. Pavyzdžiui, Vakarų Europos šalyse cukrinių runkelių vegetacijos periodas trunka 160–220 dienų, Lietuvoje – 136 dienas. Lietuvoje cukrinių runkelių derlingumas daug mažesnis nei Danijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje. Tačiau pastaraisiais metais ir mūsų šalyje derlingumas gerokai išaugo.

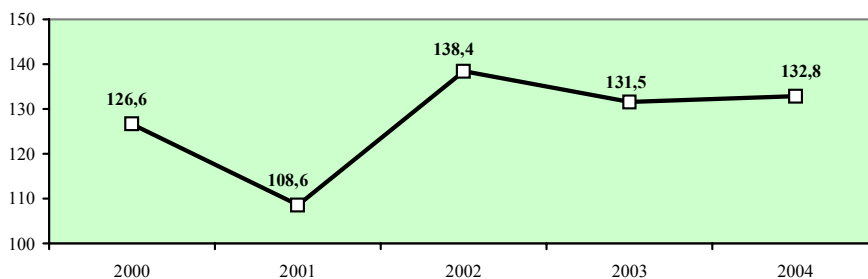
Daugiausia cukrinių runkelių auginama Vidurio Lietuvos zonoje. 90 proc. pasėlių plotų yra Kėdainių, Marijampolės, Panevėžio, Radviliškio, Šiaulių, Vilkaviškio, Šakių, Joniškio ir Pakruojo rajonuose, kur tinkamiausios dirvos. Dalis pasėlių plotų – kitų rajonų seniūnijose, besiribojančiose su šiais rajonais.

2002 metais auginti cukrinius runkelius sutartis su fabrikais sudarė 3056, 2003 metais – 2813, 2004-aisiais – 2616 ūkio subjektų (ŽŪB ir įmonių bei ūkininkų ir kitų gyventojų ūkių), jų skaičius kasmet mažėja. Nustačius cukraus gamybos kvotą, gerėjant cukrinių runkelių kokybės rodikliams ir derlingumui, jų plotai dar turėtų mažėti.

Visi cukrinių runkelių plotai apsėjami derlingų, geros kokybės veislių sėklomis iš Vakarų Europos šalių. Naudojama moderni technika – kombinuotosios tikslios sėjamosios, tarpueilių kultivatoriai su juostiniais purkštuvais, cukrinių runkelių kombainai, runkelių krautuvai-valytuvai.

Perdirbimas. Lietuvoje yra keturi cukraus fabrikai: AB „Danisco sugar Panevėžys“, šios AB Kuršėnų padalinys (Pavenčiuose), AB „Danisco sugar Kėdainiai“ ir UAB „Arvi cukrus“.

2000–2004 metais visuose keturiuose fabrikuose per metus buvo pagaminama nuo 108,6 iki 138,4 tūkst. t cukraus (2.20 pav.). Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais fabrikams buvo nustatoma cukraus gamybos kasmetinė kvota. Stodama į ES, Lietuva suderėjo 103,01 tūkst. t kvotą. Nustatyta kvota tenkina šalies cukraus poreikį.

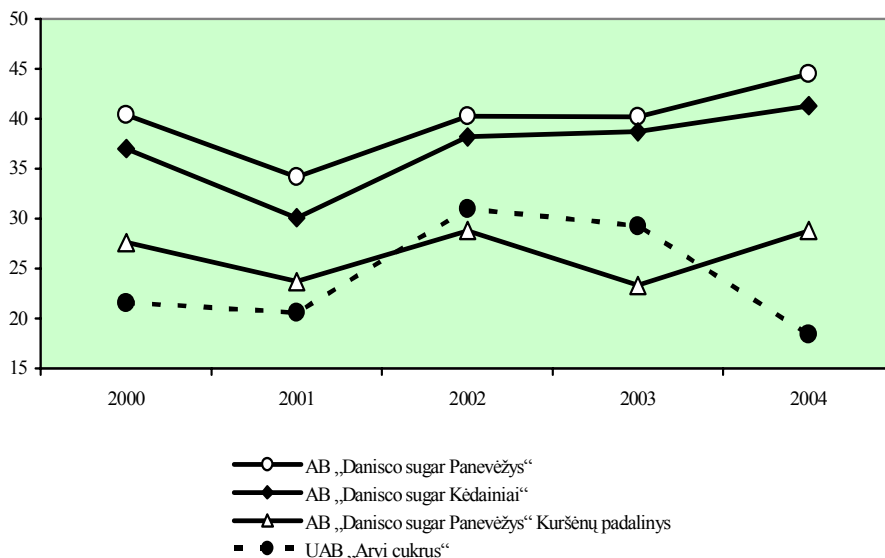
2.20 pav. Cukraus gamyba iš cukrinių runkelių 2000–2004 metais, tūkst. t

Fig. 2.20. Sugar beet sugar production in 2000–2004, in thou. tons

Šaltiniai: Keturių cukraus fabriku duomenys;

Lietuvos statistikos metraštis 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Lietuvos cukraus fabrikai buvo modernizuojami, siekiant sutrumpinti perdirbimo trukmę, didinti cukraus išėigą, gerinti cukraus kokybę, mažinti gamybos sąnaudas, spręsti gamtosaugos problemas. Fabriku pajėgumai padidėjo, tačiau visų keturių fabriku našumas liko gerokai mažesnis už vidutinį ES fabriku našumą. Dabartiniu metu vienas cukraus fabrikas ES vidutiniškai per parą perdirba daugiau kaip po 8 tūkst. t cukrinių runkelių, o Lietuvoje visi keturi fabrikai – 11–12 tūkst. t cukrinių runkelių. Per 2004 metų sezoną Lietuvos įmonės pagamino po 18,4–44,5 tūkst. t cukraus (2.21 pav.). Tuo tarpu vidutinis ES šalių cukraus įmonių našumas – daugiau nei 120 tūkst. t.

2.21 pav. Cukraus gamyba iš cukrinių runkelių cukraus fabrikuose 2000–2004 metais, tūkst. t

Fig. 2.21. Sugar beet sugar production by refineries in 2000–2004, in thou. tons

Šaltinis: Cukraus fabriku duomenys.

Rinka. Vidaus rinkoje pastaraisiais metais parduodama 96–100 tūkst. t cukraus. Derybose su ES Lietuvai paskirta cukraus gamybos kvota patenkina baltojo cukraus vidaus rinkos poreikį. Ši kvota paskirstyta cukraus fabrikams. Tokiam kvotinio cukraus kiekiui pagaminti esant pastarųjų metų cukringumui reikės užauginti 763–800 tūkst. t cukrinių runkelių.

Vadovaujantis ES reikalavimais, iki narystės ES pradžios Lietuvoje turėjo likti tik racionaliai pagrįstas kvotinio cukraus likutis, t. y. ne daugiau kaip 10 tūkst. t. Perteklinį cukraus kiekį reikėjo eksportuoti. Turint omenyje mažas cukraus kainas pasaulinėje rinkoje, aišku, kad eksportuoti cukrų buvo nuostolinga. Jei leistinas kiekis būtų buvęs viršytas, valstybei būtų tekę sumokėti mokesčių į ES biudžetą.

Rinkos reguliavo priemonės. Vyriausybė, vadovaudamasi Cukraus įstatymu ir atsižvelgdama į ES cukraus reguliavimo priemones, 2001 m. kovo 7 d. nutarimu Nr. 264 patvirtino cukraus režimą, kuris galiojo iki 2004 m. gegužės 1 d. Kadangi didėja PPO spaudimas, šiuo metu galiojantis ES cukraus režimas peržiūrimas ir numatomas reformuoti iki 2006 m. liepos 1 d.

Lietuvoje už cukrinių runkelių pasėlius 2004 metams buvo nustatyta 123 Lt/ha dydžio išmoka.

Ekonominiai rodikliai. Cukrinių runkelių auginimas – pelningas verslas, ypač ūkiuose, kuriuose jie auginami dideliuose plotuose. 2003-iaisiais, kaip ir ankstesniais metais, didelė dalis ūkininkų cukrinius runkelius dar augino mažuose plotuose. Tai

trūkdė naudoti modernią techniką, mažinti darbo sąnaudas ir gamybos išlaidas. Todėl cukrinių runkelių plotai buvo vis labiau koncentruojami. Vidutinis cukrinių runkelių plotas – beveik 9 ha. Mažesni nei 5 ha plotai tesudarė 2 proc. visų šalies cukrinių runkelių pasėlių. 56 proc. augintojų plotai buvo gana stambūs – nuo 20 iki 100 ha ir didesni. Į šią grupę, kuriai priklauso ūkiai, galintys naudoti galingą techniką, patenka beveik 92 proc. visų šalies cukrinių runkelių plotų.

Statistikos departamento duomenimis, augintojų pajamos už cukrinius runkelius 2001 metais sudarė 143,8 mln. Lt, 2002 metais – 158,6 mln. Lt, 2003 metais – 134,9 mln. Lt, 2004-aisiais – 135,1 mln. Lt. Vidutinė 1 tonos kaina 2001 metais buvo 163 Lt, 2002 metais – 151 Lt, 2003-aisiais – 155 Lt. 2004 metais ji sumažėjo iki 149 Lt dėl mažesnės virškvotiniam cukrui pagaminti supirktų cukrinių runkelių kainos.

ŽŪB ir kitų įmonių suvestinių ataskaitų duomenimis, cukrinių runkelių rentabilumas didelis – 30–40 proc. 2002 metais ŽŪB ir kitose įmonėse realizuotų cukrinių runkelių vienos tonos vidutinė savikaina buvo 118 Lt, o realizacijos kaina – 156 Lt. 2003 metais vidutinė savikaina buvo 92,63 Lt, realizacinė kaina – 124 Lt, įskaitant virškvotinių cukrinių runkelių kainą. Žaliavos išlaidos cukraus savikainos struktūroje sudarė 66–68 proc.

Vykstant rinkų globalizacijai, aštrėja konkurencija su kitų šalių ir žemynų cukraus gamintojais. Svarbu mažinti cukrinių runkelių savikainą, jų perdirbimo išlaidas fabrikuose. Lietuvos cukraus sektoriui tenka spręsti esminę išsilaikymo rinkoje problemą

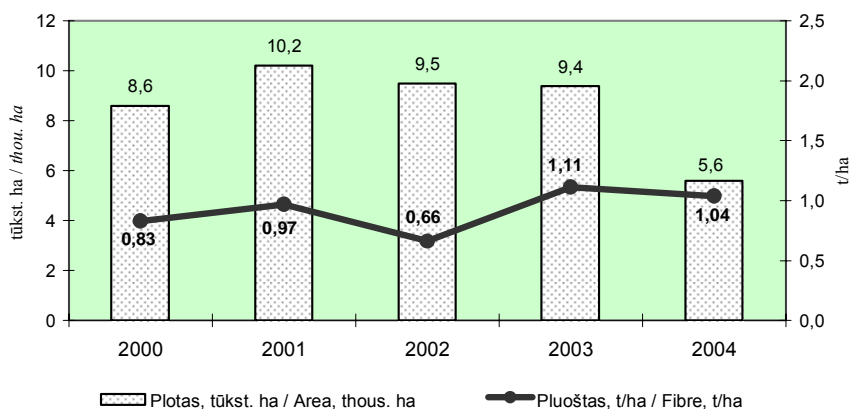
1.5. Linai

1.5. Flax

Reikšmė. Lietuvoje gilios linininkystės tradicijos ir palankios klimatinės sąlygos jai plėtoti, yra tinkamų linams auginti dirvožemių. Tradiciškai Lietuvos rinkoje iki šiol dominuoja pluoštiniai linai. Linų pluošto gamyba ribojama kvotomis. Pastaruoju metu dėl padidėjusių rinkos poreikių susidomėta ir aliejinių linų auginimu. 2004 metais linus augino 749 ūkiai, arba 0,3 proc. visų ūkių. Linai per pastaruosius penkerius metus bendrojoje žemės ūkio produkcijos struktūroje vidutiniškai sudarė apie 0,27 proc. 2004 metais linų eksportas bendroje eksporto vertėje sudarė 0,05 proc.

Auginimas. Linai auginami 26-iose Lietuvos rajonuose, 10 iš jų pateikia 90 proc. visų pramonei tinkamų šiaudelių.

2002–2003 metais šalies ūkiuose linų plotų dydis nesikeitė, buvo 9,4–9,5 tūkst. ha. Tačiau, 2004 metais Lietuvai įstojus į ES, parama linų augintojams sumažėjo beveik per pusę ir pasėlių plotai, palyginti su 2003 metais, sumažėjo beveik 41 proc. t. y. iki 5,6 tūkst. ha, ir visų ūkių pasėlių struktūroje sudarė 0,5 proc. Pastaraisiais metais derlingumas turėjo tendenciją augti, tačiau dėl nepalankių oro sąlygų 2004 metais jis siekė 1,04 t/ha, palyginti su 2003 metais, sumažėjo 6,5 proc. Per 2000–2004 metų laikotarpį linų pluošto derlingumas atskirais metais svyravo nuo 0,83 iki 1,11 t/ha (2.22 pav.). Pagal derlingumą Lietuva atsilieka nuo intensyvią linininkystę plėtojančių ES šalių, pavyzdžiui, Prancūzijos, Belgijos, kuriose pluošto derlingumas – 1,4–1,9 t/ha.

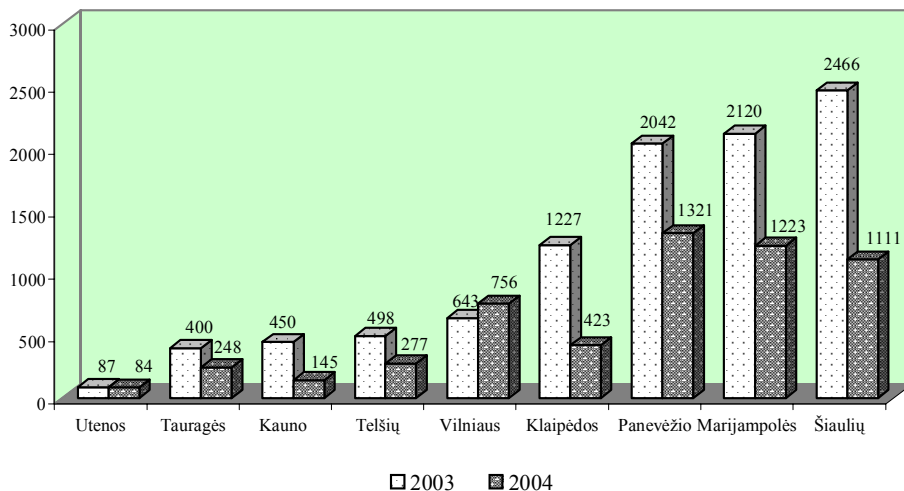
2.22 pav. Linų plotai ir pluošto derlingumas 2000–2004 metais

Fig. 2.22. Area under flax and yield of flax fibre in 2000–2004

Šaltiniai: Statistikos departamento prie LRV duomenys;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005.

Tinkamiausi linams auginti dirvožemiai išsidėstę Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių ir Klaipėdos apskrityse. Juose išauginama apie 75 proc. viso linų pluošto derliaus. Šiose apskrityse linų derlingumas 20–30 proc. didesnis negu vidutiniškai šalyje. Linai auginami ir kituose regionuose, tačiau jų plotai nedideli, derlius menkas (2.23 pav.).

2.23 pav. Linų pasėlių plotai apskrityse 2003–2004 metais, ha

Fig. 2.23. Area under flax crop by counties in 2003–2004, ha

Šaltinis: Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005.

Per analizuojamąjį laikotarpį linų pasėlių plotai sumažėjo beveik per pusę, gamybos koncentracija beveik nepakito. 2004 metais apie 60 proc. pasėlių buvo išsidėstę ūkiuose, mažesniuose nei 20 ha (2.32 lentelė).

2.32 lentelė. Linų pasėlių plotai ir juos auginantys ūkiai 2004 metais

Table 2.32. Area under flax and farms growing flax in 2004

Plotų grupės, ha <i>Groups of area, ha</i>	Pasėlių plotas / <i>Crop area</i>		Ūkiai / <i>Farms</i>	
	ha	%	skaičius / <i>number</i>	%
< 1	28,6	0,5	39	5,2
1,1–5,0	1032,4	18,5	348	46,5
5,1–10,0	1557,5	27,8	113	15,1
10,1–20,0	771,3	13,8	32	4,3
20,1–30,0	280	5	8	1,1
30,1–40,0	177,5	3,2	4	0,5
40,1–50,0	1455,3	26	201	26,8
> 50	292,3	5,2	4	0,5

Šaltinis: Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenys.

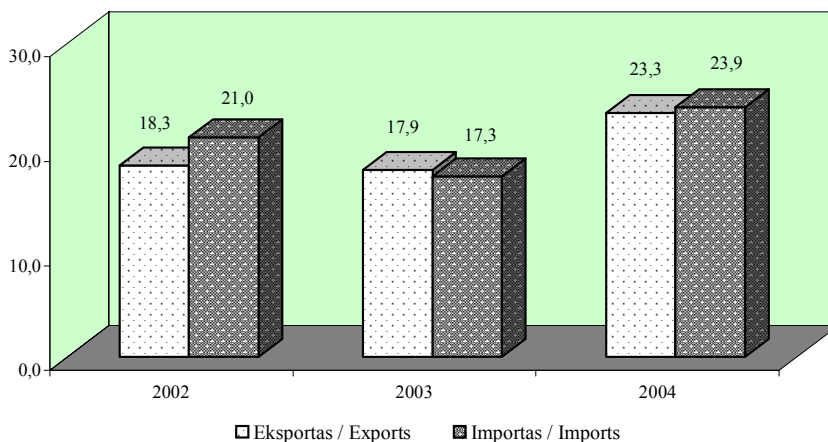
Smulkių ūkininkų ribotos galimybės taikyti pažangias technologijas bei našesnę derliaus nuėmimo techniką daro neigiamą įtaką linų derliui, šiaudelių kokybei bei galutiniams linų ūkio rezultatams.

Kai kuriuose Lietuvos ūkiuose taikomos pažangios linų auginimo ir doravimo technologijos leidžia gauti vidutiniškai 4 t/ha 1,25–1,50 kokybės numerio šiaudelių. Toks derlingumas atitinka vidutinį derlingumą ES šalyse (4–5 t/ha). Siekiant konkurencingumo ES bendrojoje rinkoje, daugelyje ūkių reikės atnaujinti linų auginimo ir derliaus doravimo technologijas.

Perdirbimas. Lietuvoje suformuotas pirminio linų perdirbimo įmonių tinklas teritoriniu požiūriu atitinka linų auginimo rajonus. Šiuo metu šalyje veikia 9 linų pirminio apdorojimo įmonės. Panevėžio rajono linų augintojai tikisi bendradarbiauti su naujais linų perdirbėjais. Tai prancūzų linų augintojų kooperatyvo „Terre de Lin“ ir italų linų verpimo UAB „Lietlinen“ atidaryta linų šiaudelių perdirbimo linija UAB „Linesus“. Ilgo pluošto poreikiui patenkinti jis vežamas iš Prancūzijos, Belgijos. 2004 metais naujoji bendrovė jau supirko Panevėžio apskrities linų augintojų derlių ir mokėjo po 100 Lt/t.

Aliejinių linų perdirbimo įmonė UAB „Aletovis“ (Šakiuose) nuo 2002 metų pradėjo šalčio spaudimo būdu gaminti sėmenų aliejų, kuris patenkina vietos rinkos farmacijos poreikius. Apie 70 proc. aliejinių sėmenų Lietuvos ūkininkai eksportuoja, nes šalyje dar nėra rinkos pramoniniam aliejui, o maistinio aliejaus poreikis ribotas.

Rinka. Linų pirminio perdirbimo įmonės nepateikia pakankamai geros kokybės linų ilgojo pluošto šalies tekstilės įmonėms. 2004 metais linų perdirbimo įmonės supirko 15,5 tūkst. t linų šiaudelių, t. y. beveik 2,3 karto mažiau nei 2003 metais. Nepasigaminus pakankamai geros kokybės linų pluošto, Lietuvai tenka jo įsivežti iš kitų šalių, daugiausia iš Ukrainos, Italijos, Prancūzijos. 2004 metais Lietuva importavo 23,9 tūkst. t pluošto, t. y. 14 proc. daugiau nei 2002 metais (2.24 pav.).

2.24 pav. Linų pluošto eksportas ir importas 2002–2004 metais, tūkst. t

Fig. 2.24. Exports and imports of flax fibre in 2002–2004, thou. t

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

2004 metais Lietuva eksportavo 23,3 tūkst. t linų pluošto, t. y. 30 proc. daugiau nei 2003 metais, daugiausia – į Japoniją, Belgiją, Italiją, Latviją ir Prancūziją.

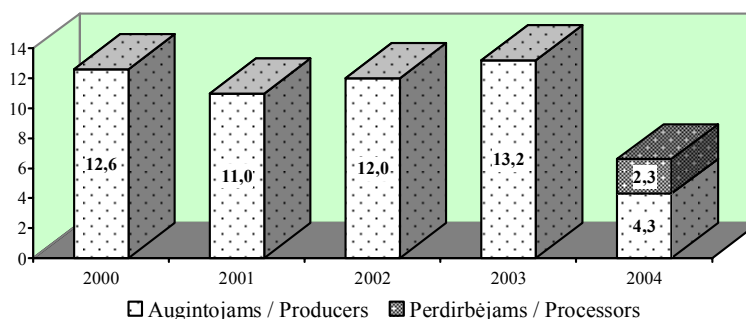
Didesnę dalį pagaminto linų pluošto Lietuva eksportuoja todėl, kad jis yra prastos kokybės ir neatitinka šalies tekstilinių reikalavimų. Lietuvišką pluoštą importuojančios šalys jį naudoja kitiems tikslams. Tuo tarpu tekstilinkai įsiveža žymiai geresnės kokybės linų pluoštą, tinkantį geros kokybės audiniams gaminti.

Aukštos kokybės naujesių veislių linų sėklą taip pat tenka importuoti. 2002–2004 metais importuota 68–313 t. linų sėmenų

Rinkos reguliavimo priemonės. 2003 metais linų augintojams, išauginusiems ne mažesnio kaip 3,0 t/ha derlingumo linų šiaudelius, mokėta 1000 Lt/ha, didesnio nei 3,5 t/ha – 1500 Lt/ha (vidutiniškai po 1410 Lt/ha). Iš viso išmokėta 13,2 mln. Lt tiesioginių išmokų.

Lietuvai tapus ES nare, linų augintojams buvo numatyta 587 Lt/ha išmoka. Po pasėlių deklaravimo išmoka sumažinta iki 575,61 Lt/ha: pagrindinė – 112,14 Lt/ha (ES lėšos), papildoma (neviršijant 7400 ha pluoštinių linų ploto) – 463,47 Lt/ha (ES ir nacionalinio biudžeto lėšos). Už linus, skirtus sėmenims auginti, numatyta 300 Lt/ha išmoka. Parama linų augintojams iš viso sudarė 4,34 mln. Lt (2.25 pav.). Dėl daugiau kaip 3 kartus sumažėjusios paramos pusė augintojų linų nebesėjo, ir linų pasėlių plotas šalyje 2004 metais sumažėjo 40 proc.

Nuo 2004 metų parama teikiama ne tik linų augintojams, bet ir perdirbėjams. Už ilgojo pluošto toną buvo mokama 552 Lt, trumpojo – 311 Lt. 2004 metais parama linų perdirbėjams siekė 2,33 mln. Lt.

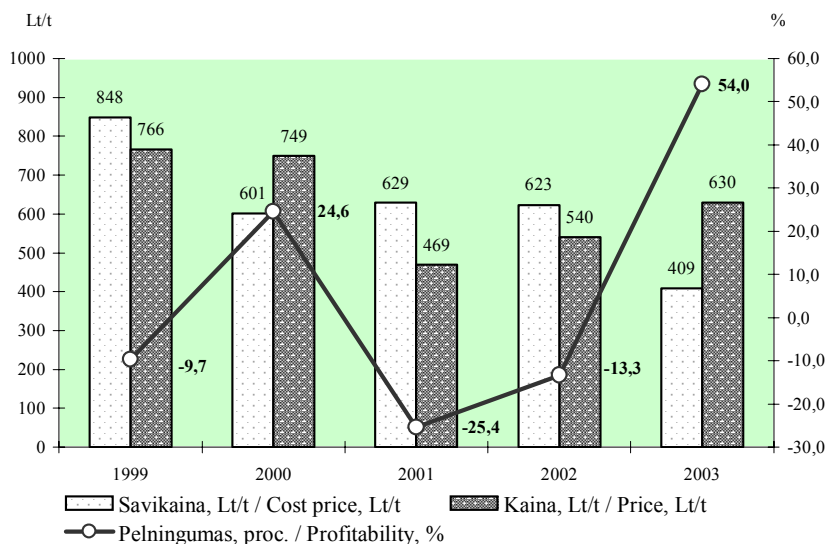

2.25 pav. Parama linų augintojams ir perdirbėjams 2000–2004 metais, mln. Lt
 Fig. 2.25. Subsidies to flax growers and processors in 2000–2004, in mill. Lt

Šaltinis: Žemės ūkio ministerijos duomenys.

Stodama į ES, Lietuva išsiderėjo 5726 t linų pluošto gamybos kvotą: ilgojo – 2263 t, trumpojo – 3463 t.

Ekonominiai rodikliai. Per penkerius metus šiaudelių supirkimo kainų, gamybos ir realizavimo sąnaudų ŽŪB ir įmonėse kitimo tendencijos buvo netolygios (2.26 pav.).

2.26 pav. Linų šiaudelių vidutinė supirkimo kaina, savikaina ir pelningumas žemės ūkio bendrovėse 1999–2003 metais

Fig. 2.26. Average purchase price, cost price and profitability of flax straw in agricultural companies in 1999–2003

Šaltinis: Žemės ūkio bendrovių ir įmonių metinių oficialiųjų statistikos formų suvestinės.

Per nagrinėjamąjį laikotarpį ŽŪB ir įmonėse linų šiaudelių gamybos ir realizavimo sąnaudas turėjo tendenciją mažėti: 2003 metais, palyginti su 1999-aisiais, jos sumažėjo daugiau kaip 2 kartus, buvo 409,3 Lt/t. Tai rodo, kad dėl padidėjusio derlingumo ir pradėtų naudoti pažangesnių linų auginimo technologijų išaugo linų auginimo efektyvumas. 2003 metais sumažėjusios vidutinės sąnaudos ir 14 proc. padidėjusi linų šiaudelių vidutinė supirkimo kaina lėmė pelningumo augimą iki 54 proc. Visai kitokių rezultatų reikia tikėtis 2004 metų finansinių ataskaitų suvestinėse, turint galvoje sumažėjusias tiesiogines išmokas ir pasikeitusius gamybos apimčių rodiklius.

1.6. Bulvės

1.6. Potatoes

Reikšmė. Bulvės – vienas plačiausiai pasaulyje auginamų augalų. Jos auginamos 130 pasaulio valstybių 20 mln. ha plote, prikasmama apie 300 mln. t derliaus. Bulvės užima antrąją vietą po grūdinių augalų. Lietuvoje jas auginą beveik visi žemės naudotojai. Bulvė – svarbus maistinis, pašarinis ir techninis žemės ūkio augalas. Pasėlių struktūroje 2004 metais bulvės sudarė 5,5 proc., bendrojoje žemės ūkio produkcijos struktūroje – apie 6,5 proc., o žemės ūkio ir maisto produktų eksporto struktūroje – apie 0,03 proc.

Auginimas. Per 2000–2004 metus bulvių pasėlių plotai Lietuvoje sumažėjo 27 proc. (2.33 lentelė). Apklausos rodo, kad bulvių pasėlių mažėjimo tendencija išliks, prekinių bulvių auginimo planuoja atsisakyti smulkūs ūkiai. Tačiau dėl geros kokybės bulvių paklausos didėjimo maistinių bulvių pasėlių plotai turėtų didėti specializuotuose ūkiuose.

2.33 lentelė. Bulvių pasėlių plotas, derlius ir derlingumas 2000–2004 metais

Table. 2.33. Crop area, harvest and yield of potatoes in 2000–2004

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Pasėlių plotas, tūkst. ha / Crop area, thou. t	109,3	102,2	99,2	93,6	79,3
Bendras derlius, tūkst. t / Total harvest, thou. t	1792	1054	1531	1445	1021
Derlingumas, t/ha / Yield, t/ha	16,4	10,3	15,4	15,4	12,9

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005.

Bulvėms auginti 2004 metai nebuvo palankūs. Pavasaris buvo šaltas, vasarą – drėgmės perteklius. 2004 metais sumažėjusio ploto ir menko derliaus rezultatas – tik 1 mln. t bulvių. Tačiau Žemės ūkio ministerijos specialistų teigimu, tokio bulvių kiekio visiškai pakanka vidaus rinkos poreikiams. Problema – bulvių derlingumas, kuris tris kartus mažesnis nei ES-15 vidurkis.

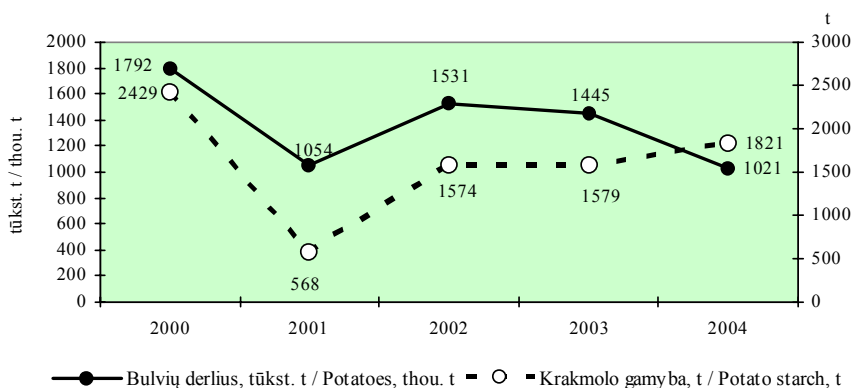
ES rinkos analitikai skeptiškai vertina naujųjų ES šalių konkurencines galimybes bendrojoje rinkoje, nes dėl didelio investicinio poreikio bulvių sektoriui modernizuoti bei pernelyg trumpo vegetacinio laikotarpio Lenkijoje ir Baltijos šalyse negalima tikėtis gausaus derliaus ir nebrangios produkcijos. Jų nuomone, minėtose šalyse bulvių pasėlius reikėtų sumažinti 6 proc. Šių šalių bulvės nebus konkurencingos rinkoje, be to, vis mažiau bulvių bus sunaudojama pašarams.

Lietuvoje bulvininkystėje vyrauja smulkūs ūkiai. Dauguma ūkių bulves augina mažesniuose kaip 1 ha plotuose. Ūkiai nepakankamai apsirūpinę specializuota bulvių sodinimo ir derliaus nuėmimo technika, o auginant mažus plotus, naujų technologijų apskritai negalima pritaikyti. Ūkiams trūksta modernių saugyklų. Kooperacija bulvininkystėje išplėtotą silpnai, todėl nėra galimybių nuolat tiekti reikiamą kiekį tinkamai paruoštų bulvių prekybos įmonėms.

Bulvių derliui ypač didelės reikšmės turi sėkla. Deja, tik apie 1 proc. bulvių pasėlių užsodinama sertifikuota sėkla. Tačiau padėtis palaipsniui keičiasi – selekcininkai tobulina bulvių veisles, vis daugiau sėklinių bulvių įvežama iš kitų valstybių: Nyderlandų, Švedijos, Vokietijos.

Perdirbimas. Europoje pastebimas šviežių bulvių vartojimo mažėjimas, o įvairiai perdirbtų bulvių suvartojama vis daugiau. Lietuvoje iš bulvių gaminami bulvių milteliai ir granulės, sušaldyti kulinariniai gaminiai, bulvių traškučiai, bulvių krakmolai ir kt. Didžiausios bulvių perdirbimo įmonės yra AB „Kraft Foods Lietuva“ įmonė „Estrela“, gaminanti bulvių traškučius, AB „Ambraziškių krakmolai“, AB „Stumbras“ Antanavo gamykla, gaminančios krakmolą.

Šalyje krakmolo gamybai auginamos bulvės visiškai atitinka ES kokybės reikalavimus. AB „Ambraziškių krakmolo“, AB „Stumbras“ Antanavo gamyklos gamybos pajėgumai – 4,9 tūkst. t – daugiau nei pusė Lietuvoje suvartojamo kiekio. Tačiau derybose su ES 2004–2005 prekybiniais metais Lietuvai nustatyta bulvių krakmolo gamybos kvota – vos 1,211 tūkst. t. Ši kvota paskirstyta taip: AB „Stumbras“ – 719 t, AB „Ambraziškių krakmolai“ – 492 t. Iki narystės ES Lietuvos gamintojai nebuvo remiami valstybės ir jų gaminamas krakmolai negalėjo konkuruoti su importuojamu, ES subsidijuojamu pigesniu krakmolu. Tai lėmė mažą bulvių krakmolo gamybą 1998 ir 1999 metais, kuria remiantis 2004–2005 metams Lietuvai buvo nustatyta 1,211 tūkst. t kvota. Kvota pernelyg maža, ji neapatenkina išaugusių vietinės pramonės įmonių poreikių ir stabdo šalies krakmolo gamybos plėtrą. Lietuvos dalis dabar sudaro tik 0,06 proc. visos ES krakmolo gamybos kvotos. 2004-aisiais – bulvių nederliaus metais bulvių krakmolo buvo pagaminta 15,3 proc. daugiau negu 2003-aisiais (2.27 pav.).

2.27 pav. Bulvių derlius ir bulvių krakmolo gamyba 2000–2004 metais

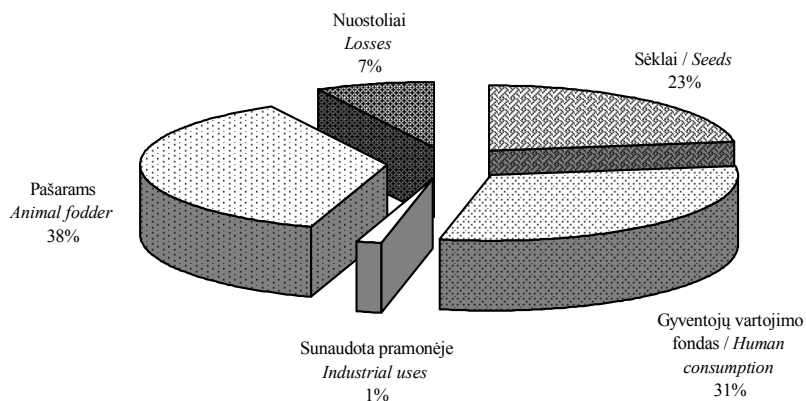
Fig. 2.27. Production of potatoes and potato starch in 2000–2004

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2001, 2002, 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV; Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Bulvių derliaus pokyčiai Lietuvoje krakmolo gamybai tiesiogiai įtakos nedarė. Padidėjusią krakmolo gamybos apimtį lėmė jį gaminančių įmonių restruktūrizavimas ir pradėta teikti parama krakmolo gamybai.

Vartojimas. Maistui suvartojama apie 30 proc. šalyje išaugintų bulvių. Skaičiuojant vienam gyventojui, Lietuvoje 2003 metais suvartota 118 kg, o, pavyzdžiui, Vokietijoje – apie 75 kg. Nors Lietuvoje bulvių kasmet suvartojama vis mažiau, tačiau, palyginti su kitomis ES šalimis, Baltijos šalyse ir Lenkijoje bulvių suvalgoma daugiausia. Suvartojimas mažėja dėl didesnės produktų įvairovės, kylančio gyvenimo lygio. Bulves, kaip angliavandenių šaltinį, pakeičia ryžiai ir makaronai. Vis mažiau bulvių naudojama gyvuliams šerti, tačiau vis daugiau suvartojama perdirbtų bulvių produktų.

Daugiau kaip 92 proc. Lietuvoje išaugintų bulvių sunaudojama vidaus reikmėms, daugiausia (apie 38 proc.) – gyvulių šėrimui, mažiausia (1–1,5 proc.) – pramoniniam perdirbimui (2.28 pav.).

2.28 pav. Bulvių suvartojimo vidaus reikmėms struktūra 2003 metais

Fig. 2.28. Structure of domestic uses of potatoes in 2003

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Rinka. Bulvių rinkos pokyčiams įtakos turi besikeičiantis požiūris į mitybą, greitai paruošiamų produktų paklausos augimas. Rinkoje gali išsilaikyti tik augintojai, kurie sugebės išauginti kokybiškas, stambias ir skanias bulves, pateikti jas prekybai gerai paruoštas (išrūšiuotas, sufasuotas, netgi nuplautas).

2004 metais bulvių paklausa buvo patenkinta, nors jų supirkta 1,8 karto mažiau negu 2003-iaisiais. Tuo tarpu supirkimo kaina išaugo 14 proc. (2.34 lentelė).

2.34 lentelė. Bulvių supirkimas ir vidutinė kaina 2000–2004 metais

Table 2.34. Purchase and average price of potatoes in 2000–2004

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Supirktas bulvių kiekis, tūkst. t <i>Potatoes purchased, thou. t</i>	14,7	7,8	15,8	31,4	17,7
Vidutinė supirkimo kaina, Lt/t <i>Average purchase price, Lt/t</i>	227	432	275	245	280

Šaltiniai: Žemės ūkio produkcijos supirkimas 2001–2005 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Lietuviškoms bulvėms sunkiai sekasi skintis kelią į užsienio rinkas. Jos nekonkurencingos, be to, bulvėse aptinkama žiedinio puvinio židinių. 2004 metais bulvių eksportuota 1,7 karto mažiau negu importuota, daugiausia – į Rusiją (1,3 tūkst. t po 0,39 Lt/kg). Vidutinė eksportuotų bulvių kaina – 0,46 Lt/kg.

Šalies ūkininkams, auginantiems maistines bulves, didelę konkurenciją rinkoje sudaro pigios bulvės, importuotos iš Vakarų Europos šalių ir Lenkijos. 2004 metais didžiausi bulvių kiekiai importuoti iš Italijos, Nyderlandų, Švedijos ir Vokietijos. Pigiausios bulvės (0,47 Lt/kg) įvežamos iš kaimyninės Lenkijos. Vidutinė importuotų bulvių kaina 2004 metais buvo 0,78 Lt/kg.

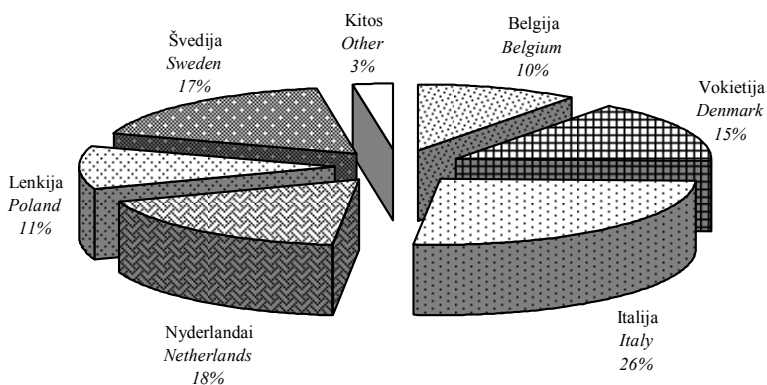
2.29 pav. Bulvių importo struktūra pagal šalis 2004 metais

Fig. 2.29. Structure of potatoes imports by country in 2004

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

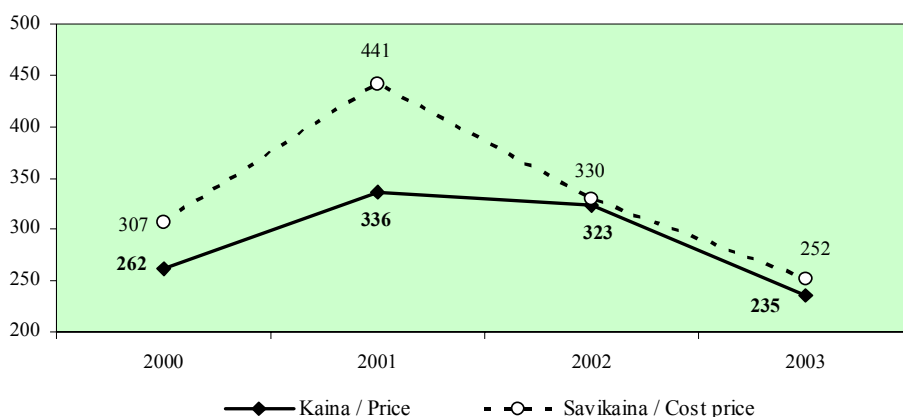
Rinkos reguliavimo priemonės. Už bulvių, skirtų maistui, pasėlius 2004 metais buvo nustatytos 123 Lt/ha tiesioginės išmokos, tačiau po pasėlių deklaravimo išmoka sumažinta iki 112,14 Lt/ha. Už bulvių, skirtų perdirbti į krakmolą, plotus nustatyta – 284,64 Lt/ha išmoka: pagrindinė – 110,94 Lt/ha (ES lėšos), papildoma – 173,70 Lt/ha (ES ir nacionalinio biudžeto lėšos).

Siekiant reguliuoti bulvių krakmolo gamybos rinką ir užtikrinti teisingą priedų mokėjimą už pagamintą bulvių krakmolą, ES įvesta bulvių krakmolo gamybos kvotų sistema. Lietuvos gamybos kvota 2004–2005 prekybiniais metais yra 1211 t. Europos Komisija nutarė nekeisti bulvių krakmolo gamybos kvotų nei naujosioms ES narėms, nei ES šalims senbuvėms dar dvejus metus.

Lietuvos Respublikos valstybinės augalų apsaugos tarnyba rūpinasi, kad į šalį nepatektų kenksmingi organizmai – bulvių ligų sukėlėjai. 2004 metais Lenkijos Respublikoje buvo nustatyta bulvių vėžio atvejų. Taip pat kilo pavojus dėl bulvių žiedinio puvinio. Todėl iš Lenkijos įvežtas bulves, prieš tiekiant jas į Lietuvos rinką, Valstybinė augalų apsaugos tarnyba fitosanitariškai patikrino.

Ekonominiai rodikliai. Bulvių auginimas yra brangus. Vienam bulvių pasėlių hektarui reikia 4–5 kartus daugiau išlaidų nei auginant grūdinius augalus, 2,5 karto daugiau – nei linus ir 1,5 karto daugiau – nei cukrinius runkelius. Išlaidos padidėja dar beveik trečdaliu, jei sodinama sertifikuota sėkla.

Vidutinė bulvių realizacijos savikaina ŽŪB ir įmonėse 2000–2003 metais (2.30 pav.) buvo didesnė už vidutinę supirkimo kainą. Bulvių realizavimas per visą analizuojamąjį laikotarpį buvo nuostolingas. Nuostolingiausi 2001 metai, o 2002-aisiais bulvių nuostolingumas buvo mažiausias – 2,1 proc., 2003 metais – 6,7 proc.

2.30 pav. Bulvių vidutinė supirkimo kaina ir savikaina žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse 2000–2003 metais, Lt/t

Fig. 2.30. Average purchase price and cost price of potatoes in agricultural companies and enterprises in 2000–2003, in Litas per ton

Šaltinis: Žemės ūkio bendrovių ir įmonių metinių oficialiosios statistikos formų suvestinės.

Brangstant kurui, trąšoms, augalų apsaugos priemonėms bei augant prekybininkų ir vartotojų keliamiems reikalavimams bulvių kokybei, bulvininkystę bus ekonomiškai naudinga plėtoti tik geresnėse žemėse, dideliuose plotuose, diegiant naujausias auginimo ir laikymo technologijas, naudojant sertifikuotą bulvių sėklą ir įrengiant drėkinimo sistemas.

1.7. Daržovės

1.7. Vegetables

Reikšmė. Bendrojoje žemės ūkio augalų pasėlių struktūroje 2004 metais daržovės sudarė 1,4 proc., bendrojoje žemės ūkio produkcijos struktūroje – apie 9,5 proc., o žemės ūkio ir maisto produktų eksporto vertėje – apie 4,3 proc. Lietuvos klimato sąlygos palankios auginti daržoves, jų kokybė nenusileidžia užsienietišku daržovių kokybei.

ES šalyse stambiausios daržovių augintojos yra Italija ir Ispanija. Šioms valstybėms atitinkamai tenka 24 proc. ir 19 proc. ES daržovių derliaus. Prancūzijoje užauginama 13 proc., o kaimyninėje Lenkijoje – 8 proc. daržovių.

Auginimas. 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, lauko daržovių pasėliai sumažėjo 25 proc. (2.36 lentelė). Didžiausią dalį lauko daržovių pasėlių struktūroje sudarė šakninės daržovės (morkos, svogūnai, burokėliai) – 60 proc., kopūstai – 30 proc., agurkai – 3,3 proc., lapinės ir stiebinės daržovės – 2 proc., pomidorai – 1,4 proc. 2004 metais Lietuvoje padidėjo tik svogūnų plotai (30 proc.). Svogūnų pasėliai daugumoje ES regionų buvo didesni, nes padidėjus kainoms jų imta auginti daugiau. Daug grūdų ir bulvių augintojų ėmė auginti svogūnus, mat tiesioginės išmokos už pasėlių plotus mokamos nepriklausomai nuo to, kas auginama.

2.35 lentelė. Lauko daržovių pasėliai 2000–2004 metais, tūkst. ha

Table 2.35. Crop area of vegetables grown in the open field in 2000–2004, in thou. ha

Daržovių rūšis / Vegetables	2000	2001	2002	2003	2004
Daržovės, iš viso Vegetables, total	21,9	21,1	20,7	27,1	20,4
iš jų: / of which:					
kopūstai / cabbages	5,7	5,7	6,1	8,3	6,2
agurkai / cucumbers	1,2	1,2	1,1	0,8	0,7
pomidorai / tomatoes	0,9	0,8	0,6	0,5	0,3
burokėliai / beetroots	4,1	3,9	4,0	5,9	4,3
morkos / carrots	4,3	4,0	3,8	6,5	4,7
svogūnai / onions	2,6	2,6	2,5	2,3	3,0

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005.

2004 metais 99 proc. viso lauko daržovių derliaus išauginta ūkininkų ir asmeniniuose ūkiuose. Vyrauja smulkūs ūkiai, kuriuose daržovės auginamos mažesniuose kaip 1 ha plotuose. Todėl tokių ūkių derybinės galios per silpnos derėtis dėl kainų ir kitų prekybos sąlygų su vis didesnę galią įgaunančiais stambiaisiais prekybos tinklais. Todėl smulkiųjų kelias – kooperacija arba jungimasis į gamintojų organizacijas. Bendrojoje ES rinkoje pavienių augintojų galimybės menkos, kadangi jiems sunku išaugintą produkciją tinkamai paruošti ir pateikti vartotojui, o ypač pateikti dideliais kiekiais stambiesiems prekybos tinklams ar daržovių perdirbimo įmonėms.

Daržovių derlingumo vidurkis svyruoja priklausomai nuo gamtos sąlygų ir daržovių asortimento.

2000–2004 metais daržovių derlingumas kito netolygiai: 2003-aisiais labai išaugo, 2004 metais vėl sumažėjo (12 proc.), nors buvo 21 proc. didesnis nei 2000-aisiais (2.36 lentelė).

2.36 lentelė. Vidutinis lauko daržovių derlingumas 2000–2004 metais, t/ha

Table 2.36. Average yield of vegetables grown in the open field in 2000–2004, in t/ha

Daržovių rūšis / Vegetables	2000	2001	2002	2003	2004
Daržovės, iš viso <i>Vegetables, total</i>	13,9	14,1	12,6	19,1	16,8
iš jų: / of which:					
kopūstai / <i>cabbages</i>	22,0	21,1	16,2	25,8	22,1
agurkai / <i>cucumbers</i>	6,9	6,9	7,5	8,7	7,7
pomidorai / <i>tomatoes</i>	5,7	5,5	6,9	8,4	8,2
burokėliai / <i>beetroots</i>	15,9	16,4	15,9	19,9	18,6
morkos / <i>carrots</i>	15,3	15,6	13,0	20,1	16,5
svogūnai / <i>onions</i>	7,8	8,7	9,2	12,7	11,3

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2004 – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005.

Norint pasiekti aukštą daržininkystės lygį, reikia naudoti daugiau sertifikuotos sėklos. Nors sertifikuotai sėklai auginti ir paruošti reikia daug daugiau darbo, laiko ir lėšų (sėkla 2–3 kartus brangesnė), bet ja apsėjus dirvą, gautas derliaus priedas keleriopai atperka didesnę sėklos kainą. Lietuvoje tik apie 10–12 proc. pasėlių apsėjama sertifikuota sėkla, o, pavyzdžiui, Danijoje – apie 90 proc., kitose ES šalyse – 50–60 proc. Patvirtintame nacionaliniame augalų veislių sąraše siūlomos 7 naujos daržovių veislės.

Dėl ploto bei derlingumo sumažėjimo 2004 metais daržovių užauginta 34 proc. mažiau negu ankstesniais metais. Tik svogūnų užauginta daugiau, bet jiems trūksta rinkų. Prognozuojama, kad Lietuvos augintojai neparduos apie 15–20 proc. svogūnų derliaus. Perprodukcija ne tik Lietuvoje – visa ES svogūnų rinka perpildyta: iš viso ES-25 šalyse buvo išauginta 5,5 mln. t svogūnų – 20 proc. daugiau nei 2003 metais. Lietuvoje išauginto morkų, raudonųjų burokėlių, kopūstų derliaus pakanka vidaus rinkos poreikiams patenkinti.

2.37 lentelė. Lauko daržovių derlius 2000–2004 metais, tūkst. t

Table 2.37. Harvest of vegetables grown in the open field in 2000–2004, in thou. tons

Daržovių rūšis / Vegetables	2000	2001	2002	2003	2004
Daržovės, iš viso <i>Vegetables, total</i>	304,8	296,7	261,0	516,9	342,8
iš jų: / of which:					
kopūstai / <i>cabbages</i>	125,7	121,3	98,4	214,2	136,2
agurkai / <i>cucumbers</i>	8,6	8,0	8,3	7,3	5,2
pomidorai / <i>tomatoes</i>	5,1	4,4	4,4	4,1	2,4
burokėliai / <i>beetroots</i>	64,8	64,2	63,2	117,7	80,1
morkos / <i>carrots</i>	65,3	61,6	48,9	129,7	77,5
svogūnai / <i>onions</i>	20,3	22,7	22,7	28,8	33,4

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005.

Perdirbimas. Daržovių perdirbimu šalyje užsiima daug ūkio subjektų, kurie gamina platų daržovių asortimentą: konservuotas ir marinuotas daržoves, pomidorų padažus, krienus, garstyčias, pomidorų sultis ir pan. produktus, kurie turi paklausą ir vidaus rinkoje, ir užsienyje. Perdirbimo įmonės vis intensyviau diegia našias technologijas, plečia asortimentą. Didžiausi daržoves perdirbantys subjektai: UAB „Kėdainių konservų fabrikas“ ir seniausia Lietuvoje vaisių ir daržovių perdirbimo gamykla – UAB „Gerovės“ konservų fabrikas. Įmonės gamina kokybišką produkciją ir sėkmingai įsitvirtina rinkoje. Tačiau tarp augintojų ir perdirbėjų trūksta integracijos, kuri perdirbėjams užtikrintų geresnę žaliavą, o daržovių augintojams – didesnę kainą. Be to, augintojams būtina renovuoti daržovių saugyklas ir kooperuotis, kad galėtų pateikti reikiamą kiekį kokybiškos produkcijos ištisus metus ir įgytų didesnę derybų su perdirbėjais galią.

Pomidorų padažų kasmet pagaminama vis daugiau – 2004 metais šių produktų pagaminta 11 proc. daugiau negu 2003-aisiais. Tuo tarpu vaisių ir daržovių sulčių gamyba sumažėjo 1,8 karto, pomidorų sulčių – 8 proc., konservuotų produktų iš daržovių ir vaisių – 1,5 karto (2.38 lentelė). Pagrindinės mūsų šalies daržovių perdirbėjų konkurentės – Vengrija ir Lenkija, kurioje pastatytos labai modernios daržovių perdirbimo gamyklos, o darbininkams mokami maži atlyginimai. Tai lemia jos konkurencinius pranašumus.

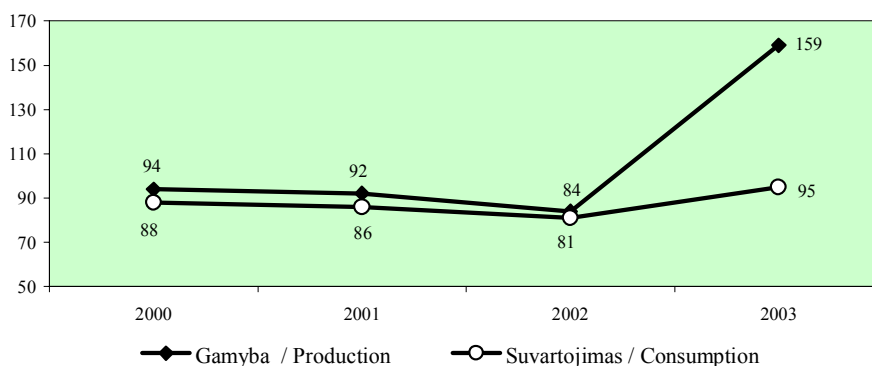
2.38 lentelė. Pagrindinių vaisių ir daržovių perdirbtų produktų gamyba 2000–2004 metais

Table 2.38. Production of selected fruit and vegetable products in 2000–2004

Produktas / Product	2000	2001	2002	2003	2004
Paruošti arba konservuoti produktai iš daržovių ir vaisių (be sulčių), tūkst. t <i>Prepared or preserved fruit and vegetable products (juice excl.), thou. t</i>	9,3	12,3	14,4	14,7	9,8
Vaisių ir daržovių sultys, mln. l <i>Fruit and vegetable juice, mill. l</i>	12,2	12,9	11,1	13,9	7,9
iš jų pomidorų sultys, mln. l <i>of which tomato juice, mill. l</i>	1,7	1,8	2,6	2,5	2,3
Pomidorų kečupas ir kiti pomidorų padažai, tūkst. t <i>Tomato ketchup and other tomato sauces, thou. t</i>	8,4	9,4	10,1	11,3	12,5

Šaltiniai: Gaminių gamyba 2001, 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV; Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003; Prekių gamyba 2000. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2001; Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Vartojimas ir balansai. Lietuvoje daržovių išauginimas, skaičiuojant vienam gyventojui, per 2000–2002 metus mažėjo, tačiau 2003 metais labai išaugo. Kasmet parduodama vis daugiau šviežių daržovių, nes didėja poreikis sveikai maitintis. Lietuvos gyventojas 2003 metais vidutiniškai suvartojo 95 kg daržovių per metus, t. y. 14 kg daugiau negu 2002 metais (2.31 pav.).

2.31 pav. Daržovių gamyba ir suvartojimas, skaičiuojant vienam gyventojui per metus, 2000–2003 metais, kg

Fig. 2.31. Per capita production and consumption of vegetables in 2000–2003, in kg

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Lietuvos apsirūpinimo šalyje išaugintomis daržovėmis lygis nuo 2000 metų mažėjo, o 2003 metais labai išaugo, palyginti su 2002-aisiais, – apie 1,6 karto (2.39 lentelė). 2000–2003 metais gyventojai maistui suvartojo vidutiniškai apie 76 proc. per metus vidaus reikmėms suvartojamų daržovių, sėklai – atitinkamai 4 proc., pašarams – 9,7 proc., nuostoliai sudarė 10,6 proc.

2.39 lentelė. Daržovių išteklių balansai 2000–2003 metais, tūkst. t

Table 2.39. Balances of vegetables in 2000–2003, in thou. tons

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003
Atsargos metų pradžioje / Initial stocks	267,7	271,9	263,7	259,4
Išauginta / Production	329,4	322,0	290,0	549,3
Importas / Import	73,0	68,7	75,8	87,0
iš ES šalių / from EU countries	...	22,5	32,3	29,7
Visi ištekliai / Total supply	670,1	622,6	629,5	895,7
Eksportas / Export	13,8	14,1	12,3	14,8
į ES šalis / to EU countries	...	5,0	1,4	3,8
Suvargota vidaus reikmėms / Total domestic uses	384,4	384,8	357,8	433,8
sėklai / seeds	12,3	10,8	9,7	17,7
pašarams / animal feed	28,8	37,4	33,7	42,2
nuostoliai / losses	36,6	36,6	32,9	45,8
gyventojų vartojimo fondas / human consumption	306,7	300,0	281,8	328,1
Atsargos metų pabaigoje / Final stocks	271,9	263,7	259,4	447,1
Apsirūpinimas, proc. / Self-sufficiency level, %	86	84	81	127

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Rinka. 2004 metų gegužės 1 d. Lietuvai atsivėrė ES bendroji rinka. Pasikeitė situacija vidaus rinkoje – į šalį plūsta vis daugiau ir daugiau daržovių iš šiltesnio klimato ES šalių. Padėtį blogina nesusiformavę tinkami lietuviškos produkcijos gamintojų ir pardavėjų santykiai. Prekybos tinklai reikalauja iš gamintojų didelių kiekių kokybiškos produkcijos. Tuo tarpu iš kitų ES šalių į Lietuvą plūsta vis daugiau prekybos standartų neatitinkančios produkcijos. Standartų neatitinkanti, bet pigesnė produkcija užkerta kelią lietuviškoms daržovėms patekti į rinką. Daugiausia problemų kelia nemažas tokios produkcijos kiekis iš Lenkijos.

Per pastaruosius penkerius metus bendros daržovių supirkimo apimtys didėjo, o 2004 metais nežymiai sumažėjo, tik kopūstų ir morkų 2004 metais buvo supirkta daugiau negu 2003-iaisiais (atitinkamai 36 ir 33 proc.).

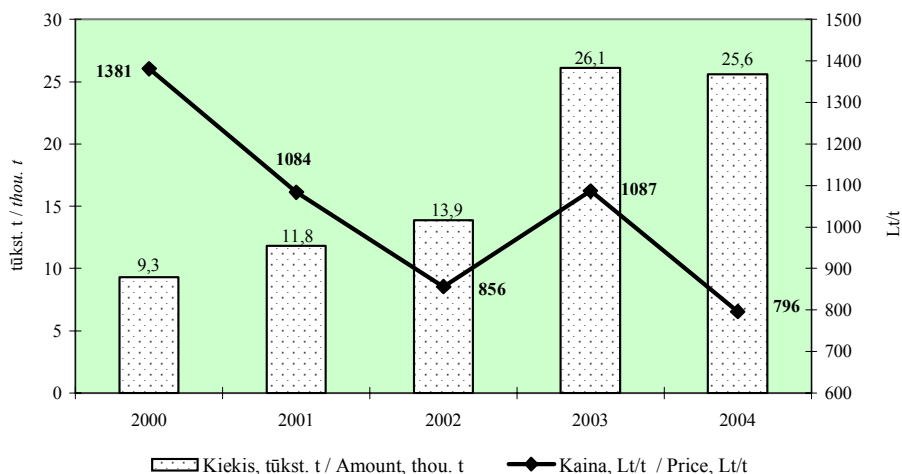
2.40 lentelė. Daržovių supirkimas 2000–2004 metais

Table 2.40. Purchase of vegetables in 2000–2004

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Bendras parduotas daržovių kiekis, tūkst. t <i>Total vegetables sold, thou. t</i>	22,1	22,0	24,7
Parduota tiesiogiai vartotojams (savose parduotuvėse, turguje), tūkst. t <i>Vegetables sold directly to consumers (in own shops, markets, thou. t</i>	12,8	10,2	10,8
Parduota supirkimo įmonėms, iš viso, tūkst. t <i>Vegetables sold to purchase enterprises, total, thou. t</i>	9,3	11,8	13,9	26,2	25,6
iš jų: / of which:					
kopūstų, t / <i>cabbages, t</i>	2865	3489	3361	6103	8292
svogūnų, t / <i>onions, t</i>	825	1091	1085	2093	1627
česnakų, t / <i>garlic, t</i>	6	8	19	47	31
agurkų, t / <i>cucumbers, t</i>	1921	3062	3600	4913	3794
burokėlių, t / <i>beetroot, t</i>	1050	1185	2327	3244	3056
morkų, t / <i>carrots, t</i>	1218	1278	1950	3660	4884
pomidorų, t / <i>tomatoes, t</i>	1035	1297	1113	2313	2131

Šaltiniai: Augalininkystės ir gyvulininkystės produkcijos supirkimas 2000. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2001; Žemės ūkio produkcijos supirkimas 2002–2005 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Per 2000–2002 metus daržovių supirkimo kainos mažėjo, tiesa, 2003 metais padidėjo, tačiau 2004 metais vėl sumažėjo (2.32 pav.). Vidutinė daržovių supirkimo kaina 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, sumažėjo 27 proc.

2.32 pav. Supirktų daržovių kiekis ir vidutinė kaina 2000–2004 metais

Fig. 2.32. Vegetables purchased and average price in 2000–2004

Šaltiniai: Augalininkystės ir gyvulininkystės produkcijos supirkimas 2000. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2001; Žemės ūkio produkcijos supirkimas 2002–2005 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Palyginus 2004 metų vidutines metines mažmenines daržovių kainas su 2003-ųjų kainomis, matyti, kad daugelio kainos sumažėjo: burokėlių – net 36 proc., morkų – 28 proc., kopūstų – 27 proc. Daugelio daržovių kainos 2004 metais buvo mažiausios per visą analizuojamąjį penkerių metų laikotarpį.

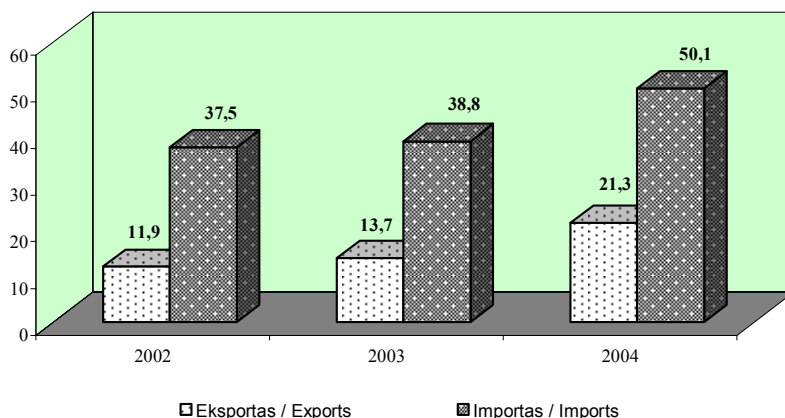
2.41 lentelė. Kai kurių daržovių vidutinės mažmeninės kainos 2000–2004 metais, Lt/kg

Table 2.41. Average retail prices of selected vegetables in 2000–2004, in Litus per kg

Daržovės / Vegetables	2000	2001	2002	2003	2004
Kopūstai / Cabbages	0,68	0,68	1,28	0,93	0,68
Morkos / Carrots	1,08	1,58	1,16	1,20	0,87
Burokėliai / Beetroot	0,67	0,64	0,73	0,89	0,57
Svogūnai / Onions	1,01	1,09	1,37	1,32	1,29
Česnakai / Garlic	4,79	5,13	4,58	4,24	4,82
Agurkai / Cucumbers	5,48	5,95	5,57	4,89	4,35
Pomidorai / Tomatoes	5,71	4,66	4,82	4,24	3,74

Šaltiniai: ŽŪMPRIS.

2004 metais į kitas šalis buvo išvežta 21,3 tūkst. t daržovių (55 proc. daugiau negu 2003 m.). Bendroji daržovių eksporto vertė 2004 metais sudarė 125,5 mln. Lt. Importas taip pat didėjo – 2004 metais importuota 29 proc. daugiau negu 2003-iaisiais (2.33 pav.).

2.33 pav. Daržovių eksportas ir importas 2002–2004 metais, tūkst. t

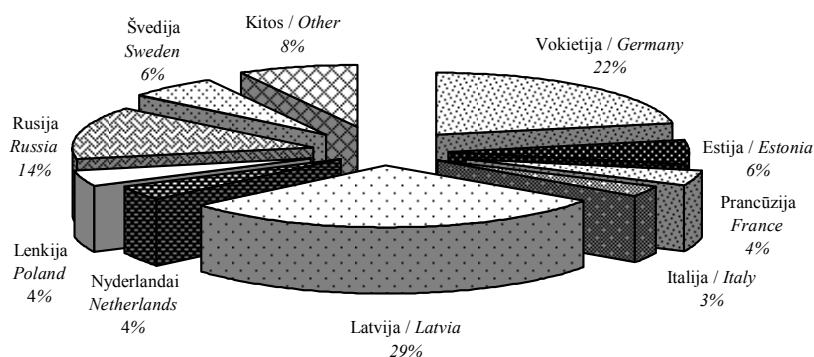
Fig. 2.33. Exports and imports of vegetables in 2002–2004, thou. tons

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, eksportuota beveik 2 kartus daugiau pomidorų ir svogūnų, 3,3 karto – džiovintų daržovių. Labiausiai sumažėjo kopūstų eksportas – 32 proc. Šaldytų daržovių išvežta 20 proc., morkų, burokėlių ir kitų valgomų šakniavaisių – 16 proc. mažiau nei 2003 metais. Vidutinė eksportuotų daržovių kaina nukrito 22 proc. ir buvo 5885 Lt/t.

2004 metais daugiausia išvežta paprikų, artišokų, baklažanų, šparagų ir salierų, jie sudarė 38 proc. visų eksportuotų daržovių. Pomidorai – 14 proc., agurkai – 11 proc., morkos ir kiti maistiniai šakniavaisiai – 5 proc.

Didžiausi daržovių kiekiai išvežti į Latviją, Vokietiją ir Rusiją (2.34 pav.).

2.34 pav. Daržovių eksporto struktūra pagal šalis 2004 metais

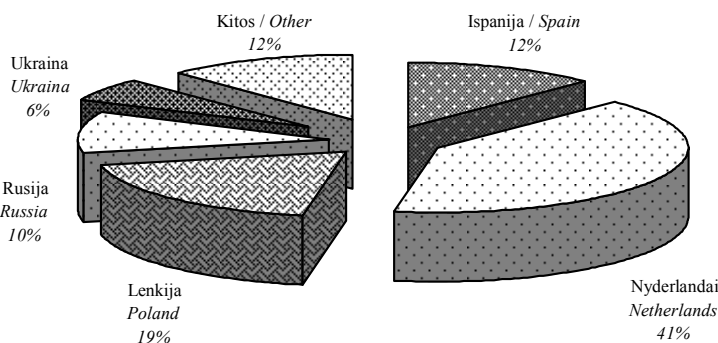
Fig. 2.34. Structure of vegetable exports by country in 2004

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Daržovių importas 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, išaugo 29 proc. – įvežta 50,1 tūkst. t, 2,3 karto daugiau įsivežta pomidorų, 76 proc. – agurkų, 61 proc. – džiovintų ankštinių daržovių. Morkų, burokėlių ir kitų valgomųjų šakniavaisių importas sumažėjo – jų įvežta beveik perpus mažiau nei 2003 metais. Konservuotų daržovių importuota 15 proc. mažiau. 2004 metais bendroji daržovių importo vertė sudarė 144,0 mln. Lt. Vidutinė įvežtų daržovių tonos kaina buvo 2877 Lt (per metus nukrito 2 proc.).

2004 metais importuotų daržovių struktūroje 29 proc. sudarė pomidorai, 21 proc. – svogūnai.

2004 metais daugiausia daržovių buvo įvežta iš Nyderlandų – 20,8 tūkst. t (16,5 proc. daugiau nei 2003 m.). 3 kartus išaugo importas iš Ispanijos (iš viso 6,5 tūkst. t), Lenkijos – 22 proc. (9,8 tūkst. t), Rusijos – 36 proc. (4,9 tūkst. t).

2.35 pav. Daržovių importo struktūra pagal šalis 2004 metais

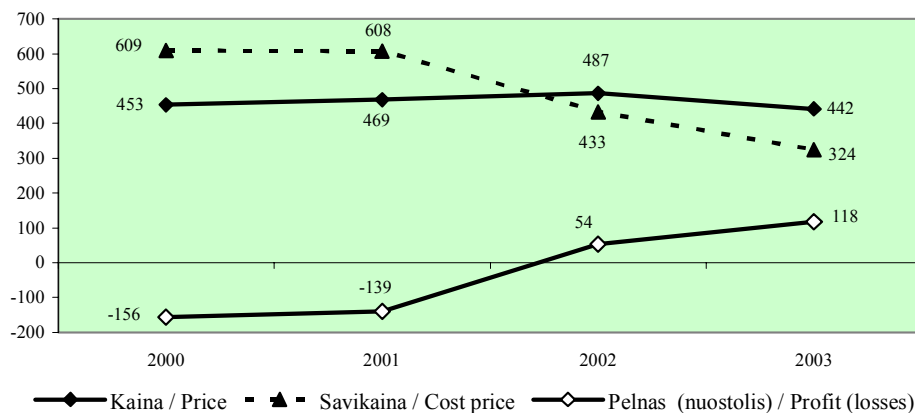
Fig. 2.35. Structure of vegetable import by country in 2004

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Parama. Lietuvoje nuo 2004 metų taikoma ES vienkartinį tiesioginių išmokų už plotus schema. Tai paramos schema, pagal kurią tiesioginės išmokos mokamos už turimą ŽŪN plotą, nepriklausomai nuo gaminamos produkcijos pobūdžio. Už daržovių pasėlius 2004 metais Lietuvoje buvo nustatyta 123 Lt/ha tiesioginė išmoka, tačiau po pasėlių deklaravimo išmoka sumažinta iki 112,14 Lt/ha.

Ekonominiai rodikliai. Lauko daržovių gamybos išlaidų dydį lemia materialinių išteklių ir darbo jėgos sąnaudos. Sąnaudų mažinimui didelės įtakos turi modernios technikos, taupiau naudojančios kurą, įsigijimas bei pažangiausių auginimo technologijų įdiegimas. Tačiau ir visiškai modernizavus daržovių auginimą, tik 60 proc. visų darbų būtų galima atlikti mechanizuotai, o apie 40 proc. tektų dirbti rankomis. Tai išskirtinis daržininkystės bruožas, šioje žemės ūkio šakoje sukuriama daug darbo vietų.

Realizuotų daržovių vidutinė supirkimo kaina ir savikaina ŽŪB ir įmonėse pateiktos 2.36 paveiksle.

2.36 pav. Lauko daržovių vidutinė supirkimo kaina, savikaina ir pelnas žemės ūkio bendrovėse ir įmonėse 2000–2003 metais, Lt/t

Fig. 2.36. Average purchase price, cost price and profit of vegetables grown in the open field in agricultural companies and enterprises in 2000–2003, Lt/t

Šaltinis: Žemės ūkio bendrovių ir įmonių metinių oficialiųjų statistikos formų suvestinės.

Pagal ŽŪB ir įmonių metinės finansinės atskaitomybės duomenis lauko daržovių auginimas 2000 ir 2001 metais buvo nuostolingas, o 2002 ir 2003 metais – pelningas. Nors daržovių kainos dėl iš kitų šalių įvežamos pigesnės produkcijos ir sumažėjo, tačiau sumažėjo ir jų gamybos bei realizavimo sąnaudos, todėl daržovių augintojai gavo daugiau pelno.

1.8. Vaisiai ir uogos

1.8. Fruit and berries

Reikšmė. Šviežių vaisių ir uogų gamybos apimtys bendroje Lietuvos žemės ūkio produkcijos struktūroje, skaičiuojant penkerių metų vidurkį, sudaro 1,2 proc. 2004 metais sodų ir uogynų produkcija sudarė 3,2 proc. eksportuotų lietuviškų žemės ūkio produktų vertės, o skaičiuojant importuotų vidaus reikmėms produktų vertę, – 10,5 proc.

Vaisių ir uogų sektorius sparčiai plėtojamas, nes sodininkystė – perspektyvi Lietuvos ūkio šaka. Lietuvos vaisių ir uogų sektorius, ypač perdirbamoji pramonė, pritraukia ir, manoma, ateityje pritrauks tiesiogines užsienio kapitalo investicijas. Deja, vidutinis derlius ir darbo efektyvumas ES-10, naujųjų šalių narių, soduose ir uogynuose yra mažesni negu ES-15 šalyse, todėl pirmiausia tikslinga tinkamai parengti rinkodaros infrastruktūrą, nes produkciją sudėtinga išsaugoti iki kito derliaus, jos kainos nėra stabilios.

Auginimas. 2004 metų pavasario šalnos vaismedžių ir serbentų derlių sumažino iki 90 proc., braškių – 60 proc.

2004 metais Lietuvoje deklaruota 3276 ha verslinių sodų ir 3732 ha verslinių uogynų. 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, bendras sodų ir uogynų plotas padidėjo 33,6 proc. Didžioji sodų ir uogynų dalis – mėgėjiški ir sodininkų bendrijų sodai, jų plotas 2004 metais – 25,1 tūkst. ha, arba 78 proc. viso sodinių ploto. Statistikos departamento duomenimis, 2004 metais bendrovių bei įmonių sodų ir uogynų plotas buvo 2,6 tūkst. ha.

Lietuvoje pagrindiniai desertinių vaisių ir uogų tiekėjai yra specializuotos sodininkystės bendrovės ir specializuoti ūkininkų sodininkystės ūkiai. Bendrovių ir ūkių soduose vyrauja obelys – 89 proc. Uogynuose apie 80 proc. sudaro braškės ir juodieji serbentai.

Per pastaruosius šešerius metus labiausiai derlingi buvo 2001 metai, nederlingiausi – 2004-ieji (2.42 lentelė).

2.42 lentelė. Sodų ir uogynų plotas, derlius ir derlingumas visuose ūkiuose 2000–2004 metais

Table 2.42. Area, harvest and yield of orchards and berry plantations in all farms in 2000–2004

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Visas sodinių plotas, tūkst. ha <i>Total area of orchards and berry plantations, thou. ha</i>	40,5	41,5	41,8	24,1	32,2
iš jų derantis / of which fruit-bearing	37,9	38,4	35,9	20,2	27,3
Derlius, tūkst. t / Harvest, thou. t	111,1	167,5	92,5	81,1	37,4
Derlingumas, t/ha / Yield, t/ha	2,9	4,4	2,6	4,0	1,4

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;

Statistikos departamento prie LRV duomenys;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003.

Eurostato duomenimis, 2003–2004 metais naujosiose ES šalyse narėse vaismedžių sodų plotai buvo: Čekijoje – 18, Estijoje – 16, Kipre – 13, Latvijoje – 13, Lenkijoje – 364, Slovakijoje – 7, Slovėnijoje – 5, Vengrijoje – 105 tūkst. ha. ES-15 šalyse 2003–2004 metais didžiausi vaismedžių sodų plotai didžiausi buvo Italijoje – 715, Prancūzijoje – 209, Portugalijoje – 165 tūkst. ha. Lietuva negali lygintis su pietinėmis valstybėmis nei pagal sodų plotą, nei pagal derlių, nei pagal vaisių rūšių įvairovę.

Perdirbimas. Lietuvoje labiausiai išplėtotą obuolių koncentruotų sulčių gamybą. Vaisių ir uogų sultis gamina KB „Vaisių sultys“, UAB „Vaiskona“, KB „Varėnos konservai“ ir kitos įmonės. Daugiausia džemo, marmelado, vaisių tyrių pagamina UAB „Vilroka“, UAB „Gerovė“, Klausučių ŽŪB, KB „Varėnos konservai“, UAB „Telsoda“ ir kt. Rinkoje itin paklausios šaldytos uogos, kurių daugiausia saugo ŽŪK „Litbera“. Ši įmonė, pasinaudojusi SAPARD parama, pasistatė modernią saugyklą su galinga šaldymo įranga ir dabar gali per valandą užšaldyti 2 t vaisių ir uogų, ji pajėgi saugoti 500 t užšaldytos produkcijos.

2004 metais koncentruotų vaisių sulčių pagaminta 1,9 karto mažiau nei derlingais 2003 metais. Džemo, drebučių, marmelado, tyrielių gamybos apimtys jau nuo 2002 metų kasmet nežymiai didėjo. Užšaldytų vaisių, uogų ir riešutų kiekiai 2004 metais buvo

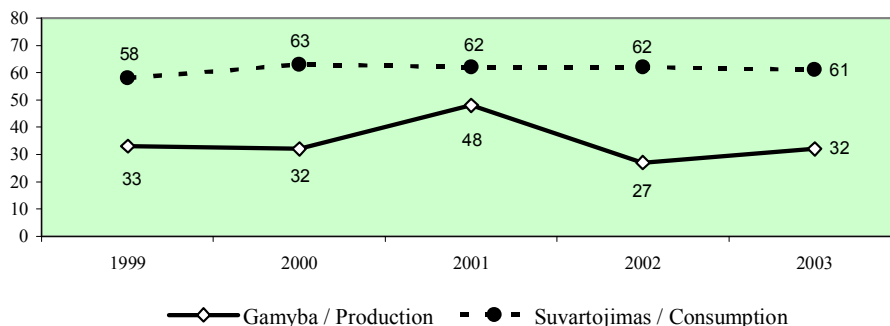
0,6 karto mažesni nei 2003 metais. Tačiau žymus pokytis įvyko dar 2003 metais, kai buvo užšaldyta 9 kartus daugiau produkcijos nei 2002-aisiais (2.43 lentelė). Šis reikšmingas pokytis įvyko todėl, kad Lietuvoje įrengtos naujos saugyklos, šaldymo patalpos.

2.43 lentelė. Kai kurių vaisių ir uogų perdirbtų produktų gamyba 2000–2004 metais
Table 2.43. Production of selected fruit and berry products in 2000–2004

Produktas / Product	2000	2001	2002	2003	2004
Džemai, vaisių drebučiai (želė), marmeladai, vaisių arba riešutų tyrelės (piurė) ir pastos, tūkst. t <i>Jams, fruit jellies, marmalades, fruit and nut puree and fruit or nut pastes, thou. t</i>	2,9	2,5	3,0	3,6	3,7
Obuolių sūriai, t / <i>Apple cheese, t</i>	1,2	1,6	13,9	–	7,9
Koncentruotos vaisių sultys didelėje taroje, skirtos gamybiniam perdirbimui, mln. l <i>Concentrated fruit juice in containers for industrial processing, mill. l</i>	–	–	0,8	1,5	0,8
Nekoncentruotos obuolių sultys, mln. l <i>Not concentrated apple juice, mill. l</i>	–	0,8	1,2	1,2	0,7
Užšaldyti vaisiai, uogos ir riešutai, nevirti arba virti garuose ar vandenyje, t / <i>Frozen fruit, berries and nuts, uncooked, cooked by steaming or boiling in water, t</i>	–	37,7	39,1	350,5	204,1

Šaltiniai: Gaminų gamyba 2001, 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;
Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;
Prekių gamyba 2000. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2001.
Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Vartojimas ir balansai. 2003 metais Lietuvoje vienas žmogus vidutiniškai suvartojo 61 kg vaisių ir uogų (2.37 pav.), o vaisių ir uogų gamyba, skaičiuojant vienam gyventojui, sudarė 53 proc. nustatytos suvartojimo normos (be bananų, citrusinių vaisių ir vynuogių).

2.37 pav. Vaisių ir uogų gamyba bei suvartojimas, skaičiuojant vienam gyventojui per metus, 1999–2003 metais, kg

Fig. 2.37. Per capita production and consumption of fruit and berries in 1999–2003, in kg

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

2003 metais iš vidaus reikmėms skirtų vaisių ir uogų daugiausia suvartota maistui – 86 proc., pramonėje sunaudota 5 proc., o pašarams ir vidaus gamybai – po 1 proc. Nuostoliai 2003 metais sudarė 7 proc. Tendencijos, kai didžioji dalis suvartojama maistui, yra stabilios.

Rinka. 2004 metais Lietuvoje supirkta 10 kartų mažiau vaisių ir uogų negu 2003 metais. 2004 metų net 95 proc. supirkto vaisių ir uogų derliaus sudarė obuoliai. Tuo tarpu braškių 2004 metais supirkta net 11 kartų daugiau nei 2003 metais. Dėl neregėtai stiprių pavasario šalnų žuvus didžiąjai daliai sodų derliaus, vaisių ir uogų supirkimo kainos 2004 metais buvo 2,5 karto aukštesnės nei 2003 metais (2.44 lentelė).

2.44 lentelė. Pagrindinių vaisių ir uogų supirkimas 2002–2004 metais

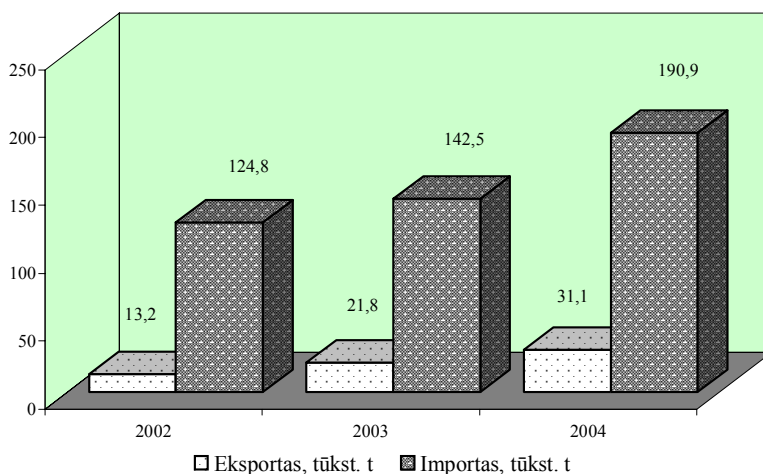
Table 2.44. Purchase of selected fruit and berries in 2002–2004

Vaisiai ir uogos <i>Fruit and berries</i>	2002		2003		2004		Kaina / Price 2004, palyginti su 2003, %
	kiekis, t <i>quantity, t</i>	kaina, Lt/t <i>price, Lt/t</i>	kiekis, t <i>quantity, t</i>	kaina, Lt/t <i>price, Lt/t</i>	kiekis, t <i>quantity, t</i>	kaina, Lt/t <i>price, Lt/t</i>	
Vaisiai ir uogos, iš viso <i>Fruit & berries, total</i>	37605	140	75381	136	7872	345	253,7
iš jų: / <i>of which:</i>							
vyšnios / <i>cherries</i>	15	1636	3	3229	4	1224	37,9
slyvos / <i>plums</i>	4	945	26	392	10	675	172,2
obuoliai / <i>apples</i>	37033	116	75042	132	7439	294	222,7
kriaušės / <i>pears</i>	3	1235	1	2409	0,7	2953	122,6
braškės / <i>strawberries</i>	9	2390	8	6046	89	3600	59,5
avietės / <i>raspberries</i>	15	3628	3	4526	13	3801	84,0
juodieji serbentai <i>black current</i>	294	1245	127	1159	87	690	59,5
kiti serbentai <i>other currents</i>	199	1138	45	1623	40	1729	106,5

Šaltiniai: Žemės ūkio produkcijos supirkimas 2003, 2004 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Eurostato duomenimis, 2003–2004 metais obuolių kaina, perskaičius į litus, buvo: Austrijoje – 1100 Lt/t, Nyderlanduose – 1480 Lt/t, Vokietijoje – 1620 Lt/t, Jungtinėje Karalystėje – 2210 Lt/t. Tais pačiais metais braškių kaina Vokietijoje buvo 4700 Lt/t, Nyderlanduose – 6940 Lt/t, Jungtinėje Karalystėje – 8180 Lt/t. Taigi lietuviški vaisiai ir uogos ES rinkai patrauklūs ir dėl gerokai žemesnių kainų.

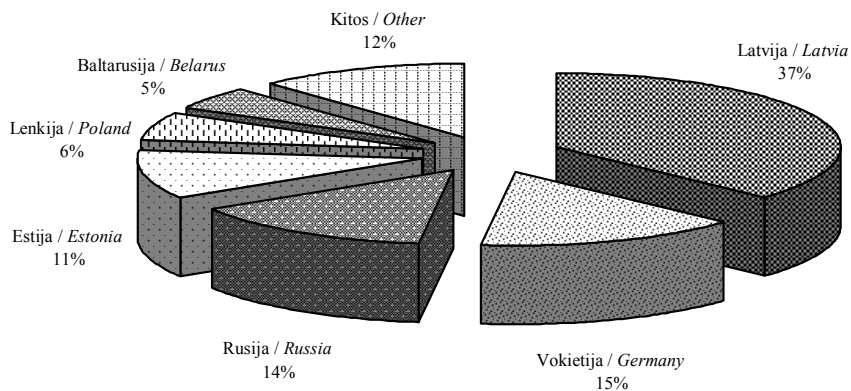
Užsienio prekyba. Vaisių ir uogų eksporto ir importo balansas per pastaruosius trejus metus buvo neigiamas, eksportuota žymiai mažiau nei importuota (2.38 pav.).

2.38 pav. Vaisių ir uogų grynas eksportas ir importas 2002–2004 metais, tūkst. t
 Fig. 2.38. Net exports and imports of fruit and berries in 2002–2004, in thou. tons

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

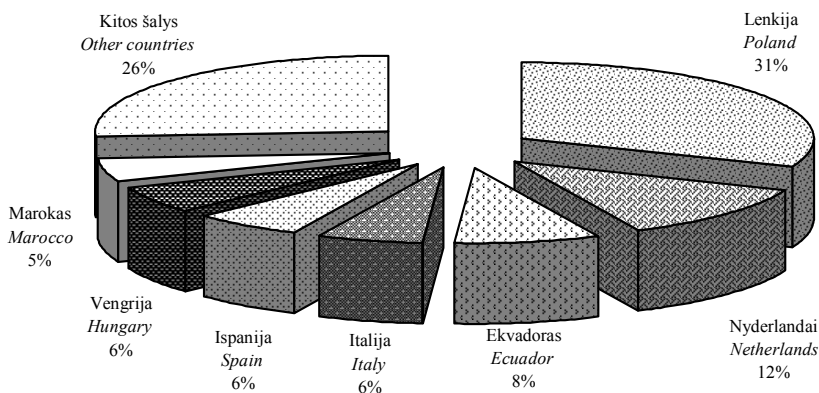
2004 metais eksportuota 6,2 tūkst. t. Lietuvoje išaugintų vaisių ir uogų. Daugiausia jų išvežta į Latviją, Vokietiją ir Rusiją (2.39 pav.).

2.39 pav. Vaisių ir uogų eksporto struktūra pagal šalis 2004 metais
 Fig. 2.39. Structure of the exports of fruit and berries by country in 2004

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Vaisių ir uogų, įskaitant citrusinius vaisius, į Lietuvą 2004 metais importuota daugiau nei iš 50 šalių. Importas iš 7 valstybių – Lenkijos, Nyderlandų, Ekvadoro, Italijos, Ispanijos, Maroko ir Vengrijos sudaro 73 proc. 2004 metais į Lietuvą iš viso importuota 190,1 tūkst. t vaisių, uogų ir riešutų (2.40 pav.).

2.40 pav. Vaisių ir uogų importo struktūra pagal šalis 2004 metais

Fig. 2.40. Structure of the imports of fruit and berries by country in 2004

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Rinkos reguliavimo priemonės. Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvoje jau taikomos ES rinkos reguliavimo priemonės. Nustojo galios Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro įsakymai, iki tol reguliavę obuolių, kriaušių, vyšnių, braškių, slyvų kokybės standartus. Vaisių bei uogų importas reguliuojamas sezoniniais importo muitais.

Augintojams skiriamos tiesioginės išmokos. Jos už intensyviai prižiūrimus verslinius sodus ir uogynus pradėtos mokėti 2002 metais, kai šalyje pradėti taikyti privalomieji kokybės reikalavimai, atitinkantys ES standartus. Už 2003 metais deklaruotus sodų ir uogynų plotus išmokos buvo mokamos iki įstojimo į ES dienos. Už vaismedžių deklaruotą hektarą išmokėta po 310 Lt, už jauno, iki penkerių metų, vaismedžių sodų hektarą – 630 Lt, už serbentų ir aronijų hektarą – 440 Lt, už braškių ir aviečių hektarą – 570 Lt. Išmokos skirtos tik tuo atveju, jei deklaruoto vaisių sodo plotas – ne mažesnis nei 5 ha, jauno vaismedžių sodo plotas – ne mažesnis nei 2 ha, serbentų ir aronijų – 10 ha, braškių ir aviečių – 1 ha. 2004 metais iš viso už deklaruotus sodų ir uogynų plotus išmokėta 2471,3 tūkst. Lt.

Ekonominiai rodikliai. Derančių sodų produkcijos savikainos struktūroje išlaidos darbo užmokesčiui sudaro nuo 30 iki 50 proc. visų išlaidų, o vyšnių soduose viršija 50 proc. Tik mechanizuotai skinamuose serbentynuose, agrastynuose išlaidos darbo užmokesčiui perpus mažesnės.

ŽŪB duomenys patvirtina, kad auginant tiek vaisius, tiek uogas, didžiausią išlaidų dalį sudaro darbo užmokestis – atitinkamai 43,3 ir 36,6 proc. Vaisių ir uogų savikainos struktūroje nemažą dalį sudaro ir išlaidos ilgalaikio turto nusidėvėjimui – atitinkamai 13,5 ir 20,3 proc. (2.45 lentelė).

**2.45 lentelė. Vaisių ir uogų savikainos struktūra žemės ūkio bendrovėse
2000–2003 metais, proc.**

*Table 2.45. Structure of cost price of fruit and berries in agricultural companies
in 2000–2003, in per cent*

Pagrindinės išlaidų grupės <i>Groups of costs</i>	Vaisiai / <i>Fruit</i>	Uogos / <i>Berries</i>
Darbo užmokestis su atskaitymais / <i>Labour costs</i>	43,4	36,6
Naftos produktai ir dujos / <i>Fuel and gas</i>	8,8	5,1
Sėklos ir sodinamoji medžiaga / <i>Seeds and plant materials</i>	0,9	12,5
Trašos ir dirvos gerinimo priemonės / <i>Fertilizers</i>	2,6	2,8
Elektros energija / <i>Electricity</i>	3,3	1,9
Augalų apsaugos priemonės / <i>Plant protection measures</i>	5,6	2,3
Atsarginės dalys / <i>Spare parts</i>	3,1	1,8
Ilgalaikio turto nusidėvėjimas / <i>Depreciation</i>	13,5	20,3
Žemės ūkio darbai ir paslaugos <i>Agricultural and other services</i>	2,3	3,3
Žemės ūkio pastatų einamasis remontas <i>Permanent repair of buildings for agricultural needs</i>	1,0	1,3
Kitos medžiagos / <i>Other materials</i>	3,6	2,6
Kitos išlaidos / <i>Other costs</i>	11,9	9,5
Visos išlaidos / <i>Total costs</i>	100	100

Šaltinis: Žemės ūkio bendrovių oficialiosios statistikos formų duomenys.

Būtent šiam sektoriui – Lietuvoje auginamiems vaisiams ir uogoms – ES rinkoje atsiveria didžiulės galimybės. Dėl geros kokybės, maistinės vertės, palankių kainų, gerokai pasiūlą viršijančios paklausos lietuviški vaisiai ir uogos bei iš jų gaminami produktai turėtų sėkmingai įveikti konkurenciją ES rinkoje po rinkotyros infrastruktūros pertvarkos.

1.9. Rapsai

1.9. Rape

Reikšmė. Rapsai yra aliejinė kultūra, tinkanti auginti Lietuvoje. Rapsai – pagrindiniai augalai, mūsų šalyje naudojami maistinio aliejaus gamybai. Ateityje dides rapsų naudojimas ir ne maisto reikmėms. Lietuvoje yra potencialios galimybės didinti jų pasėlių plotus, patenkinti ne tik šalies aliejaus pramonės ir biodegalų gamybos poreikius, bet ir plėtoti eksportą.

Per pastaruosius penkerius metus rapsai bendrojoje žemės ūkio produkcijos struktūroje vidutiniškai sudarė apie 1,3 proc. 2004 metais rapsų eksportas sudarė 0,03 proc. bendrosios eksporto vertės.

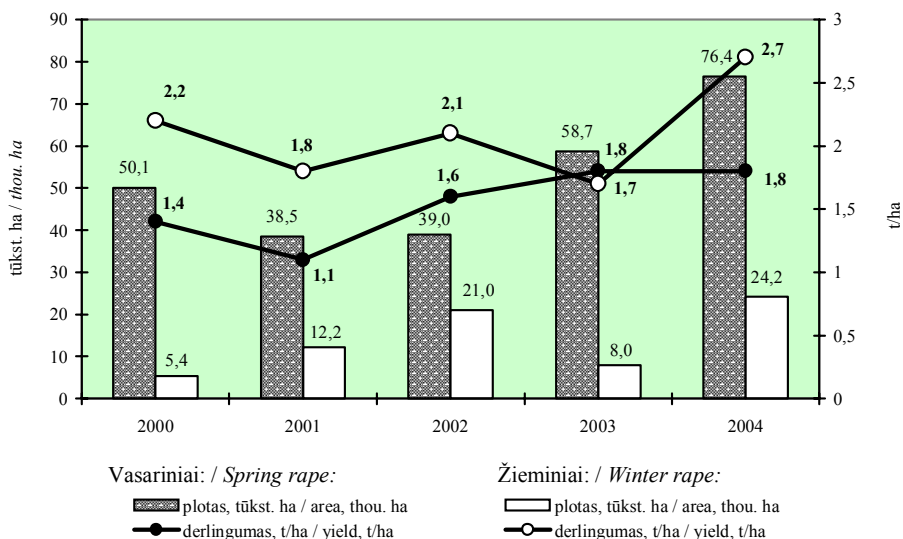
2004 metais rapsus Lietuvoje augino 9553 ūkiai, arba 3,4 proc. visų ūkių. Jų pasėlių plotais siekė 100,6 tūkst. ha ir bendroje pasėlių struktūroje sudarė 7,03 proc., arba 3,04 proc. bendro ES-25 rapsų pasėlių ploto.

Didėjanti paklausa užsienio rinkose paskatino Lietuvos rapsų augintojus didinti jų gamybos apimtis. 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, rapsų pasėlių plotai padidėjo net 51 proc. Iš Lietuvos eksportuota pusė pagamintos produkcijos. Tačiau sumažėjusi rapsų kaina užsienio rinkose nulėmė mažesnes eksporto pajamas.

Auginimas. Rapsai daugiausia auginami Vidurio Lietuvoje. Stambūs ir specializuoti ūkiai, turintys auginimo, derliaus nuėmimo, džiovavimo, valymo ir sandėliavimo įrangą, sugeba užauginti ir tiekti rinkai kokybiškus rapsų grūdus. Tačiau Lietuvoje kol kas vyrauja mažesni nespecializuoti ūkiai, kuriuose auginama daugiausia rapsų. 2004 metais 71 proc. rapsų pasėlių buvo ūkininkų ir asmeniniuose ūkiuose, 29 proc. – ŽŪB ir įmonėse.

2004 metai Lietuvoje rapsų auginimo ir derliaus nuėmimo sąlygos buvo palankios, todėl išaugintas neblogas rapsų derlius. Statistikos departamento duomenimis, 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, rapsų derlius padidėjo 71 proc. ir buvo 204,7 tūkst. t. Derliaus augimą nulėmė 51 proc. (nuo 66,6 iki 100,6 tūkst. ha) padidėjęs rapsų pasėlių plotas ir 13 proc. didesnis derlingumas (nuo 1,79 iki 2,03 t/ha).

Rapsų plotų kitimo tendencijos nevienareikšmės: nepalankūs orai ir kainų svyravimai lėmė, kad pastaraisiais metais rapsų plotai tai mažėjo, tai didėjo: 2000–2001 metais sumažėjo 30 proc., o 2004-iaisiais padidėjo dvigubai (beveik 50 tūkst. ha), palyginti su 2001 metais (2.41 pav.)

2.41 pav. Rapsų plotas ir derlingumas 2000–2004 metais

Fig. 2.41. Area under rape and yield in 2000–2004

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2002;

Žemės ūkio augalų pasėliai, derlius ir derlingumas 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005.

Lietuvoje šiuo metu daugiausia auginama vasarinių rapsų. Tačiau naujausios žieminės rapsų veislės, auginamos pagal pažangias technologijas, yra gerokai derlingesnės už vasarines, dėl to jų plotai turi tendenciją didėti. 2004 metais žieminių rapsų pasėlių plotai buvo 24,2 tūkst. ha, palyginti su 2002 metais, padidėjo 13,5 proc. 2003 metais apie 80–90 proc. žieminių rapsų pasėlių žuvo, derlius buvo nuimtas tik nuo 8,0 tūkst. ha. Dalis plotų buvo atsėta vasariniais rapsais ar kitais vasariniais javais. Šalies ūkiuose vasarinių rapsų pasėliai 2004 metais siekė 76,4 tūkst. ha. Palyginti su 2003-iaisiais, jie padidėjo 23 proc.

Daugiausia ir vasarinių ir žieminių rapsų auginą ūkiai, mažesni nei 10 ha. Juose sukonzentruota 50 proc. vasarinių ir 62 proc. žieminių rapsų pasėlių (2.46 lentelė).

2.46 lentelė. Žieminių ir vasarinių rapsų plotai bei ūkių skaičius pagal dydį 2004 metais
Table 2.46. Area under winter and spring rape and number of farms growing rape in 2004

Plotų grupės, ha Groups of area, ha	Vasariniai rapsai / Spring rape				Žieminiai rapsai / Winter rape			
	plotas, ha area, ha	%	ūkių skaičius number of farms	%	plotas, ha area, ha	%	ūkių skaičius number of farms	%
≤ 5	7943,94	10,4	3276	42,3	1461	6	546	30,1
5,1–10,0	29776,9	39	1924	24,9	9244,19	37,9	583	32,2
10,1–25,0	1259,81	1,6	11	0,1	423,15	1,7	4	0,2
25,1–50,0	16449,23	21,5	487	6,3	6155,54	25,2	181	10
50,1–100,0	14202,71	18,6	1940	25,1	3706,68	15,2	498	27,5
100,1–500,0	6815,54	8,9	103	1,3	3426,77	14	52	2,9

Šaltinis: Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenys.

Per pastaruosius penkerius metus rapsų mažiausias derlingumas buvo 2000 metais – 1,1 t/ha (ir vasarinių, ir žieminių), o didžiausias – 2004 metais (vasarinių – 1,8 t/ha, žieminių – 2,7 t/ha).

Siekiant aukštesnio derlingumo, svarbu sėti tarptautinės kokybės standartus atitinkančias rapsų sėklas. Nacionalinis augalų veislių sąrašas 2005 metais papildytas 9 naujomis žieminių bei 4 vasarinių rapsų veislėmis, vertingomis dėl gero derlingumo (4,5–5,3 t/ha) ir didelio sukaupto riebalų kiekio sėklose (‘Artus’, ‘Baldur’, ‘Dexter’, ‘Vectra’ ir ‘Elvis’ ir kt. žieminių, ‘Orinoco’, ‘SW Savann’ ir kt. vasarinių rapsų sėklos).

Perdirbimo pramonė ir įmonės. Šalies vidaus rinkos maistinio rapsų aliejaus metinis poreikis, įskaitant ir margarino bei majonezo gamybą, – apie 35 tūkst. t. Kombinuotųjų pašarų pramonei kasmet reikia apie 100–150 tūkst. t rapsų išspaudų.

AB „Aliejus“ turi aliejaus rafinavimo ir dezodoravimo įrangą. Pagrindiniai produktai – rafinuotas, išgrynintas, išpilstytas maistinis aliejus ir majonezas. Įmonė pajėgi pagaminti 20 tūkst. t aliejaus per metus. Yra trys majonezo pilstymo į stiklinius indelius linijos, keturios – į plastikinius indelius. Gamybos įrengimai nuolat atnaujinami pačios įmonės lėšomis. Aliejaus konkurencines savybes lemia tarptautinio lygio technologijos, užtikrinančios aukštus gamybos rodiklius. Tačiau norint aliejaus pramonėje pasiekti aukščiausią lygį, būtina tobulinti rapsų perdirbimo pirmojo etapo technologiją, modernizuoti jo spaudimą.

UAB „Rapsoila“ per metus pajėgi perdirbti 30 tūkst. t rapsų sėklų ir pagaminti 10 tūkst. t metilo esterio, ekologiško biokuro, tinkančio visiems dyzeliniams varikliams. Tačiau 2004 metais įmonė supirko tik 16 tūkst. t rapsų, už toną jų sumokėjo po 680–700 Lt. Dėl biodyzelino realizavimo sunkumų bendrovė negalėjo dirbti visu pajėgumu ir supirkti iš ūkininkų numatyto rapsų sėklų kiekio.

Rinka. Didėjanti aliejinių augalų sėklų paklausa Vakarų Europos šalyse mūsų augintojams sudaro galimybę išvežti dalį rapsų derliaus ir įsitvirtinti bendrojoje ES rinkoje. 2002–2004 metais į užsienio rinkas vidutiniškai buvo pateikta po 65 proc. Lietuvoje išaugintų rapsų. 2004 metais iš Lietuvos eksportuota 101,8 tūkst. t rapsų sėklų, t. y. 1,9 proc. mažiau nei 2003 metais. Daugiausia eksportuota į Estiją, Vokietiją, Latviją ir Daniją.

Rapsų eksportas Lietuvos žemdirbiams – vienas svarbiausių pajamų didinimo veiksnių. Palankios sąlygos eksportui susiklostė 2003 metais, nes padidėjo eksportuojamų rapsų kaina, siekusi vidutiškai 863,6 Lt/t. 2004 metais tonos kaina sumažėjo iki 803,7 Lt. Dėl to sumažėjo ir rapsų eksporto apimtys. 2004 metais eksportuotos produkcijos vertė siekė 81,8 mln. Lt, palyginti su 2003 metais, sumažėjo 8,7 proc.

Eksporto plėtra lemia palankias rapsų supirkimo sąlygas. Per penkerių metų laikotarpį rinkoje nebuvo jų pertekliaus. 2004 metais Lietuvos įmonės supirko 171,2 tūkst. t rapsų sėklų, t. y. 56 proc. daugiau nei 2003-iaisiais. Tačiau dėl padidėjusio derliaus ir sumažėjusio eksporto apimčių 2004 metais rapsų supirkimo kaina nukrito 12 proc. ir buvo 659 Lt/t.

2.47 lentelė. Rapsų eksportas ir vidutinė kaina 2002–2004 metais

Table 2.47. Exports and average price of rapeseeds in 2002–2004

Metai / Year	Kiekis, tūkst. t <i>Quantity, thou. t</i>	Kaina, Lt/t <i>Price, Lt/t</i>	Vertė, mln. Lt <i>Value, mill. Lt</i>
2002	72,0	816	58,8
2003	103,8	863	89,6
2004	101,8	804	81,8

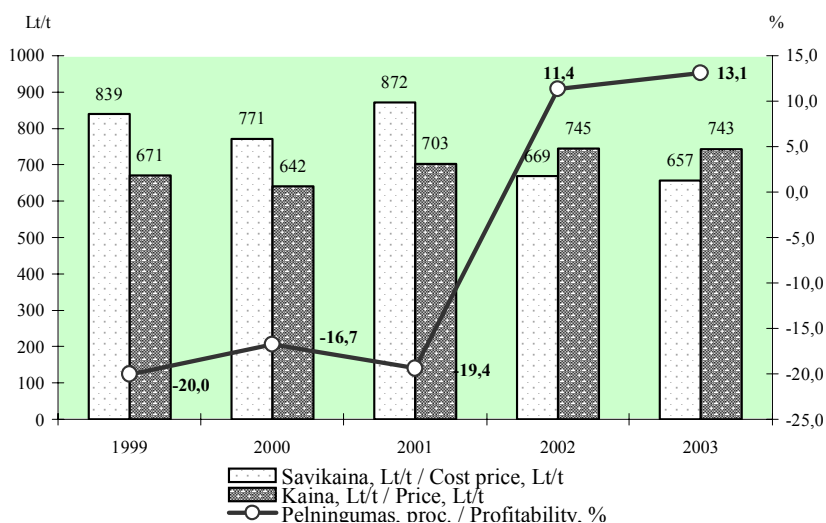
Šaltiniai: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Pasaulinio rapsų balanso duomenys rodo, kad 2000–2004 metais maistui ir kitiems poreikiams rapsų sunaudota daugiau negu ankstesniais metais. Tai lemia platesnis rapsų naudojimas ne tik maisto, parfumerijos pramonėje, bet ir biokuro gamybai. Pagrindinės rapsų augintojos ES yra Vokietija, Prancūzija ir Jungtinė Karalystė. Kaip prognozuoja vokiečių agentūra „Oil World“, 2005 metais pasaulinis rapsų derlius bus 45,04 mln. t. Tai 15 proc. daugiau nei 2004 metais, kai rapsų derlius buvo 39,04 mln. t.

ES grūdų prekybos asociacijos „COCERAL“ duomenimis, 2005 metais Europoje prognozuojamas 13,8 tūkst. t rapsų derlius, t. y. 9,9 proc. mažesnis nei 2004 metais. Tai siejama su numatomu mažesniu rapsų derliumi Vokietijoje ir Lenkijoje.

Parama. 2003 metais buvo mokama 80 Lt tiesioginė išmoka už pasėlių, apsėtų tik sertifikuota sėkla, hektarą. Iš viso 2003 metais išmokėta 5,2 mln. Lt tiesioginių išmokų. 2004 metais ES tiesioginė išmoka už rapsų pasėlius buvo numatyta 55 proc. ES paramos dydžio, mokant už deklaruotų pasėlių hektarą po 307,09 Lt. Po pasėlių deklaravimo išmoka padidinta iki 308,29 Lt/ha: pagrindinė – 112,14 Lt/ha (ES lėšos), papildoma – 196,15 Lt/ha (ES ir nacionalinio biudžeto lėšos).

Ekonominiai rodikliai. Per 1999–2003 metų laikotarpį vidutiniškai rapsų auginimo sąnaudos ŽŪB sumažėjo, o pelningumas padidėjo, jis 2003 metais buvo 13 proc. Tai siejama su pažangesnių technologijų naudojimu ir padidėjusia vidutine rapsų supirkimo kaina. Palygti su 1999 metais, ji išaugo 9,7 proc. ir 2003 metais siekė 743 Lt/t (2.42 pav.).

2.42 pav. Vidutinė rapsų supirkimo kaina, savikaina ir pelningumas žemės ūkio bendrovėse 1999–2003 metais

Fig. 2.42 Average purchase price, cost price and profitability of rapeseeds in agricultural companies in 1999–2003

Šaltinis: Žemės ūkio bendrovių ir įmonių metinių oficialiosios statistikos formų suvestinės.

Rapsų ir jų produktų konkurencingumui vidaus ir tarptautinėse rinkose daro įtaką valstybės ir ES struktūrinė politika, skatinanti rapsus auginančių ūkių stambinimą, pažangių rapsų derliaus priežiūros ir nuėmimo technologijų diegimą, rapsų valymo modernizavimą, džiovinimą ir rapsų spaudimo gamybinių pajėgumų didinimą.

Vykdydama ES direktyvą, Lietuva kasmet turi didinti biodyzelino sunaudojimą ir 2005 metais ne mažiau kaip 2 proc. degalų pakeisti biokuru, o iki 2010 metų – 5,75 proc.

1.10. Kiti produktai

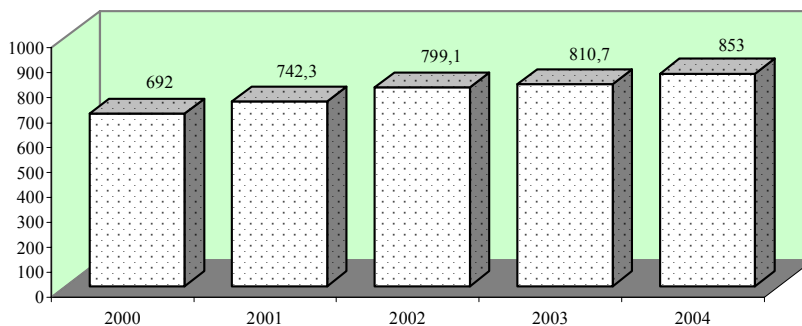
1.10. Other products

Kiaušiniai. Kiaušiniai – vertingas maisto produktas, turintis žmogaus organizmui reikalingų rūgščių, nemažai vitaminų, mineralinių medžiagų, angliavandenių.

Kiaušiniai Lietuvos sudarė apie 3 proc. bendrosios žemės ūkio produkcijos.

2004 metais visuose ūkiuose auginta 3,965 mln. vištų dedeklių (9 proc. daugiau nei 2003 m.), iš kurių 57 proc. – paukštynuose ir ŽŪB, 43 proc. – ūkininkų ir asmeniniuose ūkiuose.

Vištų dėslumas per trejus metus sumažėjo nuo 304 iki 285 kiaušinių per metus, tačiau nuolat didėjant vištų dedeklių skaičiui (nuo 3,5 mln. 2001 m. iki beveik 4 mln. 2004 m.), kiaušinių surinkimas didėjo. 2004 metais kiaušinių Lietuvoje surinkta 24 proc. daugiau nei 2000-aisiais (2.43 pav.). Kiaušinių gavybos didėjimą Lietuvoje lėmė paklausos augimas.

2.43 pav. Kiaušinių surinkimas 2000–2004 metais, mln. vnt.

Fig. 2.43. Production of eggs in 2000–2004, mill. pieces

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Didžiausias kiaušinių tiekėjas Lietuvos rinkai yra AB „Vievio paukštynas“, užimantis 50–60 proc. Lietuvos kiaušinių rinkos. Stambūs kiaušinių tiekėjai yra akcinės bendrovės Girelės, Kurmaičių, Kaišiadorių ir Vilniaus paukštynai. Visi stambieji Lietuvos paukštynai dirba pelningai (pelningumas – 7–15 proc.).

Vienas Lietuvos gyventojas suvartoja panašiai tiek kiaušinių, kiek rekomenduoja Lietuvos mitybos centras.

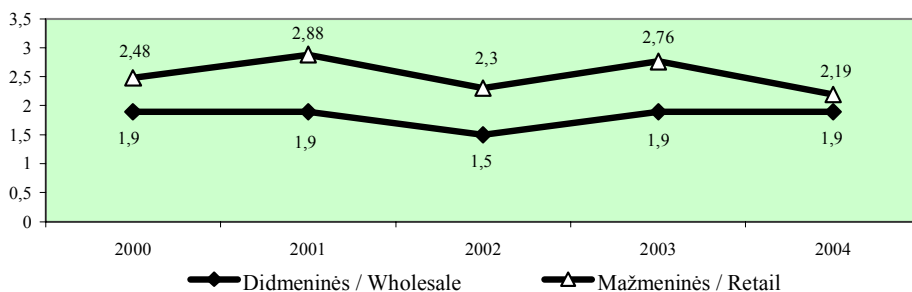
Lietuvoje kiaušinių supirkimas nuo 2000 iki 2002 metų didėjo, o nuo 2002-ųjų pradėjo mažėti (2.48 lentelė). 2004 metais, palyginti su 2002-aisiais, kiaušinių Lietuvoje supirkta net 15 proc. mažiau. Pagrindinė kiaušinių vidaus supirkimų mažėjimo priežastis – didėjantis pigesnių A klasės kiaušinių importas iš užsienio šalių.

2.48 lentelė. Kiaušinių gavyba ir suvartojimas 2000–2004 metais, mln. vnt.*Table 2.48. Production and consumption of eggs in 2000–2004, mill. pieces*

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Gamyba / Production	692,0	742,3	799,1	810,7	853,0
Supirkimas / Purchase	440,8	480,8	521,2	466,3	442,4
Importas / Import	21,5	34,4	43,3	52,3	70,0
Eksportas / Export	5,9	6,6	44,3	100,6	120,0
Gyventojų vartojimo fondas <i>Human consumption</i>	612,3	709,0	748,2	729,6	...
Suvartojimas vienam gyventojui, vnt. <i>Consumption per capita, pieces</i>	175	204	216	211	...
Apsirūpinimas, proc. <i>Self-sufficiency level, %</i>	97	97	99,8	105	...

Šaltinis: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

2000–2004 metais kiaušinių kainų svyravimas kaimyninėse šalyse turėjo įtakos didmeninėms kiaušinių kainoms Lietuvoje. Jos Lietuvoje didesnės netgi už ES-15 šalių kainas, todėl Lietuvos paukštynai, mažmeninės prekybos tinklui tiekiantys kiaušinius, neatlaiko konkurencijos. Didmeninė kaina kiaušinių mažmeninės kainos struktūroje sudaro apie 80 proc. jos lygio, todėl, kintant didmeninėms kainoms, atitinkamai kito ir mažmeninės (2.44 pav.). 2004 metais Lietuvoje kiaušinių mažmeninės kainos labiausiai nukrito, kai mūsų šalies rinka tapo atvira kitų ES šalių gamintojams.

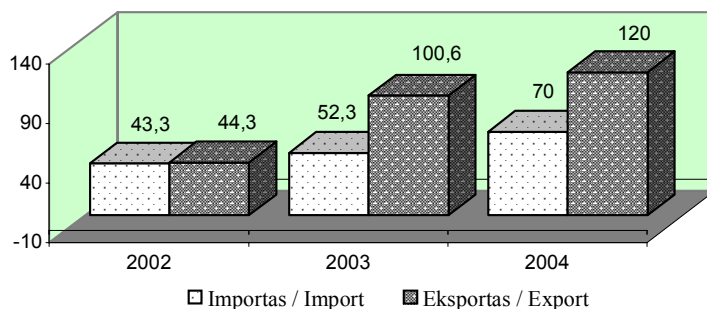

**2.44 pav. Kiaušinių vidutinės didmeninės ir mažmeninės kainos
2000–2004 metais, Lt/10 vnt.**

Fig. 2.44. Average wholesale and retail prices of eggs in 2000–2004, Lt/10 pieces

Šaltiniai: Lietuvos, Latvijos ir Estijos socialinė ir ekonominė raida 2000–2004 m. – Nr. 1–12. – V.: Statistikos departamentas prie LRV; Statistikos departamento prie LRV duomenys.

2002–2004 metais kiaušinių importas ir eksportas Lietuvoje nuolat didėjo. 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, trečdaliu padidėjo kiaušinių importas į Lietuvą, jų eksportas iš mūsų šalies išaugo penktadaliu (2.45 pav.).

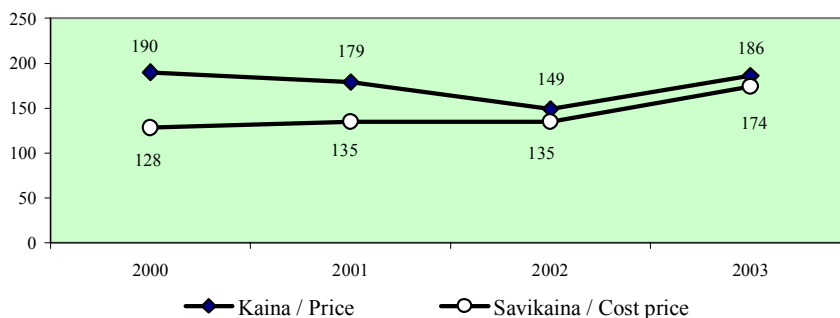
2.45 pav. Kiaušinių importas ir eksportas 2002–2004 metais, mln. vnt.

Fig. 2.45. Import and export of eggs in 2002–2004, mill. pieces

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;
ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Nuo Lietuvos narystės ES dienos įsigaliojo Europos Tarybos reglamento (EEC) Nr. 1907/90 dėl kiaušinių prekybos standartų, Komisijos reglamento (EEB) Nr. 1274/91 dėl kiaušinių prekybos standartų įgyvendinimo taisyklių nuostatos. Pagal šias nuostatas į prekybos tinką galima tiekti tik A klasės surūšiuotus ir paženklintus kiaušinius. B klasės kiaušiniai gali būti naudojami tik perdirbimui.

2000–2004 metais didėjant materialinių techninių išteklių kainoms, didėjo ir kiaušinių gavybos sąnaudos (2.46 pav.). Ypač jos išaugo 2003 metais, nes labai pabrango elektra, degalai, farmaciniai preparatai ir pašarai, skirti vištomis dedeklėms.

2.46 pav. Kiaušinių vidutinė realizavimo kaina ir savikaina paukštynuose ir žemės ūkio bendrovėse 2000–2003 metais, Lt/1000 vnt.

Fig. 2.46. Average sale price and cost price of eggs in poultry farms and agricultural companies in 2000–2003, Lt/1000 pieces

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2002. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003;
Žemės ūkio bendrovių ir kitų įmonių metinių oficialiųjų statistikos formų suvestinės.

Kaip rodo Lietuvos ŽŪB ir kitų žemės ūkio įmonių ataskaitų duomenys, 2000–2003 metais didėjant kiaušinių gavybos sąnaudoms, krito kiaušinių pardavimų pelningumas. 2000 metais pelningumas buvo 62 proc., 2001-aisiais – 44 proc., 2002 metais – 14 proc., o 2003-aisiais – tik 7 proc.

Grybai ir pievagrybiai. Lietuvoje geros sąlygos auginti kultūrinius grybus. Šalyje yra apie 50 grybinių, kurių bendras plotas – 43 tūkst. kv. m. Daugiausia auginama pievagrybių ir kreivabudžių.

2004 metais pievagrybiai Lietuvoje auginti 33 tūkst. kv. m plote, nuimti 5 jų derliai per metus. Bendras pievagrybių derlius mūsų šalyje 2004 metais – 4,2 tūkst. t (2.49 lentelė).

2.49 lentelė. Pievagrybių auginimas 2000–2004 metais

Table 2.49. Harvest of mushrooms in 2000–2004

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Plotas, tūkst. kv. m / Area, thou. sq. m	14,5	15,0	26,0	30,0	33,0
Derlius, tūkst. t / Harvest, thou. t	1,4	1,5	2,5	3,0	4,2

Šaltinis: Lietuvos grybų augintojų ir perdirbėjų asociacijos duomenys.

2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, pievagrybių derlius Lietuvoje padidėjo 40 proc., išaugus jų paklausai užsienio šalyse. 10 proc. padidėjo auginamų pievagrybių plotas ir, patobulinus auginimo technologijas, 40 proc. išaugo surenkamų pievagrybių kiekis.

2004 metais pievagrybiai Lietuvoje buvo auginami 48 ūkiuose, stambiausi iš jų: V. Juščiaus daržininkystės ūkiai (Šiaulių ir Širvintų rajonuose), ŽŪB „Irgila“ (Vilniaus r.), UAB „Artra“ (Varėnos r.). Viena stambiausių grybų augintojų – AB „Riešės plantacija“ (Vilniaus r.), statanti apie 15 mln. Lt vertės pievagrybių auginimo fabriką 1 ha plote.

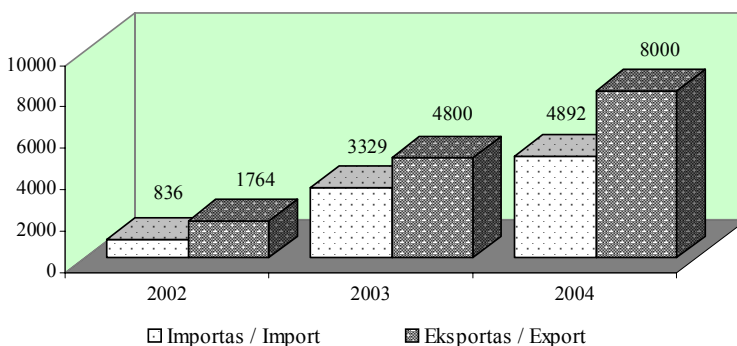
Lietuvoje didėja grybų suvartojimas vienam gyventojui. 2001 metais vienas šalies gyventojas vidutiniškai suvartojo po 0,5 kg grybų, o 2004 metais – apie 2,0 kg. Nepaisant to, Lietuva dar atsilieka nuo ES vidurkio (ES šalyse vienas gyventojas suvartoja 4–5 kg). Visame pasaulyje grybų suvartojimas didėja dėl jų gerų maistinių savybių ir sveikos mitybos propagavimo.

Prieš dešimtmetį Lietuvoje pievagrybiai ir kreivabudės buvo superkami po 8 Lt/kg, o 2004 metais jų supirkimo kaina nukrito iki 4 ir net 3 Lt/kg.

Lietuvoje kasmet (priklausomai nuo gamtos sąlygų) superkama 150–250 t miško grybų (baravykų, voveraičių, geltonųjų baravykų, gudukų, kazlėkų, žaliuokių, kelmucių). Miško grybų supirkimo kainos per pastaruosius ketverius metus labai sumažėjo, išaugus pievagrybių ir kreivabudžių pasiūlai.

Per 2002–2004 metus padidėjo miško grybų ir pievagrybių surinkimas ir eksportas (2.47 pav.). 2004 metais į užsienį išvežta 8 tūkst. t grybų už 83 mln. Lt. Grybų eksportas viršijo jų derliaus Lietuvoje apimtį, nes didelė dalis grybų buvo reeksportuota. 2004 metais daugiausia miško grybų ir pievagrybių išvežta į Vokietiją, Švediją, Prancūziją, Nyderlandus ir Rusiją.

2004 metais į Lietuvą buvo įvežta 4888 t miško grybų ir 4 t pievagrybių. Daugiausia grybų į Lietuvą importuota iš Rusijos, Baltarusijos ir Latvijos.

2.47 pav. Grybų importas ir eksportas 2002–2004 metais, t
Fig. 2.47. Export and import of mushrooms in 2002–2004, t

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Brangiakailiai žvėreliai. Lietuvoje auginamos įvairiausių spalvų kanadinės kilmės audinės, juodsidabrės ir poliarinės lapės, nutrijos, triušiai ir šinšilos.

Žvėrininkystės ūkiuose auginamos kanadietiškos kilmės audinės. 2004 metais auginta daugiau nei 400 tūkst. audinių ir lapių. Didžiausi ūkiai: UAB „Kretingos žvėrininkystės ūkis“, AB „Vilkijos ūkis“, UAB „Šiaurinė lapė“ ir UAB „DANMINK“. Mėsėdžių kailinių žvėrelių – audinių ir lapių augintojai susibūrė į žvėrelių augintojų asociaciją, vienijančią 19 įvairaus dydžio augintojų.

Lietuvoje 1992 metais šinšilos pradėtos auginti kaip dekoratyviniai gyvūneliai. 2004 metais buvo auginama apie 4 tūkst. šinšilų. Žolėdžių šinšilų augintojai yra susivieniję į atskirą asociaciją.

Triušiai dabar labiau auginami mėsai. Tai dietinis produktas, tačiau vartotojų rinkoje didelės paklausos neturi. Per paskutinius metus šiame versle didelių pasikeitimų nebuvo. 2003 metais buvo auginama 74,5 tūkst., 2004-iaisiais – 98,3 tūkst. triušių.

Bitės ir medus. Lietuvoje 2000 metais buvo laikoma 73 tūkst., 2001-iaisiais – 74,8 tūkst., 2002 metais – 76,1 tūkst., 2003-iaisiais – 80,9 tūkst., 2004 metais – 81,1 tūkst. bičių šeimų, iš jų apie 2 tūkst. – sertifikuotos kaip ekologiškos. 2004 metais 1 bičių šeimai teko beveik 1 kv. km teritorijos t. y. daug daugiau nei vidutiniškai ES.

2000 metais Lietuvoje prikopinėta 0,8 tūkst. t, 2001 metais – 1,1 tūkst. t, 2002 metais – 1,3 tūkst. t, 2003-iaisiais – 1,2 tūkst. t natūralaus medaus. Per šį laikotarpį daugiausia jo buvo pagaminta ūkininkų ir asmeniniuose ūkiuose. Ūkininkų užsiimančių bitininkyste, 2003 metais daugiausia buvo Anykščių (82) ir Šakių (74) rajonuose. Vidutiniškai šalyje iš vienos bičių šeimos prikopinėjama 20–25 kg medaus.

2003 metais supirkta 54 t natūralaus medaus. Vidutinė supirkimo kaina 2003 metais buvo 6533 Lt/t, savikaina – 6960 Lt/t. Taigi medaus gamyba 2003 metais buvo nuostolinga.

Išlaidos ekologiškų bičių šeimų išlaikymui, palyginti su įprastine bitininkyste, 2004 metais buvo didesnės 40–45 proc. (neįvertinus bitininko ar samdomų darbuotojų darbo užmokesčio) (2.50 lentelė).

2.50 lentelė. Vidutinės vienos bičių šeimos išlaikymo išlaidos 2004 metais, Lt
Table 2.50. Average beekeeping costs per hive in 2004, in Lit

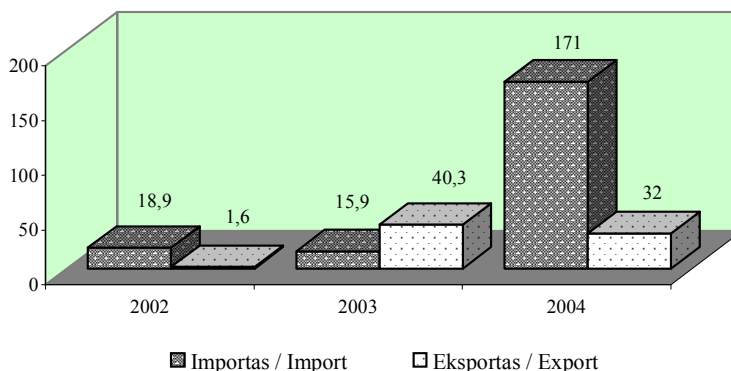
Išlaidos / Costs	Įprastinė bitininkystė <i>Traditional apiculture</i>		Ekologinė bitininkystė <i>Organic apiculture</i>	
	Lt	%	Lt	%
Papildomas maitinimas <i>Artificial feeding</i>	34	20	52	20
Inventoriaus remontas ir nusidėvėjimas <i>Repair and depreciation of inventory</i>	60	34	100	40
Ligų gydymas ir profilaktika <i>Disease treatment and prevention</i>	10	6	30	12
Transportas / <i>Transport</i>	30	17	30	12
Kitos išlaidos / <i>Other costs</i>	40	23	40	16
Iš viso / <i>Total</i>	174	100	252	100

Šaltinis: Lietuvos žemdirbystės instituto ir Žemės ūkio universiteto mokslinių tyrimų ataskaitų duomenys.

Išlaidos, bitininkaujant ekologiškai, didesnės, nes reikia daugiau darbo sąnaudų ir materialinių išlaidų, ypač bičių ligų profilaktikai ir gydymui. Ekologinėje bitininkystėje draudžiama naudoti chemikalus, todėl jas prižiūrėti reikia natūraliais metodais, reikalaujančiais daug darbo laiko.

Vidutinė mažmeninė medaus kaina 2001 metais buvo 19,95 Lt/kg, 2002 metais – 19,10 Lt/kg, 2003-iaisiais – 18,19 Lt/kg, 2004 metais – 18,39 Lt/kg. Natūralaus medaus vidutinės mažmeninės kainos atskirais 2004 metų mėnesiais buvo 17,48–19,94 Lt/kg. Ekologiškas medus buvo parduodamas 10–15 proc. brangiau.

Lietuviškas medus atitinka tarptautinį standartą, jis tinkamas eksportuoti į visas šalis. 2003 metais eksportuota 40,3 t medaus, 2004-iaisiais – 32 t (2.48 pav.).

2.48 pav. Natūralaus medaus importas ir eksportas 2002–2004 metais, t

Fig. 2.48. Import and export of natural honey in 2002–2004, in tons

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

Daugiausia lietuviško natūralaus medaus eksportuojama į Daniją, Prancūziją, Vokietiją, o importuojama iš Ispanijos.

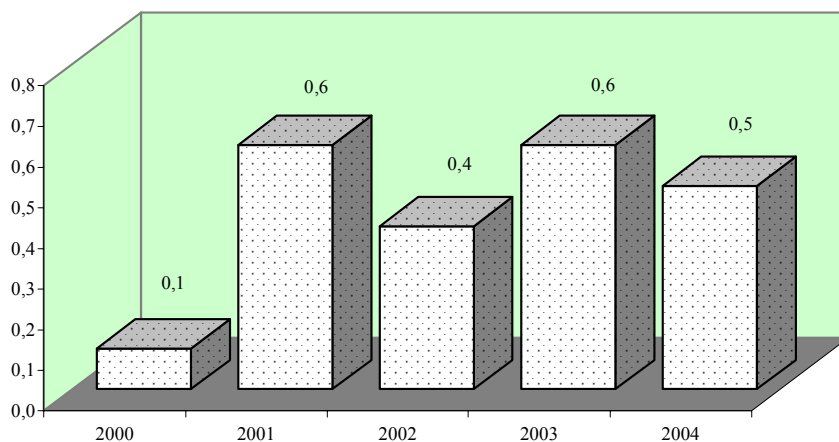
2. Netradiciniai žemės ūkio ir maisto produktai

2. Non-traditional agricultural and food products

Vaistažolės ir prieskoniai. Lietuvoje vaistažolių auginimas ir rinkimas tapo svarbia ekonomine veikla kaime. Vaistažolių verslo perspektyvumą mūsų šalyje lemia geros aplinkosauginės sąlygos ir plačios jų naudojimo galimybės vaistų gamyboje, maisto produktų ir jų papildų, gėrimų bei kosmetikos pramonėje.

Svarbiausi 2004 metais Lietuvoje auginti vaistiniai ir aromatiniai augalai buvo kmynai, valerijonai, melisos, ramunėlės, pipirmėtės, paprastieji raudonėliai.

Iki 2001 metų vaistažolės ir prieskoniai buvo auginami tik ŽŪB ir įmonėse, o nuo 2001-ųjų daugiau jų buvo auginama ūkininkų ir asmeniniuose ūkiuose: 2001 metais – 67 proc., 2002 metais – 75 proc., 2003-iaisiais – 50 proc. 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, vaistažolių ir prieskoninių augalų plotai Lietuvoje sumažėjo 17 proc. (2.49 pav.). Pagrindinė mažėjimo priežastis – žemas aromatinių, medicininių, prieskoninių ir kitų aliejinių augalų gamybos pelningumas.

2.49 pav. Vaistinių ir prieskoninių augalų pasėliai 2000–2004 metais, tūkst. ha

Fig. 2.49. Area under herbs and spices in 2000–2004, thou. ha

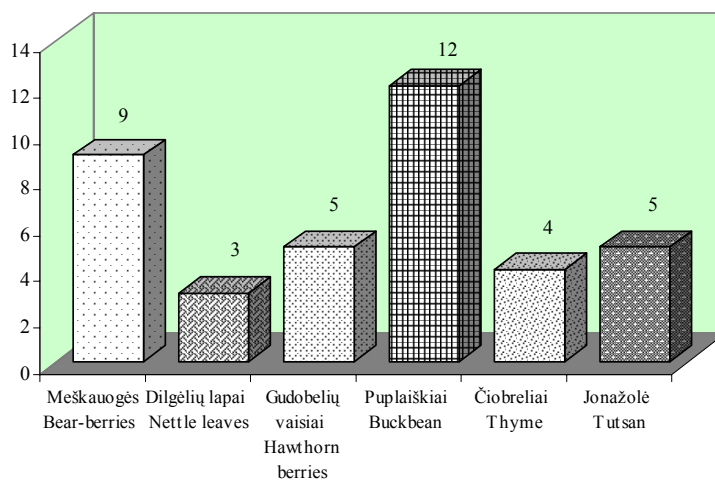
Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2003. – V, Statistikos departamentas prie LRV, 2004; Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Pagal 2003 metų žemės ūkio visuotinio surašymo duomenis vaistažolės ir prieskonius augino 88 ūkiai: 85 ūkininkai ir šeimos ūkiai ir 3 ŽŪB bei įmonės.

2004 metais Lietuvoje veikusios 8 vaistų gamybos įmonės naudojo vaistažolės 265 pavadinimų vaistų gamybai. Deja, net 90 proc. vaistažolių joms teko įsivežti iš užsienio. Didžiąją perspektyvą turi UAB „Švenčionių vaistažolės“. Šios įmonės modernizuota gamyba atitinka pasaulinius farmacijos pramonės reikalavimus. Tikroji ūkinė bendrija „Mėta“ vienintelė Lietuvoje gamina eterinius aliejus. Ši įmonė iš vietinės žaliavos per metus pagamina 20–25 t eterinių aliejų ekstraktų. Be to, vaistinius augalus superka farmacijos įmonės: AB „Endokrininiai preparatai“, AB „Bakteriniai preparatai“, UAB „Pharmcos“, UAB „Apiflora“, UAB „Acorus Caliamus“.

Lietuvoje 2000–2004 metais kasmet buvo superkama vidutiniškai po 288 t vaistinės žaliavos, 85 t (30 proc.) užaugintos natūraliose augimvietėse. Daugiausia superkama gudobelių vaisių, meškaugių, dilgėlių ir puplaiškių lapų, čiobrelių, jonažolių žolės.

Vaistažolių ir prieskonių supirkimo kainos 2000–2004 metais didėjo. Jų lygis Lietuvoje, panašiai kaip ir užsienyje, daugiausia priklauso nuo šių augalų paplitimo teritorijoje ir jų gydomųjų savybių. Mūsų šalyje brangiausiai (2.50 pav.) superkami puplaiškiai (12 Lt/kg) ir meškaugės (9 Lt/kg).

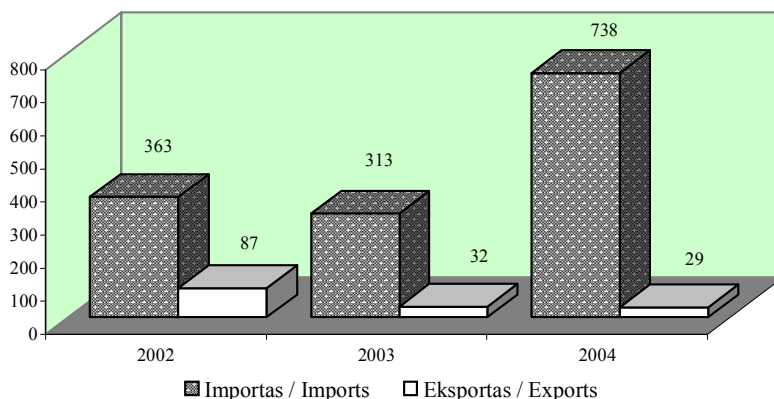

2.50 pav. Kai kurių vaistažolių ir prieskonių supirkimo kainos 2004 metais, Lt/kg

Fig. 2.50. Purchase price of selected herbs and spices in 2004, Lt/kg

Šaltinis: www.svencionys.lt.

Vaistinių ir prieskoninių augalų prekybos balansas 2002–2004 metais buvo neigiamas (2.51 pav.). 2002 metais iš Lietuvos eksportuota 87 t vaistažolių ir prieskonių už 1072 tūkst. Lt, o 2004-aisiais – tik 29 t už 348 tūkst. Lt. Vaistažolių ir prieskonių eksporto iš Lietuvos mažėjimas susijęs su jų platesniu pritaikymu vietinėje vaistų, maisto papildų ir arbatos gamyboje.

2.51 pav. Vaistinių ir prieskoninių augalų importas ir eksportas 2002–2004 metais, t

Fig. 2.51. Imports and exports of herbs and spices in 2002–2004, in tons

Šaltinis: ŽŪM užsienio prekybos duomenų bazė (Statistikos departamento prie LRV duomenys).

2002 metais importuota 363 t vaistažolių ir prieskonių už 4,4 mln. Lt, 2004-aisiais – 738 t už 6 mln. Lt. Toks vaistažolių ir prieskonių importo padidėjimas susijęs su homeopatinių vaistų, turinčių didelę paklausą vidaus ir užsienio rinkose, staigia gamybos plėtra Lietuvoje. 2004 metais Lietuva vaistažolių ir prieskonių daugiausia importavo iš Latvijos (47 proc.), Vokietijos (22 proc.) ir Gruzijos (8 proc.).

2004 metais Lietuvoje veikė 7 sertifikuoti ekologiniai vaistažolių auginimo ūkiai. Nuo 2004 metų mūsų šalyje pagal ekologinio ūkininkavimo programą už vaistažoles mokama po 456 eurus/ha (1575 Lt/ha).

Vytelės. Plečiantis pynimo iš vytelių verslui, Lietuvoje išaugo žilvičio vytelių poreikis, kurio jau nebebuvo galima patenkinti iš natūralių augimviečių. Mūsų šalyje vytelės kultūriniu būdu didesniais kiekiais pradėtos auginėti nuo 1995 metų.

Lietuvoje 2004 metais žilvičių vytelės kultūriniu būdu buvo auginamos 250 ha plote: Marijampolės (40 proc.), Molėtų (25 proc.), Alytaus (15 proc.), Kauno (15 proc.) ir kituose (5 proc.) rajonuose. Vidutinis vytelių derlius iš hektaro priklausė nuo lauko, kuriame jos auginamos, priežiūros ir sodmenų tankumo. Iš hektaro 2–3 metų vytelių lauko, gerai jas prižiūrint, gaunama 450–500 tūkst. vytelių. 2004 metais Lietuvoje užauginta apie 113 mln. vnt. vytelių, kurių vertė – 1,5 mln. Lt, t. y. 20 proc. daugiau nei 2003-aisiais.

Dėl ribotos pintų gaminių paklausos vietinėje rinkoje ne visos 2004 metais užaugintos vytelės buvo supirktos. Vytelių dirbinių pynėjai daugiausia rinkosi šviesias, nešakotas vyteles. Tokių laukuose išaugo tik 60–70 proc. 2004 metų pabaigoje Lietuvoje susikaupė apie 70 t nerealizuotų žilvičių vytelių (23 proc. išauginto kiekio).

Visos vytelės pagal kokybę ir ilgį skirstomos į 7 kategorijas, nuo kurių priklauso neapdorotų ir apdorotų (nužievintų ir išdžiovintų) vytelių pardavimo kainos (2.51 lentelė).

2.51 lentelė. Vidutinės vytelių supirkimo kainos pagal kategorijas 2004 metais*Table 2.51. Average purchase price of willow twigs by category in 2004*

Kategorija Category	Ilgis, cm / Length, cm	Kaina, ct/vnt. / Price, ct/unit	
		Neapdorotų Natural twigs	Apdorotų vytelių Debarked and dried twigs
I
II
III	170–220	1,5	5
IV	130–170	1,3	3,5
V	95–130	1,2	2,5
VI	65–95	1	1,8
VII	30–45	0,5	1–0,8

Šaltinis: Vytelių augintojų atrankinės apklausos duomenys.

Vytelių kainos, priklausomai nuo jų priežiūros ir paruošimo, gali skirtis net 5 kartus. Be to, tik kokybiškas vyteles didesniais kiekiais galima realizuoti vidaus ir užsienio rinkose.

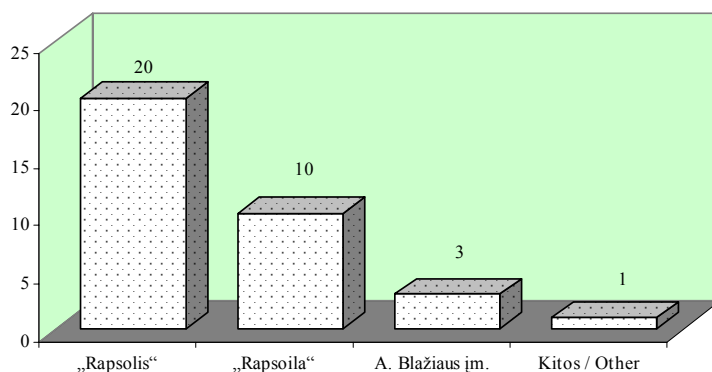
Kitose ES šalyse (Jungtinėje Karalystėje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Švedijoje) apdorotos žilvyčių vytelės, priklausomai nuo jų ilgio ir kokybės, superkamos po 8–10 Lt/kg. Tokia kaina Lietuvos vytelių augintojams labai patraukli, tačiau dėl neišplėtos kooperacijos ir logistikos sistemų eksporto galimybės dar labai ribotos.

Iš apdorotų vytelių pinami krepšiai, lėkštės (jų kaina – 7–50 Lt), skalbinių dėžės, skrynios, komodos (80–500 Lt), karkasiniai gaminiai gėlėms iš lazdų (5–20 Lt), pintos tvoros (12 Lt/m). Šie gaminiai realizuojami įvairiose mugėse, turguose, prekybos centruose ne tik mūsų šalyje, bet nedideliais kiekiais – ir užsienyje.

Dėl didelių sąnaudų vytelių auginimas pelningas tik stambesniuose (didesniuose nei 10 ha) laukuose. 2004 metais vytelių auginimo pelningumą nežymiai padidino 120 Lt/ha tiesioginės išmokos. Pelningumui neigiamos įtakos turėjo 15 proc. pajamų mokestis, kuris 2004 metais buvo taikomas ir miško medžiagos augintojams. Tik nuo 2005 metų vasario mėnesio žilvičiai (vytelėms) buvo įtraukti į žemės ūkio augalų sąrašą, ir pajamų mokestis vytelių augintojams panaikintas.

Biodyzelinas. Mokslininkų apskaičiavimais, pasaulyje sparčiai mažėja naftos atsargos, didėja aplinkos tarša. Todėl ieškoma naujų kuro gamybos technologijų iš atsinaujinančių energijos šaltinių. Pagal ES reikalavimus Lietuva nuo 2005 metų privalės ne mažiau kaip 2 proc. visų sunaudotų degalų pakeisti biokuru. Tai sudarys apie 20 tūkst. t biodegalų: 14 tūkst. t biodyzelino ir 6 tūkst. t bioetanolio.

Mūsų šalyje biodyzelinas pradėtas gaminti nuo 2003 metų, didesniais kiekiais – tik nuo 2004 metų (3,2 tūkst. t). Didžiausi biodyzelino gamybos pajėgumai yra šių įmonių: UAB „Rapsolis“, galintis pagaminti apie 20 tūkst. t biodyzelino per metus UAB „Rapsola“ – apie 10 tūkst. t, ūkininkas A. Blažius iš Telšių r. – apie 3 tūkst. t. Be nurodytųjų, Lietuvoje dar veikia kelios smulkios biodyzelino gamybos įmonėlės, kurių pajėgumai – kelios tonos per metus.

2.52 pav. Biodyzelino gamybos pajėgumai 2004 metais, tūkst. t
Fig. 2.52. Capacities of biodyselin production in 2004, in thou. tons

Šaltinis: www.rapoila.lt

Biodyzelino gamybos pajėgumai Lietuvoje yra gana dideli, bet panaudojami tik 10–15 proc. Taip yra dėl aukštų biodyzelino gamybos sąnaudų, kuris lemia didelę žaliavos kainą. Rapsai 2001–2003 metais buvo superkami po 703–743 Lt/t. Biodyzelino realizacinė kaina turi būti panaši ar net mažesnė už dyzelio, gaminamo iš naftos, kitaip biodyzeliną bus sunku realizuoti.

2004 metais parduota 1,3 tūkst. t biodyzelino vidutiniškai po 2126 Lt/t. Apie 40 proc. pagamintos produkcijos nerealizuota, nors kaina buvo 15 proc. mažesnė nei ES šalyse. Biodyzelino realizacijos sunkumai Lietuvoje susiję su informacijos apie teigiamas biodyzelino vartojimo pasekmes trūkumu ir degalinių nenoru užsiimti biodyzelino prekyba.

Vakarų Europos šalyse biodyzelinas darosi vis populiariesnis. 2004 metais Prancūzijoje jo buvo pagaminta ir sunaudota 300 tūkst. t, Vokietijoje – daugiau kaip 1 mln. t. Šioje šalyje 2004 metais biodyzelinu prekiavo 1700 „Statoil“ degalinių. Daug biodyzelino pagaminama Austrijoje, Italijoje, Švedijoje, Slovakijoje.

2004 metais Lietuvoje iš valstybės biudžeto biodegalų ir spirito gamybai remti buvo skirta 3,7 mln. Lt. Subsidijos buvo mokamos tik realizavus produkciją.

3. Ekologiški žemės ūkio ir maisto produktai

3. Organic agricultural and food products

Lemiamos įtakos maisto produktų kokybei turi jų gamybos būdas. Ekologinis gamybos būdas skiriasi nuo įprastinio tuo, kad siekiama išauginti produktus, nenaudojant sintetinių trąšų, pesticidų ir augimo stimuliatorių. Gaminant ekologiškus produktus, nenaudojami genetiškai modifikuoti produktai. Ekologiškų produktų kokybę garantuoja griežtos gamybos taisyklės ir kontrolė viso proceso metu („nuo lauko iki stalo“).

Rinkos tyrimai rodo, kad ekologiškų produktų paklausos didėjimas susijęs su gyventojų perkamosios galios augimu ir didėjančiu aplinkosauginiu sąmoningumu.

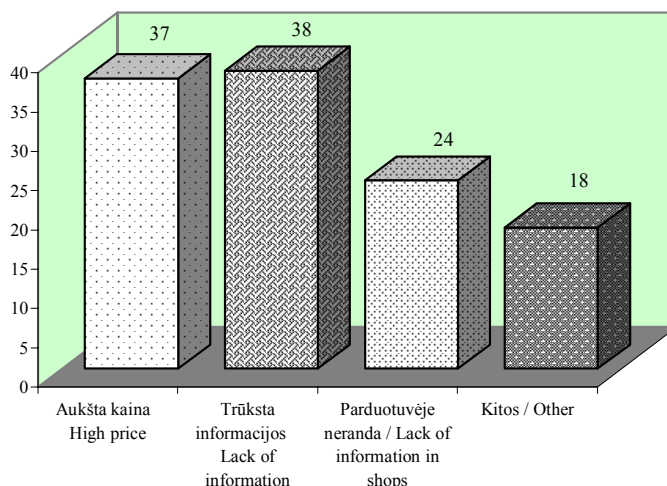
2004 metais LAEI atliktas ekologiškų grūdų produktų paklausos tyrimas parodė, kad produkto prekinė išvaizda, kaina ir pateikimo vieta yra svarbiausi faktoriai, renkantys produktą. Moterys perka beveik dvigubai daugiau ekologiškų grūdų produktų nei vyrai.

Daugiau nei pusė iš 169 respondentų, paklaustų, ką žino apie ekologiškus grūdų produktus, teigė, kad šiek tiek apie juos girdėjo, kas keturioliktas sakė, jog puikiai žino, kas tai yra, o kas vienuoliktas apklaustasis visiškai nieko nežinojo apie tokius produktus. Tyrimas parodė, kad informacijos apie ekologiškus produktus daugiau turi labiau išsilavinę pirkėjai.

Dauguma vartotojų apie ekologiškus produktus sužinojo iš spaudos, televizijos ir radijo laidų. Nemaža jų dalis informacijos gauna prekybos vietoje. Du iš trijų ekologiškų grūdų produktus vartojančiųjų teigė, jog renkami šiuos produktus dėl to, kad juos valgyti sveika, jie įsitikinę, jog produktai yra natūralūs ir skanūs. Ekologiškumas vartotojui asocijuojasi su sveikumu.

Į klausimus apie kainas beveik pusė apklaustųjų atsakė, jog galėtų mokėti 10 proc. daugiau už ekologiškus nei už tos pačios rūšies įprastus grūdų produktus. Labiausiai vertinantys ekologiškus produktus vartotojai yra pasirengę mokėti 30 proc. daugiau.

Kaina nėra vienintelis veiksnys, lemiantis pirkėjo apsisprendimą pirkti ekologiškus grūdų produktus. Respondentai nurodė ir kitų priežasčių (2.53 pav.).

2.53 pav. Priežastys, dėl kurių vartotojai nesirenka ekologiškų grūdų produktų, proc.

Fig. 2.53. Reasons why consumers do not buy organic products, in per cent

Šaltinis: LAEI duomenys.

Iš ekologiškų grūdų produktų daugiausia perkama ekologiškos duonos, kruopų, miltų, kiek mažiau – pyragų, sausainių, makaronų, sausų pusryčių. 69 proc. apklaustųjų produktus perka prekybos centruose, 24 proc. – specializuotose parduotuvėse, 22 proc. – turguje. Lietuviai dažniausiai apsiperka prekybos centruose, nes, jų teigimu, ten patikimiau ir visus reikalingus produktus galima rasti vienoje vietoje.

Pastaraisiais metais Lietuvoje ekologiškų produktų galima įsigyti prekybos centruose „VP Market“, „Rimi“, „IKI“, „Norfa“, „Šilas“. Juose galima rasti ekologiškų vaikų mitybos produktų, sulčių, medaus, vaistažolių, vaisių ir daržovių bei grūdų produktų. Turgavietėse ir mugėse siūloma nusipirkti šviežių vaisių ir daržovių, grūdų gaminių, duonos, kiaušinių, medaus, vaistažolių (jų galima įsigyti ir vaistinėse).

Apklausos duomenimis, vartotojai labiausiai pasigenda šių ekologiškų produktų: vaisių ir daržovių, pieno produktų, miltų, ožkų pieno, saldainių.

Visų ekologiškų produktų kainos yra didesnės nei įprastinių, tačiau vieni ekologiški grūdų produktai brangesni prekybos centruose, kiti – mugėse (2.52 lentelė).

2.52 lentelė. Kai kurių ekologiškų produktų vidutinės kainos prekybos centruose ir mugėse 2004 metais, Lt/kg

Table 2.52. Average prices of selected organic products at supermarkets and fairs in 2004, Lt/kg

Produktai / Products	Prekybos centruose Supermarkets	Mugėse Fairs
Ruginiai miltai / Rye flour	1,31	1,33
Kvietiniai miltai / Wheat flour	1,44	1,33
Kviečių grūdai / Wheat grain	1,44	1,0
Kviečių kruopos / Wheat grits	1,86	2,1
Kviečių sėlenos / Wheat bran	3,08	2,2
Perlinės kruopos / Pearl-barley	1,55	2,0
Grikiai / Buckwheat	3,74	4,38
Miežių kruopos / Barley grits	2,05	2,1
Manų kruopos su sėlenėlemis Semolina with bran	1,74	2,1
Bulvės / Potatoes	1,49–1,99	0,4–1,8
Morkos / Carrots	1,59–1,99	0,8–1,0
Burokėliai / Beetroot	1,29–1,99	0,5–1,5
Geltonieji svogūnai / Yellow onions	2,58–5,49	1,5–2,5

Šaltiniai: LŽŪU ir VŠĮ „Ekoagros“ duomenys.

Sparčiai augant ekologiškų produktų augintojų skaičiui, daugėja ir perdirbimo įmonių, galinčių pagal ekologinius reikalavimus perdirbti ir paruošti rinkai ekologiškus produktus. 2003 metais sertifikuota 18 ekologiškų produktų perdirbimo įmonių, 2004-aisiais – 20. Sertifikavimo įstaigos „Ekoagros“ duomenimis, jau yra sertifikuotų

pieno, grūdų, daržovių perdirbimo įmonių. 2003 metais Lietuvoje buvo 9 ekologiškų grūdų produktų perdirbimo įmonės, tarp jų 5 kepyklos.

Perdirbėjai, apibendrinami savo patirtį, teigia, jog ekologiškų grūdų produktų paklausa tolygiai didėja. Lietuvos ekologiškų grūdų perdirbimo įmonės yra pajėgios visiškai aprūpinti Lietuvos rinką ir pasiūlyti šių produktų kitoms ES šalims, tačiau trūksta geros kokybės ekologiškų grūdų, todėl įmonės panaudoja tik dalį savo pajėgumų. Jų manymu, ūkininkams reikalingos kvalifikuotos konsultacijos apie tinkamas grūdų veisles, sėjomainas, auginimo technologijas, rinkos reikalavimus, taip pat finansinė parama.

Ekologišką pieną perdirbti pasirengusi AB „Rokiškio sūris“ (Rokiškio, Utenos ir Ukmergės filialuose), ji yra įrengusi ekologiško pieno perdirbimo linijas, tačiau produktai dar negaminami, nes nesuperkama pakankamai ekologiško pieno, kad apsimokėtų tas linijas naudoti.

Kai kurie ūkininkai ekologiškus produktus perdirba savo ūkiuose. Yra 21 sertifikuotas ūkis, kuriuose džiovinami vaistiniai ir prieskoniniai augalai, vaisiai ir uogos, daiginami grūdai, rauginamos daržovės, gaminami miltai.

2004 metais sertifikuoti 8 laukinės produkcijos rinkėjai, 9 įmonės, tiekiančios pagalbines medžiagas, leidžiamas naudoti ekologinės gamybos ūkyje. 2004 metais veikė ekologiškų produktų prekybos įmonė (Biržuose).

Nuolat plečiasi perdirbtų ekologiškų produktų asortimentas. 2003 metais buvo 130 sertifikuotų perdirbtų produktų pavadinimų, 2004-aisiais – 483 (2.53 lentelė).

2.53 lentelė. Sertifikuoti perdirbti ekologiški produktai 2004 metais

Table 2.53. Certified processed organic products in 2004

Produktų grupė <i>Product group</i>	Produktų skaičius <i>Number of products</i>	Produktų rūšys / <i>Products</i>
Grūdai / <i>Grain</i>	97	Grūdų mišinėliai vaikams, kruopos, makaronai, dribsniai, miltai, duona ir kt.
Daržovės, vaisiai, uogos <i>Vegetables, fruit, berries</i>	3	Raugintos, konservuotos daržovės
Pienas / <i>Milk</i>	13	Pienas, varškė, varškės sūriai, pusketis sūris, sviestas, kefyras. Ožkų pienas, ožkų pieno sūriai
Vaistiniai ir prieskoniniai augalai <i>Herbs and spices</i>	353	Vaistinių augalų arbatos, džiovinti vaistiniai ir prieskoniniai augalai ir kt.
Miško uogos ir grybai <i>Forest berries and mushrooms</i>	16	Šaldyti miško grybai ir uogos
Medus / <i>Honey</i>	1	Fasuotas medus
Iš viso / <i>Total</i>	483	

Šaltinis: VŠĮ „Ekoagros“ duomenys.

Ekologiškos produkcijos gamintojai galėtų auginti daugiau beveik visų rūšių ekologiškų grūdų, daržovių, bulvių, vaisių ir uogų, kad būtų galima pradėti didesnės apimtys šių produktų perdirbimą. Dėl nepakankamų ekologiško pieno supirkimo apimčių neveikia gamybos linijos sertifikuotose pieno perdirbimo įmonėse. Nepradėtas ekologinės mėsos perdirbimas, todėl visi ekologiniuose ūkiuose išauginti gyvuliai realizuojami kaip įprastinė produkcija.

Kuriama ekologiškų produktų rinkos duomenų bazė, kuri sudarys prielaidas kaupiti informaciją ir skleisti ją įvairioms tikslinėms grupėms – augintojams, perdirbėjams, prekybininkams ir vartotojams. Informacija apie ekologiškų produktų gamybos apimtį bei pardavimus ūkininkams ir perdirbėjams padės planuoti savo ūkinę veiklą, visiems ekologiškų produktų rinkos dalyviams veikti koordinuotai. Kuriama bendra agroaplinkosaugos mokymo, konsultavimo ir informavimo sistema turėtų prisidėti prie gamintojų ekologiškos produkcijos kokybės gerinimo.

4. Žuvininkystės produktai

4. Fisheries products

Pasirengimo narystei ES laikotarpiu buvo siekiama, kad žuvininkystės produktai bendrojoje rinkoje būtų konkurencingi. ES labai aukšti ir griežti maisto produktų saugos bei kokybės reikalavimai. Tokius produktus gali gaminti tik aukštos gamybos kultūros įmonės. Todėl buvo sutelktos pastangos tokioms įmonėms kurti. Sunykus senosioms žuvų perdirbimo įmonėms, buvo investuota nemažai kapitalo į naujų įmonių statybą ir modernizavimą. Didžiosios jų dalies sanitarijos ir higienos sąlygos geros, jų produkcijos kokybė atitinka ES standartus. Visa tai leido didinti paklausios produkcijos gamybą vidaus rinkai ir eksportui.

2000 metų pradžioje Lietuvoje buvo užregistruota net 116 žuvų perdirbimo įmonių, tačiau tik pusė jų veikė. 2004 metų pabaigoje buvo 38 įmonės, iš jų 27 buvo suteikta teisė (sertifikatai) parduoti žuvininkystės produktus bendroje ES rinkoje, 8 įmonės turėjo teisę tiekti produktus tik Lietuvos rinkai, 3 įmonėms skirtas pereinamasis laikotarpis reikalavimams įgyvendinti. Be to, 18 žvejybos laivų turi sertifikatus produktus parduoti kitoms valstybėms.

2004 metais žuvų perdirbimo įmonėse pagaminta daugiau kaip 55 tūkst. t produkcijos, jose dirbo daugiau kaip 4 tūkst. darbuotojų. Dalis žuvų perdirbimo įmonių yra kaimo vietovėse – tai iš dalies padeda spręsti kaimo gyventojų užimtumo problemą.

Žuvų perdirbamoji pramonė gamina ir pateikia vartotojams plataus asortimento produkciją: atšaldytus, sušaldytus, tarp jų išdarinėtus, sūdytus ir marinuotus, rūkytus, džiovintus ir vytintus, aromatizuotus žuvų produktus, kulinarinius žuvų gaminius, taip pat įvairiai paruoštus žuvų konservus. Gaminami vis įvairesnio asortimento produktai. Didelę dalį perdirbtų žuvų produktų užima delikatesiniai surimio produktai – krabų lazdelės, žuvų piršteliai, vėžių uodegėlės ir kiti gaminiai. Pagrindinį eksportuojamų produktų asortimentą sudaro surimio produktai, vakuume įpakuotų šaldytų žuvų filė. Kitų grupių produktai – atšaldytos ir sušaldytos, sūdytos, rūkytos žuvys bei kulinariniai gaminiai iš silkų ir skumbrių daugiausia parduodami vidaus rinkoje.

2.54 lentelė. Žuvininkystės produktų gamyba, importas ir eksportas 2000–2004 metais
Table 2.54. Production, import and export of fisheries products in 2000–2004

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Pagaminta žuvų produktų (be konservų), tūkst. t <i>Production of fish products (excl. preserved fish), thou. tons</i>	47,0	57,5	65,1	50,6	55,7
Pagaminta žuvų ir kitų jūrų produktų konservų, tūkst. t <i>Preserved fish and other sea products, thou. tons</i>	0,5	7,8	7,9	1,8	0,7*
Žuvų ir jų produktų importas: <i>Imports of fish and fish products:</i>					
tūkst. t / <i>thou. tons</i>	60,4	79,1	71,7	75,4	69,8
mln. Lt / <i>mill. Litas</i>	216,1	322,8	298,7	300,5	295,3
Žuvų ir jų produktų eksportas: <i>Exports of fish and fish products:</i>					
tūkst. t / <i>thou. tons</i>	29,2	56,4	63,8	78,4	65,9
mln. Lt / <i>mill. Litas</i>	134,5	228,7	276,8	334,3	331,8
Žuvų ir jų produktų suvartojimas, skaičiuojant vienam gyventojui per metus, kg / <i>Annual consumption of fish and fish products per capita, kg</i>	13,2	14,4	12,0

* negalutiniai duomenys

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;
 Žuvininkystės departamento prie Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ministerijos duomenys.

Šalies vartotojų poreikių dar netenkina šviežių Baltijos jūros ir vidaus vandenu žuvų pasiūla. Savos žvejybos žuvų, tiekiamų šalies įmonėms perdirbti ir tiesiogiai vartoti vidaus rinkoje, kiekiai kasmet sudaro apie 10–14 tūkst. t, t. y. tik 20–25 proc. poreikio (poreikis – 50–55 tūkst. t).

Lietuvos įmonės žuvų produktus daugiausia gamina iš importuojamos žaliavos. Iki įstojimo į ES dideli žaliavinių žuvų kiekiai buvo perkami iš ELPA šalių (Norvegijos, Islandijos), su kuriomis buvo sudarytos laisvosios prekybos sutartys. Įstojus į ES, sąlygos iš dalies pakito. Lietuva privalo prekiauti tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir kitos ES šalys. Pagrindinės šalys, iš kurių į Lietuvą 2004 metais buvo importuojamos žuvis: Norvegija, Islandija, JAV, Nyderlandai, Latvija. Ypač išsiskiria Norvegija, Islandija (ELPA šalys), iš kurių 2004 metais importuota 31 proc. visų į Lietuvą importuotų žuvų. Vidutinė importuotų žuvų kaina – 4180 Lt/t. Ji priklauso nuo žuvų produkcijos rūšies ir valstybių, iš kurių buvo importuojama. Padidėjo žuvų importas iš JAV.

Daugiausia žuvų ir jų produktų 2004 metais eksportuota į Jungtinę Karalystę, Vokietiją, Rusiją, Prancūziją, Ukrainą, Baltarusiją, Latviją, Lenkiją. Eksportuotų produktų kainos skyrėsi.

Svarbu žuvininkystės produktų rinką organizuoti taip, kad būtų sudaroma galimybė vartotojams įsigyti kokybiškų produktų, užtikrintos žvejų pajamos. Vykdam Lietuvos Respublikos žuvininkystės įstatymo ir ES kokybės reikalavimus, sugriežtintos žuvininkystės produktų rinkos ir kontrolės taisyklės. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. lapkričio 25 d. nutarimu Nr. 1490 patvirtino pirminio žuvininkystės produktų pardavimo, supirkimo ir kontrolės taisyklės. Taisyklės reglamentuoja Baltijos ir kitose jūrose ir vandenynuose sugautos žuvininkystės produkcijos pirminį pardavimą ir supirkimą. Jose detalai reglamentuota supirkėjų registracija, pirminio žuvininkystės produktų pardavimo ir supirkimo reikalavimai ir kontrolė, reikalavimai žuvų išteklių naudotojams ir žuvininkystės produktų vežėjams ir kt.

Igyvendinant ES bendrosios žuvininkystės politikos vykdymo kontrolės sistemą, Klaipėdoje organizuojamas pirminio žuvininkystės produktų pardavimo aukcionas. Tokio aukciono nuostatai numato, kad žuvininkystės produktų pavyzdžiai turi atitikti Europos Komisijos reglamento (EEB) Nr. 3703/85 reikalavimus. Pardavėjas privalo užtikrinti, kad pirminiam pardavimui pateikiami produktai būtų surūšiuoti pagal šviežumo, dydžio kategorijas ir paženklinti vadovaujantis Komisijos reglamento (EEB) Nr. 3703/85, Tarybos reglamento (EB) Nr. 2406/96 ir Komisijos reglamento (EB) Nr. 104/2000 nuostatomis.

Aukciono metu paskelbta pradinė kaina palaipsniui mažinama tol, kol supirkėjas sustabdo kainos kritimą. Produkcija parduodama sustabdymo momentu užfiksuota kaina. Pirminio žuvininkystės produktų perdavimo aukciono rezultatus galima apskusti per 6 valandas, pasibaigus aukcionui. Aukciono vietoje numatoma teikti žuvininkystės produktų iškrovimo, atšaldymo, rūšiavimo ir kitas paslaugas. Žemės ūkio ministro 2004 m. rugpjūčio 19 d. įsakymu patvirtinti UAB „Klaipėdos žuvininkystės produktų aukciono“ įstatai.

5. Užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais tendencijos

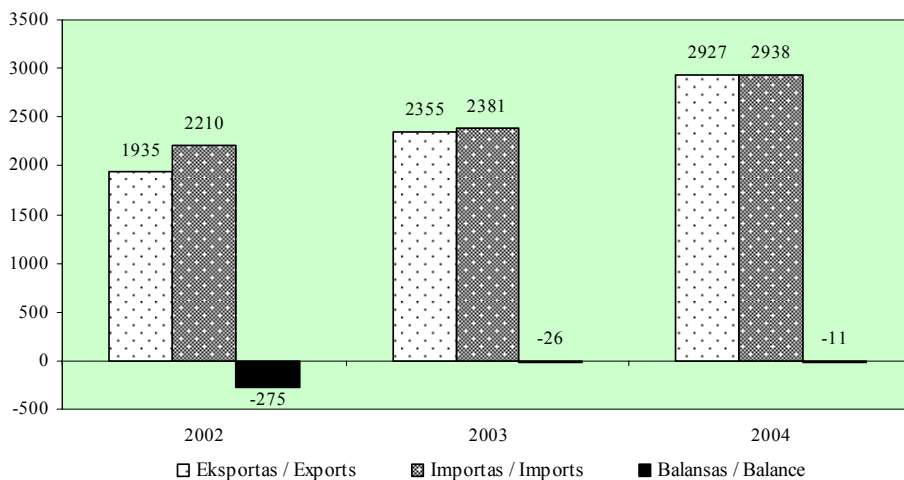
5. Tendencias for foreign trade in agricultural and food products

Lietuvos narystė ES turėjo didelės įtakos šalies užsienio prekybai 2004 metais. Nuo 2004 m. gegužės 1 d. pasikeitė eksporto ir importo apskaitos sistema: duomenys apie prekybą su ES šalimis kaupiami Intrastato sistemoje, su trečiosiomis šalimis – Ekstrastato sistemoje. Intrastato sistemoje duomenys kaupiami iš pristatomų įmonių ataskaitų apie prekių išvežimą ir įvežimą, Ekstrasto – iš prekių eksporto arba importo deklaracijų.

Abiejų sistemų duomenys apdorojami Lietuvos Statistikos departamente, taikant statistinius metodus ir vertinami pagal Specialiąją prekybos sistemą. Po 2002 ir 2003 metų užsienio prekybos Muitinės departamento duomenų perskaičiavimo, taikant tuos pačius statistinius metodus, duomenys tapo lygintini (tačiau šie Statistikos departamento duomenys nėra lygintini su ankstesniais metais skelbtais Muitinės departamento duomenimis).

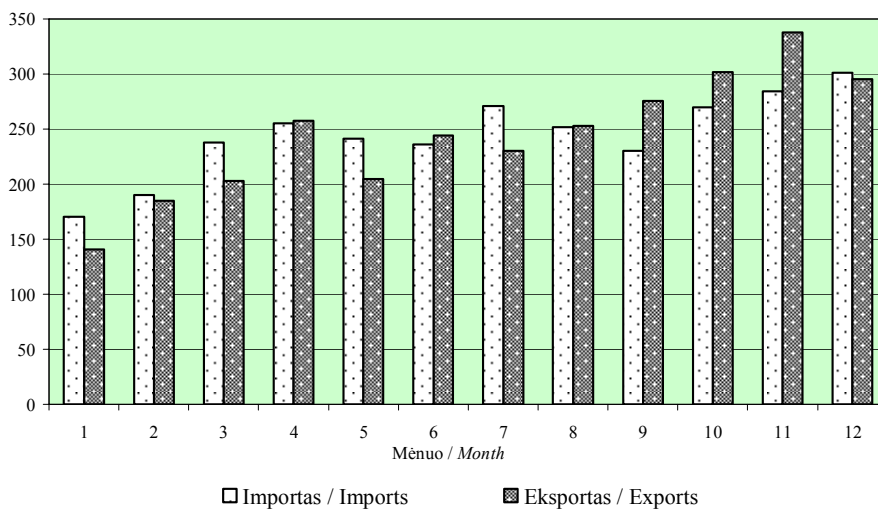
Statistikos departamento duomenimis, visas šalies eksportas 2004 metais sudarė 25,7 mlrd. Lt, iš to skaičiaus žemės ūkio ir maisto produktų eksportas – 2,9 mlrd. Lt (11,4 proc.), visas šalies importas – 34,1 mlrd. Lt, žemės ūkio ir maisto produktų – 2,9 mlrd. Lt (8,6 proc.). Kaip ir Lietuvos bendras užsienio prekybos 2004 metų balansas, prekybos žemės ūkio ir maisto produktais balansas buvo neigiamas. Visos prekybos balansas buvo -8,4 mlrd. Lt, prekybos žemės ūkio ir maisto produktais – -11,4 mln. Lt.

2004 metais sparčiai augo žemės ūkio ir maisto produktų eksportas bei importas, ir toliau mažėjo neigiamas užsienio prekybos balansas. Eksportas, palyginti su 2003 metais, padidėjo 24 proc., importas – 23 proc.

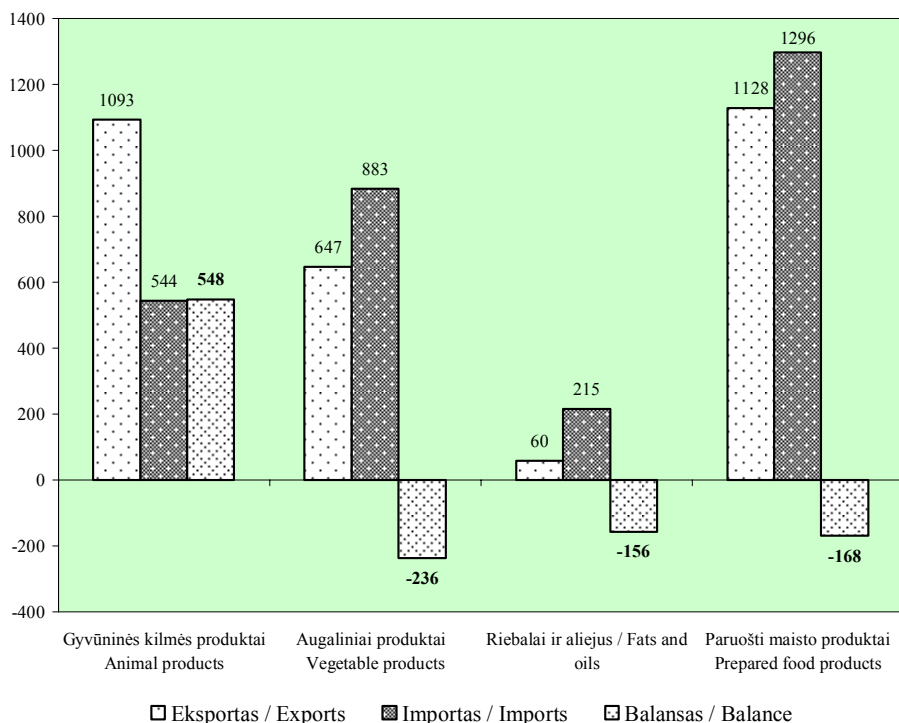
2.54 pav. Užsienio prekyba žemės ūkio ir maisto produktais 2002–2004 metais, mln. Lt
Fig. 2.54. Foreign trade in agricultural and food products in 2002–2004, in mill. Litai

Per 2004 metus eksportas ir importas kito nevienodai. Iki įstojimo į ES (sausį–balandį) ir eksportas, ir importas didėjo, tačiau eksporto augimo tempai buvo didesni – jis padidėjo 1,8 karto, importas – 1,5 karto. Po įstojimo – gegužės mėnesį – ir eksportas, ir importas sumažėjo ir keletą mėnesių svyravo. Nuo rugpjūčio mėnesio eksportas pradėjo didėti ir per keturis mėnesius išaugo 1,5 karto. Importas spalio–gruodžio mėnesiais palaipsniui didėjo. Balandžio ir rugpjūčio–lapkričio mėnesiais užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais balansas buvo teigiamas.

2.55 pav. Užsienio prekyba žemės ūkio ir maisto produktais 2004 metais, mln. Lt
Fig. 2.55. Foreign trade in agricultural and food products in 2004, in mill. Litai

2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, gyvūninės kilmės produktų bei riebalų ir aliejaus eksporto vertė padidėjo 1,4 karto, paruoštų maisto produktų – 1,2 karto, augalinių produktų – 1,1 karto. Gyvūninės kilmės produktų importo vertė išaugo, kaip ir eksporto, 1,4 karto, kitų produktų grupių – 1,2 karto. Prekybos gyvūninės kilmės produktais balansas buvo teigiamas, kitų produktų grupių – neigiamas. Didžiausias neigiamas balansas tradiciškai susidarė prekyboje augaliniais produktais. Tam didelės įtakos turėjo vaisių, kurie dėl gamtinių sąlygų neauginami Lietuvoje, importas.

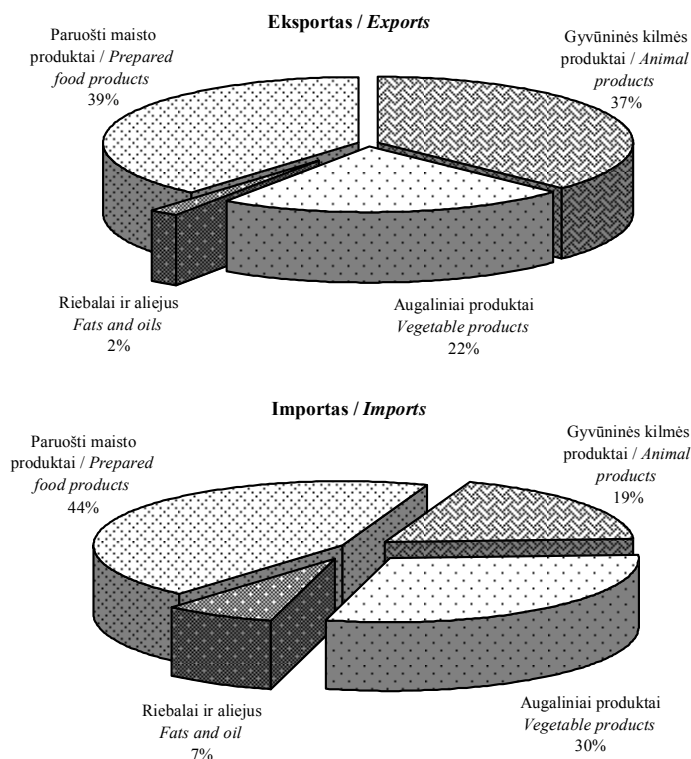

2.56 pav. Užsienio prekyba žemės ūkio ir maisto produktais pagal produktų grupes 2004 metais, mln. Lt

Fig. 2.56. Foreign trade in agricultural and food products by product group in 2004, in mill. Litas

2004 metais gyvūninės kilmės produktų eksportas sudarė 37 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų eksporto (2003 m. – 32 proc.), augalinių produktų – 22 proc. (25 proc.), riebalų ir aliejaus – 2,0 proc. (1,8 proc.), paruoštų maisto produktų – 39 proc. (41 proc.).

Gyvūninės kilmės produktų importas sudarė apie 19 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų importo (2003 m. – apie 17 proc.), augalinių produktų – 30 proc. (32 proc.), riebalų ir aliejaus – 7,3 proc. (7,8 proc.), paruoštų maisto produktų – 44 proc. (44 proc.).

2.57 pav. Žemės ūkio ir maisto produktų eksporto ir importo struktūra pagal produktų grupes 2004 metais

Fig. 2.57. Structures of exports and imports of agricultural and food products by product group in 2004

Kaip ir ankstesniais metais, 2004-aisiais daugiausia buvo eksportuota sūrių – už 442 mln. Lt (15 proc. visų eksportuotų produktų vertės), tačiau pasikeitė jų eksporto geografija. Anksčiau didesnė dalis sūrių buvo eksportuojama į JAV, o 2004 metais 29 proc. šių produktų išvežta į Rusiją, 22 proc. – į Italiją ir tik 11 proc. – į JAV. Pagrindinė šio pasikeitimo priežastis – JAV dolerio kurso kritimas. Antroje pagal vertę vietoje yra produktų, naudojamų gyvūnų pašarams, eksportas, kurio vertė sudarė 339 mln. Lt. Didesnė dalis šių produktų buvo išvežta į Jungtinę Karalystę, Vokietiją ir Rusiją (atitinkamai 24, 20 ir 17 proc. viso jų eksporto vertės). Trečioje vietoje – kviečiai, kurių buvo eksportuota už 177 mln. Lt. Daugiausia kviečių išvežta į kaimyninę Baltarusiją (53 proc. visų eksportuotų kviečių).

Tarp 2004 metais importuotų produktų pirmoje vietoje atsidūrė medicininės paskirties maisto produktai, maisto produktai kūdikiams, įvairūs cukrų mišiniai, kurių importo vertė sudarė 139 mln. Lt. Daugiausia šios grupės produktų buvo importuota iš Vokietijos (19 proc. šios grupės importuotų produktų), Lenkijos (atitinkamai 11 proc.), Danijos (9 proc.) ir Austrijos (8 proc.). Antroje vietoje – žuvų filė ir žuvų mėsa, kurių importuota už 118 mln. Lt. 19 proc. šių produktų importuota iš JAV, 17 proc. – iš Islandijos ir 13 proc. – iš Norvegijos.

Keitėsi prekybos srautai pagal šalių grupes. 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, eksportas į ES-15 ir ES-10 šalis padidėjo 1,5 karto (vertė padidėjo atitinkamai 411 ir 288 mln. Lt), eksportas į trečiąsias šalis sudarė 90 proc. 2003 metų lygio (vertė sumažėjo 128 mln. Lt) (2.55 lentelė). Importas iš ES-15 ir ES-10 šalių didėjo mažesniais tempais – atitinkamai 1,1 karto (126 mln. Lt) ir 1,4 karto (257 mln. Lt). Nors prekybos su ES šalimis balansas išliko neigiamas, jo vertės reikšmė sumažėjo net 2,7 karto. Skirtingai nuo eksporto į trečiąsias šalis, importas iš jų padidėjo 1,4 karto (174 mln. Lt), tačiau prekybos balansas išliko teigiamas.

**2.55 lentelė. Užsienio prekyba žemės ūkio ir maisto produktais pagal šalių grupes
2002–2004 metais, mln. Lt**

*Table 2.55. Foreign trade in agricultural and food products by country group
in 2002–2004, in mill Litas*

	2002	2003	2004
ES-25 / EU-25			
Eksportas / Exports	1230,0	1392,8	2092,4
Importas / Imports	1847,0	1900,3	2283,2
Balansas / Balance	-617,0	-507,5	-190,8
iš jų: / of which:			
ES-15 / EU-15			
eksportas / exports	710,9	808,0	1219,3
importas / imports	1207,4	1211,5	1337,4
balansas / balance	-496,4	-403,5	-118,1
ES-10 (naujosios narės)* / EU-10 (new members)*			
eksportas / exports	519,0	584,8	873,1
importas / imports	639,6	688,8	945,8
balansas / balance	-120,6	-104,0	-72,7
Trečiosios šalys / Third countries			
Eksportas / Exports	705,0	962,4	834,6
Importas / Imports	362,7	481,0	655,2
Balansas / Balance	342,3	481,4	179,4
iš jų: / of which:			
NVS / CIS			
eksportas / exports	426,2	671,9	689,3
importas / imports	157,5	223,6	249,1
balansas / balance	268,8	448,3	440,2
JAV / USA			
eksportas / exports	193,9	158,1	63,0
importas / imports	30,4	44,6	56,8
balansas / balance	163,5	113,5	6,2
Kitos šalys / Other countries			
eksportas / exports	84,9	132,4	82,3
importas / imports	174,8	212,8	349,3
balansas / balance	-89,9	-80,4	-267,0

* Naujosios ES narės nuo 2004 m. gegužės 1 d. / EU new members since May 1, 2004.

Eksperto struktūros pagal šalių grupes analizė parodė, kad eksportuotų į ES-15 ir ES-10 šalis produktų vertė 2004 metais sudarė 71 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų eksporto, o 2003-iaisiais eksportuotų į šias šalis produktų vertė siekė atitinkamai 59 proc. Tai rodo, kad 2004 metais dar didesnė dalis lietuviškų produktų pateko į bendrąją ES rinką.

2004 metais 70 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų eksporto sudarė eksportas į: Latviją (502 mln. Lt, arba 17 proc. viso eksporto), Vokietiją (atitinkamai 401 mln. Lt, 14 proc.), Rusiją (375 mln. Lt, 13 proc.), Estiją (245 mln. Lt, 8,4 proc.), Baltarusiją (210 mln. Lt, 7,2 proc.), Italiją (153 mln. Lt, 5,2 proc.), Jungtinę Karalystę (148 mln. Lt, 5,0 proc.).

Į Latviją daugiausia eksportuota cigarečių (už 83 mln. Lt, arba 16 proc. eksporto į šią šalį), šokolado ir kitų maisto produktų, turinčių šokolado (už 41 mln. Lt, 8,2 proc.), sūrių ir varškės (už 26 mln. Lt, 5,1 proc.). Be to, į šią kaimyninę šalį buvo išvežta kavos ir arbatos ekstraktų, kviečių, sojų pupelių aliejaus arba jo frakcijų, paukštienos, cukraus. Į Vokietiją daugiausia buvo eksportuota nekoncentruoto pieno ir grietinėlės, produktų, naudojamų gyvūnų pašarams, sūrių ir varškės, šviežių ir šaldytų daržovių, koncentruoto pieno ir grietinėlės su cukrumi ar saldikliais. 34 proc. eksporto į Rusiją sudarė sūriai ir varškė (bendra vertė – 129 mln. Lt), 15 proc. (57 mln. Lt) – produktai, naudojami gyvūnų pašarams.

Importo struktūra pagal šalių grupes pasikeitė nedaug: 2003 metais iš ES-15 ir šalių kandidačių į ES buvo importuota 80 proc. visų į Lietuvą vidaus vartojimui importuotų žemės ūkio ir maisto produktų, 2004 metais jų dalis buvo mažesnė dviem procentiniais punktais.

2004 metais 70 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų importo sudarė importas iš: Vokietijos (394 mln. Lt, arba 13 proc. viso importo), Lenkijos (atitinkamai 320 mln. Lt, arba 11 proc.), Nyderlandų (229 mln. Lt, 10 proc.), Latvijos (275 mln. Lt, 9,4 proc.), Estijos (229 mln. Lt, 7,8 proc.), Danijos (170 mln. Lt, 5,8 proc.), Rusijos (108 mln. Lt, 3,7 proc.), Ispanijos (98 mln. Lt, 3,3 proc.), Ukrainos (89 mln. Lt, 3,0 proc.), Prancūzijos (87,7 mln. Lt, 3,0 proc.). Daugiausia iš Vokietijos buvo importuota sojų pupelių aliejaus, kavos, įvairių maisto produktų (specialios medicininės paskirties cukrų sirupų, mišinių ir kt.). 2004 metais 13 proc. viso importo iš Lenkijos sudarė kiauliena. Iš Lenkijos taip pat buvo importuojama kava, obuoliai, įvairūs maisto produktai (specialios medicininės paskirties cukrų sirupai, mišiniai ir kt.). Iš Nyderlandų į Lietuvą daugiausia buvo importuota paukštienos, sojų išspaudų, citrusinių vaisių. Daugiau kaip 50 proc. vaisių ir riešutų buvo importuota iš Nyderlandų (19 proc.), Lenkijos (9,9 proc.), Italijos (8,6 proc.), Ispanijos (7,9 proc.), Ekvadoro (6,5 proc.).

2004 metais didžiausia užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais apyvarta buvo su Vokietija (795 mln. Lt), Latvija (777 mln. Lt), Rusija (483 mln. Lt), Estija (474 mln. Lt), Nyderlandais (421 mln. Lt), Lenkija (402 mln. Lt). Prekybos su šitomis šalimis vertė sudarė 57 proc. visos 2004 metų užsienio prekybos žemės ūkio ir maisto produktais vertės.

III. ŽEMĖS IR MAISTO ŪKIO STRUKTŪRINIAI POKYČIAI

III. STRUCTURAL CHANGES IN THE AGRICULTURAL AND FOOD SECTOR

1. Žemės ūkio gamybos struktūra

1. Structure of agricultural production

1.1. Bendroji žemės ūkio produkcija

1.1. Gross agricultural output

Lietuvai tapus ES nare, žemės ūkio veiklos sąlygos žymiai pagerėjo: padidėjo parama, tapo palankesnės prekybos sąlygos. Tai padidino lietuviškų žemės ūkio ir maisto produktų pardavimus tiek ES, tiek trečiųjų šalių rinkose ir turėjo tiesioginį poveikį bendrajai žemės ūkio produkcijai.

2004 metais bendroji žemės ūkio produkcija veikusiomis kainomis siekė 4,6 mlrd. Lt. Palyginti su 2003-iaisiais, jos vertė (palyginamosiomis kainomis) padidėjo 2 proc.

2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, pasikeitė žemės ūkio produkcijos gamybos plėtros tendencijos. 2003 metais 12,5 proc. padidėjo augalininkystės ir 11,4 proc. sumažėjo gyvulininkystės produkcijos apimtys, o 2004 metais, atvirkščiai. Išankstiniu Statistikos departamento vertinimu, sparčiau didėjo gyvulininkystės (8 proc.), o lėčiau – augalininkystės (2 proc.) produkcija. Tiek augalininkystės, tiek gyvulininkystės sektoriuose vienu rūšių produkcijos gamyba didėjo, kitų mažėjo.

Augalininkystės sektoriuje 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, daugiau užauginta tik javų ir rapsų, atitinkamai 9 proc. ir 71 proc. Kitų augalininkystės produktų derlius sumažėjo: daržovių – 34 proc., bulvių – 29 proc., cukrinių runkelių – 7 proc. Gyvulininkystės sektoriuje 2004 metų sausio–gruodžio mėnesiais, palyginti su 2003-ųjų tuo pačiu laikotarpiu, paskersta 6 proc. daugiau gyvulių ir paukščių (gyvuoju svoriu), primelžta 3 proc. daugiau pieno ir surinkta 5 proc. daugiau kiaušinių.

Tokios tendencijos lėmė bendrosios žemės ūkio produkcijos struktūrinius pokyčius. 2003 metais gyvulininkystės produkcija sudarė mažiau kaip 43 proc., o 2004-iaisiais – daugiau kaip 45 proc. bendrosios žemės ūkio produkcijos apimties.

Per 73 proc. visų žemės ūkio produktų vertės sudaro produktai, kurie yra bendrosios rinkos reguliavimo objektas: javai, cukriniai runkeliai, linai, bulvės krakmolui, pienas, galvijai, avys. Palyginti su kitomis ES šalimis, tai mažiausia dalis. ES šalyse senbuvėse adekvačių produktų dalis sudaro vidutiniškai 79 proc., naujosiose – 83 proc.

Žemės ūkio produkcijos gamybos apimtis ir struktūrinius pokyčius lėmė ir nuolat besikeičianti rinkos konjunktūra. Žemės ūkio produkcijos supirkimų apimtys per pastaruosius penkerius metus kito netolygiai (3.1 lentelė).

3.1 lentelė. Žemės ūkio produkcijos supirkimų apimtys 2000–2004 metais, tūkst. t
Table 3.1. Quantities of agricultural products purchased in 2000–2004 in thou. tons

Produktai / Products	2000	2001	2002	2003	2004
Grūdai / Grain	588,3	696,9	715,3	1112,8	1391,6
Linų pluoštas / Flax fibre	6,9	4,0	6,2	10,0	–
Cukriniai runkeliai / Sugar beet	864,9	880,4	994,4	977,4	904,9
Rapsai / Rape	42,0	41,4	96,3	109,9	171,3
Daržovės / Vegetables	22,1	22,0	24,7	26,1	25,6
Vaisiai ir uogos / Fruit and berries	69,3	73,2	39,9	75,4	7,9
Gyvuliai ir paukščiai (gyvuoju svoriu) <i>Livestock and poultry (live weight)</i>	153,3	127,1	139,7	186,7	199,8
Pienas (perskaičiuotas į bazinį riebumą) <i>Milk (equivalent of basic fatness)</i>	1100,7	1152,8	1140,8	1225,2	1369,3
Kiaušiniai, mln. vnt. / Eggs, mill.	440,8	480,8	521,2	466,3	485,6

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkio produkcijos supirkimas 2005 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005;
 Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

2004 metais 56 proc. daugiau nei 2003-iaisiais supirkta rapsų, 25 proc. – grūdų, 12 proc. – pieno. Dėl mažo derliaus sumažėjus pasiūlai, net 9,5 karto mažiau supirkta vaisių ir uogų. Per visą analizuojamąjį 2000–2004 metų laikotarpį daugiausia padidėjo rapsų ir grūdų supirkimas – atitinkamai 4 kartus ir 2,4 karto.

Žemės ūkio produktų vidutinės supirkimo kainos 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, padidėjo 1,2 proc. Kainų indeksų kitimo tendencijos per visą analizuojamąjį laikotarpį buvo skirtingos. 2001 metais tiek augalininkystės, tiek gyvulininkystės produktų vidutinių kainų indeksas didėjo, o 2003 metais, atvirkščiai, mažėjo. 2002 metais didėjo augalininkystės, mažėjo gyvulininkystės produktų supirkimo kainų indeksai, o 2004-iaisiais augalininkystės produktų kainos sumažėjo 6,6 proc., gyvulininkystės padidėjo 12,7 proc.

Pastarųjų penkerių metų analizės duomenys rodo, kad disproporcija tarp žemės ūkio produkcijos supirkimo ir materialinių išteklių kainų („kainų žirklės“) palankiausia žemdirbiams buvo 2001 metais (3.2 lentelė).

3.2 lentelė. Žemės ūkio produkcijos ir jai pagaminti reikalingų išteklių kainų indeksų dinamika 2000–2004 metais (palyginti su ankstesniais metais), proc.

Table 3.2. Dynamics of price indices of agricultural products and inputs in 2002–2004 (compared to previous year), in per cent

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
„Kainų žirklės“ / „Price scissors“	82,8	119,0	95,6	93,3	102,6
Žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų indeksai: <i>Purchase price indices of agricultural products:</i>					
bendras / total	98,1	114,7	99,6	89,2	101,2
augalininkystės / crop products	84,1	113,3	112,6	90,0	93,4
gyvulininkystės / livestock products	102,5	116,3	85,4	88,1	112,7
Materialinių išteklių kainų indeksas <i>Price index of inputs</i>	118,5	96,4	104,2	95,6	98,6

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkio produkcijos supirkimas 2005 m. sausio 1 d. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005;
 Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Už parduotą žemės ūkio produkciją jos gamintojai galėjo įsigyti daugiau materialinių išteklių, nes jų kainos mažėjo, didėjant žemės ūkio produkcijos kainoms. 2003 metai nebuvo palankūs nei augalininkystei, nei gyvulininkystei, o 2004-aisiais „kainų žirkklės“ buvo palankios tik gyvulininkystės produkcijos gamintojams. Jų produkcijos kainoms padidėjus 13 proc., materialinių išteklių vidutinė kaina sumažėjo 1,4 proc. Augalininkystės produkcijos kainos mažėjo sparčiau nei vidutinės materialinių išteklių kainos. Ypač pabrango mineralinės trąšos (20 proc.). Nepalankų augalininkystės produktų gamintojams „kainų žirklių“ poveikį kompensavo žymiai padidėjusios, Lietuvai tapus ES nare, tiesioginės išmokos.

1.2. Bendroji pridėtinė vertė ir pajamos žemės ūkyje

1.2. Gross value added and income in agriculture

Žemės ūkis išlieka svarbiu ekonomikos sektoriumi Lietuvoje. 2004 metais buvo sukurta 5,1 proc. šalies bendrosios pridėtinės vertės, jame dirbo 15,2 proc. darbuotojų. Žemės ūkio reikšmė, palyginti su kitomis veiklos rūšimis, mažėja, jis užima septintąją vietą (po apdirbamosios gamybos; didmeninės ir mažmeninės prekybos; transporto, sandėliavimo ir ryšių; nekilnojamojo turto, nuomos ir kitos verslo veiklos; statybos; viešojo valdymo ir gynybos, privalomojo socialinio draudimo). 2000, 2001 ir 2003 metais sektorius buvo šeštoje, o 2002-aisiais – penktoje vietoje.

Žemės ūkio makroekonominės analizės tikslams buvo sukurta žemės ūkio ekonominių sąskaitų sistema. Nacionalinių sąskaitų sistema išsamiai apibūdina pagrindinius ekonominius reiškinius: gamybą, pajamas, vartojimą, kaupimą ir turtą. Vienas svarbiausių apibendrinančių rodiklių – bendroji pridėtinė vertė pagal sektorius ir visos ekonomikos mastu. Pagrindinė žemės ūkio ekonominių sąskaitų paskirtis – analizuoti žemės ūkio produkcijos gamybos procesą, sukurtą pridėtinę vertę ir apskaičiuoti žemės ūkio subjektų gaunamas pajamas iš žemės ūkio veiklos.

2004 metais žemės ūkio veiklos subjektų pajamos išaugo 46,6 proc. Norint palyginti ES šalis, grynoji pridėtinė vertė perskaičiuojama, taikant kainų indeksą (defliatorių), ir gaunamos realiosios žemės ūkio veiklos pajamos.

Pagrindiniai rodikliai, kurie rodantys žemės ūkio pajamų augimo tendenciją:

- žemės ūkio sektoriaus ir papildomos veiklos produkcija;
- tarpinis vartojimas;
- subsidijos produktams ir gamybai;
- vidutinis sąlyginis darbuotojų skaičius.

Žemės ūkio sektoriaus ir papildomos veiklos produkcija bazinėmis kainomis 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, padidėjo 10,2 proc., augalininkystės – 5,1 proc., gyvulininkystės – 17,8 proc.

Žemės ūkio produktų kainos 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, padidėjo 1,2 proc., augalininkystės produktų kainos sumažėjo 6,6 proc., gyvulininkystės – padidėjo 12,7 proc.

Subsidijos produktams ir gamybai 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, išaugo 4,8 karto.

Augalininkystės produkcijos vertė 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, išaugo 5,1 proc. dėl subsidijų, kurios padidėjo 7,6 karto, nes produkcijos apimtis sumažėjo 4,6 proc., kainos – 6,6 proc. Didžiausią dalį bendrosios žemės ūkio produkcijos vertės sudaro javai (26 proc.), o jų vertė 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, padidėjo 46 proc. Pramoninių augalų vertė padidėjo 6,8 proc. Kitų augalų vertė sumažėjo: cukrinių runkelių – 17 proc., bulvių – 7,7 proc., daržovių – 53 proc., vaisių – 55 proc. Šių produktų vertės sumažėjimui įtakos turėjo mažesnis derlius ir supirkimo kainos.

Gyvulininkystės produkcijos vertė 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, išaugo 18 proc. dėl subsidijų (padidėjo 2,2 karto), gamybos apimtys (5,7 proc.) ir kainų (13 proc.). Pieno gamyba užima antrąją vietą po javų auginimo, jos dalis sudaro 21 proc. bendrosios žemės ūkio produkcijos vertės ir 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, padidėjo 20 proc. Gyvulių auginimas atitinkamai sudarė 19 proc. ir padidėjo 27 proc. Galvijų produkcijos vertė padidėjo 84 proc., kiaulių – 16 proc. o paukščių sumažėjo 2,3 proc.

3.3 lentelė. Žemės ūkio bendroji produkcija, tarpinis vartojimas ir pridėtinė vertė 2000–2004 metais veikusiomis kainomis, mln. Lt

Table 3.3. Agricultural output, intermediate consumption and gross value added 2000–2004, at current prices, in mill Litas

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004	2004, palyginti su 2000, %	2004, palyginti su 2003, %
Žemės ūkio produkcija: <i>Agricultural output:</i>	4188,0	4094,2	3977,5	4222,3	4661,6	111,3	110,4
augalininkystė / <i>crop output</i>	2329,7	2027,5	2102,7	2411,6	2533,9	108,8	105,1
gyvulininkystė / <i>animal output</i>	1797,8	2019,8	1843,4	1778,1	2095,1	116,5	117,8
aptarnaujanti veikla <i>agricultural services</i>	60,5	46,9	31,4	32,6	32,6	53,9	100,0
Papildoma veikla <i>Non-agricultural activity</i>	61,2	62,6	58,4	74,4	74,4	121,6	100,0
Žemės ūkio sektoriaus ir papildomos veiklos produkcija <i>Output of the agricultural industry</i>	4249,2	4156,8	4035,9	4296,7	4736,0	111,5	110,2
Tarpinis vartojimas <i>Intermediate consumption</i>	2747,6	2860,6	2808,4	2758,0	2729,1	99,3	99,0
Bendroji pridėtinė vertė <i>Gross value added</i>	1501,6	1296,2	1227,5	1538,7	2006,9	133,7	130,4
Pagrindinio kapitalo panaudojimas <i>Consumption of fixed capital</i>	443,1	460,4	461,8	478,2	537,1	121,2	112,3
Grynoji pridėtinė vertė <i>Net value added</i>	1058,5	857,7	802,3	1065,7	1571,9	148,5	147,5
Vienam SD* žemės ūkyje sukurta grynoji pridėtinė vertė, Lt <i>Nominal factor income per AWU, Litas</i>	5669	5022	4442	5757	8419	148,5	146,2
Grynosios verslo pajamos <i>Net operating surplus</i>	665,6	553,2	468,1	585,1	1051,3	157,9	179,7

* SD – sąlyginis darbuotojas

Šaltinis: Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto duomenys.

Tarpinio vartojimo arba išlaidų žemės ūkio produkcijai pagaminti dalis bendrojoje žemės ūkio produkcijoje 2004 metais sudarė 58 proc., 2003-aisiais – 64 proc. Didžiausią tarpinio vartojimo dalį sudarė išlaidos pašarams – 43 proc., energijai – 15 proc., trąšoms – 16 proc. 2004 metais tarpinio vartojimo išlaidos, palyginti su 2003-aisiais, sumažėjo 1,0 proc., iš jų: energija – 21 proc., augalų apsaugos priemonės – 1,2 proc., pašarai – 0,5 proc., trąšos – 1,2 proc., gamybos priemonių priežiūra ir remontas – 3,9 proc., pagal sutartis atliekami žemės ūkio darbai ir kitos išlaidos – 1,3 proc.

Kadangi žemės ūkio produkcijos gamyba vertine išraiška 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, padidėjo 10 proc., o tarpinis vartojimas sumažėjo 1,0 proc., dėl žemės ūkio materialinių techninių išteklių (naftos produktų, elektros energijos, pašarų, augalų apsaugos priemonių, statybinų medžiagų) kainų mažėjimo susiklostė teigiama tendencija – padidėjo bendroji pridėtinė vertė – 30 proc. ir grynoji pridėtinė vertė – 48 proc. (iš bendrosios pridėtinės vertės atėmus pagrindinio kapitalo nusidėvėjimą, kitus produkcijos mokesčius ir pridėjus kitas subsidijas gamybai). Žemės ūkio subjektų gautos grynosios žemės ūkio verslo pajamos (iš grynosios pridėtinės vertės atėmus samdomų darbuotojų darbo užmokestį, sumokėtą nuomą ir palūkanas bei pridėjus gautas palūkanas) 2004 metais sudarė 1051,3 mln. Lt, palyginti su 2003-aisiais, padidėjo 80 proc.

2004 metais Lietuvos žemės ūkio gamyboje buvo užimta 218,2 tūkst. žmonių. Vienam gyventojui, užimtam žemės ūkyje, 2004 metais buvo sukurta 7204 Lt grynosios pridėtinės vertės, 2003 metais – atitinkamai 247,3 tūkst. ir 4309 Lt.

Palyginimui pateikiami trijų Baltijos šalių 2004 ir 2003 metų žemės ūkio ekonominių sąskaitų rezultatai veikusiomis kainomis. Žemės ūkio produkcija 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, padidėjo visose Baltijos šalyse: Lietuvoje – 10,4 proc., Estijoje – 9,2 proc., Latvijoje – 16,4 proc. Atitinkamai padidėjo ir pridėtinė vertė: 30,4 proc., 15,4 proc., 19,1 proc. (3.4 lentelė). Produkcijos vertės augimą lėmė visų trijų Baltijos šalių visų pagrindinių žemės ūkio produktų aukštesnės supirkimo kainos.

3.4 lentelė. Žemės ūkio bendroji produkcija, tarpinis vartojimas ir pridėtinė vertė Baltijos šalyse 2003–2004 metais veikusiomis kainomis

Table 3.4. Agricultural output, intermediate consumption and gross value added in the Baltic States in 2003–2004, at current prices

Rodikliai / Indicators	Lietuva / Lithuania			Estija / Estonia			Latvija / Latvia		
	2003	2004	2004, palyginti su 2003,%	2003	2004	2004, palyginti su 2003,%	2003	2004	2004, palyginti su 2003,%
Mln. eurų / Mill. EUR									
Žemės ūkio ir papildomos veiklos produkcija / Output of the agricultural industry	1244,4	1371,6	110,2	431,7	466,6	108,1	571,0	663,5	115,5
Žemės ūkio produkcija / Agricultural output	1222,8	1350,1	110,4	388,5	424,4	109,2	498,0	583,2	116,4
augalininkystė / crop output	698,5	733,9	105,1	169,1	172,1	101,8	271,2	306,3	111,5
gyvulininkystė / animal output	514,9	606,8	117,8	210,6	243,1	115,4	220,9	270,7	122,4
aptarnaujanti veikla / agricultural services	9,4	9,4	100,0	8,9	9,2	103,0	5,8	6,2	106,9

Rodikliai / Indicators	Lietuva / Lithuania			Estija / Estonia			Latvija / Latvia		
	2003	2004	2004, palyginti su 2003, %	2003	2004	2004, palyginti su 2003, %	2003	2004	2004, palyginti su 2003, %
Papildoma veikla <i>Non-agricultural activity</i>	21,5	21,5	100,0	43,2	42,2	97,8	73,0	80,2	109,9
Tarpinis vartojimas <i>Intermediate consumption</i>	798,8	790,4	99,0	257,1	265,0	103,1	358,7	419,5	113,4
Bendroji pridėtinė vertė <i>Gross value added</i>	445,6	581,2	130,4	174,6	201,6	115,4	212,3	244,0	119,1
Vienam SD* žemės ūkyje sukurta grynoji pridėtinė vertė, eurais <i>Nominal factor income per AWU, EUR</i>	1667	2438	146,3	3503	5290	151,0	1116	1868	167,4
Proc. / Per cent									
Tarpinio vartojimo išlaidų dalis <i>Share of intermediate consumption in the output of the agricultural industry</i>	64,2	57,6	x	59,6	56,8	x	62,5	61,4	x
Bendrosios pridėtinės vertės dalis <i>Share of gross value added in the output of the agricultural industry</i>	35,8	42,4	x	40,4	43,2	x	37,5	38,6	x

* Sąlyginis darbuotojas.

Šaltiniai: Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto, Latvijos valstybinio agrarinės ekonomikos instituto, Estijos Respublikos Žemės ūkio ministerijos duomenys.

Lietuvoje augalininkystės apimtis padidėjo 5,1 proc., gyvulininkystės – 17,8 proc., Estijoje – atitinkamai 3,5 proc. ir 15,4 proc., Latvijoje – 11,5 proc. ir 22,4 proc.

2004 metais Lietuvos žemdirbių subsidijos sudarė 180 mln. eurų, palyginti su 2003-iaisiais, – 5,2 karto daugiau. Latvijoje – atitinkamai 140,9 mln. eurų ir 3,2 karto, Estijoje – 74,2 mln. eurų ir 3 kartus.

Vienam sąlyginiam darbuotojui žemės ūkyje sukurta grynoji pridėtinė vertė Estijoje sudaro 5290 eurų, Lietuvoje – 2438 eurus, Latvijoje – 1868 eurus.

Tarpinio vartojimo išlaidų dalis – rodiklis, nurodantis žemės ūkio produkcijos gamybos efektyvumo ir konkurencingumo lygį. Mažiausia tarpinio vartojimo išlaidų dalis yra Estijoje – 57 proc., Lietuvoje – 58 proc., Latvijoje – 61 proc.

Skaičiuojant žemės ūkio produkcijos gamybos tarpinį vartojimą, kol kas sudėtinga įvertinti gamybos procesų techninį lygį, kuris labai priklauso nuo ūkio dydžio. Kadangi tiriamieji ūkiai – daugiausia stambūs, juose žemės ūkio darbai (sėja, derliaus nuėmimas, pašarų ruošimas ir gyvulių šėrimas) geriau mechanizuoti, todėl susidaro mažesnės produkcijos gamybos sąnaudos, ir jie negali reprezentuoti ūkių visumos. Reikėtų į atrankinius tyrimus apie išlaidas žemės ūkio produkcijai pagaminti įtraukti įvairaus dydžio ir specializacijos ūkius, remiantis visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis.

Išankstiniais Eurostato (2004 m. gruodžio mėn.) skaičiavimais, 25-kių ES šalių žemės ūkio veiklos subjektų 2004 metų pajamos, palyginti su 2003-iaisiais, padidėjo 3,3 proc., o 2003 metų, palyginti su 2002-iaisiais, – 1,5 proc. Šį augimą lėmė naujų ES šalių žemės ūkio subjektų išaugusios pajamos – 53,8 proc., senbuvių – 0,8 proc. Žemės ūkio subjektų pajamos sparčiausiai didėjo Čekijos Respublikoje – 2 kartus, Lenkijoje –

74 proc., Estijoje – 56 proc., Lietuvoje – 47 proc., Latvijoje – 42 proc., Slovakijoje – 29 proc., Vengrijoje – 28 proc.

25-kių ES šalių žemės ūkio ir papildomos veiklos produkcijos vertė 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, padidėjo 2,0 proc., iš jos augalininkystės produkcija – 3,1 proc., gyvulininkystės – 0,7 proc., Augalininkystės produkcijos augimą lėmė didesnis augalų derlius (13 proc.), gyvulininkystės – didesnės kiaulių supirkimo kainos (6,9 proc.) ir paukštienos gamybos padidėjimas (4,6 proc.).

Nepaisant to, kad tarpinis suvartojimas išaugo 2,5 proc., dėl aukštesnių prekių ir paslaugų (4,8 proc.) kainų, bendroji pridėtinė vertė ES šalyse išaugo 1,4 proc., grynoji pridėtinė vertė – 1,8 proc. Didžiausias žemės ūkio bendrosios pridėtinės vertės augimas 2004 metais buvo Slovakijoje – 49 proc., Čekijos Respublikoje – 40 proc., Lenkijoje – 30 proc., Lietuvoje – 30 proc., labiausiai bendroji pridėtinė vertė krito Vengrijoje – 14 proc., Belgijoje – 8,4 proc., Nyderlanduose – 7,2 proc. (3.5 lentelė).

3.5 lentelė. Žemės ūkio bendrosios produkcijos, tarpinio vartojimo ir pridėtinės vertės pokyčiai kai kuriose ES šalyse veikusiomis kainomis (2004 m., palyginti su 2003 m.), proc.

Table 3.5. Changes in agricultural output, intermediate consumption and gross value added in selected EU countries, at current prices (2004 compared to 2003), in per cent

Rodikliai / Indicators	Airija / Ireland	Austrija / Austria	Belgija / Belgium	Čekija / Czech Republic	Danija / Denmark	Estija / Estonia	Graikija / Greece	Ispanija / Spain	Italija / Italy	Latvija / Latvia	Lenkija / Poland	Lietuva / Lithuania
Žemės ūkio sektoriaus ir papildomos veiklos produkcija <i>Output of the agricultural industry</i>	-1,2	0,4	-4,6	19,6	1,8	8,1	2,4	1,5	1,4	15,5	13,1	10,2
Augalininkystės produkcija <i>Crop output</i>	-3,0	-0,6	-12,1	44,5	-1,0	1,8	3,3	1,5	4,1	11,5	11,9	5,1
Gyvulininkystės produkcija <i>Animal output</i>	-0,7	1,6	2,2	-3,7	3,9	15,4	0,3	1,5	-3,7	22,4	15,1	17,8
Tarpinis vartojimas <i>Intermediate consumption</i>	-1,1	1,8	-2,1	11,2	-0,8	3,1	5,3	3,5	2,9	13,4	3,8	-1,0
Bendroji pridėtinė vertė <i>Gross value added</i>	-1,4	-1,3	-8,4	39,9	6,2	15,4	1,3	0,5	0,7	19,1	29,9	30,4
Grynoji pridėtinė vertė <i>Net value added</i>	-1,3	0,6	-8,8	107,8	12,2	55,9	2,8	1,7	1,3	41,8	73,5	46,6
Vidutinis sąlyginis darbuotojų skaičius <i>Average AWUs</i>	0,0	-1,2	-1,4	-6,1	-3,0	-5,0	-2,6	-1,8	-0,8	-1,4	0,0	0,0
Tarpinio vartojimo dalis / Share of intermediate consumption in the output of the agricultural industry	57	54	62	66	61	57	28	35	34	61	59	58
Bendrosios pridėtinės vertės dalis / Share of gross value added in the output of the agricultural industry	43	46	38	34	39	43	72	65	66	39	41	42

Rodikliai / Indicators	Nyderlandai / Netherlands	Prancūzija / France	Suomija / Finland	Slovėnija / Slovenia	Slovakija / Slovakia	Švedija / Sweden	Vengrija / Hungary	Vokietija / Germany	ES-15 / EU-15	ES-10 / EU-10	Iš viso / Total
Žemės ūkio sektoriaus ir papildomos veiklos produkcija <i>Output of the agricultural industry</i>	-3,5	0,5	-2,5	1,3	9,5	0,1	2,9	6,1	1,2	10,2	2,0
Augininkystės produkcija <i>Crop output</i>	-8,1	2,1	-5,7	3,8	49,8	-0,7	12,0	9,4	2,0	16,5	3,1
Gyvulininkystės produkcija <i>Animal output</i>	1,9	-1,9	-0,5	-1,0	-15,1	1,0	-8,0	3,1	0,3	4,6	-0,7
Tarpinis vartojimas <i>Intermediate consumption</i>	-0,3	0,9	-0,1	-0,3	-3,5	-0,6	12,0	5,1	2,1	5,5	2,5
Bendroji pridėtinė vertė <i>Gross value added</i>	-7,2	0,0	-7,0	3,7	48,9	1,5	-14,0	7,7	0,4	18,8	1,4
Grynoji pridėtinė vertė <i>Net value added</i>	-11,5	-3,7	-3,9	13,1	28,9	2,3	28,3	16,6	0,8	53,8	3,3
Vidutinis sąlyginis darbuotojų skaičius <i>Average AWUs</i>	-1,8	-1,8	-2,9	-5,9	-0,9	-1,2	-4,1	-3,0	-1,7	-1,1	-1,5
Tarpinio vartojimo išlaidų dalis <i>Share of intermediate consumption in the output of the agricultural industry</i>	56	52	67	58	66	67	71	60	x	x	x
Bendroji pridėtinės vertės dalis <i>Share of gross value added in the output of the agricultural industry</i>	44	48	33	42	34	33	29	40	x	x	x

Šaltinis: Europos Bendrijos statistikos organizacijos informacija „Statistics in focus“ – 2004.

Sąlyginis darbuotojų skaičius turi tendenciją mažėti visose ES-25 šalyse, išskyrus Airiją, Lietuvą, Lenkiją. Labiausiai sumažėjo Čekijos Respublikoje – 6,1 proc., Slovėnijoje – 5,9 proc., Estijoje – 5,0 proc., Vengrijoje – 4,1 proc. Visose ES-25 šalyse sąlyginis darbuotojų skaičius sumažėjo 1,5 proc.

2. Žemės ūkio ir maisto pramonės subjektų struktūra

2. Structure of entities of agriculture and processing industry

2004 metų pabaigoje buvo 465,4 tūkst. privačios žemės ūkio paskirties žemės savininkų ir naudotojų (be sodininkų bendrijų narių). Ūkininkų registre buvo įregistruota 76,5 tūkst. ūkininkų ūkių, VĮ Registrų centre buvo įregistruota 758 ŽŪB ir kitos žemės ūkio įmonės. 2004 metų pabaigoje buvo 163,9 tūkst. gyventojų asmeninių ūkių (3.6 lentelė).

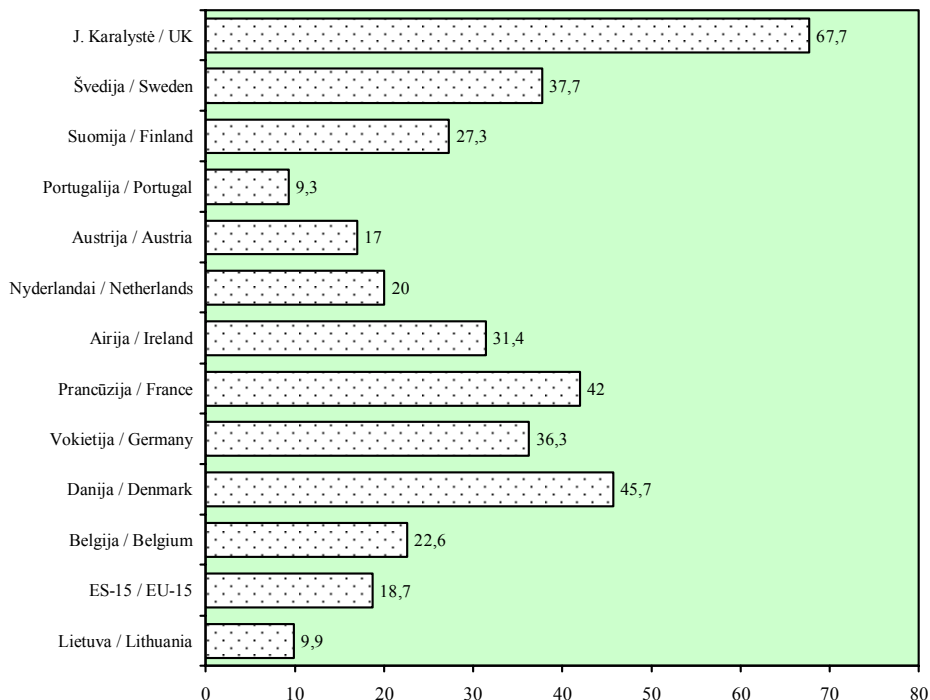
3.6 lentelė. Žemės ūkio subjektų skaičius 2000–2004 metais

Table 3.6. Number of agricultural entities in 2000–2004

Žemės ūkio subjektai / Agricultural entities	2000	2001	2002	2003	2004
Registruoti ūkininkų ūkiai, tūkst. <i>Registered farmer farms, thou.</i>	67,6	29,6	39,7	45,0	76,5
Žemės ūkio bendrovės ir įmonės <i>Agricultural companies and enterprises</i>	878	697	657	579	758
Gyventojų asmeniniai ūkiai, tūkst. <i>Households, thou.</i>	274,6	244,0	230,8	200,7	163,9

Šaltiniai: Lietuvos žemės ūkis 2000, 2001. – V.: Statistikos departamentas prie LRV;
Lietuvos Respublikos žemės fondas 2001–2005 m. sausio 1 d. – V.: Nacionalinė žemės tarnyba prie ŽŪM, VĮ Registrų centras.

2004 metais vidutinis valdos dydis Lietuvoje nuo 9,1 ha sumažėjo iki 8,1 ha. Jis daugiau kaip 2 kartus mažesnis už vidutinį dydį ES-15 šalyse (3.1 pav.). Galima daryti prielaidą, kad vidutinio ūkio dydžio sumažėjimą nulėmė aktyvus žemės ūkio ir kaimo valdų registravimas, siekiant ES paramos.

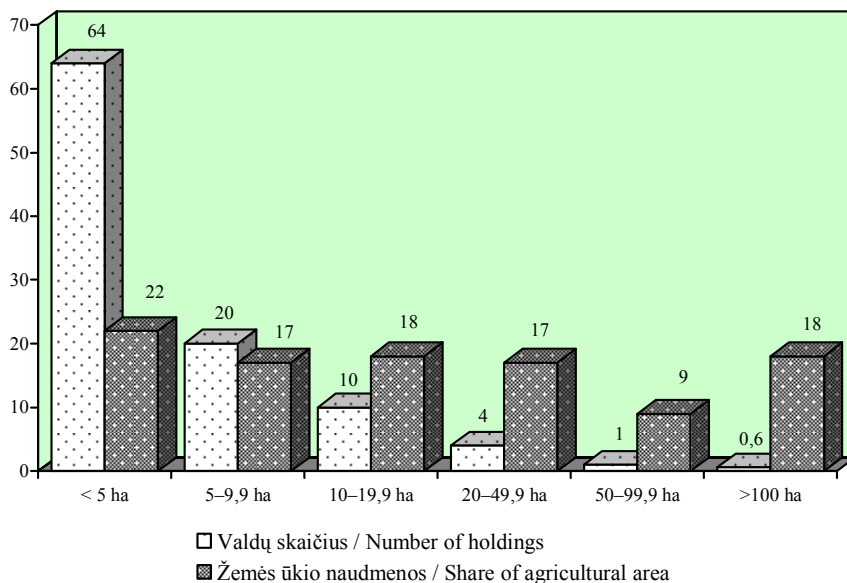
3.1 pav. Vidutinis ūkio dydis Lietuvoje ir kai kuriose ES-15 šalyse, ha

Fig. 3.1. Farm size in Lithuania and selected EU countries, in hectares

Šaltiniai: Pirmieji Lietuvos Respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2003; VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenys.

2004-ieji – tai pirmieji Lietuvos narystės ES metai. Norėdami pasinaudoti tiesiogine, kompensacine ar investicine parama, visi suinteresuoti kaimo gyventojai turėjo registruoti žemės ūkio ir kaimo valdas bei deklaruoti ŽŪN VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centre.

2004 metų pabaigoje valdų registre buvo įregistruota 319,9 tūkst. fizinių asmenų – valdų savininkų, kurie valdė 2,5 mln. ha ŽŪN. Vidutinis valdos dydis – 7,8 ha. Valdos iki 5 ha sudaro 64 proc. visų valdų (užima apie 22 proc. ŽŪN), didesnės nei 100 ha – 0,6 proc. (užima apie 18 proc. ŽŪN) (3.2 pav.).

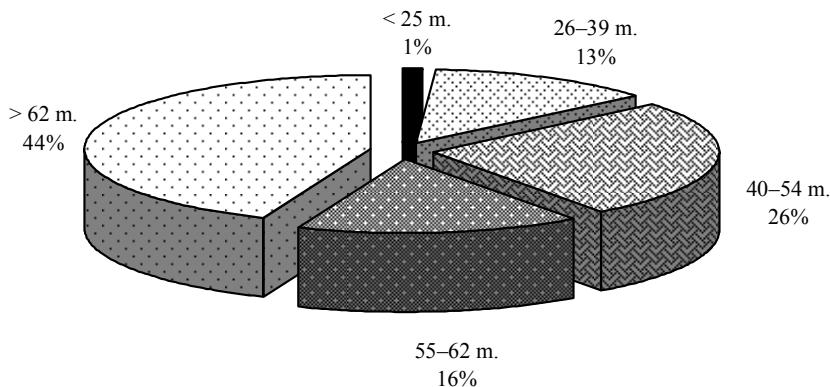
3.2 pav. Skirtingo dydžio valdų grupės ir jų žemės ūkio naudmenų dalis 2004 metais, proc.

Fig 3.2. Share of different size farm groups and share of their agricultural area in 2004, in per cent

Šaltinis: VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenys.

Didžiausios fizinių asmenų valdos našių žemių vietovėse – Biržų, Joniškio ir Pakruojo rajonų savivaldybėse, mažiausios – nenašių žemių vietovėse – Elektrėnų, Lazdijų ir Šalčininkų savivaldybėse.

Apie 60 proc. valdų savininkų yra 55 metų ir vyresni, tik 14 proc. – iki 40 metų (3.3 pav.).

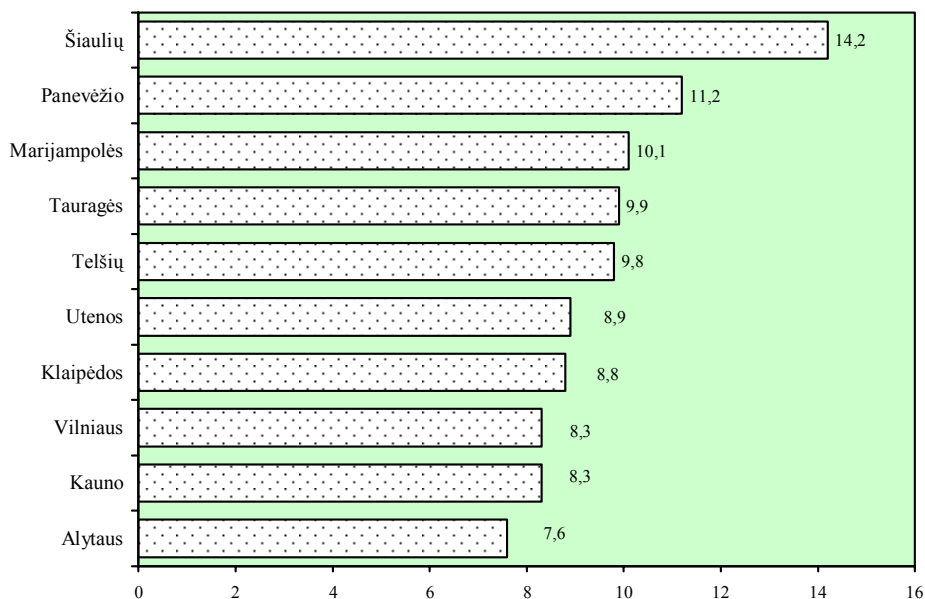
3.3 pav. Valdų savininkų struktūra pagal amžių 2004 metais

Fig. 3.3. Structure of holdings owners by age in 2004

Šaltinis: VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenys.

30 proc. ŽŪN valdo 76,5 tūkst. registruotų ūkininkų ūkių. Jų skaičius per 2004 metus padidėjo 1,7 karto. Tuo tarpu vidutinis ūkio dydis sumažėjo 2,6 karto ir buvo 9,9 ha. Žemės ūkio visuotinio surašymo duomenimis (2003 m.), įregistruotų ūkininkų ūkių buvo 45 tūkst., vidutinis ūkio dydis – 25,7 ha.

Didžiausi registruoti ūkininkų ūkiai yra Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės, mažiausi – Alytaus, Kauno, Vilniaus apskrityse (3.4 pav.).

3.4 pav. Registruotų ūkininkų ūkių vidutinis dydis apskrityse 2004 metais, ha

Fig. 3.4. Average size of registered family farms in 2004, in hectares

Šaltinis: VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenys.

Žemės ūkio ir kaimo valdų registre 2004 metais užsiregistravo 630 žemės ūkio įmonių. 40 proc. jų – ŽŪB. Vidutinis ŽŪB dydis – 830 ha (3.7 lentelė).

3.7 lentelė. Žemės ūkio valdų savininkai pagal teisinį statusą 2004 metais

Table 3.7. Owners of holdings by legal status

Teisinis statusas / <i>Legal status</i>	Valdų skaičius <i>Number of holdings</i>	Žemės ūkio naudmenų plotas, tūkst. ha <i>Area of agricultural land, thou. ha</i>	Vidutinis valdos dydis, ha <i>Average size of holding, ha</i>
Fizinis asmuo / <i>Natural entity</i>	319940	2507,4	7,8
Akcinė bendrovė <i>Public limited liability company</i>	13	6,2	479,6
Uždaroji akcinė bendrovė <i>Private limited liability company</i>	128	56,1	438,6
Žemės ūkio bendrovė <i>Agricultural company</i>	272	225,9	830,6
Kooperatinė bendrovė <i>Cooperative society</i>	63	24,7	392,4
Individualioji įmonė <i>Individual enterprise</i>	43	7,7	178,4
Valstybės įmonė <i>State enterprise</i>	58	6,9	120,3
Kitos / <i>Other</i>	53	4,5	86,5
Iš viso / <i>Total</i>	320570	2839,6	8,9

Šaltinis: VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro duomenys.

88 proc. deklaruotų ŽŪN valdo fiziniai asmenys, 12 proc. – juridiniai asmenys.

Pagal Kaimo plėtros planą 2004–2006 metams vyresniems ūkininkams sudaromos sąlygos nutraukti prekinę žemės ūkio gamybą ir žemės valdas perduoti jaunesniems. Siekiant paspartinti ūkių restruktūrizacijos procesą, parama teikiama pusiau natūriniais ūkiams, pertvarkant juos į prekinius. Be to, teikiama parama žemės ūkio subjektams įgyvendinant ES veterinarijos, sanitarijos ir gamtos saugos reikalavimus.

Pagal BPO, 2004–2006 metais įgyvendinama investicijų į žemės ūkio valdas programa, kurios pagrindinis tikslas – gerinti ūkių struktūrą ir didinti jų konkurencingumą. Siekiant didinti jaunųjų ūkininkų skaičių, teikiama parama jiems šikurti (3.8 lentelė).

Žemdirbių aktyvumas, siekiant ES paramos, labai nevienodas. Kaip rodo analizė, labiausiai kaimo žmonės domina dvi priemonės „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“ ir „Standartų laikymasis“. Mažiausiai dėmesio sulaukė investicinė priemonė, skirta smulkiems valdų savininkams, siekiantiems išplėsti savo pusiau natūrinius ūkius iki prekinų. Tokios tendencijos rodo, kad smulkieji gamintojai nemato savo perspektyvos žemės ūkio versle.

3.8 lentelė. Žemės ūkio ir kaimo valdų savininkų aktyvumas, siekiant ES paramos, 2004 metais

Table 3.8. Number of agricultural holdings owners and applications for EU support in 2004

Rodikliai / Indicators	Skaičius Number	Pateikusių paraiškas gyventojų dalis, proc. Share of applicants, %	Apskritis, kuriose pateikta daugiausia paraiškų Counties of the most number of applications
Žemės ūkio ir kaimo valdų savininkų, kurių valda didesnė nei 20 ha <i>Owners of agricultural holdings of > 20 ha</i>	20022	1,4	Šiaulių Panevėžio Kauno
Pateikta paraiškų pagal priemonę „Investicijos į žemės ūkio valdas“ / <i>Applications under „Investments into agricultural holdings“</i>	278		
Žemės ūkio ir kaimo valdų savininkų, jaunesnių kaip 40 m. <i>Owners of agricultural holdings under 40 years</i>	44535	0,8	Šiaulių Kauno Marijampolės
Pateikta paraiškų pagal priemonę „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“ / <i>Applications under „Settlement of young farmers“</i>	372		
Žemės ūkio ir kaimo valdų savininkų, 55–62 m. amžiaus <i>Owners of agricultural holdings of 55–62 years</i>	50315	12,9	Panevėžio Kauno Šiaulių
Pateikta paraiškų pagal priemonę „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“ / <i>Applications under „Early retirement“</i>	6509		
Žemės ūkio ir kaimo valdų savininkų, kurių valda – 5–20 ha <i>Owners of agricultural holdings of 5–20 ha</i>	95699	0,9	Tauragės Šiaulių Telšių
Pateikta paraiškų pagal priemonę „Parama pusiau natūriniam restruktūrizuojamiems ūkiams“ / <i>Applications under „Support for semi-subsistence farms undergoing restructuring“</i>	862		
Ūkių, turinčių daugiau negu 5 karves <i>Farms with more than 5 cows</i>	10912	15,5	Telšių Tauragės Marijampolės
Pateikta paraiškų pagal priemonę „Standartų laikymasis“ / <i>Applications under „Meeting standards“</i>	1691		

Šaltiniai: VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro, Nacionalinės mokėjimo agentūros duomenys.

Perdirbamoji pramonė. Maisto produktų ir gėrimų gamybos subjektai Lietuvoje 2003 metais sudarė 15 proc. visų apdirbamosios pramonės šakų įmonių. Didžiausios maisto pramonės šakos – pieno (23 proc.) ir mėsos (15 proc.). Daugiau kaip 70 proc. maisto produktų suvartojama vidaus rinkoje. Į kitas šalis išvežama daugiausia pieno ir žuvų produktų, atitinkamai 29 ir 28 proc. nuo visos jų gamybos (3.9 lentelė).

3.9 lentelė. Maisto pramonės subjektai 1999–2003 metais*

Table 3.9. Entities of the food industry in 1999–2003*

Rodikliai / Indicators	1999	2000	2001	2002	2003
Grūdų malimo produktų, krakmolo ir jo produktų gamyba <i>Production of grain milling products and starch</i>					
Įmonių skaičius / Number of enterprises	31	35	39	28	83
Darbuotojų skaičius / Number of employees	2072	1618	1455	1244	1360
Parduota produkcijos vidaus rinkai, mln. Lt <i>Sales in domestic market, mill. Lt</i>	182,2	143,4	127,1	115,0	115,5
Eksportuota produkcijos, mln. Lt <i>Exports, mill. Lt</i>	8,7	7,9	10,9	9,6	44,5
Mėsos ir jos produktų gamyba / Production of meat and meat products					
Įmonių skaičius / Number of enterprises	76	112	133	127	313
Darbuotojų skaičius / Number of employees	5931	5781	6686	6128	9880
Parduota produkcijos vidaus rinkai, mln. Lt <i>Sales in domestic market, mill. Lt</i>	526,2	478,2	595,3	580,4	642
Eksportuota produkcijos, mln. Lt <i>Export, mill. Lt</i>	16,6	49,0	21,2	26,9	248
Pieno ir jo produktų gamyba / Production of milk and dairy products					
Įmonių skaičius / Number of enterprises	40	37	37	30	40
Darbuotojų skaičius / Number of employees	11282	9787	8577	8491	10480
Parduota produkcijos vidaus rinkai, mln. Lt <i>Sales in domestic market, mill. Lt</i>	822,0	663,0	695,6	720,0	982,6
Eksportuota produkcijos, mln. Lt <i>Exports, mill. Lt</i>	443,7	465,2	509,9	450,6	378,4
Žuvų ir jų produktų paruošimas ir perdirbimas <i>Preservation and processing of fish and fish products</i>					
Įmonių skaičius / Number of enterprises	29	28	36	28	89
Darbuotojų skaičius / Number of employees	2058	2948	3766	3378	4530
Parduota produkcijos vidaus rinkai, mln. Lt <i>Sales in domestic market, mill. Lt</i>	62,7	123,2	177,7	151,5	341,5
Eksportuota produkcijos, mln. Lt <i>Exports, mill. Lt</i>	70,3	131,0	236,4	231,9	131,5
Vaisių, uogų ir daržovių paruošimas, perdirbimas ir konservavimas <i>Preparation, processing and conservation of fruit, berries and vegetables</i>					
Įmonių skaičius / Number of enterprises	18	15	18	12	41
Darbuotojų skaičius / Number of employees	694	659	600	592	830
Parduota produkcijos vidaus rinkai, mln. Lt <i>Sales in domestic market, mill. Lt</i>	24,9	28,2	25,7	29,1	69,3
Eksportuota produkcijos, mln. Lt <i>Exports, mill. Lt</i>	9,4	3,3	13,2	13,3	26,7

* 1999–2002 m. duomenys pateikti, remiantis atskaitomis įmonių, kurios pateikė duomenis Statistikos departamentui prie LRV ir kurių apyvarta per metus sudarė ne mažiau kaip 0,5 mln. Lt, o 2003 m. duomenys – pagal visas atitinkamų maisto produktų įmones.

Šaltiniai: Pramonė 1998–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV; Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Per 1999–2004 metus vyko maisto pramonės subjektų koncentracijos procesai. Didžiausia gamybos koncentracija yra pieno pramonėje, kur 3 stambios įmonės (po daugiau nei 500 darbuotojų) pagamino 76 proc. produkcijos, bei žuvų perdirbimo pramonėje, kur 3 stambios įmonės pagamino 60 proc. produkcijos. Kitose maisto pramonės šakose tokių stambių gamybos vienetų ir didelės koncentracijos nėra. Mėsos pramonėje 10 proc. mėsos įmonių, kuriose dirba po 100 ar 500 darbuotojų, pagaminama du trečdaliai produkcijos. Dvi grūdų malimo įmonės pagamina 50 proc. produkcijos. Visose maisto pramonės šakose plėtoti gamybos modernizavimo procesai.

3. Ūkių veiklos rezultatai

3. Results of farm business survey

2003 metais Lietuvos žemės ūkio produkcijos gamintojų veiklos apskaitos rezultatų tyrimas apėmė 1307 ūkininkų ūkius ir 43 ŽŪB. Respondentų, teikusių duomenis į Ūkių apskaitos duomenų tinklą (ŪADT), skaičius per metus padidėjo beveik 6 proc. Kaip ir ankstesniais metais, daugiausiai jų buvo Šiaulių, o mažiausiai – Alytaus apskrityse.

Remiantis Statistikos departamento 2003 metais atlikto žemės ūkio surašymo duomenimis, ištirta visų prekinę žemės ūkio produkciją gaminančių ūkių struktūra. Jos palyginimas su respondentinių ūkių struktūra leido nustatyti, kokiai šalies ūkių daliai atstovauja vienos ar kitos ekonominio dydžio klasės respondentinis ūkis, o įvertinus tai – pateikti svertinius tyrimo rezultatus, kurie atspindi visų prekinį ūkių ekonominę būklę.

3.10 lentelė. Respondentinių ūkininkų ūkių struktūra 2003 metais

Table 3.10. Structure of selected family farms in 2003

Eil. Nr.	Ūkininkavimo tipas / Type of farming Pavadinimas / Description	Kodas Code	Ekonominis dydis, EDV / Economic size, ESU								Iš viso Total	%
			0-<2	2-<4	4-<6	6-<8	8-<12	12-<16	16-<40	>=40		
1	Javų, rapsų, ankštinių augalų <i>Specialist cereals, oilseeds and protein crops</i>	13	12	25	31	37	72	60	150	54	441	33,7
2	Augalininkystės <i>General field cropping</i>	14	6	11	16	13	47	21	102	56	272	20,8
3	Daržininkystės, sodininkystės <i>Horticulture and permanent crops</i>	20, 34	–	5	1	1	6	2	4	7	26	2,0
4	Pienininkystės <i>Specialist dairying</i>	41	13	35	30	45	42	23	19	1	208	15,9
5	Mišrus, vyraujant augalininkystei <i>Mixed cropping</i>	60	13	22	17	7	6	6	10	10	91	7,0
6	Mišrus, vyraujant žolėdžiams gyvuliams / Mixed livestock, mainly grazing livestock	43, 71	4	14	10	13	3	1	3	1	49	3,8
7	Mišrus augalininkystės – žolėdžių gyvulių / Field crops – grazing livestock, combined	81	12	36	41	26	32	13	40	–	200	15,3
8	Mišrus augalininkystės – kiaulininkystės ir kt. / Field crops and granivores, combined	72, 82	4	5	1	1	2	2	3	2	20	1,5
Iš viso / Total			64	153	147	143	210	128	331	131	1307	100
%			4,9	11,7	11,2	10,9	16,1	9,8	25,3	10,1	100	

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

2003 metų respondentinių ūkininkų ūkių struktūra pagal ūkininkavimo tipus išliko panaši į praėjusių metų struktūrą. Dominuojančią padėtį užėmė keturių ūkininkavimo tipų ūkiai: javų, rapsų, ankštinių augalų (33,7 proc.), augalininkystės (20,8 proc.), pienininkystės (15,9 proc.) ir mišrūs augalininkystės – žolėdžių gyvulių (15,3 proc.). Likusių keturių ūkininkavimo tipų ūkiai struktūroje sudarė 14,3 proc., pusė iš jų – mišrios gamybos ūkiai, vyraujant augalininkystei.

Respondentinių ūkininkų ūkių struktūra pagal ūkio ekonominį dydį, palyginti su 2002 metais, pasikeitė nedaug, išskyrus tai, jog padidėjo skaičius ūkių, kurių ekonominis dydis – 16–40 EDV.

Į 2003 metų ŪADT duomenų bazę įtraukti dešimtadalio Lietuvoje veikusiu žŪB duomenys. Tyrime dalyvavo įvairesnių ūkininkavimo tipų žŪB nei ankstesniais metais. ŽŪB tipai panašūs į dominuojančius ūkininkų ūkių tipus. Respondentinių bendrovių struktūroje didžiausia dalis, kaip ir ankstesniais metais, teko 40–250 EDV ekonominio dydžio bendrovėms.

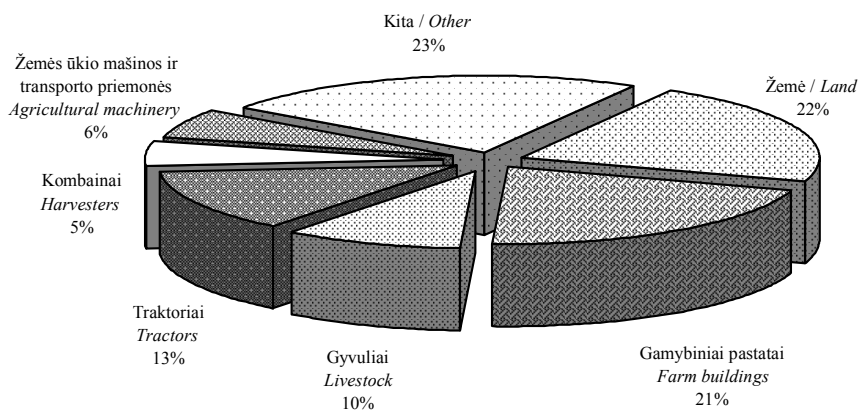
3.11 lentelė. Respondentinių žemės ūkio bendrovių struktūra 2003 metais

Table 3.11. Structure of selected agricultural companies in 2003

Eil. Nr.	Ūkininkavimo tipas / Type of farming Pavadinimas / Description	Kodas Code	Ekonominis dydis, EDV / Economic size, ESU					Iš viso Total	%
			0-<16	16-<40	40-<100	100-<250	>=250		
1	Javų, rapsų, ankštinių augalų Specialist cereals, oilseeds and protein crops	13	1	4	5	4	–	14	32,6
2	Augalininkystės, sodininkystės General field cropping, horticulture	14, 34	–	–	4	4	2	10	23,2
3	Pienininkystės, mišrus augalininkystės – žolėdžių gyvulių / Specialist dairying, field crops – grazing livestock, combined	41, 60, 81	–	1	3	5	5	14	32,6
4	Mišrus augalininkystės – kiaulininkystės Field crops and granivores, combined	50, 82	1	1	1	1	1	5	11,6
Iš viso / Total			2	6	13	14	8	43	100
%			4,7	14,0	30,1	32,6	18,6	100	

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

Ūkininko nuosavas žemės ūkio turtas per 2003 metus vidutiniškai padidėjo 4,8 proc., daugiausia – gyvulių (5,8 proc.) ir kombainų (5 proc.), o sumažėjo – pastatų (2,3 proc.) vertė. Beveik ketvirtadalį turto vertės sudarė traktorių, kombainų, žemės ūkio mašinų ir transporto priemonių vertė. Žemei ir gamybiniam pastatams atitinkamai teko 21,6 proc. ir 21 proc. ūkininko žemės ūkio turto vertės.

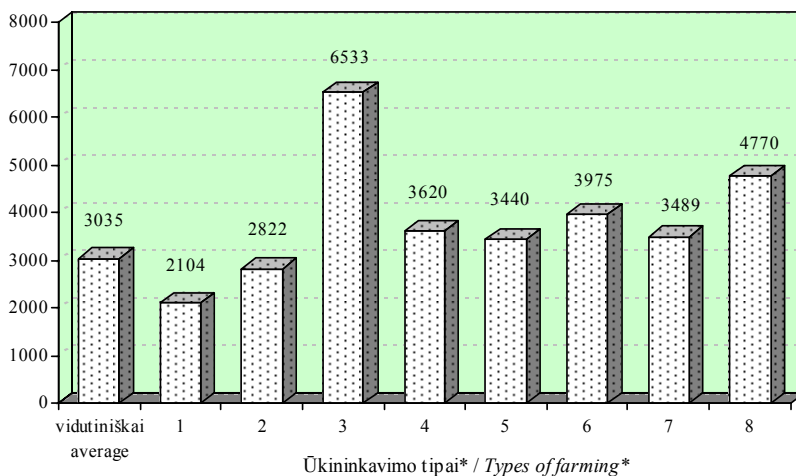

3.5 pav. Ūkininko nuosavo žemės ūkio turto struktūra 2003 metais

Fig. 3.5. Structure of agricultural assets of the family farm in 2003

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

Nuosavo žemės ūkio turto vertė, tenkanti 1 ha ŽŪN, siekė 3035 Lt. Kaip ir 2002 metais, šis rodiklis didžiausias buvo daržininkystės, sodininkystės, o mažiausias – javų specializacijos ūkiuose.

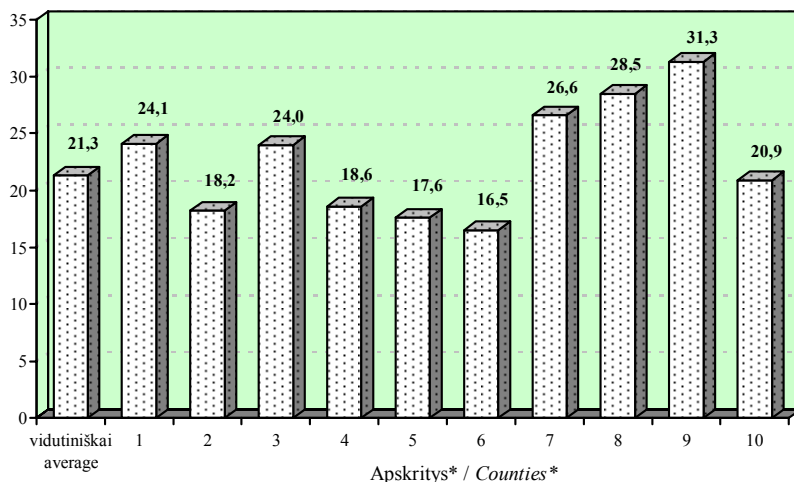
* Ūkininkavimo tipai išvardyti 3.10 lentelėje / Types of farming are listed in table 3.10.

3.6 pav. Ūkininko nuosavo žemės ūkio turto vertė 1 ha ŽŪN 2003 metais, Lt

Fig. 3.6. Agricultural assets in the family farm per 1 ha UAA in 2003, in Litas

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

Didėjant ūkio plotui ir jo ekonominiam dydžiui, turto vertė, tenkanti 1 ha ŽŪN, nuosekliai mažėjo. Šiaulių apskrities ūkininkai turėjo mažiausiai nuosavo žemės ūkio turto ir 1 ha ŽŪN, ir 1 EDV. Daugiausiai turto 1 ha ŽŪN turėjo Alytaus, o 1 EDV – Utenos apskričių ūkininkai.

* 1 – Alytus, 2 – Kaunas, 3 – Klaipėda, 4 – Marijampolė, 5 – Panevėžys, 6 – Šiauliai, 7 – Tauragė, 8 – Telšiai, 9 – Utena, 10 – Vilnius.

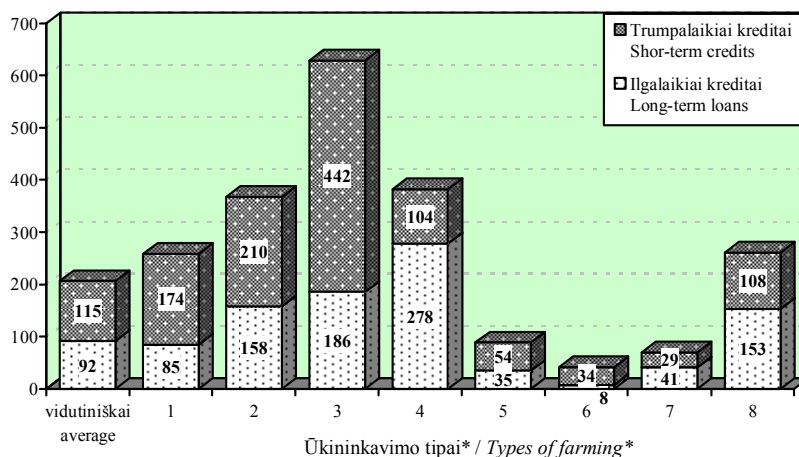
3.7 pav. Ūkininko nuosavo žemės ūkio turto vertė 1 EDV, tūkst. Lt
 Fig. 3.7. Agricultural assets in the family farm per 1 ESU, in thou. Litas

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių ūmonių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

ŽŪB žemės ūkio turto struktūra per metus beveik nesikeitė. Apie du penktadalius jo sudarė technikos ir įrengimų vertė, ketvirtadalį – gyvuliai, o gamybiniam pastatams tenka 16,5 proc. Vidutiniškai vienoje bendrovėje 1 ha ŽŪN teko 1889 Lt žemės ūkio turto (mažiausiai – jāvų, o daugiausiai – mišriose kiaulinkystės – paukštininkystės bendrovėse).

Ūkininkų finansinis turtas 2003 metais padidėjo apie 19 proc. (2002 m. – beveik trečdaliu), skolos – net 80 proc., o nuosavo kapitalo vertė – beveik 4 proc. Didžiausias nuosavo kapitalo vertės metinis prieaugis užfiksuotas daržininkystės, sodininkystės (24 proc.) ir didesnio nei 40 EDV ekonominio dydžio ūkiuose (21 proc.), o mažesniuose ūkiuose ir ūkiuose, kurių žemės vertė mažesnė nei 32 balai, bei Utenos apskrities ūkiuose kapitalo vertė sumažėjo.

Didėjant ūkių dydžiui, skolų suma, tenkanti 1 ha ŽŪN, didėjo. Daugiau skolinosi derlingų žemių ūkininkai. Daugiausiai skolų 1 ha ŽŪN turėjo daržininkystės, sodininkystės ūkiai (626 Lt), o mažiausiai – mišrūs ūkiai, vyraujant žolėdžiams gyvuliams. Stambiausiuose ūkiuose trumpalaikiai kreditai didesni nei ilgalaikiai.

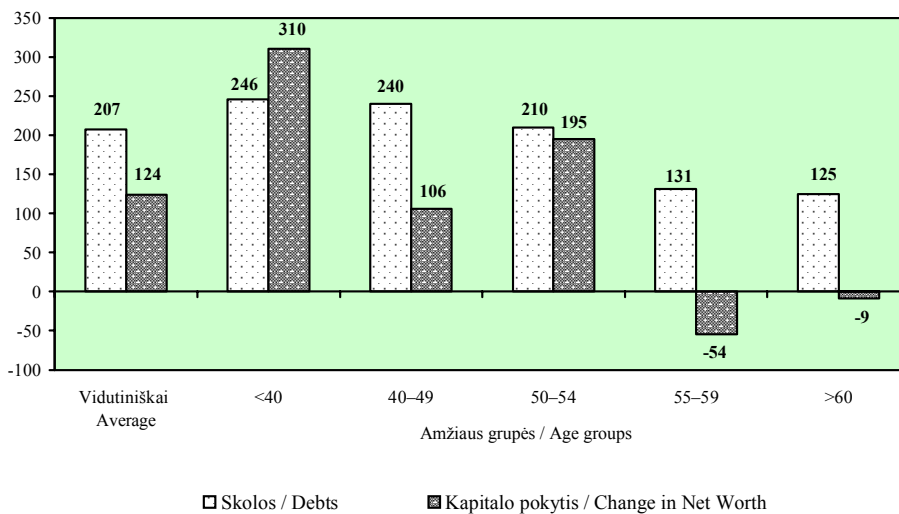

* Ūkininkavimo tipai išvardyti 3.10 lentelėje / Types of farming are listed in table 3.10.

3.8 pav. Ūkininko ūkio trumpalaikiai ir ilgalaikiai kreditai 1 ha ŽŪN 2003 metais, Lt
 Fig. 3.8. Short- and long-term loans in the family farm per 1 ha UAA in 2003, in Litai

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių ūmonių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

Jaunų (iki 40 m.) ūkininkų ūkių skolų suma, tenkanti 1 ha ŽŪN, buvo pati didžiausia (246 Lt), jų nuosavo kapitalo metinis prieaugis taip pat didžiausias (11 proc.), nes žemės ūkio turto vertė per metus padidėjo 13 proc., o finansinis turtas – 28 proc. Vyresni nei 60 metų ūkininkai skolinasi perpus mažiau, jų nuosavo kapitalo prieaugis buvo neigiamas.

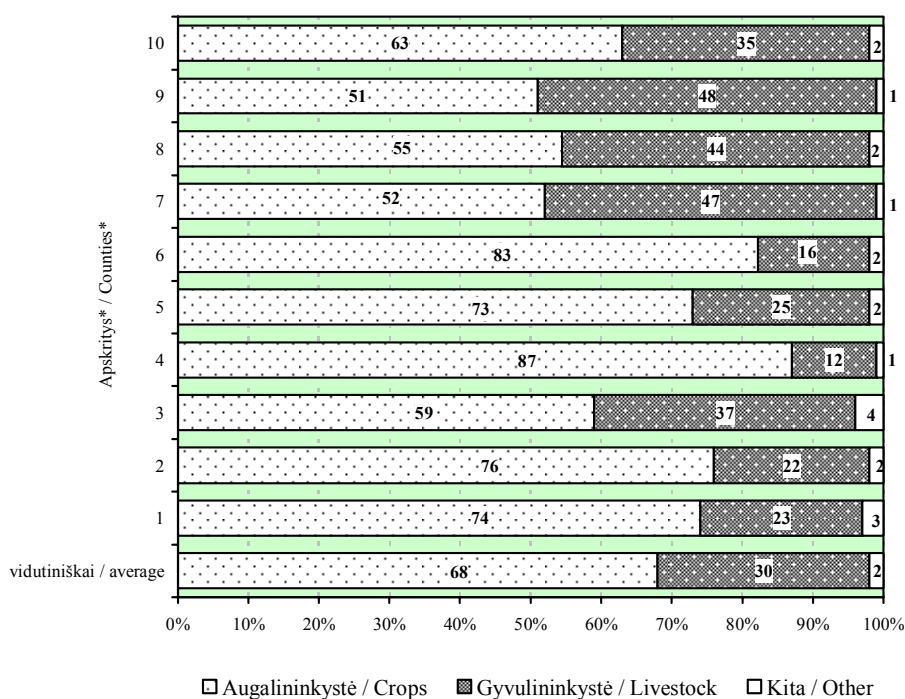

3.9 pav. Ūkininko ūkio skolos ir nuosavo kapitalo metinis pokytis 1 ha ŽŪN 2003 metais, Lt
 Fig. 3.9. Debts and annual change in net worth in the family farm per 1 ha UAA in 2003, in Litai

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių ūmonių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

Per 2003 metus ŽŪB finansinis turtas padidėjo dešimtadaliu, nuosavas kapitalas – apie 2 proc., o skolos – net 2,8 karto, tačiau jų dalis, tenkanti 1 ha ŽŪN, daugiau nei 2 kartus mažesnė nei ūkininkų.

Augalininkystės produkcija ūkininkų ūkių bendrosios produkcijos struktūroje vidutiniškai sudarė 68 proc., gyvulininkystės produkcija – apie 30 proc., o likusi dalis teko paslaugų, miškininkystės, nuomos pajamoms. Produkcijos struktūros analizė apskričių lygmeniu parodė, kad Marijampolės apskrityje augalininkystės produkcijos lyginamasis svoris siekė net 87 proc., o Utenos, Tauragės ir Telšių – tik 51–55 proc. Prastesnių žemių ūkiai užsiėmė veikla, mažiau priklausančia nuo žemės kokybės, – gyvulininkyste, paukštininkyste, paslaugomis.

* 1 – Alytus, 2 – Kaunas, 3 – Klaipėda, 4 – Marijampolė, 5 – Panevėžys, 6 – Šiauliai, 7 – Tauragė, 8 – Telšiai, 9 – Utena, 10 – Vilnius.

3.10 pav. Ūkininko ūkio bendrosios produkcijos struktūra 2003 metais
 Fig. 3.10. Structure of total output in the family farm in 2003

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių ūkių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

1 ha ŽŪN daugiausiai bendrosios produkcijos pagamino Marijampolės, o 1 EDV – Tauragės apskričių ūkiai. Nepalankiose ūkininkauti vietovėse įsikūrę ūkininkų ūkiai bendrosios produkcijos 1 EDV pagamino 8 proc. daugiau už palankių ūkininkauti vietovių ūkius. Tai rodo, jog nederlingų žemių ūkiai geriau panaudojo savo potencines galimybes.

Jaunų (iki 40 m.) ūkininkų ūkiuose produkcijos 1 ha ŽŪN ir 1 EDV pagaminta atitinkamai 12 proc. ir 11 proc. daugiau negu ūkininkų, vyresnių nei 60 metų, ūkiuose. Vyresni ūkininkai daugiau nei jaunieji linkę užsiimti kaimo turizmo paslaugomis.

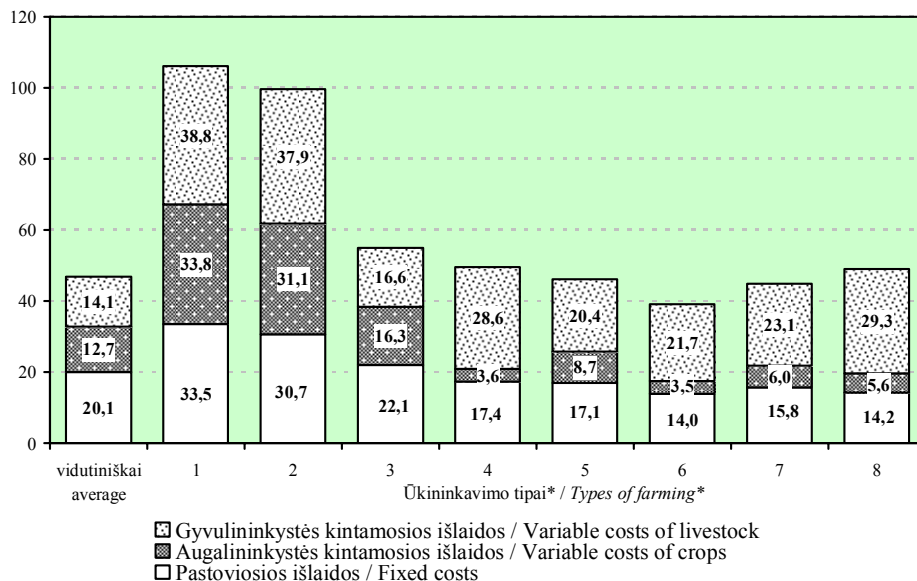
Gyvulininkystės produkcijos lyginamasis svoris ŽŪB bendrosios produkcijos struktūroje 9 procentiniais punktais didesnis nei ūkininkų ūkiuose. Kiaulių – paukščių specializacijos bendrovėse gyvulininkystės produkcija sudarė net 96 proc.

2003 metais ūkininko ūkyje 1 ha ŽŪN vidutiniškai gauta 974 Lt pajamų. Daržininkystės, sodininkystės ūkiuose šis rodiklis buvo aukščiausias (beveik 4 kartus didesnis nei vidutiniškai), o mišrių augalininkystės – žolėdžių gyvulių ūkių ir mišrių ūkių, vyraujant žolėdžiams gyvuliams, – tesiekė apie 71 proc. vidurkio.

Daugiau nei 90 proc. pajamų iš gyvulininkystės gavo pienininkystės, mišrūs augalininkystės – kiaulininkystės ir mišrios gamybos, vyraujant žolėdžiams gyvuliams, ūkiai. Telšių, Utenos ir Tauragės apskričių ūkininkų ūkių gyvulininkystės pajamos sudarė nuo 2/3 iki 3/4 visų ūkio pajamų. Pajamos iš augalininkystės dominavo stambių ūkių ir ūkių, įsikūrusių palankiose ūkininkauti vietovėse, pajamų struktūroje.

Visų ūkininkavimo tipų, išskyrus javų, ŽŪB pajamos 1 ha ŽŪN didesnės nei vidutiniškai ūkininkų ūkiuose. Didžiausios – kiaulininkystės – paukštininkystės specializacijos bendrovėse, turinčiose nedaug žemės, bet dideles gyvulių ar paukščių bandas.

Gamybos išlaidų suma, tenkanti vidutiniškai 1 ūkiui, 2003 metais didžiausia buvo javų specializacijos, o mažiausia, kaip ir ankstesniais metais, mišrios gamybos, vyraujant žolėdžiams gyvuliams, ūkiuose.

* Ūkininkavimo tipai išvardyti 3.10 lentelėje / Types of farming are listed in table 3.10.

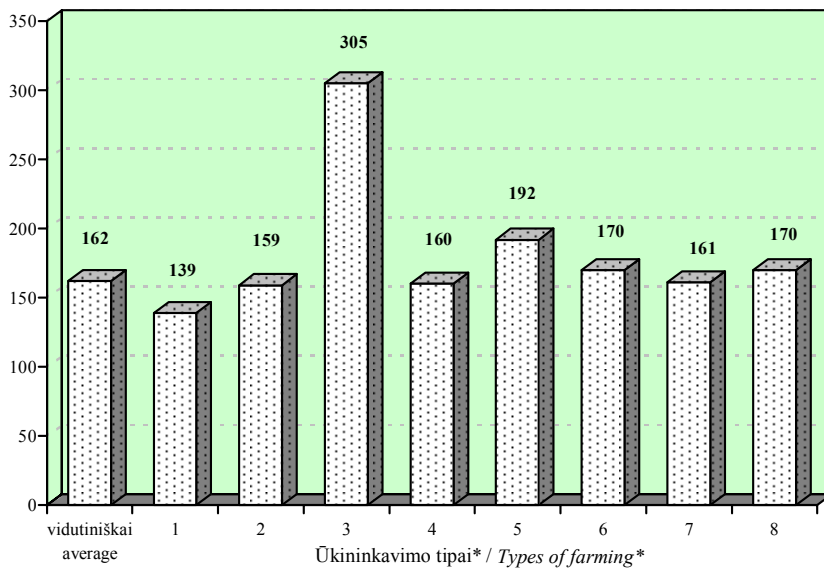
3.11 pav. Išlaidos ūkininko ūkyje 2003 metais, tūkst. Lt

Fig. 3.11. Production costs in the family farm in 2003, in thou. Litas

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių ūmonių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

Daugiausiai gyvulininkystės kintamųjų išlaidų padaryta pienininkystės ir mišriuose augalininkystės – kiaulininkystės ūkiuose. Pagrindinė išlaidų dalis teko pašarams. Tačiau paskaičiavus, kiek pašarų išlaidų teko 1 sąlyginiam gyvuliui, pasirodė, kad jos šių ūkininkavimo tipų ūkiuose buvo mažiausios – 1200 Lt, o šalyje vidutiniškai buvo 1305 Lt.

Pastoviųjų išlaidų struktūroje pagrindinė dalis teko ilgalaikio turto nusidėvėjimui (36,7 proc.) ir degalams bei elektros energijai (34,6 proc.).

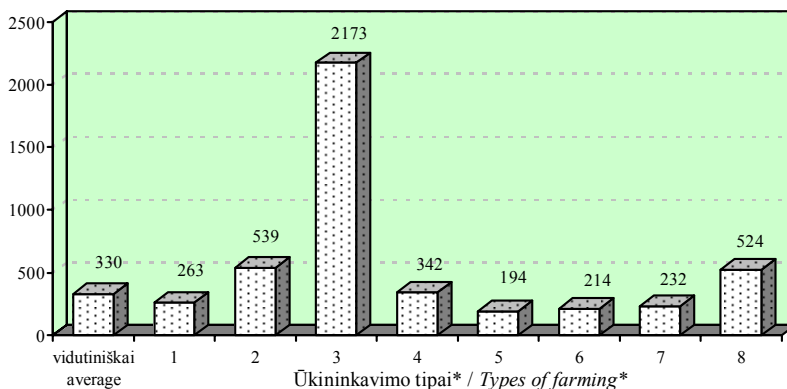

* Ūkininkavimo tipai išvardyti 3.10 lentelėje / Types of farming are listed in table 3.10.

3.12 pav. Degalų ir elektros energijos išlaidos 1 ha ŽŪN ūkininko ūkyje 2003 metais, Lt
 Fig. 3.12. Fuel and electricity costs in the family farm per 1 ha UAA in 2003, in Lithuania

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių ūkių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

2003 metais ūkininko ūkis vidutiniškai gavo 34,2 tūkst. Lt bendrojo gamybinio pelno (iš bendrosios produkcijos atimtos kintamosios išlaidos) ir 14,1 tūkst. Lt bendrojo pelno (iš pirmojo atėmus pastovias išlaidas). Daugiausiai bendrojo gamybinio pelno buvo augalininkystės (63,3 tūkst. Lt), o bendrojo pelno – daržininkystės, sodininkystės (34,1 tūkst. Lt) ūkiuose. Gerokai prastesni rezultatai buvo mišrios gamybos, vyraujant augalininkystei ar žolėdžiams gyvuliams, ūkiuose. Ta pati tendencija išlieka ir skaičiuojant bendrojo pelno dalį 1 ha ŽŪN. Jaunesnių nei 40 metų amžiaus ūkininkų bendrasis pelnas 2,6 karto didesnis už vyresnių nei 60-mečių ūkininkų (2002 m. buvo didesnis 2 kartus). 2003 metais, palyginti su 2002-aisiais, beveik nepasikeitė bendrojo pelno, tenkančio 1 ha ŽŪN, santykis tarp palankių ir nepalankių ūkininkauti vietovių ūkininkų ūkių (apie 1,8 karto).

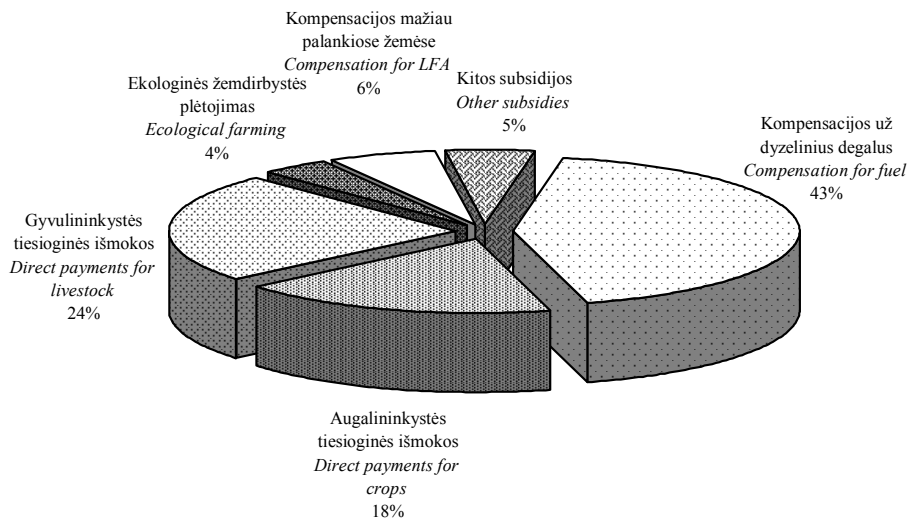

* Ūkininkavimo tipai išvardyti 3.10 lentelėje / Types of farming are listed in table 3.10.

3.13 pav. Ūkininko ūkio bendrasis pelnas 1 ha ŽŪN 2003 metais, Lt
 Fig. 3.13. Gross profit per 1 ha UAA in the family farm in 2003, in Litas

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

Vidutiniškai vienam ūkininko ūkiui 2003 metais teko 6318 Lt subsidijų gamybai. Kaip 2001 ir 2002 metais, didžioji jų dalis (42,6 proc.), – kompensacijos už dyzelinius degalus. Vidutiniškai 1 ha ŽŪN teko 62,9 Lt kompensacijų už degalus, palankiose ūkininkauti vietovėse – 11 proc. daugiau, o nepalankiose – 9 proc. mažiau.

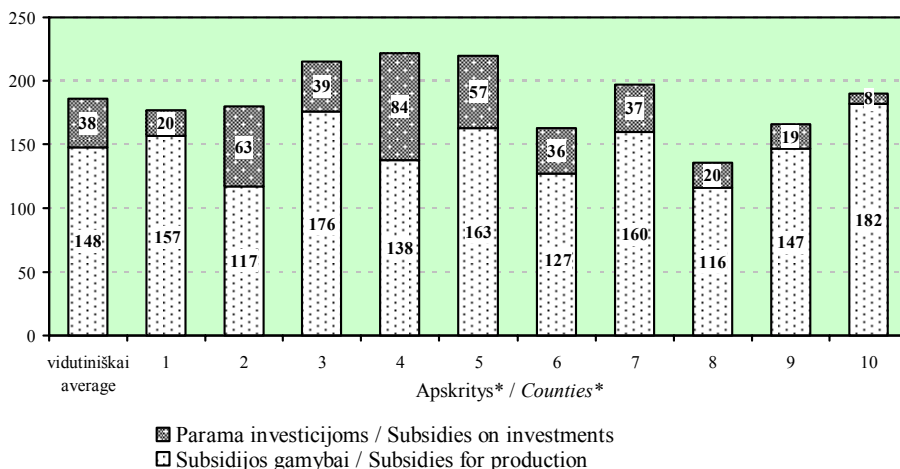

3.14 pav. Ūkininko ūkio gamybos subsidijų struktūra 2003 metais
 Fig. 3.14. Structure of subsidies for production in the family farm in 2003, in Litas

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

Augalininkystės tiesioginės išmokos subsidijų struktūroje vidutiniškai šalyje sudarė 18,3 proc., o gyvulininkystės – 24,2 proc. Skaičiuojant 1 ha ŽŪN, mažiausiai gamybos subsidijų gavo mišrūs augalininkystės – kiaulininkystės ūkiai – tik 95 Lt, o pienininkystės – 201 Lt, daržininkystės, sodininkystės – net 258 Lt. Pastarųjų ūkių gamybos subsidijų struktūroje kompensacijos už dyzelinius degalus ir išmokos už ekologinės gamybos plėtojimą sudarė net 54 proc.

Paramos, skirtos investicijoms, suma, tenkanti vidutiniškai vienam ūkiui, buvo gerokai mažesnė už paramą gamybai. Ji sudarė tik penktadalį visos 2003 metų paramos lygio. Didžiausias investicinės paramos (SAPARD) sumas gavo stambiausi ir gerosė žemėse įsikūrę ūkiai. Javų ir augalininkystės specializacijos ūkių investicinė parama beveik 2,5 karto viršijo vidutinį šalies lygį. Ūkių, įsikūrusių nepalankiose ūkininkauti vietovėse, paramos lygis buvo 2 kartus mažesnis už vidutinį. Mažiausiai investicinės paramos gavo Vilniaus (vidutiniškai 303 Lt), o daugiausiai – Marijampolės (vidutiniškai 4773 Lt) apskrities ūkiai. Jauni (iki 40 m.) ūkininkai yra aktyviausi investuotojai ir paramos gavėjai. Jų ūkiams paramos lėšų teko 2,1 karto daugiau nei senyvo amžiaus (vyresnių nei 60 m.) ūkininkų ūkiams.

3.15 pav. Valstybės parama ūkininko ūkio 1 ha ŽŪN 2003 metais, Lt

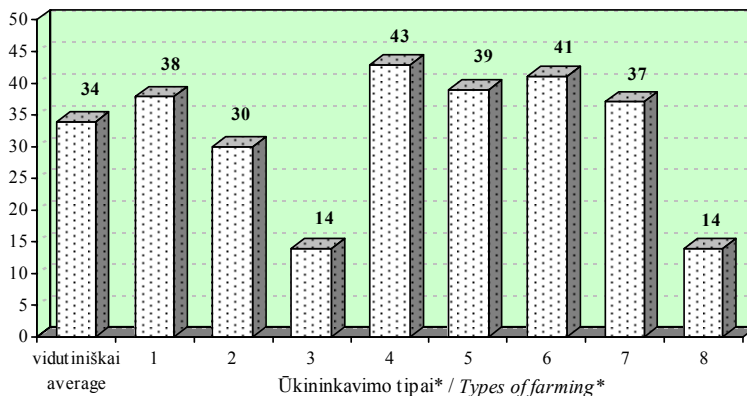
Fig. 3.15. Subsidies in the family farm per 1 ha UAA in 2003, in Litas

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių ūmonių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

ŽŪB gamybos subsidijų struktūroje kompensacijos už dyzelinius degalus sudarė 37 proc., gyvulininkystės tiesioginės išmokos – 34 proc., o augalininkystės – 15 proc. 1 ha ŽŪN vidutiniškai teko 179 Lt gamybos subsidijų (penktadaliu daugiau nei ūkininkų ūkiuose). Didžiąją investicinės paramos dalį (94 proc.) ŽŪB gavo iš SAPARD fondo, tačiau investicinė parama (kaip ir ūkininkų ūkių atveju) sudarė tik apie penktadalį visos 2003 metų paramos sumos.

Ūkininkų subsidijų dalis bendrajame pelne (su subsidijomis) išliko tokia pati kaip ir 2002 metais (34 proc.). Ji nepalankiose ūkininkauti vietovėse įsikūrusių ūkininkų ūkiuose siekė 42,5 proc. (2002 m. buvo 10 punktų didesnė), o palankių vietovių ūkiuose – 27,4 proc. (2002 m. buvo beveik 1,5 punkto mažesnė).

Gerėjant žemės našumui subsidijų dalis bendrajame pelne (su subsidijomis) nuosekliai mažėjo nuo 43,5 proc. (mažesnio nei 32 balai žemės našumo ūkių grupė) iki 27 proc. (didesnio nei 48 balai žemės našumo ūkių grupė). Mažiausias subsidijų lyginamasis svoris (14 proc.) bendrajame pelne – daržininkystės, sodininkystės, o didžiausias – pienininkystės (43,3 proc.) ir mišrios gamybos, vyraujant žolėdžiams gyvuliams (41 proc.), ūkiuose.

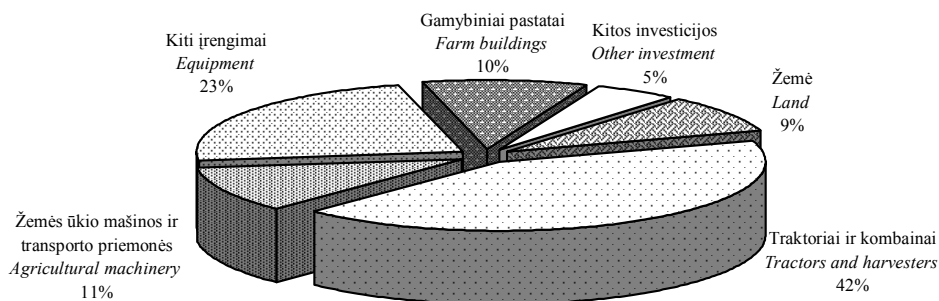
* Ūkininkavimo tipai išvardyti 3.10 lentelėje / Types of farming are listed in table 310.

3.16 pav. Valstybės paramos dalis ūkininko ūkio bendrajame pelne 2003 metais, proc.

Fig. 3.16. Share of subsidies in the family farm income in 2003, in per cent

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių ūkių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

2003 metais ūkininkai investicijoms vidutiniškai skyrė beveik 9 tūkst. Lt, didžiąją šios sumos dalį (65 proc.) – traktoriams, kombainams ir kitiems įrengimams įsigyti.

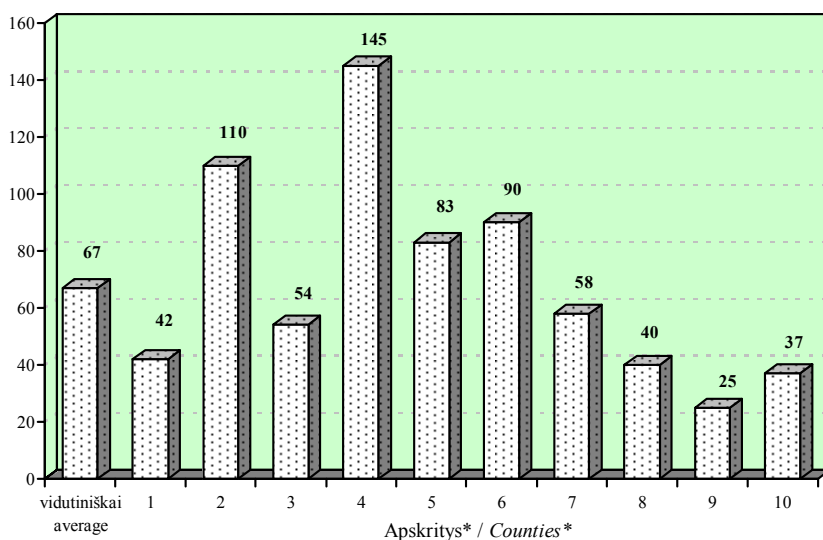

3.17 pav. Ūkininko ūkio investicijų struktūra 2003 metais

Fig. 3.17. Structure of investments in the family farm income in 2003

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių ūkių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

Daugiausiai (30,4 tūkst. Lt) investavo Marijampolės apskrities ūkininkai, o mažiausiai – Utenos (beveik 10 kartų mažiau nei Marijampolėje). Ta pati tendencija išliko ir skaičiuojant investicijas, tenkančias 1000 Lt nuosavo žemės ūkio turto.

* 1 – Alytus, 2 – Kaunas, 3 – Klaipėda, 4 – Marijampolė, 5 – Panevėžys, 6 – Šiauliai, 7 – Tauragė, 8 – Telšiai, 9 – Utena, 10 – Vilnius.

3.18 pav. Ūkininko ūkio investicijos 1000 Lt nuosavo žemės ūkio turto 2003 metais, Lt
Fig. 3.18. Investments per 1000 Litās of agricultural assets in the family farm in 2003, in Litās

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių ūkių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.

Palankių ūkininkauti vietovių ūkių investicijos beveik 4 kartus didesnės nei nepalankių. Daugiausia investavo augalininkystės produkciją gaminantys ūkiai, nes jų gamybos pelningumas didžiausias, o mišrios gamybos ir pienininkystės ūkiuose pelnas gerokai mažesnis, mažesnės ir investicijos.

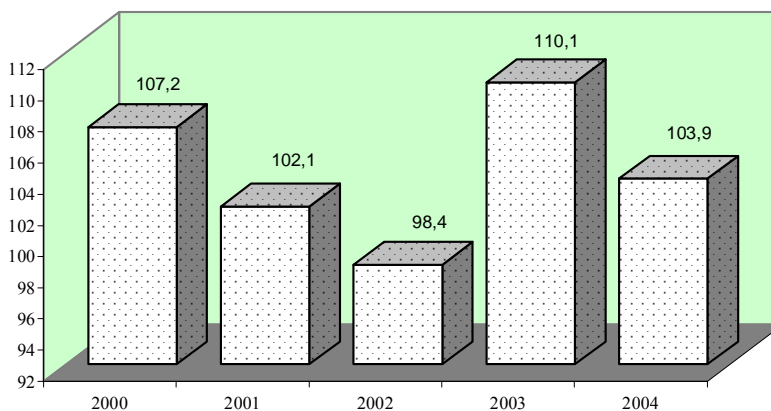
2003 metais vidutiniškai vieno ūkininko ūkio žemės ūkio veikloje buvo užimta 1,93 sąlyginio darbuotojo, išdirbtos 3907 valandos, 11,5 proc. šio laiko teko samdomiems darbininkams. Stambių ūkių (didesnių nei 40 EDV) darbo sąnaudos buvo 2,7 karto didesnės nei vidutinės. Šiuose ūkiuose samdomų darbininkų darbo sąnaudos sudarė du trečdalius visų ūkio darbo sąnaudų. Daržininkystės, sodininkystės ūkiuose samdomiems darbuotojams teko 47 proc. darbo laiko sąnaudų. Juose dirbo 1,6 karto daugiau sąlyginių darbuotojų nei vidutiniškai šalyje.

Vidutiniškai vienoje ŽŪB dirbo 43 darbuotojai. Didžioji jų dalis buvo užimta augalininkystėje (44 proc.) ir gyvulininkystėje (33 proc.). Tačiau skirtingai negu ūkininkų ūkiuose, nemažai (16 proc.) bendrovių darbuotojų buvo užimta valdymo sferoje.

4. Maisto produktų ir gėrimų gamyba

4. Manufacture of food products and beverages

Maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonė yra viena didžiausių apdirbamosios pramonės šakų. 2004 metais parduotų maisto produktų ir gėrimų vertė veikusiomis kainomis siekė 5,6 mlrd. Lt. Palyginti su 2003 metais, pardavimų apimtis padidėjo 3,9 proc. Jos dalis sudarė 18,9 proc. parduotos apdirbamosios pramonės produkcijos apimties. Tai 1,8 procentinio punkto mažiau nei 2003 metais. Struktūrinius pokyčius lėmė lėtesni maisto produktų ir gėrimų produkcijos bei spartesni kitų apdirbamosios pramonės šakų pardavimų plėtros tempai. Apdirbamosios pramonės visos produkcijos pardavimams 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, padidėjus 11,9 proc., maisto produktų ir gėrimų pardavimai išaugo, kaip minėta, tik 3,9 proc. (3.19 pav.).

3.19 pav. Maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonės parduotos produkcijos indeksai 2000-2004 metais (palyginti su ankstesniaisiais metais), proc.

Fig. 3.19. Indices of sold production of manufacture of food products and beverages in 2000–2004 (previous period = 100%)

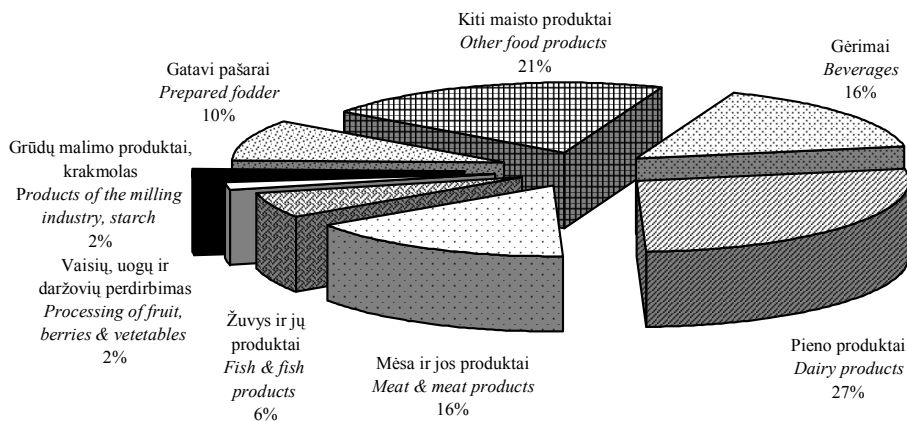
Šaltinis: Pramonės darbo rezultatai 2005 m. sausio mėn. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2005.

Lėtesniems maisto produktų ir gėrimų pramonės produkcijos pardavimų augimo tempams įtakos turėjo ir santykinai mažesni kainų augimo tempai bei pakitusi pardavimų vidaus ir užsienio rinkose struktūra. Per metus (2004 m. gruodžio mėn., palyginti su 2003 m. gruodžio mėn.) visos apdirbamosios pramonės produkcijos vidutinėms kainoms padidėjus 8,6 proc., maisto produktų ir gėrimų kainos padidėjo tik 3,6 proc.

2004 metais, po Lietuvos integracijos į ES pagerėjus prekybos su užsienio šalimis sąlygoms, lietuviškų maisto produktų ir gėrimų pardavimų užsienio rinkose plėtra buvo spartesnė nei vidaus rinkoje. 2004 metais bendroje parduotų maisto produktų ir gėrimų struktūroje produktų, užsienio rinkos dalis padidėjo 2,9 procentinio punkto, beveik iki 31 proc. Kainų kitimo tendencijos nebuvo adekvačios – vidaus

rinkoje parduodamų maisto produktų ir gėrimų kainų augimo tempai buvo spartesni nei parduodamų užsienio rinkose. Per 2004 metus vidaus rinkoje parduotų maisto produktų ir gėrimų kainos padidėjo 4 proc., užsienio rinkose – 2,7 proc.

Didžiausią dalį parduotos maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonės produkcijos struktūroje 2004 metais sudarė pienas, mėsa ir jos produktai bei gėrimai (3.20 pav.).

3.20 pav. Maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonės parduotos produkcijos struktūra 2004 metais

Fig. 3.20. Structure of sold production of manufacture of food products and beverages in 2004

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

2004 metai buvo sėkmingi pieno perdirbėjams, kurių produkcijos dalis sudarė daugiau kaip 27 proc. (2003 m. – 23 proc.) visos maisto produktų ir gėrimų apyvartos. Per 2004 metus 44 proc. padidėjo valgomųjų ledų, 26 proc. – grietinės ir pieno konservų, 12 proc. – riebiųjų sūrių gamyba. Pieno produktų, kurių gamyba dėl paklausos pokyčių mažėjo, nebuvo daug. Daugiausia sumažėjo sviesto ir kefyro gamyba, atitinkamai 11 proc. ir 8 proc.

Padidėjo ir mėsos bei mėsos produktų gamyba ir pardavimai, nors, skirtingai nei pieno, mėsos perdirbėjai didžiausią dalį produkcijos parduoda vidaus rinkoje. 2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, 19 proc. daugiau pagaminta mėsos ir jos subproduktų, 4 proc. – dešrų. Parduotų mėsos ir jos produktų dalis bendroje maisto produktų ir gėrimų pardavimų apimtyje padidėjo 1,1 procentinio punkto.

Gėrimų gamybos sektoriuje tendencijos nevienareikšmės: 51 proc. padidėjo natūralių mineralinių ir aeruotų vandenių, 21 proc. – putojančio vynuogių vyno gamyba, daugiau kaip dvigubai sumažėjo degtinės ir likerio gaminių gamyba. Šio sektoriaus parduotos produkcijos dalis bendroje maisto produktų ir gėrimų pardavimų apimtyje sumažėjo 0,9 procentinio punkto, tačiau išliko santykinai didelė.

Darbo našumas maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonėje nėra aukštas. Statistikos departamento duomenimis, 2004 metais per vieną dirbtą valandą sukurta pridėtinė vertė buvo 2,4 Lt (arba 8 proc.) mažesnė nei visoje apdirbamojoje pramonėje (3.21 pav.).

3.21 pav. Pridėtinė vertė, sukurta per vieną dirbtą valandą apdirbamojoje ir maisto produktų bei gėrimų gamybos pramonėje 2001–2004 metais, Lt

Fig. 3.21. Value added created per 1 hour in manufacturing and manufacture of food products and beverages in 2001–2004, in Litas

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Palyginti su ES vidurkiu, Lietuvos maisto produktų ir gėrimų pramonė per valandą pridėtinės vertės sukuria apie 4,5 karto mažiau. Pagal šį rodiklį Lietuva lenkia tik Latviją. Tikimasi, kad sąlygas padidinti darbo našumą ir priartėti prie ES lygio sudarys sparčiai didėjančios materialinės investicijos. 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, nedidėjant materialinėms investicijoms į apdirbamąją pramonę, investicijos į maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonę išaugo beveik 12 proc. Jų dalis visų investicijų į apdirbamąją pramonę struktūroje padidėjo 2,8 procentinio punkto (iki 26,5 proc.).

Nepaisant santykinai žemo darbo našumo, analizuojamojo sektoriaus finansiniai rodikliai buvo geri: dirbta pelningai, likvidumo ir finansinės rizikos koeficientai aukštesni, o išsiskolinimo lygis mažesnis nei visos apdirbamosios pramonės.

Pastaruosius ketverius metus maisto pramonės veiklos pelningumas nuolat didėjo ir 2004 metų IV ketvirtį siekė 5,7 proc. 2004 metais iš ūkinės veiklos gauta per 330 mln. Lt pelno – beveik 4 proc. daugiau nei 2003 metais.

Didėjant investicijoms, paprastai mažėja likvidumo ir didėja skolos rodikliai, tačiau maisto produktų ir gėrimų pramonėje investicijoms padidėjus 12 proc., einamojo likvidumo rodiklis padidėjo nuo 1,88 iki 1,93, o ilgalaikių ir trumpalaikių skolų santykis su turtu 2004 metų pabaigoje buvo tik 0,03 didesnis nei 2003-ųjų pabaigoje (padidėjo nuo 0,37 iki 0,40).

Pateikti rodikliai rodo ne tik maisto produktų ir gėrimų gamybos pramonės gyvybingumą, bet ir gebėjimą prisitaikyti prie konkurencingos rinkos reikalavimų.

5. Žuvininkystės sektoriaus apžvalga

5. An overview of fisheries

5.1. Jūrų žuvininkystė

5.1. Marine fishery

Pagrindinis ir esminis įvykis žuvininkystėje 2004 metais buvo Lietuvos Respublikos žuvininkystės įstatymo pakeitimo įstatymo priėmimas balandžio mėnesį. Vadovaujantis šiuo įstatymu, Žuvininkystės departamentas prie Žemės ūkio ministerijos nuo 2005 m. ausio 1 d. iš Aplinkos ministerijos perėmė žvejybos kontrolės jūrų vandenyse funkcijas. Žuvininkystės departamentas įgaliotas vykdyti pirminio žuvininkystės produktų supirkimo ir pardavimo kontrolės funkcijas.

Lietuvos žvejų žūklės rajonai – Atlanto vandenynas ir Baltijos jūra. 2001 metais Atlanto vandenyne ir Baltijos jūroje buvo sugauta 150,1 tūkst. t, 2002 metais – 148,0 tūkst. t, 2003-iaisiais – 150,4 tūkst. t, 2004 metais – 156,4 tūkst. t žuvų.

2004 metais pasirašius tarpvalstybinę sutartį su Mauritanijos Islamo Respublika, Lietuvos žvejybos įmonės įgavo teisę žvejoti Mauritanijos vandenyse Lietuvos valstybės vardu. Prieš tai buvo žvejojama pagal komercinį Mauritanijos Vyriausybės ir Lietuvos žvejybos įmonių susitarimą. 2004 metais Mauritanijos vandenyse sugauta beveik 119 tūkst. t pelaginių žuvų (76 proc. visų sužvejotų žuvų).

Nuo 2004 metų rudens Lietuvos laivai pradėjo žvejybą prie kitos Afrikos valstybės – Maroko krantų, kur per 2004 metus sužvejota apie 8,6 tūkst. t skumbrių, stauridžių ir ančiuvių.

Lietuvai įstojus į ES, žvejyba Šiaurės Atlanto žvejybos organizacijos (angl. *NAFO*) regione buvo smarkiai sumažinta, ir Lietuvos žvejybos įmonėms teko ieškoti kitų žvejybos plotų. Sugavimai šiame regione sumažėjo nuo 17,8 tūkst. t 2003 metais iki 7,4 tūkst. t 2004-aisiais, o 2005 metams suteikta tik 5,8 tūkst. t jūrų ešerių žvejybos kvota.

Tarp Atlanto vandenyne sugaunamų žuvų vyrauja stauridės, sardinėlės, ančiuviai, skumbrės, jūrų ešeriai. 2004 metais vandenyne sugauta apie 92 proc. viso žuvų ir kitų jūrų gyvūnų kiekio.

Žvejybos tvarką ir taisykles bei leistinų sužvejoti žuvų apimtis Baltijos jūroje nustato Tarptautinė žvejybos Baltijos jūroje komisija narių sutarimu. Lietuvos prieš stojimą į ES išsiderėtos žvejybos Baltijos jūroje kvotos nepasikeitė, t. y. Lietuvai skirta 4,45 proc. menkių, 2,14 proc. strimelių, 1,52 proc. lašių ir 4,5 proc. bretlingių bendrą Baltijos jūroje leistiną sugavimų kvotą.

2004 metais, palyginti su 2003-aisiais, Lietuvos žvejai Baltijos jūroje sugavo apie 34 proc. daugiau žuvų – 12,6 tūkst. t (2003 m. – 9,4 tūkst. t, 2002 m. – 8,6 tūkst. t). 2004 metais priekrantėje buvo sugauta 592,6 t žuvų, t. y. 33,6 proc. daugiau nei 2003 metais. Lietuvai priklausančiuose atviros Baltijos jūros žvejybos plotuose sužvejota 6,6 tūkst. t, dar apie 6 tūkst. t – kitų ES šalių žvejybos teritorijose.

2004 metais sugauta dvigubai daugiau bretlingių, tačiau jų kvota liko neišnaudota. Žuvininkystės departamentas, siekdamas efektyvesnio kvotų naudojimo, susitarė su Vokietija dėl 12 tūkst. t Lietuvos bretlingių kvotos pakeitimo į 6 tūkst. t jūrų ešerių žvejybos kvotą Šiaurės ir Rytų Atlanto žvejybos komisijos (angl. *NEAFC*) vandenyse.

3.12. lentelė. Žuvų sugavimas (gyvuoju svoriu) Atlanto vandenyne ir Baltijos jūroje 2000–2004 metais, t

Table 3.12. Fish catches (live weight) in the Atlantic Ocean and Baltic Sea in 2000–2004, in tons

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Atlanto vandenyne ir Baltijos jūroje, iš viso <i>Atlantic Ocean and Baltic Sea, total</i>	41730	150077	148071	150363	156373
Atlanto vandenyne, iš viso <i>Atlantic Ocean, total</i>	33275	140053	139480	140953	143748
iš jų: / of which:					
ančiuviai / <i>anchovy</i>	22390	26590	27627
jūrų ešeriai / <i>red-fish</i>	...	20182	21853	21578	7136
krevetės / <i>shrimps</i>	...	5414	6707	5539	7057
sardinėlės / <i>sardinella</i>	22205	29517	35141
skumbrės / <i>mackerel</i>	...	1949	13719	22300	14493
stauridės / <i>jack/horse mackerels</i>	46282	30498	47706
kitos / <i>other</i>	6324	4931	4588
Baltijos jūroje, iš viso <i>Baltic Sea, total</i>	8455	10024	8591	9410	12625
iš jų: / of which:					
menkės / <i>cod</i>	4721	3852	2964	2895	3382
strimelės / <i>Baltic herring</i>	1198	1639	1537	2098	1845
bretlingiai / <i>sprat</i>	1682	3135	2800	3043	6185
plekšnės / <i>flounder</i>	618	1137	1081	1103	901
kitos / <i>other</i>	236	261	209	271	352

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metraštis 2004. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004; Žuvininkystės departamento prie Žemės ūkio ministerijos duomenys.

Atviroje Baltijos jūroje pajamingiausia menkių žvejyba, užtikrinanti 75–77 proc. žvejų pajamų. 2004 metais menkių sugavimai padidėjo 17 proc., buvo išnaudota visa menkių žvejybos kvota. Žvejojant menkes, pasiekiamas didžiausias veiklos pelningumas – 22–25 proc. Rytų Baltijos menkių išteklių biomasė labai sumažėjusi, todėl kasmet menkių žvejybos kvota mažinama vidutiniškai 10 proc. Siekiant išsaugoti šių vertingų žuvų išteklius, ir ateityje numatoma mažinti kvotas. 2004 metais sugauta mažiau strimelių bei plekšnių.

2004 metais buvo sukurtas ir pradėjo veikti Žvejojimo laivų registras, reglamentuojamas Europos Komisijos reglamento Nr. 26/2004 (EB). 2004 metais šiame registre buvo 292 Lietuvos žvejybiniai laivai, iš kurių 24 yra ilgesni nei 40 m ir pritaikyti žvejojimui tolimosiose jūrose. Jų bendra talpa – 72,7 tūkst. bruto tonų (BT), bendras variklių galingumas – 64,2 tūkst. kW. Šie laivai žvejojo Atlanto vandenyne. Kiti 268 laivai žvejoja atviroje Baltijos jūroje ir priekrantėje, tarp jų 76 laivai yra 12–40 m ilgio, jų bendra talpa – 7,4 tūkst. BT, bendras variklių galingumas – 9,5 kW. Kiti laivai – žvejybiniai botai ir įvairios motorinės bei irklinės valtys sudarė didelę (192 vnt.) grupę, kurių bendra talpa – 0,4 tūkst. BT, bendras variklių galingumas – 4,4 kW.

Vidutinis Lietuvos žvejojimo laivyno amžius 2004-aisiais buvo 23 metai. Didesnių (daugiau nei 12 m ilgio) laivų vidutinis amžius – 28 metai, o kai kurie laivai statyti daugiau kaip prieš 30 metų. Žvejojimo įmonėms nepakanka nuosavų lėšų parengti visus laivus žvejojimui pagal ES laivyno ir higieninius reikalavimus.

2004 metų rudenį buvo pateiktos 34 paraiškos 54,2 mln. Lt finansinei paramai iš ES Žuvininkystės orientavimo finansinio instrumento finansinių išteklių gauti. Buvo pasirašyta 20 sutarčių dėl žvejojimo laivų nurašymo į metalo laužą. Šiai priemonei įgyvendinti bus panaudota 21,8 mln. Lt iš visos 59,3 mln. Lt paramos žuvininkystei, skirtos 2004–2006 metams. Vidutinis nurašomų laivų amžius – 35 metai.

Lietuvai įstojus į ES, taikomi bendrosios ES žuvų produktų rinkos principai, tarp jų intervencinių supirkimų schema, už kurios įgyvendinimą bus atsakingos žvejų gamintojų organizacijos. 2004 metais Žuvininkystės departamentas pripažino dvi gamintojų organizacijas – Lietuvos žuvininkystės produktų gamintojų asociaciją ir Nacionalinę akvakultūros ir žuvų produktų gamintojų asociaciją, kurios atitinkamai atstovauja Baltijos jūros žvejų interesams ir žuvų augintojams.

2003 metais Klaipėdos uoste, Smiltelės upės žiotyse, užbaigtas statyti žvejų uostas, įrengtos krantinės ir inžineriniai tinklai, pastatyta ledo gamykla ir saugykla. Šiame uoste numatoma įrengti ir žuvų aukciono patalpas. 2004 metais buvo įsteigta UAB „Klaipėdos žuvininkystės produktų aukcionas“. Visos bendrovės akcijos priklauso valstybei. Aukciono pastato statybai numatoma panaudoti ES struktūrinių fondų paramos lėšas.

5.2. Vidaus vandenų žuvininkystė

5.2. Inland fishery

Vidaus vandenų bendras plotas – 2625 kv. km, 4 proc. šalies teritorijos. Šalies teritorijoje yra 2827 ežerai (87359 ha), 1589 tvenkiniai (24434 ha), 29,9 tūkst. upių, upelių, upokšnių ir kanalų, iš jų 733 upės, ilgesnės negu 10 km (32601 ha). Daugelis upių yra svarbios žuvų migracijai, praeivių ir sėslių žuvų reprodukcijai, rekreacinei žuvininkystei. Didžiausią reikšmę verslinei žvejojimui turi Kuršių marios, Kauno vandens talpykla, Nemuno žemupys.

2004 metais vidaus vandenyse buvo sugauta 4281 t žuvų – 19 proc. daugiau nei 2000-aisiais. 63 proc. žuvų išauginta tvenkiniuose. Kuršių mariose buvo sugauta 30 proc., Kauno vandens talpykloje – 5,4 proc., upėse, daugiausia Nemuno žemupyje, – 1,8 proc.

3.13 lentelė. Žuvų sugavimas vidaus vandens telkiniuose 2000–2004 metais, t

Table 3.13. Fish catches in inland waters in 2000–2004, in tons

Sugavimo vieta / Place of catch	2000	2001	2002	2003	2004
Vidaus vandens telkiniai: / Inland waters:	3533	3433	3452	3977	4281
Kuršių marios / Curonian Lagoon	1258	1091	1311	1283	1237
Kauno vandens talpykla / Kaunas reservoir	112	105	142	137	230
ežerai / lakes	59	63	50	51	31
upės / rivers	173	167	197	157	75
polderiai / polders	2	6	2	1	19
tvenkiniai / ponds	1929	2001	1750	2348	2689

Šaltiniai: Aplinkos ministerijos ir Žemės ūkio ministerijos duomenys;
Lietuvos žemės ūkis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Natūralių vandens telkinių žuvininkystė. Didžiausio natūralaus vandens telkinio – Kuršių marių – plotas – 1584 kv. km (158400 ha). Lietuva naudojami jų šiaurinė 413 kv. km (41300 ha) akvatorijos dalimi (26 proc. bendrojo marių ploto).

Kuršių marių ichtiofauna įvairi. Išteklius sudaro vietos žuvis ir žuvis, migruojančios neršti. Svarbiausios yra kuojos, karšiai, sterka, žiobriai, plakiai, stintos, ungučiai, lydekos, vėgelės. Vertingų žuvų išteklių Kuršių mariose yra palyginti stabilūs. Metinė verslinė produkcija pastarųjų penkerių metų laikotarpiu sudarė 1100–1300 t (27–30,5 kg/ha).

Kauno vandens talpykla (Kauno marios) – antrasis pagal dydį šalies vidaus vandens telkinys, jo plotas – 6350 ha. Žuvininkystei mažiau reikšmingos Elektrėnų (1290 ha) ir Antalieptės (1570 ha) vandens talpyklos.

Nemuno žiotyse ir deltos atšakose yra pagrindinės daugelio vertingų žuvų nerštavietės, kurios svarbios viso Nemuno baseino, ypač Kuršių marių, žuvų išteklių reprodukcijai. Ežeruose sugaunama nedaug žuvų (30–60 t), vyrauja rinkoje mažiau paklausios žuvis. Vertingų verslinių žuvų ištekliams vidaus vandenyse gausinti būtina didinti žuvininkystės veiklos efektyvumą.

Verslinė tvenkinių žuvininkystė. Tvenkinių žuvininkystė – ūkio šaka, turinti ekonominę, socialinę ir rekreacinę reikšmę, padedanti plėsti žuvų asortimentą, įdarbinti dalį kaimo žmonių.

Pramoninio tipo tvenkinių plotas – 10,5 tūkst. ha, projektinis pajėgumas – 5,5 tūkst. t prekinė žuvis per metus. Deja, dėl ribotos paklausos rinkoje išnaudojama tik apie 49 proc. pajėgumo. 2004 metais tvenkinių žuvininkystėje dirbo 330 darbuotojų. Vyrauja vidutinio dydžio įmonės, kuriose vidutinis metinis darbuotojų skaičius – 10–49.

Tvenkinių žuvų metinė vertė (faktinėmis pardavimo kainomis) 2000–2004 metais – 8–13,6 mln. Lt. Apie 97 proc. tvenkinių produkcijos sudaro karpiai. Auginami upėtakiai, lydekos, karosai, vėžiai. Daugiausia žuvų parduodama šalies vidaus rinkoje. Padidėjo eksportuotų gyvų karpų dalis – nuo 22 proc. 2000 metais iki 32 proc. 2004-aisiais.

Lietuvoje sukaupta vertingų verslinių lašišinių šeimos žuvų – vaivorykštinių upėtakių auginimo patirtis. Pastaraisiais metais Zarasų rajone AB „Vasaknos“ pastatytas modernus upėtakių ir erškėtinių žuvų veisimo cechas ir auginimo baseinai.

3.14 lentelė. Tvenkinių žuvininkystės įmonių žuvų pardavimo apimtys ir kainos 2000–2004 metais

Table 3.14. Quantities and prices of fish sold by pond farms in 2000–2004

Rodikliai / Indicators	2000	2001	2002	2003	2004
Parduota žuvų, t / Sold fish, t	1929	2001	1750	2348	2689
vidaus rinkoje / domestic market	1499	1372	1145	1245	1818
eksportuota / exports	430	629	605	1103	871
Gyvų karpinių vidutinė realizacinė kaina, Lt/t <i>Average sale price of live carp, Lt/t</i>	4200	4399	5028	4835	5036
Gyvų karpinių vidutinė mažmeninė kaina, Lt/kg <i>Average retail price of live carp, Lt/kg</i>	6,47	6,46	8,10	7,01	6,35

Šaltiniai: Lietuvos statistikos metaštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004; Žuvininkystės departamento prie Žemės ūkio ministerijos duomenys; Žuvininkystės įmonių ataskaitos.

Tvenkinių žuvininkystės produkcijos kainų valstybė nerėmė, todėl rinkoje jos formavosi priklausomai nuo pasiūlos ir paklausos. 2000–2004 metais realizacinė prekių žuvų kaina svyravo nuo 4,2 iki 5,0 tūkst. Lt/t. Vidutinė vienos tonos prekių žuvų savikaina svyravo nuo 3,7 iki 4,4 tūkst. Lt. Tvenkinių žuvininkystės produkcijos savikainai įtakos turėjo materialinių išteklių kainos. Sąnaudų struktūroje pašarai sudarė vidutiniškai 32–35 proc., įžuvinimo medžiaga – 16–28 proc., darbo užmokestis – 13–14 proc. Tvenkinių prekinės produkcijos bendra vertė buvo 8,5–13,6 mln. Lt.

Bendrojoje ES rinkoje žuvininkystės įmonių veiklai įtaką darančios sąlygos tampa sudėtingesnės, didėja konkurencija. Būtina stiprinti tvenkinių potencialą, investuojant nuosavas ir paramos lėšas.

3.15 lentelė. Nacionalinio biudžeto parama akvakultūrai 2003 ir 2004 metais, tūkst. Lt

Table 3.15. Support from national budget for aquaculture in 2003 and 2004, thou. Lt

Paramos kryptis / Kind of support	2003	2004
Vertingų žuvų ir vėžių jauniklių išauginimas ir įveisimas <i>Nursing & introduction of valuable fish & crayfish juveniles</i>	697	792
Žuvų profilaktikos programos vykdymas <i>Fish preventive programme</i>	887	797
Energetinių išteklių sunaudojimas <i>Use of energetic resources</i>	-	139
Iš viso / Total	1584	1728

Šaltinis: Žuvininkystės departamento prie Žemės ūkio ministerijos duomenys.

Šalies vidaus vandenyse plečiasi ekologinė žuvininkystė. 2003 metais buvo sertifikuota 10 ekologinių tvenkinių žuvininkystės bendrovių, 2004 metais – 14, tvenkinių plotai sudarė atitinkamai 2977 ha ir 3825 ha. 2003 metais iš sertifikuotų tvenkinių plotų buvo parduota 19,5 proc. (457 t), 2004-aisiais – 22,6 proc. (607 t) visų tvenkinių žuvų produkcijos. Išmokos už ekologiškų žuvininkystės produktų gamybą 2003 metais sudarė 297 tūkst. Lt, 2004-aisiais – 740 tūkst. Lt (2003 m. – 100 Lt/ha, 2004 m. – 200Lt/ha).

Ekologiškų produktų paklausos didėjimas skatina plėtoti ekologinę žuvininkystę. 2003 metais parengtos ir pradėtos taikyti Ekologinės žuvininkystės taisyklės, patikslintos 2004 metais.

Panaudojus valstybės paramą, gerėjo ekonominės veiklos rodikliai. 2004 metais akvakultūros įmonės gavo 2,2 mln. Lt pelno.

6. Kooperacijos plėtra

6. Cooperation development

2001–2004 metai – akivaizdus kooperacijos plėtros skatinimo laikotarpis. Tai pasirengimo narystei ES, kooperatinių įmonių veiklai bendrosios ES rinkos sąlygomis laikotarpis. 2001–2004 metais buvo nuosekliai įgyvendinamos dvi savo pobūdžiu skirtingos, bet turinčios bendrą tikslą valstybės pagalbos kooperacijos plėtrai priemonės.

Finansinė parama. Tikslinė finansinė parama šalies kooperatinėms įmonėms 2001–2004 metais buvo teikiama tik kompensuojant dalį investicijų išlaidų (3.16 lentelė). Reikalavimus ir sąlygas tokiai paramai gauti nustatė Kooperacijos plėtros tikslinio finansavimo taisyklės, patvirtintos žemės ūkio ministro įsakymais. Kooperatinėms įmonėms buvo mokamos dalinės kompensacijos už jų įsigytą ilgalaikį turtą, kompensuojama 25–60 proc. faktiškai padarytų išlaidų. Minėtą tvarką įgyvendino dvi institucijos: Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmai (vertino projektus ir teikė siūlymus dėl paramos teikimo) ir NMA (administravo paramą).

3.16 lentelė. Parama žemės ūkio kooperatinėms bendrovėms (kooperatyvams) iš nacionalinio biudžeto 2002–2004 metais, mln. Lt

Table 3.16. Support to agricultural cooperatives from national budget in 2002–2004, mill. Lit

Rodikliai / Indicators	2002	2003	2004
Numatyta / Plan	4,2	6,9	4,7
Panaudota / Allocated	0,3	3,6	4,7
Paramą gavusių kooperatyvų skaičius Number of cooperatives supported	4	18	18

Šaltinis: Žemės ūkio rūmų duomenys.

Parama, teikiama dalinio investicijų išlaidų kompensavimo forma, prieinama tik gerai organizuotoms ir ekonomiškai pajėgioms kooperatinėms bendrovėms (kooperatyvams). Kooperatinės įmonės tik 2004 metais panaudojo visas kooperacijai plėtoti numatytas lėšas. Tokie faktai liudija, kad kooperatinėms įmonėms buvo būtinas pereinamasis etapas, leidęs joms pasirengti struktūrinės paramos panaudojimui, Lietuvai tapus ES nare.

Nacionalinio biudžeto paramą 2002 metais gavo – 4, o 2003 ir 2004 metais – po 18 kooperatinių bendrovių (kooperatyvų).

Pastebima ir negatyvi tendencija – didžiąją dalį paramos gavo tik keli stambūs kooperatyvai (pvz., „Pieno gėlė“, „Šilauogė“ ir kt.). Tokia paramos sistema neskatina kurtis naujų ar plėsti esamų kooperatyvus.

Neefektyvaus paramos lėšų panaudojimo priežastys:

- dėmesys kooperacijai be aiškios koncepcijos ir vizijos, neaiški kooperacijos rėmimo paskirtis;
- skatinamos verslinės investicijos, bet ne kooperacija;
- viešumo ir skaidrumo stoka;
- nepakankamas lėšų panaudojimo efektyvumas;
- nepakankama kooperatyvams vadovaujančių asmenų kompetencija;
- nepakankamas skiriamos paramos efektyvumo monitoringas.

Per 2002–2004 metus pagal SAPARD paramos kryptį „Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą“ parama paskirta 21 kooperatinių bendrovių (kooperatyvų) projektui. Bendra paramos suma pagal šiuos projektus sudaro 13,3 mln. Lt. Dalis šių projektų įgyvendinti 2003 arba 2004 metais, kiti bus baigti 2005-aisiais (3.17 lentelė).

3.17 lentelė. Kooperatinių bendrovių (kooperatyvų) dalyvavimas SAPARD 2001–2004 metais

Table 3.17. Participation of cooperatives in SAPARD in 2001–2004

Rodikliai / Indicators	2001	2002	2003	2004
Pateiktų paraiškų (projektų) skaičius <i>Number of applications</i>	3	9	16	1
Paraiškų (projektų), kurioms patvirtintas finansavimas, skaičius / <i>Number of applications approved</i>	2	8	11	–
Įgyvendintų projektų skaičius <i>Number of implemented projects</i>	–	–	2	8

Šaltinis: NMA duomenys.

Pagal BPD priemonę „Investicijos į žemės ūkio valdas“, kurioje kooperatinėms įmonėms numatyti prioritetiniai balai, skirta daugiau nei 200 mln. Lt, priemonei „Žemės ūkio produktų perdirbimo ir rinkodaros gerinimas“, kurioje taip pat numatyti prioritetiniai balai kooperatinėms bendrovėms (kooperatyvams), skirta daugiau nei 100 mln. Lt. Kooperatinės bendrovės (kooperatyvai), dalyvaudamos šiose dviejose priemonėse, gali gauti paramos daugiau, nei jos būdavo skiriama anksčiau. Be to, jos gali dalyvauti ir kitose BPD priemonėse, kuriose joms nėra numatyti prioritetiniai balai. Minėtoms įmonėms nustatyti mažesni ekonominio gyvybingumo rodiklių reikalavimai.

Mokestinių lengvatų taikymas. Žemės ir maisto ūkio sektoriaus kooperatinėms bendrovėms (kooperatyvams) taikomos mokestinės lengvatos, kurių kitų sektorių kooperatinės įmonės neturi.

Pagal Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymo 58 straipsnio 16 dalies nuostatas kooperatinėms bendrovėms (kooperatyvams), atitinkančioms šios dalies kriterijus, apmokestinamasis pelnas apmokestinamas taikant nulinį pelno mokesčio tarifą. Šio įstatymo nuostatoms įgyvendinti priimtas finansų ministro įsakymas, kuriuo patvirtintas paslaugų žemės ūkiui, kurioms taikoma pelno mokesčio lengvata, sąrašas.

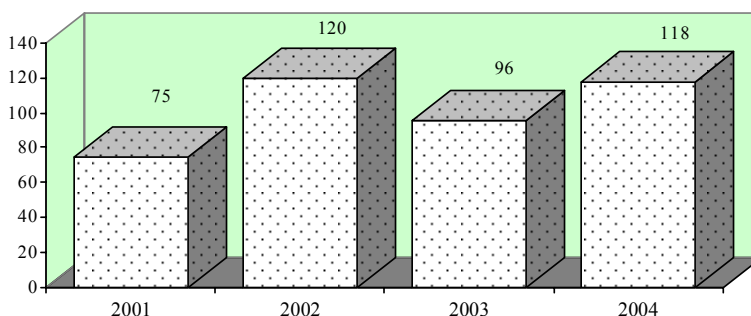
Pagal Lietuvos Respublikos įmonių ir organizacijų nekilnojamojo turto mokesčio įstatymo 5 straipsnį nekilnojamojo turto mokesčiu neapmokestinamas kooperatinių bendrovių (kooperatyvų) turtas, jei joms taikoma minėta pelno mokesčio lengvata.

Pagal Lietuvos Respublikos kelių priežiūros ir plėtros programos finansavimo įstatymo 4 straipsnį kooperatinės bendrovės (kooperatyvai) 2004 metais buvo atleistos nuo mokesčio į Kelių priežiūros ir plėtros programos finansavimo sąskaitą mokėjimo, jei joms buvo taikoma minėta pelno mokesčio lengvata.

Pagal Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 129 straipsnį taikomas lengvatinis 5 proc. PVM tarifas, jei kooperatinės bendrovės (kooperatyvai) teikia savo nariams žemės ūkio paslaugas. Šio įstatymo priede pateiktas žemės ūkio paslaugų sąrašas.

Švietimas, mokymas, konsultacijos. Pastarųjų metų patirtis parodė, kad kooperacija besidominčių ir mokymo užsiėmimuose dalyvaujančių asmenų poreikiai yra labai skirtingi. Todėl, be universaliosios Žemės ūkio kooperacijos mokymo programos, yra patvirtintos ir specializuotos mokymo programos, orientuotos į konkrečių klausytojų grupių poreikius: „Kooperacija ir kooperatyvų steigimas“, „Kooperatyvų valdymo ir kontrolės organizavimas“ ir „Kooperatinių bendrovių ūkinės finansinės veiklos organizavimas“. Šios trys mokymo programos išleistos atskirais leidiniais.

Žemdirbių mokymui apie kooperaciją organizuoti sudarytos tinkamos prielaidos. Mokymui ir konsultavimui kooperacijos klausimais Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija kasmet skiria nemažai lėšų iš Kaimo plėtros programos (3.22 pav.).

3.22 pav. Lėšos žemdirbių švietimui, mokymui ir konsultavimui kooperacijos klausimais 2001–2004 metais, tūkst. Lt

Fig. 3.22. Funds for farmers education, training and consulting in 2001–2004, thou. Lit

Šaltinis: Žemės ūkio ministerijos duomenys.

Geras sąlygas plėtoti mokymą kooperacijos klausimais sudarė ir SAPARD. Pagal šios programos paramos kryptį „Profesinis mokymas“ nuo 2003 metų kovo iki 2004-ųjų vasario buvo organizuojami kursai ir seminarai, kuriuose žinių apie kooperaciją įgijo per 600 žemdirbių. Klausytojų, besimokančių pagal kooperacijos programas, aktyvumas ir geografinis pasiskirstymas parodė, kad mokymas apie kooperaciją aktualus žemdirbiams visuose šalies regionuose.

Kooperacijos plėtros tendencijos. Žemės ūkio rūmų duomenimis, 2004 metų pradžioje Lietuvoje buvo 211 veikiančių kooperatyvų, vienijančių 8945 narius. Tarp jų vyravo mažą narių skaičių turintys kooperatyvai. 64 proc. kooperatyvų vienijo iki 11 narių, o jų narių bendras skaičius sudarė tik 8 proc. visų susikoperavusių žemdirbių. Kooperatyvai, kuriuose buvo nuo 11 iki 51 nario, sudarė 20 proc., nuo 51 iki 101 nario – 8 proc. Stambiausi kooperatyvai, vienijantys daugiau negu 100 narių, sudarė tik 9 proc., tačiau jiems priklausė 70 proc. visų šalyje susikoperavusių narių (3.18 lentelė).

Dauguma Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų – labai smulkūs. Kad būtų lengviau ginti savo interesus, kai kurie iš jų jau susivienijo į asociacijas. 2004 metų pabaigoje veikė 3 žemės ūkio kooperatyvų asociacijos: „Karvutė“, jungianti 10 pieno kooperatyvų, „Kooperacijos kelias“, vienijantis 15 įvairių žemės ūkio produkcijos gamintojų kooperatyvų, ir „Plungė Loiret“, vienijanti 24 agroserviso kooperatyvus.

3.18 lentelė. Žemės ūkio kooperatinių bendrovių (kooperatyvų) pasiskirstymas pagal narių skaičių 2004 m. sausio 1 d.

Table 3.18. Agricultural cooperatives by number of members (as 1 of January 2004)

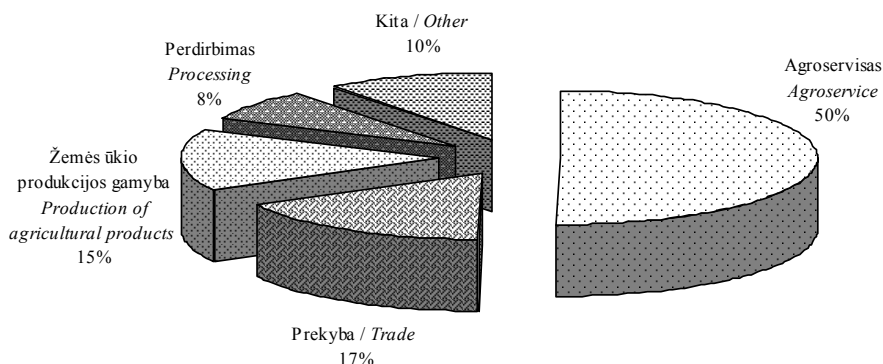
Narių skaičius kooperatyve <i>Number of members per cooperative</i>	ŽŪK / Cooperatives		Nariai / Members	
	skaičius / number	%	skaičius / number	%
≤ 5	89	42,2	413	4,6
6–10	45	21,3	319	3,6
11–20	20	9,5	270	3,0
21–50	23	10,9	702	7,8
51–100	16	7,6	988	11,0
>100	18	8,5	6253	70,0
Iš viso / Total	211	100	8945	100

Šaltinis: Žemės ūkio rūmų duomenys.

2004 metais, palyginti su 2002-aisiais, kooperatyvų narių skaičius sumažėjo beveik 4 tūkst. Tam daugiausia įtakos turėjo kooperatyvo „Aukštaitijos pienas“ bankrotas 2003 metais. Šis kooperatyvas vienijo per 4 tūkst. narių. Tačiau 2004 metais vidutiniškai vienam kooperatyvui tenkantis narių skaičius buvo net 28 proc. didesnis negu 2002-aisiais.

Lietuvoje šiuo metu sparčiai kuriasi pieno kooperatyvai. Jie perdirbėjams tiekia aukštos kokybės pieną. Per kooperatyvus superkama 8 proc. pieno. Susikoperavusiems gamintojams lengviau derėtis su pieno perdirbimo įmonėmis dėl kainų ir kitų supirkimo sąlygų. Kooperatyvų nariams už pieną mokama didesnė kaina nei nesusikoperavusiems smulkiesiems gamintojams.

Pagal veiklos pobūdį Lietuvoje vyrauja agroserviso kooperatyvai, sudarantys pusę visų veikiančių kooperatyvų. Kiti kooperatyvai užsiima savo narių pagamintų žemės ūkio produktų pardavimu, vykdo perdirbimą ir kitą su žemės ūkiu susijusią veiklą (3.23 pav.).

3.23 pav. Kooperatinių įmonių (kooperatyvų) pasiskirstymas pagal veiklos pobūdį 2004 m. sausio 1 d.

Fig. 3.23. Cooperatives by kind of activity (as 1 of January 2004)

Šaltinis: Žemės ūkio rūmų duomenys.

Kaip rodo VI Registrų centro duomenys, kooperatyvų skaičius Lietuvoje dar nenusistovėjęs: steigiami nauji kooperatyvai, tačiau daug jų likviduojama. Per metus kooperatyvų registre sumažėjo 14 proc., bet veikiančių padaugėjo beveik 34 proc. Vadinasi, mažėja neveiklių kooperatyvų, o lieka efektyviai dirbančios kooperatinės įmonės.

Tačiau kooperatyvų skaičius netenkina šalies ūkio subjektų, ypač smulkiųjų ūkininkų poreikių. Kad būtų sukurtas orientuotas į rinką, efektyvus ir konkurencingas žemės ūkio sektorius, reikėtų, kad Lietuvoje susikoooperuotų didžioji dalis žemės ūkio produkcijos gamintojų (kaip Vakarų Europos šalyse).

IV. KAIMO PLĖTRA

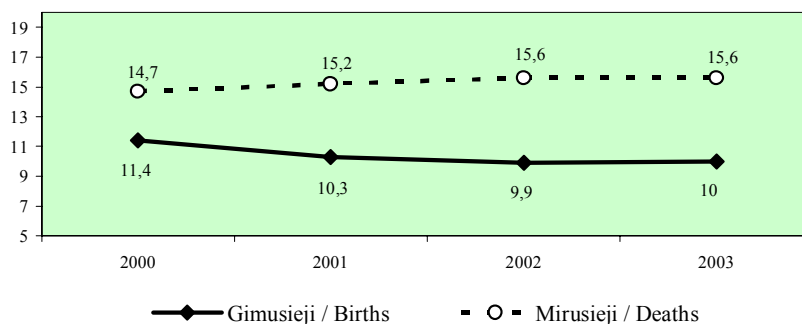
IV. RURAL DEVELOPMENT

1. Demografinė situacija

1. Demographic situation

Demografiniai pokyčiai kaimo vietovėse susiję su jų ekonomine plėtra, investicijomis, naujomis darbo vietomis, socialinių paslaugų sistema, nuo kurių labai priklauso gyvenimo kokybė. Viena iš prioritetinių ES kryptių – integruota kaimo plėtra.

2004 metų pradžioje Lietuvoje gyveno 3445,9 tūkst. žmonių, 33 proc. jų – kaimo gyventojai. Iki 2003 metų kaimo gyventojų skaičius mažėjo. Tai lėmė neigiamas natūralus prieaugis: daugiau gyventojų mirdavo negu gimdavo (4.1 pav.). Šių nuostolių nepajėgė kompensuoti teigiamas migracijos saldo: daugiau žmonių atvyko negu išvyko.

4.1 pav. Gimstamumo ir mirtingumo tendencijos kaime (1000-čiui gyventojų) 2000–2003 metais

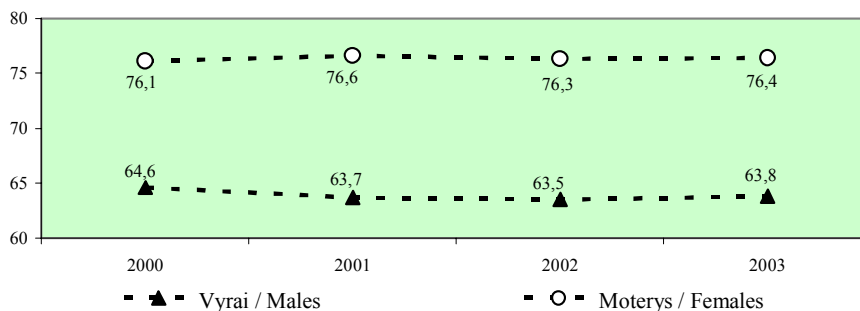
Fig. 4.1. Births and deaths in rural areas (rate per 1000 population) in 2000–2003

Šaltinis: Demografijos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

2004 metais užfiksuotas kaimo gyventojų padidėjimas. Tai lėmė šiek tiek padidėjęs gimstamumas, nepakitęs mirtingumas ir teigiamas migracijos saldo, kuris, palyginti su 2000 metais, išaugo 3,4 karto ir 2003-iaisiais siekė 5,8 tūkst. Pastaraisiais metais kaimo gyventojų skaičių papildė miestiečiai, vis dažniau gyvenanti pasirenkantys priemiesčius, įsikuriantys vaizdingose vietovėse. Čia jie ieško ramybės, erdvės, glaudesnio ryšio su gamta. Iš kaimo daugiausia išvyksta 25–29 metų amžiaus asmenys, dažniausiai – moterys. Todėl 2003 metais 18–35 metų amžiaus grupėje 100-ai kaimo vyrų teko tik 87 moterys. Į kaimą daugiausia atvyksta 30–49 metų gyventojai. Tarp atvykusių daugiau vyrų negu moterų.

Nors gimstamumas Lietuvoje mažėja, kaime gimstamumo rodikliai išlieka šiek tiek aukštesni negu mieste: 2003 metais 1000-čiui miesto gyventojų teko 8,3 gimusiojo, kaime – 10. Kas trečias kaime gimęs vaikas – nesantuokinis. Mirtingumo lygis,

lemiantis vidutinę būsimo gyvenimo trukmę (žmogaus būsimo gyvenimo trukmės tikimybę, esant tam tikriems mirtingumo rodikliams), yra net 1,5 karto didesnis negu mieste, todėl kaimo gyventojų būsimo gyvenimo trukmė trumpesnė: vyrų – 4,3, moterų – 2,3 metų. Ypačiai didelis atotrūkis tarp kaimo vyrų ir moterų mirtingumo lygio – moterų būsimo gyvenimo trukmė ilgesnė net 12,6 metų (4.2 pav.). Viena tokio didelio skirtumo priežasčių yra didelis vyrų mirtingumas dėl išorinių veiksnių: transporto įvykių, apsinuodijimo alkoholiu, savižudybių. Žymiai daugiau vyrų paskęsta, yra nužudomi. Aukštesni vyrų mirtingumo rodikliai lemia ryškią vyresnio amžiaus vyrų ir moterų santykio disproporciją. 2004 metų pradžios duomenimis, 100-ui 60-mečių ir vyresnių vyrų teko 172 to paties amžiaus moterys.

4.2 pav. Kaimo gyventojų vidutinė būsimo gyvenimo trukmė 2000–2003 metais, m.

Fig. 4.2. Average life expectancy of rural population in 2000–2003, years

Šaltinis: Demografijos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Mažėjantis gimstamumas, ilgėjanti gyvenimo trukmė keičia gyventojų sudėtį pagal amžių ir pagrindinių amžiaus grupių proporcijas. Mažėja vaikų iki 15 metų dalis, didėja 60 metų ir vyresnių kaimo gyventojų skaičius. Kaime, kaip ir visoje šalyje, fiksuojamas gyventojų senėjimas. Demografiniam senėjimui miestuose sparčiai progresuojant, ėmė mažėti skirtumas tarp miesto ir kaimo gyventojų demografinių rodiklių. Per paskutiniuosius penkerius metus kaime vaikų iki 15 metų dalis sumažėjo 11 proc., mieste – 13 proc. 60 metų ir vyresnių gyventojų dalis kaime išaugo tik 1,7 proc., tuo tarpu mieste – 9,5 proc.

Senėjimo procesus kaime ir mieste parodo senėjimo indeksas (kiek 100-ui vaikų tenka 60-mečių ir vyresnių). 2000 metų pradžioje 100-ui kaimo vaikų teko 108, mieste – 87 vyresni nei 60 metų amžiaus gyventojai, o 2004 metų pradžioje kaime – 123 (išaugo 14 proc.). Tuo tarpu mieste jis išaugo 26 proc. ir siekė 110. Senėjimo procesai kaime ryškesni dėl didelės vyresnių gyventojų dalies, tačiau ir vaikų dalis iki šiol čia didesnė nei miestuose (atitinkamai 19 ir 17 proc.).

Didžiausią gyventojų dalį ir mieste, ir kaime sudaro 15–59 metų amžiaus grupės gyventojai. Keičiasi šiai amžiaus grupei tenkančių išlaikytinių skaičius: tarp išlaikytinių vis mažiau vaikų ir vis daugiau 60 metų ir vyresnių gyventojų. Tai iliustruoja bendras priklausomybės (išlaikytinių) rodiklis, parodantis vaikų ir senyvo amžiaus žmonių santykį su 15–59 metų amžiaus grupe. Kaime 100-ui minėtos grupės gyventojų teko beveik 1,5 karto daugiau išlaikytinių negu mieste (atitinkamai 76 ir 55), o didesnę jų dalį sudarė 60-mečiai ir vyresni (atitinkamai 55 proc. ir 49 proc.).

Kaimo gyventojų senėjimas turi neigiamą poveikį tolimesnei kaimo plėtrai, daro įtaką ir ateityje darys kai kuriems kaimo žmonių socialiniams poreikiams. Dėl sumažėjusio vaikų skaičiaus keisis švietimo sistemos plėtros kryptys: ir toliau mažės ikimokyklinių ugdymo įstaigų, mokyklų skaičius, didės sveikatos priežiūros, pensijų, globos ir rūpybos įstaigų poreikis. Keisis darbo rinkos pasiūlos bei paklausos santykis. Dabartinei vaikų iki 14 metų amžiaus kartai teks išlaikyti daugiau senyvo amžiaus gyventojų, negu šiuo metu išlaiko darbingo amžiaus gyventojai. Atsižvelgiant į tai, kad nepasikeitus demografiniams procesams, ir toliau daugės vyresnio amžiaus žmonių, būtina iš esmės koreguoti socialinę ir ekonominę politiką.

Vis didesnę dalį Lietuvos (kaip ir visos Europos) gyventojų sudaro vyresnio amžiaus asmenys. Todėl vis labiau aktualu vyresnio amžiaus žmonėms dalyvauti ekonominėje veikloje, prisitaikyti prie naujų darbo rinkos reikalavimų. 2004 m. kovo 26 d. priimta Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija, kurios tikslas – pasiekti, kad mokytųsi kuo didesnę visuomenės dalis. Tai leistų gerinti ekonominę, socialinę ir kultūrinę situaciją. Analizuodama dėl gyventojų senėjimo Lietuvoje kylančias problemas ir siekdama sušvelninti visuomenės senėjimo pasekmes, 2004 m. birželio 14 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė pritarė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtai Nacionalinei gyventojų senėjimo įveikimo strategijai.

Nagrinėjant demografinę situaciją regioniniu aspektu, blogiausi demografiniai kaimo rodikliai pastebimi Utenos ir Alytaus apskrityse. Jose 1000-čiui gyventojų tenka mažiausiai gimusiųjų ir daugiausiai mirusiųjų, čia didžiausias neigiamas natūralus prieaugis, ryškiausi ir senėjimo procesai. Geriausia demografinė padėtis – Klaipėdos bei Telšių apskrityse (4.1 lentelė).

4.1 lentelė. Pagrindiniai kaimo demografiniai rodikliai apskrityse 2003 metais

Table 4.1. Demographic situation in rural areas in Lithuania by county in 2003

Apskritis <i>County</i>	1000-čiui gyventojų teko: <i>Rate per 1000 population:</i>					Gyventojai pagal amžiaus grupes, proc. <i>Population by age group, %</i>		Senėjimo indeksas <i>Aging index</i>
	gimusiųjų <i>births</i>	mirusiųjų <i>deaths</i>	natūralus prieaugis <i>natural increase</i>	santuokų <i>marriages</i>	ištuokų <i>divorces</i>	0–14	60+	
Iš viso / <i>Total</i>	10,0	15,6	-5,6	4,3	1,9	19,4	22,8	122
Alytaus	9,0	18,0	-9,0	3,9	1,5	17,4	30,4	175
Kauno	10,2	14,4	-4,2	4,7	2,1	19,2	22,4	116
Klaipėdos	11,1	14,0	-2,9	4,9	2,5	21,1	21,3	101
Marijampolės	10,7	15,0	-4,3	4,5	2,1	20,5	23,2	113
Panevėžio	10,0	16,4	-6,4	4,1	2,0	20,5	28,1	131
Šiaulių	10,5	14,7	-4,2	4,2	1,9	20,5	21,8	106
Tauragės	10,8	14,8	-4,0	4,1	2,1	21,3	22,8	104
Telšių	11,0	14,9	-3,9	4,2	2,1	21,5	21,6	100
Utenos	7,9	20,6	-12,7	3,6	1,7	16,1	32,1	199
Vilniaus	9,1	15,7	-6,6	4,2	1,4	18,0	22,7	126

Šaltinis: Demografijos metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004.

Padėtis Lietuvos kaime, palyginti su kitomis Baltijos šalimis (Latvija, Estija), labai panaši. Visose trijose valstybėse fiksuojamos tos pačios tendencijos: kaime gyvena apie trečdalis šalies gyventojų, daugiau nei pusė jų – moterys. Tarp vyresnio amžiaus gyventojų moterų dalis didesnė. Vaikų dalis iki 15 metų, palyginti su 60-mečiais ir vyresniais, yra mažesnė. Didelė nesantuokinių vaikų dalis. Dėl aukštesnių kaimo vyrų mirtingumo rodiklių trumpesnė jų būsimo gyvenimo trukmė (4.2 lentelė).

4.2 lentelė. Pagrindiniai kaimo demografiniai rodikliai Baltijos šalyse 2002 metais
Table 4.2. Demographic situation in rural areas in the Baltic countries in 2002

Rodikliai / Indicators	Lietuva <i>Lithuania</i>	Latvija <i>Latvia</i>	Estija <i>Estonia</i>
Kaimo gyventojų dalis, proc. <i>Share of rural population, %</i>	33	32	31
Gyventojai pagal amžiaus grupes (metų pabaigoje), proc. <i>Population by age group(at the end of the year), %</i>			
0–14	20	19	20
60+	24	21	22
Senėjimo indeksas / <i>Aging index</i>	119	114	117
Nesantuokinių vaikų dalis, proc. <i>Share of extra-marital births,%</i>	32	51	63
1000-čiui gyventojų teko: / <i>Rate per 1000 population:</i>			
gimusųjų / <i>births</i>	9,9	9,4	9,9
mirusiųjų / <i>deaths</i>	15,6	15,2	14,1
vyrų / <i>men</i>	17,2	15,9	14,8
moterų / <i>women</i>	14,1	14,5	13,5
natūralaus prieaugio / <i>natural increase</i>	-5,7	-4,1	-5,8
santuokų / <i>marriages</i>	3,9	3,5	6,7
ištuokų / <i>divorces</i>	1,9	1,6	4,0

Šaltiniai: Demografinis metraštis 2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004;
 Demographic yearbook of Latvia 2003. – Rīga: Central statistical bureau of Latvia, 2003;
 www.stat.ee

Kai kurie Lietuvos kaimo demografiniai rodikliai yra blogesni negu kitų Baltijos valstybių. Palyginti su Estija ir Latvija, Lietuvoje didžiausia 60-mečių ir vyresnių gyventojų dalis, didžiausias senėjimo indeksas, didesni vyrų mirtingumo rodikliai (tai lemia trumpesnę jų vidutinę būsimo gyvenimo trukmę). Tačiau Lietuvos kaimo vietovėse didesnė kaimo gyventojų dalis, mažiau nesantuokinių vaikų.

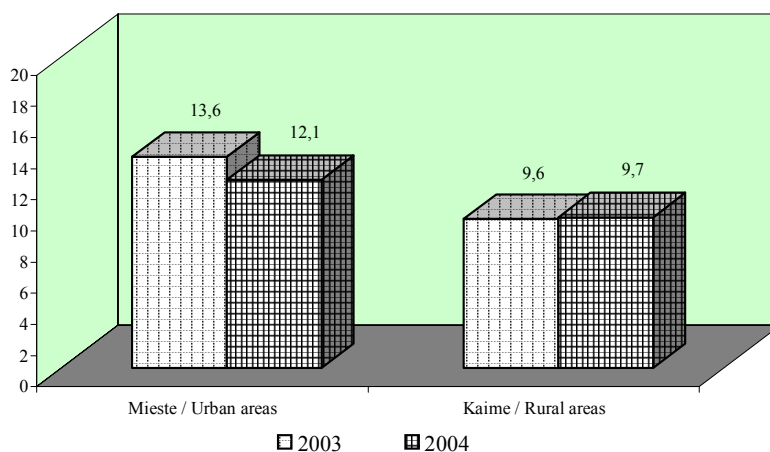
Tolimesnė demografinė Lietuvos kaimo padėtis priklausys nuo socialinės ir ekonominės gyventojų gerovės: sveikatos, švietimo, kultūros sistemų paslaugų prieinamumo, infrastruktūros tobulinimo, užimtumo galimybių. Visos šios aplinkybės glaudžiai susijusios. Jos turi įtakos ne tik kaimo gyventojų demografiniams rodikliams, bet ir jų gyvenimo kokybei, kaimo vietovių patrauklumui investicijoms bei verslo plėtrai.

2. Kaimo žmonių gyvenimo kokybė

2. Life quality of rural population

Gyvenimo kokybė apima labai platų vertybinių charakteristikų spektrą. Ji susijusi ne tik su gyventojų pagrindinių poreikių patenkinimu, bet ir su galimybėmis save realizuoti darbe ir asmeniniame gyvenime. Analizuojant gyvenimo kokybę, negalima neįvertinti ir svarbiausių gyvenimo lygio rodiklių – gyventojų pajamų, išlaidų, jų struktūros, apsirūpinimo gyvenamuoju plotu ir kt. Materialinė gerovė lemia žmogaus sveikatą, dvasinę būklę, pasitenkinimą gyvenimu. Negalėdamas patenkinti materialinių ir dvasinių poreikių savo valstybėje, žmogus ieško palankesnių gyvenimo sąlygų kitur – tokį jo pasirinkimą atspindi migracijos rodikliai.

Pagrindinis veiksnys, užtikrinantis pajamas ir socialinių poreikių tenkinimą – gyventojų užimtumas. Nuo 2002 metų Lietuvoje nedarbas pradėjo mažėti. Šią tendenciją lėmė dvi pagrindinės priežastys – auganti gamyba ir padidėjusi gyventojų emigracija. Šį procesą ypač paspartino nuo 2004 m. gegužės 1 d. atsiradusi galimybė Lietuvos gyventojams išvykti dirbti į ES valstybes. Dėl to bedarbių skaičius Lietuvoje 2003–2004 metais sumažėjo 19,5 tūkst. Vis dėlto darbo neturinčių žmonių skaičiaus kitimo tempai kaime labai nežymūs – per metus jų sumažėjo tik 0,4 proc., mieste dėl intensyvesnės emigracijos ir didėjančios gamybos – 12,3 proc. (4.3 pav.). Nuo 2002 metų mažėjęs nedarbo lygis kaime, 2004 metais vėl išaugo iki 9,7 proc. Šiai neigiamai tendencijai įtakos turėjo labai sumažėjęs gyventojų užimtumas žemės ūkio ir miškininkystės sektoriuje.

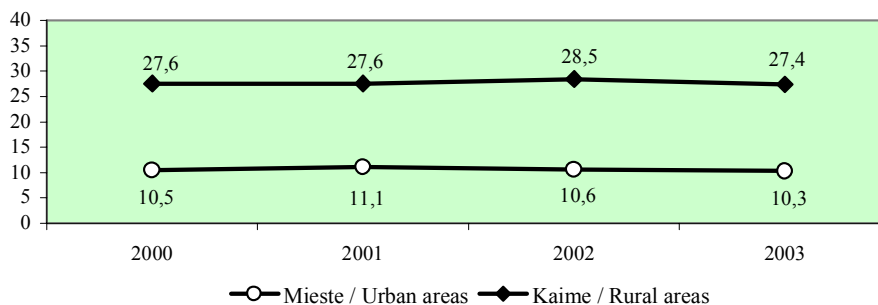
4.3 pav. Nedarbo lygis mieste ir kaime 2003–2004 metais, proc.

Fig. 4.3. Unemployment rate in urban and rural areas in 2003–2004, in percent

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės sektoriuje yra vienas žemiausių tarp kitų ekonominėse veiklose sričių, 2004 metų IV ketvirtį buvo 1021,8 Lt. Tai sudarė 78 proc. šalies vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio. Palyginimui: finansinio tarpininkavimo sferoje užimtų darbuotojų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis siekė 2640,2 Lt. Kaip ir visame ūkyje, žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės sektoriuje darbo užmokestis 2003–2004 metais išaugo (11,5 proc.). Augimas buvo netgi spartesnis už šalies vidurkį (8,5 proc.).

Mažos pajamos lemia ypač negatyvaus socialinio reiškimo – skurdo egzistavimą ir skirtingą jo lygį įvairiose visuomenės grupėse ir gyvenamosiose vietovėse. Nors santykinis skurdo lygis 2002–2003 metais nežymiai sumažėjo, vis dar išlieka labai didelis atotrūkis tarp miesto ir kaimo: kaimo gyventojų, esančių žemiau skurdo ribos, dalis yra 17,1 procentinio punkto aukštesnė, ji 2003 metais siekė 27,4 proc. (4.4 pav.). Tokį skirtumą lemia daugelis socialinių, ekonominių ir demografinių priežasčių: mažesnės kaimo gyventojų disponuojamos pajamos ir vartojimo išlaidos, žemesnis užimtumo lygis ir ekonominis efektyvumas, didesnis namų ūkių narių skaičius ir išlaikytinių dalis, žemesnis gyventojų išsimokslinimo lygis ir kt. Statistikos departamento skaičiavimais, namų ūkio gyvenamoji vieta lemia 10 proc. visos nelygybės. Labai skiriasi skurdo lygis ir pagal namų ūkio galvos – didžiausias pajamas gaunančio asmens – socialinę ekonominę grupę. 2003 metais žemdirbių namų ūkių santykinio skurdo lygis buvo vienas didžiausių ir siekė 28,8 proc. Didelis skurdo lygis (38,6 proc.) buvo tik tuose namų ūkiuose, kurie gyveno iš pašalpų, pensijų, santaupų. Tuo tarpu dirbančių sau ir darbdavių namų ūkių, esančių žemiau skurdo ribos, buvo tik 5,5 proc.

4.4 pav. Skurdo lygis 2000–2003 metais, proc.

Fig. 4.4. Poverty level in 2000–2003, in per cent

Šaltiniai: Gyvenimo lygio ir santykinio skurdo rodikliai. – V.: Statistikos departamentas prie LRV, 2004; Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2001–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Užimtumo specifikos iri amžiaus skirtumai lemia ne tik pajamų dydį, bet ir struktūrą. Kaime namų ūkių disponuojamos pajamos sudaro tik 70 proc. miesto disponuojamų pajamų lygio. Daugelyje gyvenimo lygio ir skurdo tyrimų akcentuojamos vartojimo išlaidos ir jų struktūra. 2003 metais kaimo namų ūkių vartojimo išlaidos buvo 28,7 proc. mažesnės negu miesto. Vartojimo išlaidų struktūroje dominuoja maisto išlaidos, kurių dydis nusako gyvenimo lygį šalyje ar gyvenamojoje vietovėje. Kaime maisto išlaidos 2003 metais sudarė daugiau negu pusę (54,2 proc.) visų vartojimo išlaidų, mieste – tik 34,3 proc. Tai vienas blogiausių rodiklių ES, kur daugelyje valstybių maistui išleidžiama mažiau kaip 15 proc., o ekonomiškai stipriausiose – iki

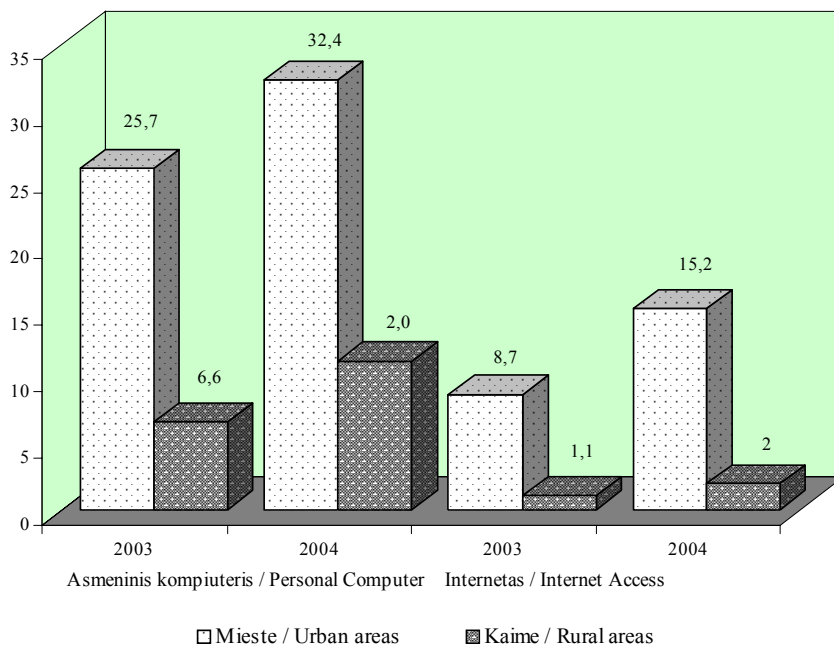
10 proc. lėšų. Kitoms prekėms ir paslaugoms kaimo namų ūkiai išleidžia mažiau negu mieste. Tai lemia ne tik pajamų dydis, bet ir mažesni poreikiai. Tuo galima paaiškinti reiškinį, kad ir kaime, ir mieste po 59 proc. namų ūkių respondentų laiko save vidutiniokais, nors pajamų dydis kaime mažesnis 30 proc. Tik 8 proc. kaimo gyventojų mano, kad gyvena skurde, nors, Statistikos departamento duomenimis, skurdo lygis kaime daugiau kaip tris kartus aukštesnis. Manoma, kad tokį neatitikimą lemia bendras gyvenimo lygis gyvenamoje vietovėje.

Nemažai laiko žmogus praleidžia namuose, kur jis ilsisi, bendrauja su šeimos nariais, mokosi ir dirba. Gyvenamasis plotas, būsto patogumai, komunalinių paslaugų kokybė ir pasiekiamumas turi didelę reikšmę asmens sveikatai ir darbingumui. 2001 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, didžioji kaimo namų ūkių dalis (85 proc.) gyvena nuosavame būste, iš jų 3,6 proc. turi daugiau negu vieną būstą. Šiuo požiūriu situacija kaime atrodo geresnė negu mieste, kur nuosavą būstą turi 80 proc. visų namų ūkių. Kaime mažesnė ir gyvenamojo būsto trūkumo problema (nuosavo būsto neturi 12,8 proc. namų ūkių kaime, 13,8 proc. – mieste). Kadangi kaime pagrindinis būsto tipas – gyvenamasis namas ar jo dalis, tai lemia didesnę naudingąjį plotą ir kambarių skaičių vienam gyventojui.

Lietuvos teritorijoje gyvenamojo būsto naudingojo ploto skirtumai labai dideli ne tik tarp miesto ir kaimo, bet ir tarp atskirų savivaldybių, o kaime šis skirtumas siekia net 20 kv. m. Šiaurės Rytų, Rytų ir Pietų Lietuvos kaimuose, kur vyrauja nuosavi namai, o gyventojų skaičius yra mažesnis, vienam gyventojui tenka santykinai didesnis būsto ploto vienetas, dažnai viršijantis 30 kv. m. Be to, dėl nuolatinio gyventojų skaičiaus mažėjimo šiuose regionuose bendras naudingasis plotas vienam gyventojui didėja. Vakarų Lietuvos kaimuose, kur didesnis gimstamumas ir didesnis vaikų skaičius namų ūkiuose, vienam gyventojui tenka mažiau naudingo ploto – iki 25 kv. m. Santykinai žemesnis apsirūpinimo būstais rodiklis yra ir aukšto urbanizacijos lygio rajonuose. Daugumoje šių savivaldybių stebima neigiama tendencija – naudingojo ploto dalis vienam gyventojui mažėja, kadangi būstų statybos tempai kaime yra labai lėti. Vidurio Lietuvos kaimai šiuo požiūriu užima tarpinę padėtį – vienam gyventojui vidutiniškai tenka 25–30 kv. m naudingojo ploto.

Pagal kitus rodiklius kaimo būstų kokybė yra blogesnė negu mieste. Net 30 proc. kaimo būstų yra pastatyti iki 1945 metų, blogiau aprūpinti įvairiais patogumais. Mažiau kaip pusė visų namų ūkių kaime turi centralizuotą vandentiekį, karšto vandens tiekimą, kanalizaciją, atskirą vonią, dušą, tualetą su nuleidžiamu vandeniu. Dėl to sunkiau laikytis sanitarijos ir higienos taisyklių, greičiau plinta infekcinės ligos.

Vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių gyventojų pajamų dydį ir užimtumą – išsimokslinimo lygis. Pastaruoju metu labai išaugo žinių, informacijos svarba, tačiau integruotis į informacinę visuomenę kaimo gyventojams sunku dėl nepakankamo kompiuterinio raštingumo. Kaime tik kas dešimtame namų ūkyje yra asmeninis kompiuteris, tuo tarpu mieste jau trečdalis namų ūkių gali naudotis šia informacinės technologijos rūšimi (4.5 pav.). Interneto ryšį kaime turi tik labai maža namų ūkių dalis – vos 2 proc. Asmeninio kompiuterio įsigijimą ir internetinio ryšio turėjimą lemia ne tik gyventojų pajamų dydis, bet ir gyventojų amžius, jų socialinė padėtis, gyvenimo būdo specifiška, laisvalaikis ir ypač – motyvacija. Socialinių tyrimų instituto duomenimis, interneto ryšys, kaip globalizuojanti žiniasklaidos rūšis, daugiau kaip dviem trečdaliams respondentų nėra įdomus. Sociologiniai tyrimai rodo, kad jei žmonės iš skurdžių vietų būtų aprūpinti kompiuteriais ir net išmokyti jais naudotis, jų informacinė atskirtis nesumažėtų, nes nėra noro imtis aktyvių veiksmų.

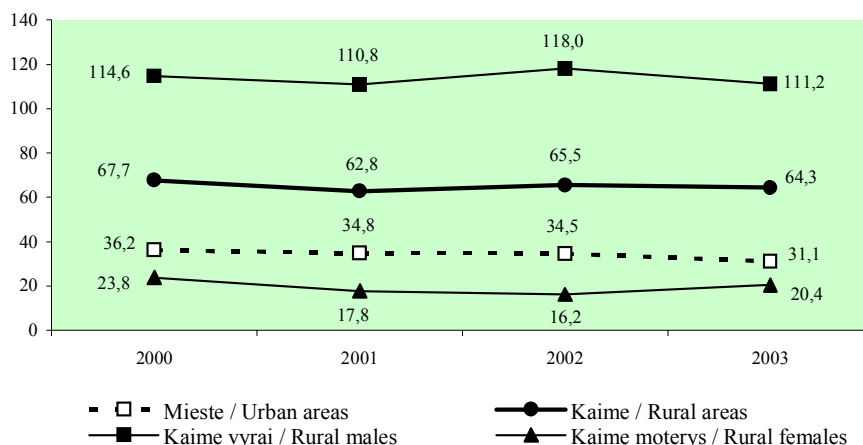
4.5 pav. Namų ūkių, turinčių asmeninį kompiuterį ir interneto ryšį namuose, dalis 2003 ir 2004 metų I ketvirtį, proc.

Fig. 4.5. Share of households with personal computer and internet access in the 1st quarter 2003 and 2004, in percent

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Gerėja gyventojų apsirūpinimas ir kitomis ryšio priemonėmis, ypač mobiliaisiais telefonais, nors kaime 100-ai namų ūkių 2003 metais teko 58, mieste – 114 vienetų. Tačiau kaimo gyventojai pagal apsirūpinimą ilgalaikio vartojimo prietaisais dar labai atsilieka nuo miesto gyventojų.

Skurdas, blogesnės gyvenimo sąlygos, žmonių nusivylimas kaime lemia didelį mirtingumą nuo infekcinių ligų, tuberkuliozės, nervų sistemos ligų, dažniau apsinuodijama alkoholiu. Kaime taip pat aukštesnis nelaimingų atsitikimų, nužudymų, savižudybių lygis. Labai aukštas savižudybių skirtumas tarp kaimo vyrų ir moterų: 2003 metais 100000-ių gyventojų užregistruotos 111,2 vyrų ir 20,4 moterų savižudybių. Palyginti su miestais, kur savižudybių rodiklis mažėja, kaimuose mirtingumas nuo šios priežasties išliko aukštas: 2002–2003 metais ir bendras, ir vyrų savižudybių skaičius sumažėjo, o moterų psichologinė būklė kaime pastaraisiais metais blogėjo. Ją atspindi šiuo laikotarpiu išaugęs savižudybių lygis (4.6 pav.). Tuo tarpu mirtingumas dėl kitų priežasčių tiek kaime, tiek mieste mažėja.

4.6 pav. Saviziudybės mieste ir kaime 2000–2003 metais 100000-ių gyventojų
 Fig. 4.6. *Suicides in urban and rural areas in 2000–2003, per 100000 population*

Šaltiniai: Valstybinio psichikos sveikatos centro, Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Vienas svarbiausių gyvenimo kokybės rodiklių yra kūdikių mirtingumas, kuris atspindi gyvenimo sąlygų ir sveikatos apsaugos paslaugų kokybę bei prieinamumą. 2003 metais 100000-ių gimusiųjų teko 675 mirę vaikai iki 1 metų amžiaus. Nors pagal šį rodiklį Lietuva artėja prie ES lygio, vis dėlto dar gerokai atsilieka nuo ekonomiškai stipriausių valstybių. Kaime kūdikių mirtingumas išlieka labai aukštas, o jo mažėjimo tempai lėtesni negu mieste (4.3 lentelė).

4.3lentelė. Kūdikių mirtingumas 2000–2003 metais (100000-ių gimusiųjų tenka mirusių vaikų iki 1 m. amžiaus)

Table 4.3. *Infant mortality in 2000–2003 (deaths under 1 year per 100000 live births)*

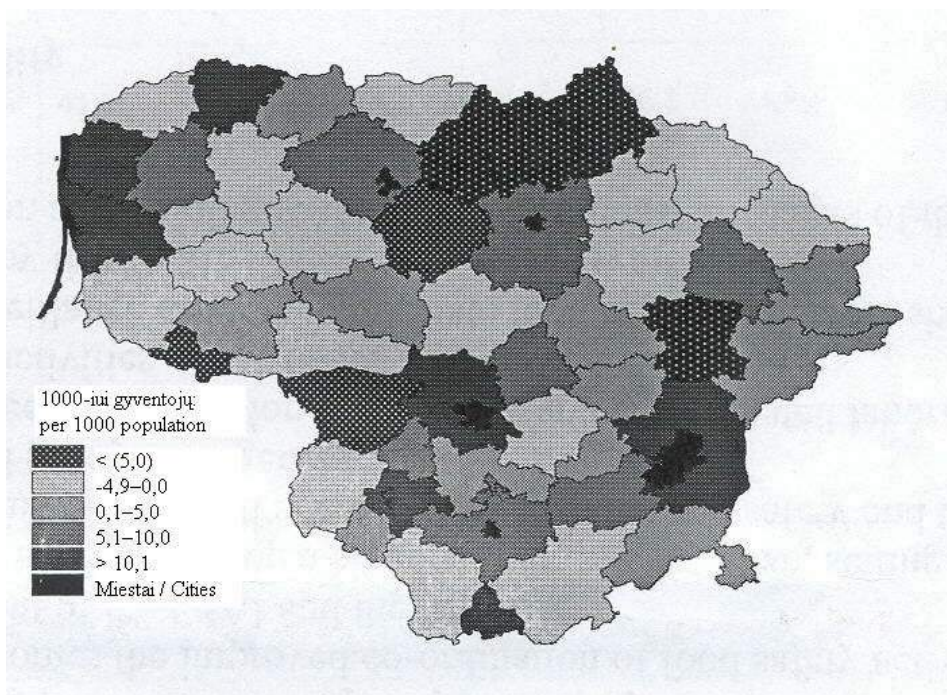
Kūdikių mirtingumas / <i>Infant mortality</i>	2000	2001	2002	2003
Mieste / <i>Urban areas</i>	807	745	678	567
Kaime / <i>Rural areas</i>	923	842	964	857
Iš viso / <i>Total</i>	852	782	786	675

Šaltiniai: Demografijos metraštis 2000–2003. – V.: Statistikos departamentas prie LRV.

Socialinių ir ekonominių sąlygų blogėjimas – viena iš pagrindinių emigracijos priežasčių. Nors migracijos saldo nėra vienintelis gyvenimo lygį ir kokybę atspindintis rodiklis, jis netiesiogiai charakterizuoja susiklosčiusias gyvenimo sąlygas vietovėje.

Visas Lietuvos savivaldybes pagal kaimo gyventojų migracijos saldo galima suskirstyti į dvi grupes: su teigiamu arba su neigiamu migracijos saldo. Šiuos gyventojų migracijos skirtumus lemia kelios priežastys. Teigiamam migracijos saldo labai didelę reikšmę turi didžiųjų Lietuvos miestų trauka. Dalis gyventojų apsigyvena priemiestinėse zonose ir kiekvieną dieną vyksta dirbti į miestą. Be to, Lietuvoje, kaip ir ekonomiškai išsivysčiusiose valstybėse, intensyviai vyksta suburbanizacijos procesas – gyventojai iš

miestų keliasi gyventi į priemiesčius. Dėl šių priežasčių didžiųjų miestų ir jiems gretimų rajonų savivaldybėse kaimo gyventojų migracijos intensyvumas yra pats didžiausias. Teigiamas migracijos saldo yra ir Utenos, Tauragės, Alytaus rajonų, Marijampolės savivaldybėse, kurių teritorijose yra apskričių centrai, pritraukiantys didelį gyventojų skaičių. Tuo tarpu nuo stambesnių administracinių centrų nutolusiose, ypač pasienio, savivaldybėse daugiau gyventojų išvyksta negu atvyksta. Tai lemia aukštas nedarbo lygis ir skurdas šiose teritorijose. Paradoksalu, bet rajonuose, kur žemių našumas yra aukštas (Pasvalio, Radviliškio, Biržų, Šakių), neigiamas migracijos saldo yra pats intensyviausias (4.7 pav.). Vadinasi, žemės ūkio veikla jau nebegali užtikrinti kaimo žmonėms pragyvenimo lygio.

4.7 pav. Kaimo gyventojų migracijos saldo 2003 metais

Fig. 4.7. Net migration of rural population in 2003

Šaltinis: Apskaičiuota autorės pagal Statistikos departamento prie LRV duomenis.

Be abejo, gyvenimo kokybė suvokiama individualiai. Netgi labai išsamių statistinių duomenų analizė neatspindi šio reiškinio visapusiškumo. Deja, asmeninis gyvenimo kokybės vertinimas dar mažai tiriamas.

Aptarti gyvenimo kokybės aspektai leidžia teigti, kad kaime ekonominė ir socialinė padėtis bei gyvenimo sąlygos yra daug blogesnės negu mieste. Dėl to didėja socialinė atskirtis, nepasitenkinimas gyvenimu, auga emigracijos mastai. Jų pasekmė – gyventojų senėjimas ir depopuliacija. Sprendžiant šias problemas, svarbus ne tik ekonominės veiklos įvairinimas ir gyventojų aktyvumo didinimas kaime. Ne mažiau svarbu sudaryti geresnes sąlygas gyventojų išsimokslinimui ir kompiuteriniam raštingumui didinti, tačiau tam pirmiausia būtinas pačių gyventojų apsisprendimas.

3. Kaimo infrastruktūra

3. Rural infrastructure

Būdama ES nare, Lietuva naudojami bendrosios rinkos ir teikiamos finansinės paramos privalumais. Didžiausią ES struktūrinių fondų paramą gali gauti tie regionai, kurių BVP vienam gyventojui yra mažesnis nei 75 proc. ES vidurkio. Regioniniams skirtumams mažinti skiriama 70 proc. visų ES struktūrinių fondų išmokų. Šio prioriteto priemonės finansuoja visi ES struktūriniai fondai, kurie kompensuoja iki 75 proc. (atskirais atvejais – iki 80 proc.) konkretaus projekto investicijų.

Analizuojant šalių, gaunančių paramą iš ES fondų, pastangas, pastebimas išskirtinis dėmesys infrastruktūros plėtrai. ES Sanglaudos fondų lėšos panaudojamos sujungiant Lietuvos, kaip ir kitų Baltijos valstybių, energetikos ir transporto objektus su ES infrastruktūros objektais, kartu juos rekonstruojant ir modernizuojant.

Europos Komisija 2004 metų gruodžio mėnesį priėmė sprendimą skirti paramą iš ES Sanglaudos fondo lėšų įgyvendinti septyniems Lietuvos transporto infrastruktūros modernizavimo projektams – penkiems automobilių kelių ir dviem geležinkelių modernizavimo projektams. Bendra patvirtintų finansavimo projektų sąmata viršija 700 mln. Lt. Iš ES Sanglaudos fondo bus skirta 558 mln. Lt, likusi dalis bus finansuojama Lietuvos biudžeto lėšomis.

Pastaraisiais metais kaimas vis labiau vertinamas kaip neatskiriama valstybės infrastruktūros dalis, nuo kurios priklauso ir kaimiškose vietovėse, ir mieste gyvenančių žmonių gyvenimo kokybė. Net 53 proc. Lietuvos teritorijos naudojama žemės ūkiui. Užimtų pirminėje žemės ūkio gamyboje gyventojų pastaraisiais metais mažėja, tačiau dar tebėra trigubai daugiau negu labiausiai išsivysčiusiose valstybėse. Lietuvos žemės ūkyje dirba beveik 16 proc. šalies užimtų gyventojų, o senosiose ES narėse (ES-15) – tik apie 5 proc. Didžiausią kaimų dalį (80 proc.) sudaro kaimai, kuriuose gyvena mažiau nei 200 gyventojų.

Fizinė kaimo infrastruktūra. Lietuvos kaimo fizinė infrastruktūra kol kas nesudaro tinkamų sąlygų žemės ir maisto sektoriaus konkurencingumui ir subalansuotai kaimo plėtrai. Todėl, Lietuvai tapus ES nare, šalyje numatytos kaimo kelių, elektrifikavimo ir kitos inžinerinės infrastruktūros priemonės bei teisinės, finansinės ir organizacinės jų įgyvendinimo sąlygos, kurios leis sukurti darnią techninio aptarnavimo, transporto, išteklių tiekimo ir produkcijos realizavimo paslaugų sistemą. Numatyta esminė melioracijos ir vandentvarkos ūkio pertvarka.

Lietuva gali didžiuotis puikiais magistraliniais ir krašto keliais, tačiau rajoninių kelių, kuriais daugiausiai tenka naudotis žemdirbiams ir kitiems kaimo gyventojams, būklė nėra patenkinama. Net 60 proc. valstybinės reikšmės rajoninių kelių yra žvyrkeliai. Pastaraisiais metais išasfaltuojama po 200 km. Tokiu tempu vykdant šiuos darbus, rajoniniai keliai būtų išasfaltuoti tik po 40 metų. Dar blogesnė padėtis yra savivaldybių žinioje esančių vietinės reikšmės kelių, kurie sudaro daugiau kaip 50 tūkst. km, t. y. net 70 proc. bendro kelių ilgio. Jų priežiūrai skiriama tik 20 proc. Kelių priežiūros ir plėtros programos lėšų, tačiau toks finansavimas nepatenkina net būtiniausių poreikių. Neremontuojami kaimo keliai tampa nepravažiuojami.

Keičiantis ūkių struktūrai, steigiant mažas ir vidutinės įmones, kaime būtina pertvarkyti vietinius elektros tinklus. Reikia nedelsiant nutraukti elektros energijos tiekimą į nebenaudojamus gamybinius objektus.

Tik pastaraisiais metais susirūpinta melioracijos įrenginių, tvenkinių ir kitų vandens telkinių priežiūra, vandens tiekimo ir nuotekų valymo įrenginių atnaujinimu.

Žemės ūkio surašymas (2003 m.) parodė, kad dauguma kaimuose esančių ūkinių pastatų yra seni, juos būtina atnaujinti arba remontuoti, o tuos, kurie jokiai veiklai nepritaikomi – nugriauti ir sutvarkyti teritoriją. Daugumos ūkininkų ir asmeninių ūkių gyvuliai laikomi aplinkosauginių reikalavimų neatitinkančiuose tvartuose.

Lietuva atsilieka nuo kaimyninių valstybių pagal apsirūpinimą žemės ūkio technika. Pavyzdžiui, 100-ai ūkių Estijoje tenka 54 įvairaus galingumo traktoriai, Latvijoje – 40, Lietuvoje – 34. Didžioji dauguma žemės ūkio technikos nusidėvėjusi. Pavyzdžiui, tik 5 proc. traktorių pagaminti 1995 metais ar vėliau.

Dauguma paslaugų kaimo gyventojams taptų labiau prieinamomis, jeigu jie turėtų automobilius. 2003 metais juos turėjo tik 38 proc. namų ūkių (mieste – 49 proc.) Žymiai sumažėjus visuomeninio transporto paslaugoms, šią spragą bando užpildyti privatūs vežėjai.

Kaimo vietovėse net trečdalis namų ūkių neturi telefono ryšio. Iš telefonizuotų tik 32 proc. turi fiksuotą ryšį, 42 proc. – mobilųjį. Atitinkamai mieste 2003 metais telefoną turėjo 85 proc. namų ūkių, iš jų fiksuotą – 56 proc., mobilųjį – 66 proc.

Kaimo socialinė infrastruktūra. Bendras šalies kaimo socialinės infrastruktūros būklės vertinimas parodė didelius skirtumus ir pagal jos sektorius, ir pagal šalies regionus. Didesnėse kaimo gyvenamosiose vietovėse geriau išplėtotą socialinę infrastruktūrą. Socialinės paskirties objektų labiausiai trūksta mažo našumo žemių ir toliausiai nuo regionų centrų bei didžiųjų miestų nutolusiose kaimo vietovėse.

Seniūnijų administracijos yra 65 proc. kaimo gyvenamųjų vietovių, kuriose gyvena daugiau nei 1000 gyventojų. Parduotuvė, kavinė ar baras yra beveik visose didesnėse kaimo gyvenamosiose vietovėse. Vietovės, esančias toli nuo parduotuvių, aptarnauja autoparduotuvės. Paslaugų įmonės, pašto bei bankų filialai kuriasi stambesnėse gyvenamosiose vietovėse. Vienam kaimo gyventojui tenka 2,6 karto mažiau materialinių investicijų negu vienam miesto gyventojui.

Lietuva gerokai atsilieka nuo ES pagal gyventojų aprūpinimą gyvenamuoju plotu. Lietuvoje 1000-čiui kaimo gyventojų tenka 357 butai, kurių daugelis yra statyti iki 1990 metų ir kurių daugumai būtinas kapitalinis remontas ar net renovacija. Per metus 1000-čiui gyventojų pastatoma tik 1,16 naujo buto. Tai yra vienas blogiausių rodiklių Europoje. Laisvosios rinkos institutas 2002 metais atliko tyrimą, siekiant išsiaiškinti kaimo gyventojų požiūrį į jų būsto sąlygas. Tyrimo rezultatai parodė, kad mažiausiai būsto sąlygomis patenkinti vyresnio amžiaus asmenys, gyvenantieji kaimo tipo gyvenvietėse ir gaunantieji mažas pajamas (4.4 lentelė).

Kaimo gyvenvietėse esančiuose būstuose yra mažiau buitinių patogumų negu miestuose. Pavyzdžiui, centralizuota arba autonominė nuotekų šalinimo sistema įrengta 96 proc. didžiųjų miestų, 87,2 proc. – rajonų centrų, 62,4 proc. – kaimo tipo vietovių būstuose. Net 56 proc. kaimo gyventojų nurodė, kad jų būsto sąlygos per pastaruosius metus nepagerėjo, o per 20 proc. teigė, kad jos net pablogėjo, penktadalis pripažino, kad jiems pavyko pagerinti savo būstus.

4.4 lentelė. Kaimo gyventojų nuomonė apie būsto sąlygas 2002 metais, proc.*Table 4.4. Housing conditions according to the opinion of rural population in 2002, in per cent*

Vertinimas pagal: <i>Assessment according to:</i>	Tenkina <i>Yes</i>	Netenkina <i>No</i>	Neturi nuomonės <i>No opinion</i>	Iš viso <i>Total</i>
plotą / <i>area</i>	80,0	18,3	1,7	100
šildymo efektyvumą / <i>heating</i>	56,5	42,0	1,5	100
planą / <i>layout</i>	73,2	24,2	2,6	100
gyvenamojo rajono infrastruktūrą <i>infrastructure</i>	82,7	13,4	3,9	100
vietą / <i>location</i>	90,1	8,7	1,2	100
patogumus / <i>facilities</i>	58,5	38,5	3,0	100
santykius su kaimynais / <i>neighbours</i>	89,8	9,2	1,0	100

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenys.

Švietimo įstaigos yra tik ketvirtadalyje kaimo gyvenamųjų vietovių, kuriose gyvena 100–199 gyventojai, ir daugiau nei 67 proc. – vietovėse, kuriose gyvena per 200 žmonių. Bendrojo lavinimo mokyklų skaičius kaimo vietovėse mažėja. 2002–2003 mokslo metais kaimo vietovėse buvo 596 pradinės mokyklos, 50 darželių-mokyklų, 544 pagrindinės mokyklos, 181 vidurinė mokykla, 2 gimnazijos, 1 jaunimo mokykla. Kaimo vidurinės mokyklos sudaro 13 proc. visų mokyklų (mieste – 43 proc.). Per dvejus metus kaimo mokyklų skaičius sumažėjo 7 proc., o pradinių – beveik dvigubai. Ikimokyklinio ugdymo įstaigų 2000 metais buvo 213, o 2003-iaisiais beliko 183. Mokytojų skaičius kaimuose sumažėjo net 10,2 tūkst. Todėl vis daugiau atokiose vietovėse gyvenančių vaikų iki mokyklų tenka pavėžėti. Tam skirta geltonųjų autobusiukų programa. Tačiau vargu ar galima pritarti nuostatai, kad įgyvendinus švietimo reformą, turėtų išlikti tik didžiosios miestų mokyklos. Mokyklos turėtų veikti ten, kur susiklosto palankus švietimo paslaugų paklausa ir pasiūlos santykis.

Lietuvos kaimo mokykloms teikiama parama pagal projektą „Kaimo mokykla ir vietos bendruomenė“. Šį projektą įgyvendina Švietimo kaitos fondas, bendradarbiaudamas su Jungtinių Tautų vystymo programos atstovybe Lietuvoje. Jam įgyvendinti abi institucijos skyrė po 280 tūkst. Lt. Įgyvendinant projektą, glaudžiai bendradarbiaujama su Mokyklų tobulinimo centru.

Kaimas turi likti tautos dvasingumo ir etnokultūros šaltiniu. Tai priklauso ne tik nuo kaimo ekonomikos stiprėjimo, bet ir nuo kultūros paslaugų sistemos funkcionavimo. Per pastarąjį dešimtmetį kaimiškose vietovėse uždaryta daug bibliotekų ir kultūros namų, iširo nemažai meninės saviveiklos kolektyvų, kaimiečiai ėmė mažiau lankytis kultūros renginiuose, teatruose. Bibliotekose mažėja knygų fondas. Dažnai kultūros centrai uždaromi dėl lėšų stygiaus. Gyvenvietės, netekusios mokyklų ir kultūros centrų, tampa neaperspektyvios, iš jų masiškai išsikelia jaunos šeimos. Kultūros įstaigų uždarymo pasekmės gana pavojingos socialiniu ir kultūrinu požiūriu.

Kaimo vietovių patrauklumas labai priklauso nuo galimybės gauti sveikatos apsaugos paslaugas. Gydymo arba globos įstaigos yra daugiau nei pusėje kaimo gyvenamųjų vietovių, tačiau jų skaičius kasmet mažėja. Lietuvos sveikatos informacijos centro duomenimis, 2003 metais Lietuvoje buvo 200 ambulatorijų ir 934 medicinos punktai – daugiausia kaimo vietovėse. Statistikos departamento duomenys rodo, kad per

pastaruosius penkerius metus veiklą nutraukė daugiau kaip 100 kaimiškujų vietovių medicinos punktų. Kaimo vietovėse ypač aktuali sveikatos priežiūros įstaigų renovacija.

Ugdant žinių visuomenę, siekiama visoje valstybės teritorijoje, įskaitant ir kaimą, plėtoti viešųjų interneto prieigos centrų tinklą. Vidaus reikalų ministerija steigia interneto prieigos taškus labiausiai lankomose vietose: bibliotekose, kultūros namuose, seniūnijose, bendruomenių centruose ir pan. Siekiama, kad artimiausias viešosios interneto prieigos taškas kaimo gyventojams būtų nutolęs ne didesniu kaip 8–10 km atstumu. Kad būtų pasiektas valstybių – ES senbuvių – interneto paslaugų vidurkis, Lietuvoje reikėtų įkurti apie 1000 viešųjų prieigos centrų. Pagal projektą „Viešosios interneto prieigos taškai kaime“ AB „Telecentras“ kaimo gyvenvietėse diegia interneto ryšį. Dar reikia nuveikti daug darbų: instaliuoti vietos tinklus, prijungti kompiuterius, išmokyti žmones jais naudotis, sukurti priežiūros struktūras ir teikti kaimo gyventojams reikalingas paslaugas.

Galimybė suteikti interneto paslaugas kaimo vietovėms atsivers, įgyvendinus plačiajuosčio ryšio projektą „RAIN“. Šiam projektui skiriama didelė ES struktūrinių fondų parama.

Kaimo atnaujinimas. Kaimas turi būti ne tik patraukli ir saugi gyventi vieta, bet ir išlikti tautos dvasingumo, etnokultūros šaltinis. Kaimo atnaujinimas yra vienas svarbiausių struktūrinės politikos elementų, darančių įtaką kaimiškujų vietovių ekonominei ir socialinei plėtočiai. Vietovėms, kurioms būdingas patrauklus kraštovaizdis ir gera fizinė infrastruktūra, būdingas didesnis užimtumas, pagaminama daugiau produkcijos, teikiama daugiau paslaugų, spartesnis jų augimo tempas. Valstybė remia autentiškumą išlaikiusio kaimo materialaus paveldo atnaujinimą ir pritaikymą buities, kultūros, švietimo ar kitiems visuomenės poreikiams. Rengiama Kultūros ministerijos koordinuojama Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo valstybinė programa. Projektuojamas optimalus vienkiemių ir grupinių gyvenviečių (kaimų, miestelių) plėtotės santykis, tikslinamas jų išdėstymas, išryškinamos prioritetinės kaimo infrastruktūros plėtotės kryptys. Kaimo atstatymui ir plėtočiai bei jo paveldo išsaugojimui ir ateityje bus skiriamos lėšos pagal ES BŽŪP nuostatas.

4. Ekonominės veiklos įvairinimas

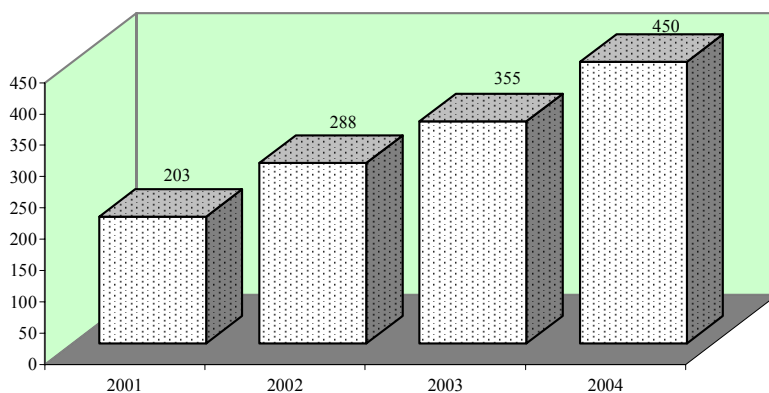
4. Diversification of economic activity

4.1. Kaimo turizmas

4.1. Countryside tourism

Kaimo turizmas – viena iš alternatyvios veiklos rūšių kaime, kurianti darbo vietas kaimo vietovėse ir teikianti gyventojams papildomų pajamų. Teisę teikti maitinimo, apgyvendinimo, poilsio ir kitas kaimo turizmo paslaugas turi fiziniai asmenys – ūkininkai ir privačių namų valdų savininkai kaimo sodybose.

Kaimo turizmo sodybų skaičius Lietuvoje pastaraisiais metais sparčiai augo. Turizmo paslaugų ir išteklių registre 2001 metais buvo įregistruotos 203 sodybos, 2002-aisiais – 288, 2003 metais – 355, o 2004-aisiais– 450 (4.8 pav.).

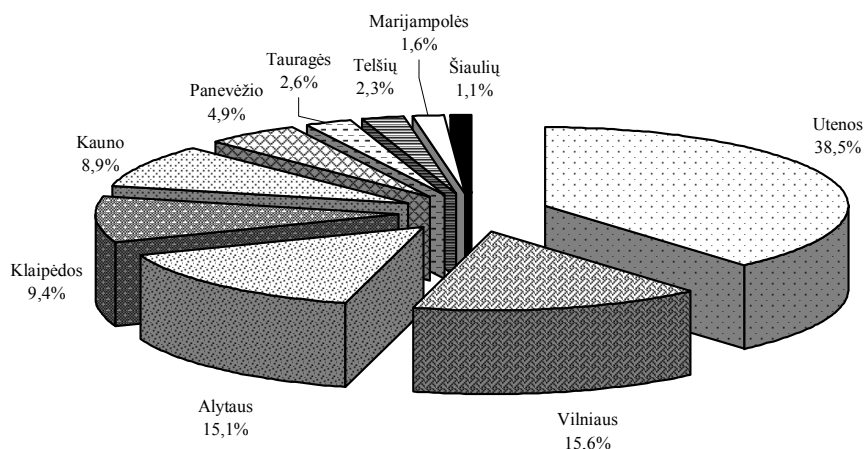

4.8 pav. Kaimo turizmo sodybų skaičius 2001–2004 metais

Fig. 4.8. Number of countryside farmsteads in 2001–2004

Šaltinis: Valstybinio turizmo departamento prie Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos duomenys.

Daugiausia kaimo turizmo sodybų veikia Utenos (38,6 proc.), Alytaus (15,16 proc.), Vilniaus (15,6 proc.), Klaipėdos (9,47 proc.) apskrityse (4.9 pav.).

4.9 pav. Kaimo turizmo sodybos pagal apskritis 2004 metais

Fig. 4.9. Countryside farmsteads by counties in 2004

Šaltinis: Valstybinio turizmo departamento prie Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos duomenys.

Kaimo turizmas gana silpnai išplėtotas Tauragės, Telšių, Marijampolės, Šiaulių apskrityse. Antai Plungės rajone (Telšių apskritis) veikia tik 9 kaimo turizmo sodybos, nors šis rajonas priskiriamas perspektyviam rekreaciniam regionui. Pagrindinės kaimo turizmo sektoriaus problemos, dėl kurių Telšių apskrityje neišnaudojamas didelis rekreacinis potencialas: lėti turizmo sodybų infrastruktūros kūrimo tempai, nedidelis šio verslo pelningumas dėl ryškaus sezoniškumo, informacijos trūkumas, menkas užsienio kalbų mokėjimas. Plėtoti kaimo turizmo verslą labiau suinteresuoti ne kaimo vietovių gyventojai, o miestiečiai. Telšių apskrities turizmo sodybose perspektyvios ir labiausiai paplitusios vandens sporto pramogos. Telšių apskrčiai reikalinga ilgalaikė turizmo plėtros strategija.

Lietuvos kaimo turizmo sodybose 2004 metų sausio–rugšėjo mėnesiais apsilankė 152 tūkst. svečių – penktadaliu daugiau nei tuo pačiu 2003-ųjų laikotarpiu (126 tūkst.). 2004 metų rugpjūčio mėnesį daugiausia poilsiautojų apsistojo Aukštaitijos regiono sodybose (14,8 tūkst.), kiek mažiau – Žemaitijos (13,4 tūkst.) ir Dzūkijos (8 tūkst.).

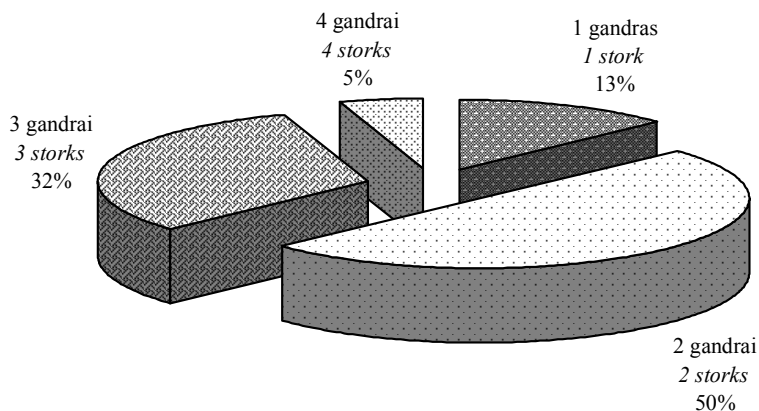
Poilsiautojų skaičius kaimo turizmo sodybose 2004 metais išaugo ne tik dėl didėjančio Lietuvos gyventojų susidomėjimo šia poilsio rūšimi, bet ir dėl didesnio užsieniečių, norinčių pažinti Lietuvą – naująją ES narę, skaičiaus. 2003 metais užsieniečiai kaimo turizmo sodybose sudarė 2–3 proc. poilsiautojų, o 2004 metais – dešimtadalį. Kaip visame pasaulyje, taip ir Lietuvoje, dažniausiai poilsiautojai kaimo turizmą derina su kitomis poilsio rūšimis: kultūriniu ar nuotykiiniu turizmu. Kaimo turizmo sodybose turistai paprastai apsistoja savaitgaliui arba savaitei.

Kaimo turizmo paslaugų paklausa viršija pasiūlą. Vasaros metu vietą kaimo turizmo sodyboje reikia užsisakyti iš anksto. Poilsiautojų pagausėja ir per kalendorines ar asmenines šventes: Naujuosius metus, vestuves, gimtadienius.

Užsiimti turizmu kaimo gyventojus skatina ne tik paklausa, bet ir valstybės parama. Veiklai įteisinti pakanka verslo liudijimo. Ūkininkai, kurių metinės pajamos iš žemės ūkio veiklos sudaro daugiau kaip 50 proc. visų gautų pajamų, turi teisę į įstatymų numatytas apmokestinimo lengvatas. Jiems iš valstybės biudžeto ir ES fondų teikiama parama vietos infrastruktūrai gerinti, daliai investicijų į pastatus ir technologinę įrangą kompensuoti, žemei apželdinti mišku, vandens telkiniams tvarkyti, kompensuojama dalis bankų paskolų palūkanų.

Kaimo turizmo paslaugų įvairovę, kokybę ir kainą atspindi sodybai suteiktas vieno, dviejų, trijų arba keturių gandrų¹ sodybos ženklas. Dviejų ir trijų gandrų sodybų Lietuvoje yra daugiausia (4.10 pav.). Keturių gandrų (aukščiausios klasės) sodybų Lietuvoje yra nedaug, jų aplinka graži, kambariai su visais patogumais, plati aptarnavimo paslaugų ir pramogų pasiūla, puoselėjamos kulinarinio paveldo tradicijos. Šios sodybos tinka seminarams, konferencijoms, šventėms organizuoti. Jos veikia visus metus.

¹ Gandras – narystės Lietuvos kaimo turizmo asociacijoje ženklas.

4.10 pav. Kaimo turizmo sodybos pagal sodybos ženklą 2003 metais

Fig. 4.10. Countryside farmsteads by service quality class in 2003

Šaltinis: Atostogos Lietuvoje kaime 2003. – K.: Žemės ūkio rūmai, 2003.

Kaimo turizmo sodybos skiriasi pagal poilsio rūšis ir tipus. Lietuvoje dominuoja kaimo sodybos su butu ar butais, užimančiais visą ar dalį gyvenamojo namo, tipas. Mažiau yra vasarnamių, poilsio namelių, mažiausiai – modernių sodybų, sodybų su etnografiniais elementais, motelių, vienkemių. Pramonės struktūroje dominuoja žvejyba, grybavimas, uogavimas, medžioklė, plaukiojimas ir vandens dviračiai, jodinėjimas žirgais. Turistų poilsiui įrengiamos pirtys, baseinai, lauko židiniai, pavėsinės, oranžerijos, sporto aikštelės, biliardo salės, bibliotekos.

Kai kurie sodybų šeimininkai, siekdami sudominti poilsiautojus, siūlo jiems paragauti ekologiškų produktų, įrengia amatų kiemus, kuriuose demonstruojama, kaip mušamas sviestas, spaudžiamas sūris, gaminamos dešros. Vis dažniau šeimininkai siūlo įvairių papildomų paslaugų: konferencijų, seminarų organizavimą, vaikų priežiūrą. Poilsiautojai turi galimybę dalyvauti bendruomenės renginiuose, vykstančiuose už sodybos ribų: etnografinėse šventėse, koncertuose, sporto varžybose. Teikiamų kaimo turizmo paslaugų spektras ir kokybė labai priklauso nuo finansinių verslininko galimybių.

Lietuvoje kaimo turizmui palankiausias vasaros sezonas, kuris tęsiasi vos tris mėnesius. Žiemos metu nuošalioms kaimo turizmo sodyboms sunkiau pritraukti turistus. Kaimo turizmo verslui trukdo vadybos žinių stoka, interneto ryšio problemos, menki praktiniai įgūdžiai ir užsienio kalbų nemokėjimas, o labiausiai – infrastruktūra. Duobėti, nepravažiuojami keliai yra viena didžiausių problemų, kliudančių poilsiautojams patekti į ramioje, gražioje aplinkoje išsikūrusius vienkiemius. Stinga informacijos – į sodybas nukreipiančių ženklų, stendų, informuojančių poilsiautojus apie lankytinas vietas (muziejus, dvarus, piliakalnius, gamtos paminklus). Būtina įrengti daugiau dviračių takų.

Kaimo turizmo sodybų savininkai privalo atsižvelgti ir į specialiųjų poreikių tenkinimą (vaikų priežiūros, reabilitacijos, žmonių su negalia ir kt.). Tai skatina kaimo turizmo sodybų specializaciją.

Užsienio turistams pritraukti reikalinga labai efektyvi reklamos sistema.

Sėkmingam turizmo verslui svarbus Turizmo informacinių centrų vaidmuo. Jų Lietuvoje yra 37. Informacijos apie kaimo turizmą ieškantiems internete padeda puslapis www.sala.lt. Jame pateikiama vaizdinė medžiaga apie kaimo turizmo sodybas (daugiau nei 200 galimų variantų), poilsiautojui sudaroma galimybė išsirinkti sodybą pagal vietovę, tipą ir kainą.

Kaimo turizmo plėtojimas buvo remiamas pagal PHARE ir SAPARD programas. SAPARD paramai gauti buvo pateiktos 45 paraiškos, patvirtinta 17, kurių suma – 6,2 mln. Lt. Daugiausia sutarčių pasirašyta su Kauno, Utenos (po 5) iri Vilniaus (4) apskričių pareiškėjais. Kauno apskritis sulaukė didžiausios paramos – 2,6 mln. Lt. Minėtas programas keičia ES struktūrinių fondų parama. Tačiau verslininkas turi investuoti nuosavas ar skolintas lėšas į turizmo verslą, ir tik įgyvendinus projektą, jam kompensuojama pusė investicijų. Sociologiniai tyrimai parodė, kad dalis Lietuvos kaimo gyventojų bijo imti paskolas ir užstatyti savo turtą. Kiti, praradę savo santaupas komerciniuose bankuose, jais vis dar nepasitiki. Tačiau situacija keičiasi – paskolų palūkanos mažėja, Žemės ūkio paskolų garantijų fondas (ŽŪPGF) suteikia garantijas neturintiems užstato, ES struktūriniai fondai kompensuoja dalį investicijų, todėl atsiranda realios galimybės plėsti kaimo turizmo verslą. Efektyviai panaudojus paramos priemones, kaimo turizmas taps viena perspektyviausių ekonominės veiklos rūšių kaime.

4.2. Smulkaus ir vidutinio verslo plėtra

4.2. Development of small and medium-sized business

Lietuvoje žemės ūkio sektoriuje dirba apie pusė kaimo, arba daugiau nei 15 proc. visų šalies užimtų gyventojų. Vykstant struktūriniams pokyčiams žemės ūkyje ir jį aptarnaujančios veiklos srityse, dirbančių gyventojų dalis bendrame šalies užimtųjų skaičiuje mažėja, tačiau šis rodiklis yra daug aukštesnis už daugelio kitų ES šalių, kuriose taip pat ryškios užimtų žemės ūkyje gyventojų mažėjimo tendencijos. Iš tradicinio žemės ūkio verslo pasitraukiantys darbuotojai Lietuvoje beveik neturi kitų įsidarbinimo galimybių ir pajamų alternatyvų. Nepakankama kitų kaimo ekonominės veiklos rūšių plėtra ir naujų darbo vietų kūrimas turi įtakos lėtai mažėjančiam nedarbui kaime, gyventojų migracijos procesų intensyvėjimui.

Vienas iš priimtinausių būdų, kaip pagerinti padėtį kaime – smulkaus ir vidutinio verslo (SVV) plėtra. SVV – vienas iš pagrindinių ekonomikos sektorių, turintis esminį poveikį ne tik kaimo vietovėms, bet ir bendrai Lietuvos ūkio plėtotei, naujų darbo vietų kūrimui ir socialiniam stabilumui. Steigiant mažas ir vidutines įmones (MVI), kaimo vietovėse sparčiau kurtųsi naujos darbo vietos, mažėtų socialinės įtampos židinių, būtų stabdomas kaimų nykimas.

Igyvendindamas Europos Komisijos rekomendaciją (96/280/EC), Lietuvos Respublikos Seimas priėmė naują Lietuvos Respublikos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros įstatymo redakciją, kuri įsigaliojo nuo 2003 m. sausio 1 d. Tai pagrindinis dokumentas, nustatantis smulkaus ir vidutinio verslo subjektus bei jiems taikomas valstybės pagalbos formas. Įstatyme apibrėžiant MVI, taikomas ne tik darbuotojų skaičiaus rodiklis, bet ir įmonės turto kriterijai. Pagal šį įstatymą SMV verslo subjektai yra vidutinės įmonės, mažos įmonės (tarp jų ir mikroįmonės) ir fiziniai asmenys, įstatymų nustatyta tvarka turintys teisę verstis savarankiška komercine, gamybine arba profesine veikla, įskaitant tą, kuria verčiamasi, turint verslo liudijimą. Mikro, mažų ir vidutinių įmonių sąvokų apibendrinimas pateiktas 4.5 lentelėje.

4.5 lentelė. Mikro, mažų ir vidutinių įmonių apibūdinimas

Table 4.5. Characteristics of micro, small and medium sized enterprises

Įmonės rūšis <i>Type of enterprise</i>	Darbuotojų skaičius <i>Number of employees</i>	Metinės pajamos arba turto balansinė vertė, mln. Lt (mln. eurų) <i>Income per year or balance value, mill. Lt (mill EUR)</i>		Savarankiškumas <i>Self-sufficiency</i>
		pajamos / <i>income</i>	balansinė vertė <i>balance value</i>	
Vidutinė <i>Medium-sized</i>	< 250	≤ 138 (40)	≤ 93 (27)	≤ 25 proc. kapitalo ar balsavimo teisę suteikiančių akcijų priklauso kitai įmonei (-ėms), neatitinkančiai (-oms) SVI* reikalavimų <i>≤ 25% of stocks dispose other enterprise but not SMEs</i>
Maža <i>Small-sized</i>	< 50	≤ 24 (7)	≤ 17 (5)	
Mikro <i>Micro-sized</i>	< 10	≤ 7 (2)	≤ 5 (1,5)	

* SVI – smulkios ir vidutinės įmonės / *SMEs – small and medium-sized enterprises.*

Šaltinis: Lietuvos Respublikos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros įstatymo pakeitimo įstatymas (2002 m. spalio 22 d. Nr. IX-1142).

Lietuvoje 2001–2003 metų laikotarpiu mažų ir vidutinių įmonių (MVI) skaičius kaimo vietovėse augo. Tačiau verslininkai nenoriai steigia įmones nuošaliuose kaimuose. Jos sparčiau steigiamos urbanizuotose, investicijoms ir verslui palankiose vietovėse. 2003 metais 1000-čiui kaimo gyventojų teko 8 MVI. Šiuo atžvilgiu Lietuva dar labai atsilieka nuo ES vidurkio: 1000-čiui gyventojų vidutiniškai tenka 24 įmonės (ES-15 – 49).

Remiantis ekspertiniu vertinimu, pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką įmonių skaičiaus kaimo vietovėse augimui, yra: verslo legalizavimas, žemės ūkio veiklos diversifikacija, parama iš ES struktūrinių fondų, kaimo gyventojų profesinis rengimas ir perkvalifikavimas.

Statistikos departamento duomenimis, 2001 metais kaimo vietovėse buvo daugiau nei 5 tūkst. MVI. 2003 metais tokių įmonių jau buvo 8,8 tūkst. (4.6 lentelė). Per trejų metų laikotarpį MVI skaičius kaime išaugo beveik 2 kartus, nors bendras MVI skaičius Lietuvoje sumažėjo 3 proc.

4.6 lentelė. Mažų ir vidutinių įmonių skaičius 2001–2003 metais

Table 4.6. Number of small and medium-sized enterprises (SMEs) in 2001–2003

Rodikliai / Indicators	2001	2002	2003
Mažų ir vidutinių įmonių iš viso / Total number of SMEs	56214	55252	54589
iš jų kaimo vietovėse: / of which: in rural areas:	5212	6780	8845
individualiosios įmonės / individual enterprises	3545	4536	5937
akcinės bendrovės public limited liability companies	64	60	52
uždariosios akcinės bendrovės private limited liability companies	1118	1581	2161
ūkinės bendrijos / partnerships	37	55	75
kitos / other	448	548	620
Mažų ir vidutinių įmonių kaimo vietovėse dalis nuo bendro MVĮ skaičiaus proc. / Share of SMEs in rural areas in total number of SMEs, %	9	12	16

Šaltiniai: Statistikos departamento prie LRV; VŠĮ „Statistikos tyrimai“ duomenys.

MVĮ struktūros analizė pagal įmonių teisinės formas rodo, kad gausiausia Lietuvos kaimo vietovėse, kaip ir visoje šalyje, MVĮ grupė yra individualiosios įmonės (IĮ). IĮ – populiariausia įmonių teisinė forma, kadangi veiklos pradžioje nereikia arba pakanka nedidelio pradinio kapitalo. IĮ savininkas gali dirbti savo įmonėje vienas. Tokias įmones paprasčiau valdyti, jų nereikia likviduoti, norint pertvarkyti į UAB. 2003 metais kaime buvo 5937 veikiančios IĮ, t. y. 27 proc. visų Lietuvoje veikiančių individualių MVĮ. 2001–2003 metais ši įmonių grupė vidutiniškai sudarė apie 67 proc. visų kaime veikiančių MVĮ (4.11 pav.). Daugėjo UAB: jų dalis kaime veikiančių MVĮ skaičiuje išaugo nuo 21,5 iki 24,4 proc.

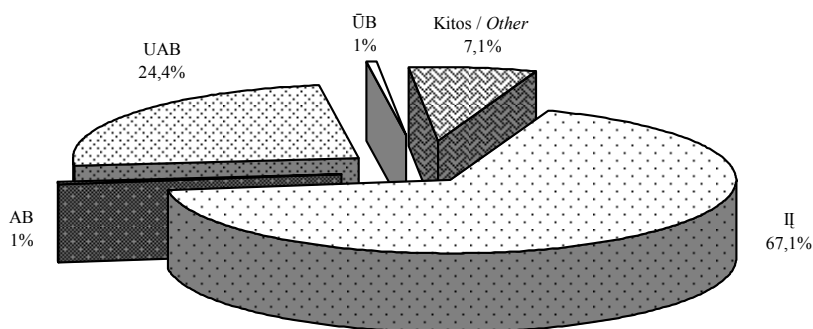
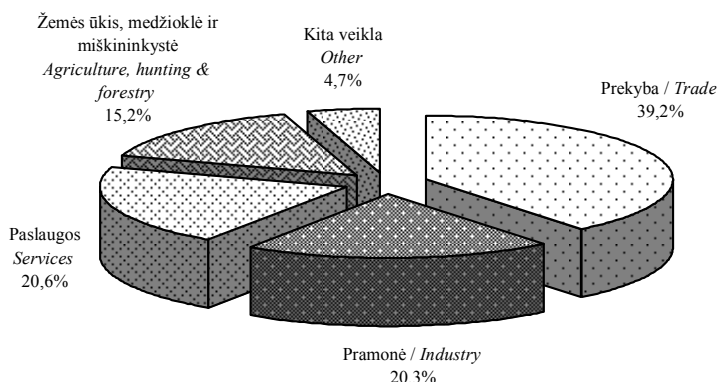
4.11 pav. Kaimo vietovėse veikiančių mažų ir vidutinių įmonių struktūra pagal įmonių teisinės formas 2003 metais

Fig. 4.11. Structure of small and medium-sized enterprises in rural areas by legal form in 2003

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Analizuojant MVĮ pasiskirstymą pagal ekonominės veiklos rūšis, matyti, jog prekybos įmonės sudaro didžiausią MVĮ dalį – daugiau nei trečdalį visų Lietuvos kaimo vietovėse veikiančių MVĮ (4.12 pav.). Per 2001–2003 metų laikotarpį jų dalis bendrame įmonių skaičiuje išaugo beveik 6 proc., kitų ekonominės veiklos rūšių įmonių dalis bendrame įmonių skaičiuje mažėjo (ypač pramonės įmonių).

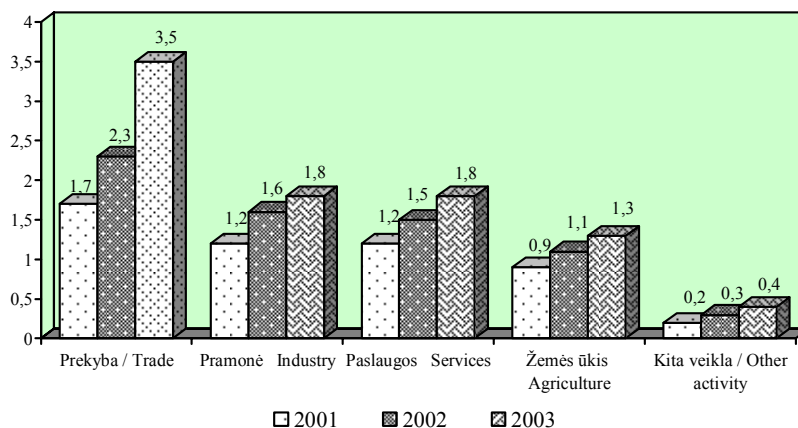

4.12 pav. Kaimo vietovėse veikiančių mažų ir vidutinių įmonių struktūra pagal ekonominės veiklos rūšis 2003 metais

Fig. 4.12. Structure of small and medium-sized enterprises by economic activity in 2003

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Absoliučiais dydžiais 2001–2003 metų laikotarpiu prekybos įmonių skaičius išaugo daugiau kaip 2 kartus, pramonės, paslaugų, žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės įmonių – 1,5 karto (4.13 pav.).

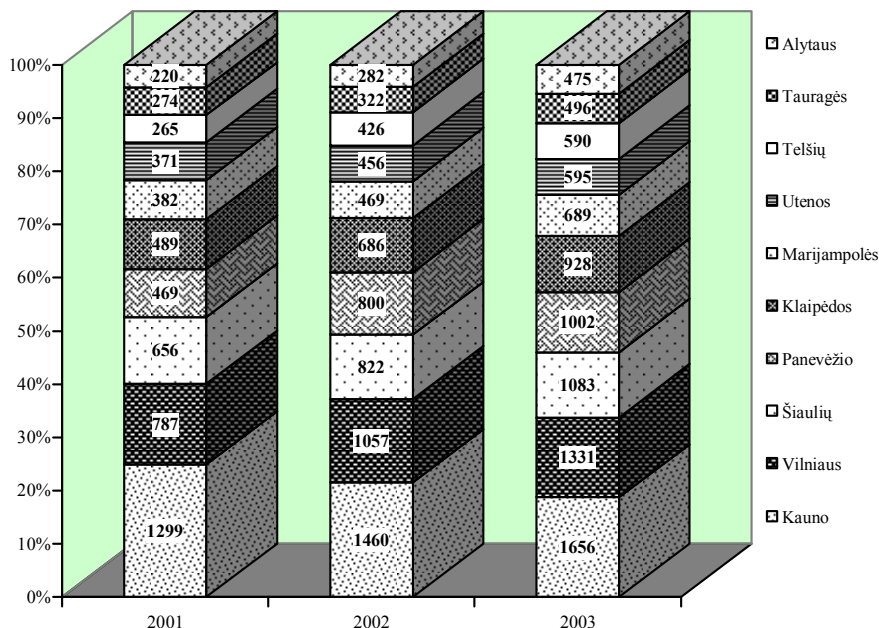

4.13 pav. Kaimo vietovėse esančių mažų ir vidutinių įmonių skaičius pagal ekonominės veiklos rūšis 2001–2003 metais, tūkst.

Fig. 4.13. Number of small and medium-sized enterprises in rural areas by economic activity in 2002–2003, in thou.

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Kaime esančios MVĮ atskirose apskrityse yra pasiskirsčiusios labai netolygiai. Tose apskrityse, kurių centrai yra didieji šalies miestai, sukonzentruota didžioji kaimo vietovėse esančių MVĮ dalis. 2003 metais 46 proc. visų kaimo vietovėse esančių MVĮ buvo susitelkę Kauno, Vilniaus ir Šiaulių apskrityse (4.14 pav.).

4.14 pav. Kaimo vietovėse esančių mažų ir vidutinių įmonių pasiskirstymas pagal apskritis 2001–2003 metais

Fig. 4.14. Small and medium-sized enterprises in rural areas by county in 2001–2003

Šaltinis: Statistikos departamento prie LRV duomenys.

Atokiuose regionuose kaimo gyventojų investicinis pajėgumas dažnai neadekvatus ekonominės veiklos įvairinimo ir modernizavimo poreikiams, esti darbo jėgos paklausos ir pasiūlos nesuderinamumas, palyginti su miestu, žemesnis kaimo gyventojų išsilavinimo lygis, nepakankamai išvystyta fizinė verslo infrastruktūra (kelių tinklas, telekomunikacijos, energetika, vandens tiekimas, nuotekų valymas ir pan.).

Lietuvoje teisinis verslo reguliavimas vykdomas, atsižvelgiant į ES teisę bei parengtas Lietuvos ūkio strategines kryptis ir programas. Valstybės pagalba SVV subjektams teikiama pagal Vyriausybės, apskričių ar savivaldybių smulkaus ir vidutinio verslo plėtros programas. Programų rengimas ir įgyvendinimas finansuojami iš valstybės ar savivaldybių biudžetų ir paramos fondų lėšų. SVV subjektams gali būti taikomos šios pagrindinės valstybės pagalbos formos: mokesčių ir rinkliavų lengvatos; finansinė parama: lengvatinių kreditų teikimas, palūkanų dengimas, garantijų teikimas, kreditų draudimas, rizikos kapitalo investavimas į smulkias ir vidutines įmones, tam tikrų išlaidų (steigimo, tyrimų, garantijų mokesčių, kreditų draudimo įmoku, kokybės

sertifikatų įsigijimo ir kitų išlaidų) kompensavimas, subsidijos darbo vietoms kurti; konsultavimo, mokymo, kvalifikacijos kėlimo ar perkvalifikavimo paslaugos lengvatinėmis sąlygomis; verslo inkubatorių, verslo centrų, technologinių parkų steigimas ir jų teikiamos paslaugos.

Įgyvendinant SAPARD, kaimo vietovėse buvo remiama netradicinių žemės ūkio produktų gamyba, kaimo turizmas ir rekreacija, akvakultūra ir žvejyba vidaus vandenyse, pagrindinės paslaugos ir kita veikla, skatinanti kaimo gyventojų pajamų augimą, tradiciniai amatai. Pasirašytos 52 paramos sutartys, kurių bendra suma – 34,2 mln. Lt.

Pagal BPD 2004–2006 metais struktūrinių fondų parama SVV subjektams teikiama pagal 3 prioriteto „Gamybos sektoriaus plėtra“ pirmąją „Tiesioginė parama verslui“ ir antrąją „Verslo aplinkos gerinimas“ priemones. Pagal pirmąją priemonę SVV plėtrai numatyta skirti 50 proc. šiai priemonei finansuoti skirtų lėšų, t. y. 178,2 mln. Lt, pagal antrąją priemonę – 33 proc., t. y. 50,4 mln. Lt. Su minėtų priemonių įgyvendinimu netiesiogiai susijusios ir kitos BPD priemonės.

Parama žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimui, siekiant įvairiapusio ekonominės veiklos pobūdžio ir alternatyvių pajamų šaltinių, bei kaimo turizmo ir amatų skatinimui skiriama pagal BPD 4 prioriteto „Kaimo plėtra ir žuvininkystė“ ketvirtąją priemonę „Kaimo vietovių pritaikymo ir plėtros skatinimas“. 2004 metais pateiktos 35 paraiškos 31 mln. Lt paramai gauti (numatyta skirti 106 mln. Lt). Daugiausia paraiškų pateikė subjektai iš Utenos ir Vilniaus apskričių, t. y. 15 paraiškų 12 mln. Lt paramai gauti.

Lietuvoje sukurtas platus institucijų, kurios yra atsakingos už SVV strategijos ir ją lydinčių tikslinių programų įgyvendinimą, tinklas (Lietuvos Respublikos ūkio ir žemės ūkio ministerijos, Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros agentūra, Lietuvos verslo paramos agentūra, verslo informacijos centrai, verslo inkubatoriai). Veikia kreditinės linijos, skirtos SVV projektams kredituoti lengvatinėmis sąlygomis. SVV subjektai gali dalyvauti valstybės remiamoje kredito unijų veikloje. Įsteigtos ir valstybės finansuojamos dvi paskolų draudimo institucijos (INVEGA ir ŽŪPGF), skirtos SVV subjektų paskoloms garantuoti ir daliai palūkanų kompensuoti.

Stiprėja visuomenių organizacijų veikla. Jos gali atstovauti SVV interesams vyriausybines organizacijas ir savivaldybėse. Pačios aktyviausios tarp jų: Lietuvos verslo darbdavių konfederacija, Lietuvos pramonininkų konfederacija, Vilniaus miesto ir apskrities verslininkų darbdavių konfederacija, Lietuvos verslininkų ir vadybininkų draugija, Kauno regiono smulkių ir vidutinių verslininkų asociacija, Lietuvos prekybos, pramonės ir prekybos rūmų asociacija, Vilniaus pramonės ir verslo asociacija, Vilniaus rajono smulkiųjų verslininkų asociacija, Smulkiųjų verslininkų ir prekybininkų asociacija.

Lietuvoje pradeda įgyvendinti *Leader+* pobūdžio priemonė, finansiškai remiama iš ES struktūrinių fondų ir savivaldybių bei verslininkų lėšų, įgyvendinama vietos bendruomenių, valdžios institucijų ir verslo partnerystės pagrindu. Pasinaudodami *Leader+* teikiamomis galimybėmis, kaimo gyventojai pagal 2004 metais pradėtas rengti integruotas kaimo plėtros strategijas galės įgyvendinti originalius savo gyvenamųjų vietovių infrastruktūros pertvarkymo, jaunimo mokymosi ir profesinio orientavimo bei dirbančių gyventojų profesinio lavinimo projektus, išsaugoti unikalią gamtinę aplinką ir etnokultūrinį paveldą. Lietuvoje šiuo metu įregistruota per 30 vietos veiklos grupių, geografiškai aprėpiančių beveik visą šalies kaimiškąją teritoriją.

Institucijų materialinė bazė sutvarkyta, finansinis aprūpinimas neblogas. Tačiau visų šių institucijų vadybinės ir finansinės ataskaitos rodo, kad daugiausia dėmesio,

techninės ir finansinės paramos suteikta SVV įmonėms, esančioms didžiuosiuose miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje). Tuo tarpu įmonės, veikiančios atokiuose regionuose ir kaimo vietovėse, gauna ribotą paramą. Mažai dėmesio skiriama strateginiam investicijų planavimui regionuose. Mokymo, perkvalifikavimo turinys dažnai neatitinka verslo poreikių regionuose. Visų su SVV susijusių institucijų pastangas reikia nukreipti į probleminius regionus, pirmiausia – į kaimo vietoves.

5. Kultūros paveldo saugojimas

5. Conservation of cultural heritage

Lietuvos kultūros paveldą sudaro per 10 tūkst. objektų, turinčių kultūros paminklo arba vertybės statusą. Turizmo požiūriu šiuo metu patrauklūs tik apie 350 objektų, tačiau dar mažiau jų naudojami (4.8 lentelė).

4.8 lentelė. Kultūros vertybių suvestinė 2003 metais

Table 4.8. Cultural values in 2003

Paminklinių vertybių rūšys <i>Kinds of cultural values</i>	Vertybių kiekis / <i>Values</i>	
	vnt. / <i>number</i>	%
Kultūros paminklų svarbiausieji kompleksai: <i>Complex cultural monuments:</i>	267	22,7
urbanistikos / <i>townscape</i>	74	6,3
istorijos / <i>historical</i>	24	2,0
archeologijos / <i>archeological</i>	12	1,0
profesionaliosios architektūros <i>professional architecture</i>	34	2,9
liaudies architektūros (kaimų gyvenvietės) <i>folk architecture (rural settlements)</i>	40	3,4
kraštovaizdžio architektūros (dvarų sodybos) <i>landscape architecture (manor houses)</i>	75	6,4
dailės / <i>arts and crafts</i>	8	0,7
Pavieniai kultūros paminklai: <i>Individual cultural monuments</i>	908	77,3
istorijos / <i>historical</i>	42	3,6
archeologijos / <i>archeological</i>	650	55,3
architektūros / <i>architectural</i>	126	10,7
dailės / <i>arts and crafts</i>	90	7,7
Iš viso / <i>Total</i>	1175	100

Šaltinis: Kultūros vertybių suvestinė 2003 metais. – V.: Kultūros vertybių apsaugos departamentas, 2004.

Sugebėjimas sumaniai naudotis kultūros objektais yra labai svarbus aspektas, lemiantis ekonominę ir socialinę vietovės gerovę. Kaimo vietovės dalyvauja „Baroko kelio“, „Gintaro kelio“, „Hanzos kelio“ ir kituose turizmo projektuose. Svarbūs ir kiti kaimo kultūriniai išteklių – liaudies amatai, etnografiniai kaimai, dvarai ir palivarkai, sakralinė architektūra bei dailė, etnokultūros renginiai.

Dėl ribotų valstybės ir savivaldybių finansinių išteklių daugelis kultūros paveldo objektų kol kas nėra pritaikyti kultūros, švietimo ar ekonominės veiklos tikslams. Privačių finansinių išteklių panaudojimas neretai lieka vienintele priemone, neleidžiančia šiam paveldui sunykti. Rinkos ekonomikos sąlygomis veikloje būtina laikytis rinkodaros reikalavimų. Ir su kultūros paveldo išsaugojimu susijusi veikla turėtų būti labiau orientuota į vartotoją.

Daug etnografinių sodybų yra vaizdingose vietovėse, tačiau jos neparuoštos turizmo ir poilsio reikmėms, keliai į jas nepravažiuojami, trūksta informacijos. Daugiau dėmesio ir lėšų reikia skirti etnografinių vietovių turistinei infrastruktūrai: sutvarkyti kelius, įrengti mašinų stovėjimo aikšteles, kempingus, palapinių miestelius ir kitas nakvynės vietas, informacinius standus, paplūdimius, sporto aikštynus, turistinio inventoriaus nuomos punktus ir pan.

Norint neprarasti konkurencinio pranašumo, reikia išsaugoti kaimo vietovės unikalumą bei identišumą. Kultūros paveldo vertybės tampa turistiniais objektais, kai jos yra reklamuojamos, sudaromos galimybės jas aplankyti ir pažinti. Tam didelės reikšmės turi vietos valdžios institucijos ir gyventojai: savivaldybės, seniūnijos, kaimo bendruomenės, turizmo paslaugų teikėjai ir kt.

Tradiciniai amatai ir verslai. Tradiciniai amatai – specialaus pasirengimo, gebėjimų ir įgūdžių reikalaujančios, iš kartos į kartą perduodamos ūkinės veiklos formos, grindžiamos daugiausia rankų darbu, nesudėtingų įrankių naudojimu, istoriškai susiklosčiusiomis technologijomis. Amatininkai daugiausia iš vietinių žaliavų kuria autorinius dirbinius. Tradicinių amatų, kaip etninės kultūros išteklių, plėtra reikšminga dar ir tuo, kad ji vis dažniau tampa tautinės savignyos priemone, saugančia, kad neigiami globalizacijos reiškiniai nesunaikintų regionų etninės kultūros tradicijų.

Tradiciniai verslai – istoriškai kaimo bendruomenėse susiklosčiusios ir iš kartos į kartą perduodamos ūkinės veiklos formos, teikiančios pajamų šaltinį ir lemiančios savitą gyvenimo būdą. Kiekvienas amatas gali užtikrinti žmogaus pragyvenimą ir tapti verslu, bet ne kiekvienas verslas yra amatas.

Tradiciniais laikomi šie amatai: namų statyba, baldų, namų ūkio reikmenų, grabužių ir avalynės, papuošalų, muzikos instrumentų ir kitų dirbinių gamyba, išsaugojusi kaimo etnokultūrinės tradicijas. Išskirtinis amatas Lietuvoje – kryždirbystė – įtrauktas į UNESCO pasaulio paveldo sąrašą. Prie tradicinių amatų priskiriamas audimas, pynimas, mezgimas, verpimas, siuvinėjimas, maisto gamyba (kulinarinis paveldas), margučių marginimas.

Tradicinių amatų ir verslų produkcija įgyja vis didesnę paklausą šiuolaikinėje rinkoje. Naujas galimybes atveria amatininkų ir kaimo turizmo paslaugų teikėjų bendradarbiavimas. Lietuviški suvenyrai bus svarbūs, turistams iš kitų valstybių „atrandant“ Lietuvą.

Dvarai. Dvarai ir palivarkai – tai ypatingos kultūrinės vertės objektai, suteikiantys kaimo vietovėms konkurencinio pranašumo. Senoji Lietuvos bajorų kultūra, atspindinti įdomias Vakarų Europos idėjas bei madas, susieta su lietuviškos pasaulėjautos ir kultūros šaknimis – tai muziejinė vertybė, unikalus turistinis objektas.

Dvarus ir palivarkus galima panaudoti kuo įvairiausiai veiklai, kuri nedaro žalos jam kaip kultūros paveldo objektui. Restauruotas dvaras gali būti gyvenamoji vieta, mokymo ir švietimo įstaiga, regiono ar kaimo bendruomenės kultūros centras, turizmo ir poilsio paslaugų centras, tradicinių amatų arba net aukštos kokybės žemės ūkio produktų gamybos vieta. Aktyvi dvarų paveldo integracija į šiandienos Lietuvos kaimo ir regionų ūkio sistemą sudarytų daug geresnes prielaidas dvarams išlikti nei jų konservacija, nors pastaroji principiniu požiūriu nėra atmestina. Taigi norint dvarus išsaugoti, juos reikia naudoti įvairiai socialinei ir ekonominei veiklai. Kaip ir kiekviena materialinė žmogaus veikla, dvarų išsaugojimas neatsiejamas nuo ekonominių kriterijų. Vienas iš efektyvaus kultūros paveldo ir ekonominės veiklos suderinimo pavyzdžių – Burbiškio dvaras Radviliškio rajone.

Etnografiniai kaimai. Vienas iš svarbiausių kaimo plėtros uždavinių ES – jo savitumo, etnografinio paveldo išsaugojimas. Tarptautinių kultūros organizacijų (UNESCO ir kt.) ekspertų vertinimu, Lietuva dar daug kur yra išlaikiusi unikalius kaimo bruožus, kiekvienam regionui būdingas sodybų planavimo, gyvenamųjų ir ūkinį pastatų architektūros ypatybes.

Aukštaitijos etnografiniame regione savo unikalumu išsiskiria šiaurinės ir rytinės Lietuvos kaimai. Čia susiformavęs savitas kaimų ir vienkiemų paveldas. Šiame regione daugiausia buvo gatvinių kaimų, tik retai kur – padrikų, kupetinių. Kaimo gatvė – pagrindinis gatvinio kaimo elementas. Gatvinių rėžinių kaimų gatvės tęsiasi net 1–2 kilometrus. Gatvės siauros, trobesiai pastatyti abiejose gatvės pusėse: gyvenamieji namai ir klėtys – vienoje, ūkiniai pastatai – kitoje pusėje. Dauguma gatvių be griovių, gatvių pakraščiai apsodinti lapuočiais medžiais. Individualumo sodyboms teikia mažoji architektūra: šuliniai, tvoros, kryžiai, koplytstulpiai.

Būdingi Žemaitijos kaimai – tai viensėdinės kaimų gyvenvietės, kurios yra pačios seniausios Lietuvoje. Sodybos užima didelį plotą, jose labai daug trobesių (iki dešimties). Originali pastatų architektūra, vidaus planas. Gyvenamajame name būdavo iki 10 kambarių, netgi klėtyse neretai – iki 7 patalpų. Stogai keturšlaičiai, žemai nuleistomis pastogėmis. Sodybose pastatai išdėstyti laisvai, todėl kiemai erdvūs. Želdinių daug, jie susodinti nesimetriškai. Į ūkinę sodybos dalį neretai veda atskiras keliukas.

Lietuvoje kaip kultūros vertybės yra saugomos 48 tradicinės kaimo gyvenvietės, 56 sodybos ir 171 autentiškas pastatas. Tačiau nė vienas etnografinis kaimas nėra įrašytas į Kultūros vertybių apsaugos registrą. Neįvertinami juose išlikę etninės kultūros gyvosios tradicijos reiškiniai. Tai trukdo atskleisti jų etninės kultūros savitumą, verslinį patrauklumą bei edukacinį reikšmingumą.

Parama kultūros paveldo išsaugojimui. 2004 metais buvo vykdoma „Etninės kultūros plėtros valstybinė programa“ ir „Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo programa“. Pirmosios programos paskirtis – nustatyti etninės kultūros plėtros prioritetines kryptis, sudaryti finansines ir teisineis prielaidas, padedančias išsaugoti etninės kultūros paveldą, puoselėti etnografinių regionų savitumą, integruoti etninę kultūrą į švietimo sistemą ir didinti jos vaidmenį, ugdant pilietinę visuomenę. Antrosios programos tikslas – skatinti įvairiapusę ekonominę ir socialinę etnografinių kaimų plėtrą, tam panaudojant ne tik išlikusį etninės kultūros paveldą, bet ir vietos tradicijas kaimo gyventojų verslumui didinti bei kaimų bendruomenių poreikiams tenkinti. Tapusi ES nare, Lietuva gali pasinaudoti ES parama etninei kultūrai išsaugoti pagal BPD priemones: turizmo infrastruktūros plėtros priemonę, kurios projektai sudarytų sąlygas

renovuoti kultūros paveldo objektus ir panaudoti juos turizmo poreikiams ir žemės ūkio ir kaimo plėtros priemone, pagal kurią finansuojami tradicinių amatų ir verslų projektai, sudarantys sąlygas išsaugoti ir puoselėti kultūrinį paveldą kaimo vietovėse.

Tradicinių amatų plėtrai galima panaudoti ir kitų ES programų paramą (pvz., „Kultūra 2000“).

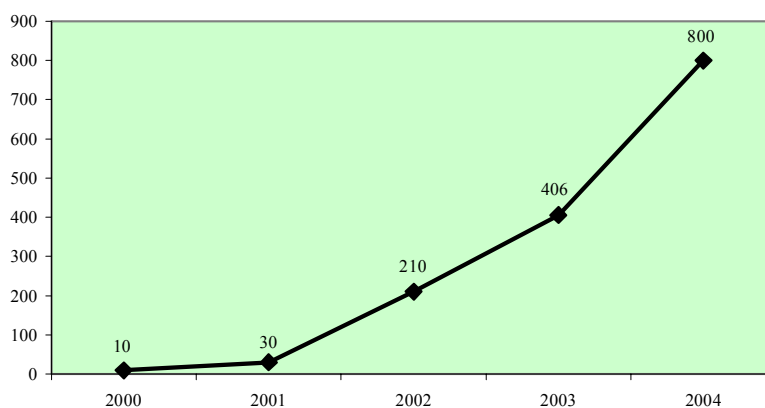
Etninės kultūros globos taryba Žemės ūkio ministerijos prašymu parengė tradicinių amatų ir verslų vertinimo kriterijus, kurių laikomasi, teikiant paramą pagal BPD. Siekiantys gauti šią paramą privalo pagrįsti savo veiklos etnokultūrinę svarbą, jos atitikti vietos tradicijoms, užtikrinti, kad bus naudojamos vietinės medžiagos ir žaliavos. Paramą gali gauti tie ūkio subjektai, kurie ketina užsiimti veikla, numatyta Etninės kultūros globos tarybos 2004 m. gegužės 26 d. nutarime Nr. TN-5 „Dėl tradicinių amatų ir verslų sąrašo patvirtinimo“.

Remdama gyventojus, kurie užsiima tradiciniais amatais ir verslais, pritaiko juos šiuolaikinės rinkos reikmėms ir sukuria naujas darbo vietas, valstybė skatina alternatyvią žemės ūkiui veiklą kaimuose ir miesteliuose. Taip sudaromos realios prielaidos išsaugoti unikalią etnografinę patirtį ir suteikti jai naują prasmę.

6. Bendruomeninis judėjimas ir *Leader* programa

6. *Community movement and Leader initiative*

Bendruomenių skaičius Lietuvoje sparčiai auga. 2000 metais buvo įregistruota 10 bendruomenių, 2001-aisiais – 30, 2002 metais – 210, 2003-aisiais – 406, o 2004-aisiais veikė apie 800 kaimiškųjų bendruomeninių organizacijų (4.15 pav.), apie 550 buvo aktyvios.

4.15 pav. Kaimo bendruomenių skaičius 2000–2004 metais

Fig. 4.15. Number of rural communities in 2000–2004

Šaltiniai: LAEI, Lietuvos Respublikos Seimo ir Lietuvos kaimo bendruomenių sąjungos duomenys.

Kaimo bendruomenės vienija Lietuvos kaimo bendruomenių asociacija. Kuriasi vietos veiklos grupės. Tokiam bendruomenių suaktyvėjimui, sprendžiant kaimo problemas, įtakos turėjo ES struktūrinių fondų parama bendruomeninei veiklai, ypač – *Leader+* programai.

Kaimo bendruomenės veikia pagal 2004 metų vasario mėnesį įsigaliojusį Asociacijų įstatymą. Bendruomenę, kaip juridinį asmenį, būtina registruoti Juridinių asmenų registre. Bendruomenė privalo pateikti tam tikrus notaro patvirtintus dokumentus, turi apmokėti registravimo ir notaro paslaugas (tai nėra lengva jokių pajamų neturinčioms visuomeninėms organizacijoms).

Lietuvos kaimo bendruomenių sąjunga vienija 320 bendruomenių. Ji siekia mažinti atskirtį tarp miesto ir kaimo, sudaryti sąlygas kaimo bendruomenėms pasinaudoti kaimo plėtros projektams teikiama parama, pasirengti įgyvendinti vietinės iniciatyvos programas. 2004 metais Lietuvos kaimo bendruomenių sąjunga tapo Europos kaimų judėjimo programos PREPARE nare. Šios programos tikslas – sustiprinti kaimo bendruomenes, ypač naujosiose ES šalyse narėse, gerinti bendruomenių, vietos valdžios, verslo, valstybinių ir nevyriausybinių institucijų, susijusių su kaimo plėtra, bendradarbiavimą. Žemės ūkio ministerija ketina aktyviai dalyvauti, įgyvendinant PREPARE programą.

Vietos bendruomenių veikla padeda įgyvendinti savivaldos principą. Pastaraisiais metais ėmė atsirasti vis daugiau savivaldybių, kurios pripažįsta bendravimo su nevyriausybėmis organizacijomis naudą, ima vykdyti bendrus projektus. Antai Pakruojo rajono bendruomenės ir kitos nevyriausybines organizacijos 2004 metais baigė įgyvendinti filantropijos projektus pagal Pakruojo rajono savivaldybės bei Baltijos ir Amerikos partnerystės programą „Nevyriausybinių organizacijų ir savivaldybių bendradarbiavimas“. Tačiau ne visur bendradarbiavimas tarp valdžios institucijų ir vietos bendruomenių vyksta sklandžiai. Kai kuriose vietovėse iškyla nesutarimų, nepasitikimo bendruomenių vadovais. Kartais susikerta vietos bendruomenių ir seniūnų pozicijos. Tačiau tokie nesutarimai nėra dažni. Vietos valdžia vis labiau pritaria bendruomenių judėjimui. Šią tendenciją skatina ir ES struktūrinių fondų atėjimas į Lietuvą. Atsiranda daugiau galimybių plėtros projektus įgyvendinti bendromis vietos valdžios ir kaimo bendruomenių pastangomis.

2004 metų vasarą Atviros Lietuvos fondo iniciatyvinės grupės ir Vilniaus universiteto Socialinių studijų centro atlikta apklausa parodė, kad siekiamos užsibrėžtų tikslų, bendruomenės susiduria su žmogiškųjų išteklių stoka. 80 proc. apklaustų organizacijų atstovų nurodė, kad trūksta žmonių, galinčių užsiimti visuomenine veikla, vadovauti nevyriausybėms organizacijoms. 70 proc. organizacijų aktuali problema yra per mažas vietos gyventojų domėjimasis bendruomenių veikla. Kitos dažniau iškylančios problemos: nesugebėjimas rasti lėšų organizacijos veiklai finansuoti, patirties stoka išryškėjanti rengiant paraiškas ir projektus konkursams, nepakankamas sugebėjimas naudotis naujosiomis informacinėmis technologijomis.

Kaimo bendruomenių aktyvios veiklos laikotarpis dar yra per trumpas, kad būtų galima tikėtis su ja susijusių radikalių pokyčių visuomenėje. Tačiau minėtas tyrimas atskleidė teigiamų permainų: kaimo vietovėse vyksta daugiau renginių, žmonės vis aktyviau dalyvauja bendruomeninėje veikloje, jie tampa vieningesni, gerėja jų tarpusavio santykiai, atsiranda didesnis pasitikėjimas savo jėgomis, daugiau dėmesio skiriama gyvenamosios aplinkos tvarkymui.

Nepaisant sunkumų, 2004 metais visų Lietuvos regionų bendruomenės atliko reikšmingų darbų. Jų veikla visoje šalyje ypač suaktyvėjo, Lietuvai tapus ES nare.

2004 metų birželio mėnesio pradžioje Kazlų Rūdoje įvyko pirmasis Suvalkijos bendruomenių atstovų suvažiavimas, kuriame dalyvavo Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės nariai. Visų penkių Suvalkijos savivaldybių bendruomenės susijungė į asociacijas, sukūrė jų sąjungą ir sudarė pirmąją vietos veiklos grupę.

Ukmergės rajono Petronių kaimo bendruomenė pastatė Amatų namus. Juose dažnai lankosi ir vietos gyventojai, ir svečiai iš kitų Lietuvos vietovių bei užsienio. Amatų namuose galima pamatyti, kaip kepama duona, spaudžiami sūriai. Senoje apleistoje katilinėje ketinama įrengti pirtį, skalbyklą, sporto salę. Darbai jau pradėti, jiems pritaria Ukmergės rajono savivaldybė. Pajstrio (Panevėžio r.) bendruomenės centro valdyba išsprendė kai kurias kaimo infrastruktūros ir aplinkosaugos problemas. Molėtų rajono savivaldybė 2004 metais drauge su Lietuvos mokslų akademija ir Molėtų rajono plėtros sąjūdžiu surengė konferenciją „Keisdamiesi keičiamės“. Šiame rajone įsisteigė 25 bendruomenių centrai, susikūrė Molėtų rajono bendruomenių centrų asociacija, surengti kursai „Projektų kūrimo ir rašymo įgūdžiai“, suorganizuotas seminarų ciklas. 2004 metais Molėtų rajono savivaldybė rėmė jaunimo įtraukimą į bendruomenių veiklą.

Visose Alytaus apskrities savivaldybėse susikūrė vietos bendruomenės. 2003–2004 metais Eičiūnų kaimo bendruomenė kartu su Prancūzijos kaimo asociacija įgyvendino tarptautinį vaikų ir jaunimo užimtumo projektą. Alytaus rajono bendruomenė „Želmuo“ parengė projektą „IT – bendruomenės kelias į pažangą“, kurio tikslas – ugdyti kaimo gyventojų gebėjimus naudotis naujosiomis informacinėmis technologijomis. Kompiuterinio raštingumo kursai sulaukė didelio gyventojų susidomėjimo.

Priekulės bendruomenės užimtumo centras įgyvendino projektą „Priekulės seniūnijos gyventojų kokybės gerinimas informacinių technologijų pagalba“, kurį rėmė Atviros Lietuvos fondas.

Bendruomenių veiklą riboja lėšų stoka. Metinio nario mokesčio nepakanka kaimo plėtros idėjoms įgyvendinti. Kai kurios bendruomenės visai nerenka nario mokesčio. Finansinės pagalbos bendruomenės kreipiasi į seniūniją ar savivaldybę. Kaip rodo tyrimų rezultatai, dažniau nei kartą per mėnesį į savivaldybę kreipiasi 20 proc. bendruomenių, į seniūnus – 60 proc.

Kai kurios savivaldybės paramą bendruomenėms garantuoja, savo strateginiuose planuose numatydamos konkrečią finansinės paramos sumą. Antai Akmenės rajono savivaldybės strateginiame plane bendruomenės atstovų mokymui 2004–2008 metams numatyti 4 tūkst. Lt iš savivaldybės biudžeto, o likusi 16 tūkst. Lt suma – iš ES fondų, kitų paramos lėšų. Kaimo bendruomenių centrams kurti iki 2006 metų numatyta tokia pati pinigų suma.

Kaimo bendruomenėms labai reikšmingas dar 2003 metais pradėtas Atviros Lietuvos fondo projektas „Skaitmeninių bendruomenių link“. Jo tikslas – padėti kaimo bendruomenėms pasinaudoti informacinių technologijų galimybėmis. Konkurse dalyvavo 200 kaimo bendruomenių. Atrinktos 45, kurios įgyvendina savo parengtus projektus.

Itin didelio bendruomenių susidomėjimo 2004 metais sulaukė Atviros Lietuvos fondo sukurtas bendruomenių tinklalapis www.bendruomenes.lt. Daugėjant interneto prieigų kaime, galinčių juo pasinaudoti bendruomenių skaičius išaugo iki 300. Tokiu būdu bendruomenės keičiasi informacija ir patirtimi, dalyvauja diskusijose, užmezga ryšius ne tik su šalies, bet ir su užsienio bendruomenėmis. Tinklalapyje nuolat skelbiama informacija apie paramos galimybes.

Dar prieš Lietuvai tampa ES nare, paramą nevyriausybinėms organizacijoms, tarp jų ir kaimo bendruomenėms, teikė įvairūs fondai bei programos: Amerikos centras, Baltijos ir Amerikos partnerystės programa, Pasaulio bankas. Bendruomenės programų ir projektų įgyvendinimo patirties įgyta, įgyvendinant SAPARD priemones. SAPARD parama buvo skiriama per daugiametes programas. Kaimo bendruomenėms buvo ypač svarbios dvi SAPARD priemonės: „Kaimo infrastruktūros plėtra“ ir „Profesinis mokymas“. Pirmoji skatino kaimo bendruomenes teikti jų poreikius atitinkančius infrastruktūros tobulinimo projektus, antroji prisidėjo prie bendruomeninės veiklos įgūdžių ugdymo. Paramą infrastruktūros plėtrai šalia kitų pareiškėjų gavo 35 kaimo bendruomenės. SAPARD metu suformuoti įgūdžiai padės kaimo bendruomenėms sėkmingai dalyvauti ES struktūrinių fondų remiamoje programoje *Leader+*.

Vykdamas dvišalį projektą „Kaimo partnerystės programa“, kurį rėmė Jungtinė Karalystė, buvo įsteigtos trys partnerystės grupės Švenčionių, Šalčininkų ir Ukmergės rajonuose. Jos veikia pagal tuos pačius principus kaip ir vietos veiklos grupės. Parengtos ir įgyvendinamos vietinės strategijos skurdui ir socialinei atskirčiai mažinti. Buvo mokomi savanoriai bendruomenių lyderiai, sukurta techninės paramos grupė.

Leader+ programai Lietuvoje įgyvendinti 2004–2006 metams iš EŽŪOGF Orientavimo dalies skirta 2,633 mln. eurų. Šios programos tikslas – stiprinti bendruomenių atstovų gebėjimus, skatinti kaimo gyventojų iniciatyvą ir įgyvendinti savo idėjas pačios bendruomenės pastangomis.

Lietuvos bendruomenių susidomėjimas *Leader+* programa didžiulis. 2004 metų vasarą Žemės ūkio ministerijos ir Darbo ekonomikos ir mokymo metodikos tarnybos organizuojuose kursuose vietos veiklos grupės nariams dalyvavo per 400 žmonių iš visų apskričių. Kursų dalyviai susipažino su *Leader+* programa Lietuvoje ir kitose ES šalyse, jos principais, tikslais ir uždaviniais. Lietuvoje 2004 metų rudenį jau veikė 30 vietos veiklos grupių.

Leader+ programa sudarys prielaidas kaimo bendruomenėms išspręsti bent dalį kaimo problemų, įgyti žinių ir įgūdžių. Kad ši programa pateisintų bendruomenių lūkesčius, būtinas savivaldybių, seniūnijų, NMA ir kitų valstybinės valdžios institucijų, verslo struktūrų ir mokslo įstaigų bendradarbiavimas, rengiant ir įgyvendinant integruotas kaimo plėtros strategijas.

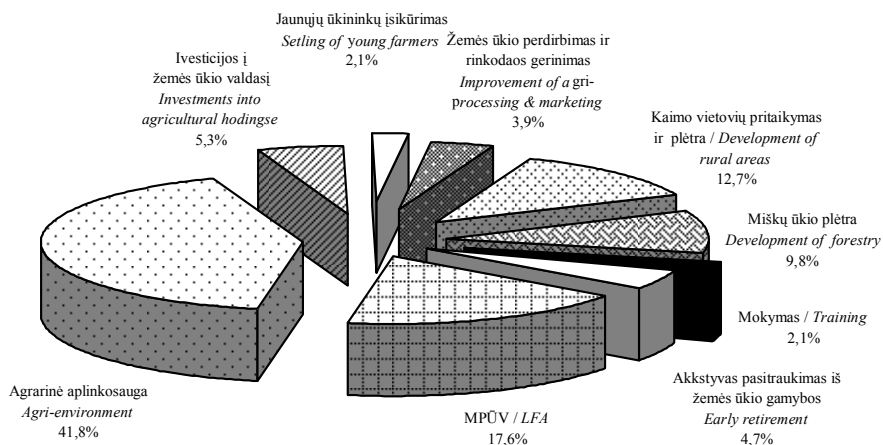
V. APLINKOSAUGA V. PROTECTION OF THE ENVIRONMENT

1. Agrarinė aplinkosauga bendroje ES erdvėje

1. Protection of the agri- environment in the EU context

Maisto kokybė ir aplinkos apsauga, kaip svarbūs gyvenimo kokybės faktoriai, yra ES BŽŪP dėmesio centre. Visos ES šalys narės yra juridiskai įpareigosos įgyvendinti agrarinės aplinkosaugos programas pagal Tarybos reglamentą 1257/99/EB.

ES-15 šalyse 2004 metais aplinkosauginėms priemonėms skirta net 42 proc. paramos kaimo plėtrai lėšų (5.1 pav.). Maksimalus paramos dydis: 600 eurų/ha – auginant vienmetes kultūras, 900 eurų/ha – auginant specializuotas daugiametes kultūras, 450 eurų/ha, kai žemė naudojama kitiems tikslams.

5.1 pav. Paramos kaimo plėtrai struktūra ES-15 šalyse 2004 metais, proc.

Fig. 5.1. Structure of the support for rural development in EU-15 countries in 2004

Šaltinis: Gruner Bericht 2004, Bericht über die Situation der österreichischen Land- und Forstwirtschaft im Jahr 2003. Die Republic Österreich, vertreten durch den Bundesminister für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft, Wien, 2004.

Lietuvoje agroaplinkosaugai skiriama daug mažiau dėmesio ir lėšų. Sunku pateisinti faktą, kad aplinkosaugai visai nebuvo teikiama SAPARD parama. 2004–2006 metams agroaplinkosaugos priemonei numatyta skirti tik 12 proc. kaimo plėtrai skirtų lėšų, t. y. 3,5 karto mažiau, nei jų skiriama ES šalyse senbuvo.

Lietuvos KPP 2004–2006 metais priemonę „Agrarinė aplinkosauga“ sudaro keturios programos: „Paviršinio vandens telkinių pakrančių apsaugos juostos įrengimas pievoje bei ariamojoje žemėje ir apsauga nuo erozijos“, „Kraštovaizdžio tvarkymo“, „Ekologinio ūkininkavimo“ ir „Retų veislių gyvulių ir paukščių programa“.

2004 metais buvo įgyvendinamos tik ir bei „Retų veislių gyvulių ir paukščių programa“. Daugiausia ūkininkų dalyvauja „Ekologinio ūkininkavimo“ programoje.

Lietuvoje Pieno ir Nitratų direktyvos įgyvendinamos pagal KPP 2004–2006 metais plano priemonę „Standartų laikymasis“. Pagal šią priemonę iš dalies kompensuojamos žemės ūkio subjektų išlaidos, vykdam Tarybos direktyvos 92/46/EEB, nustatančios žalio pieno, termiškai apdoroto pieno ir pieno produktų gamybos bei pateikimo į rinką veterinarijos taisykles (Pieno direktyva) ir ES Tarybos direktyvos 91/676/EEB dėl vandenų apsaugos nuo taršos nitratais iš žemės ūkio šaltinių (Nitratų direktyva) reikalavimus (5.1 lentelė).

5.1 lentelė. Paraiškos pagal priemones „Agrarinė aplinkosauga“ ir „Standartų laikymasis“

Table 5.1. Applications under „Agri-environment“ and „Meeting standards“ measures

Priemonė / Measure	2004		Parama, tūkst. Lt Support, thou. Lt 2004–2006
	Paraiškų skaičius Number of applications	Parama, tūkst. Lt Support, thou. Lt	
Agrarinė aplinkosauga Agri-environment	1277	28700	214764
Standartų laikymasis Meeting standards	1693	42000	242297

Šaltinis: NMA duomenys.

2004 metais įvairiems aplinkosaugos projektams Lietuva panaudojo apie 50 mln. Lt, iš jų 27 mln. Lt – iš ES Sanglaudos fondo.

Viena iš ES BŽŪP reformos sudėtinių dalių yra kompleksinis paramos ūkiams susiejimas su jų atitiktimi gamtosaugos, gyvulių gerovės ir maisto kokybės reikalavimams pagal Tarybos reglamentą 1782/2003/EB. Pagal šio reglamento principus nustatomi standartai, kurių žemdirbiai turi laikytis, norėdami gauti išmokas. Šalys narės turi nustatyti ūkininkavimo reikalavimus, suderintus su 18 ES reglamentų ir direktyvų, apibrėžti geros agrarinės būklės sąvokas ir užtikrinti paramos susiejimą su nustatytais apsaugos reikalavimais. Šalys narės taip pat turi pasirūpinti nuolatinį ganyklų apsauga ir konsultavimo paslaugų teikimu žemdirbiams

Lietuvoje nuo 2004 metų geros agrarinės būklės ŽŪN, už kurias prašoma išmokų, turi atitikti šiuos reikalavimus:

- ariamojoje žemėje turi būti auginami žemės ūkio augalai arba laikomas pūdymas;
- ariamojoje žemėje augalų liekanos ir ražienos turi būti įterpiamos į dirvą arba naudojamos trąšų gamybai;
- ganyklos ir pievos, daugiametės ganyklos ir pievos turi būti geros būklės, naudojamos gyvulių ganymui ar (ir) ne rečiau kaip kartą per metus (iki liepos 15 d.) nušienaujamos;

- žalios masės ar (ir) šieno derlius turi būti sutvarkytas tinkamu laiku;
- ŽŪN plotuose neturi būti augančių medžių ir krūmų (išskyrus vytelėms auginamus gluosnius, karklus) bei sustabarėjusios žolinės augmenijos.

2004 metais ES šalyse senbuvėse buvo intensyviai ruošiamasi įgyvendinti reglamento 1782/2003/EB reikalavimus. Daugelyje šalių jį privaloma įgyvendinti nuo 2005 metų pradžios. Naujosiose ES narėse, tarp jų ir Lietuvoje, reglamento reikalavimai bus privalomi nuo 2007 metų pradžios. Todėl mūsų šalyje per 2005–2006 metus reikia pasiruošti įgyvendinti jo reikalavimus – parengti atitinkamus standartus ir jų įgyvendinimo bei kontrolės sistemą.

2. Žemės ištekliai

2. Land stock

Žemės fondo sudėtis. Visa Lietuvos Respublikos teritorijoje esanti privati, valstybinė ir savivaldybių žemė sudaro Lietuvos Respublikos žemės fondą. Duomenys apie žemės fondą – žemės kiekybines ir kokybines savybes, sudėtį, naudojimą – kaupiami Žemės informacinėje sistemoje. Šią sistemą papildo žemės išteklių naudojimo monitoringas, kurio pagrindinis tikslas – sistemingai stebėti, analizuoti ir prognozuoti šalies žemės išteklių naudojimo būklę, nustatyti pokyčius dėl antropogeninio poveikio, pagrįsti racionalaus žemės naudojimo ir aplinkos gerinimo priemones, teikti informaciją apie žemės išteklių naudojimą ir jų būklę.

Lietuvos Respublikos žemės fondas – 6530 tūkst. ha. Pagal teritorijos gamtinius ypatumus, tradicinę gyventojų veiklą, socialinės ir ekonominės plėtros poreikį žemė Lietuvoje skirstoma į kategorijas (5.2 lentelė).

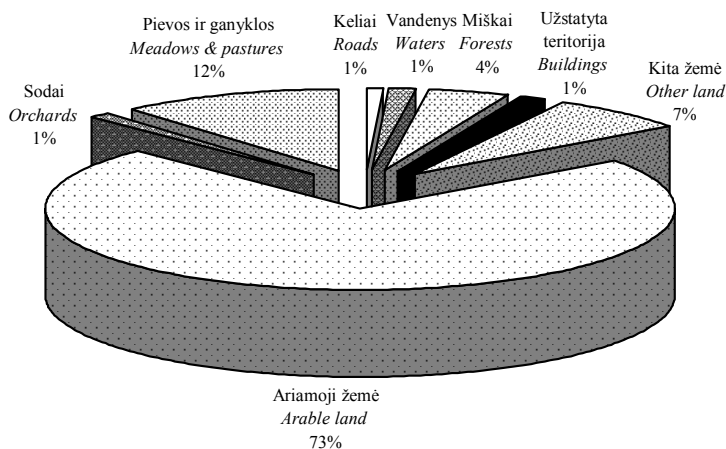
5.2. lentelė Žemės fondo sudėtis 2005 m. sausio 1 d.

Table 5.2. Total land area as 1 of January 2005

Žemės fondo kategorija / Category of land area	Plotas / Area	
	tūkst. ha / thou. ha	%
Bendras žemės plotas / Total land area	6530,0	100
iš jo: / of which:		
žemės ūkio paskirties žemė land used for agricultural activities	3962	60,8
miškų ūkio paskirties žemė / land of forestry units	1960	30,0
vandens ūkio paskirties žemė / water stock land	178	2,73
konservacinės paskirties žemė / conservation land	40	0,62
kitos paskirties žemė / other land area	381	5,84
laisvos valstybinės žemės fondo žemė state stock of land	7,9	0,12

Šaltinis: Lietuvos Respublikos žemės fondas 2005 m. sausio 1 d. – V.: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, VĮ „Registru centras“.

Per 2000–2004 metus žemės sudėtis pagal tikslinę paskirtį kito nežymiai. Labiausiai pakito laisvos valstybinės ir vandens ūkio paskirties žemės plotai – jie atitinkamai sumažėjo 30 proc. ir 4,3 proc. 2 proc. padidėjo konservacinės, 3 proc. – kitos paskirties žemės plotai. Šiek tiek sumažėjo miškų ūkio paskirties žemės (-0,7 proc.), tačiau padaugėjo žemės ūkiui tinkamos žemės (0,3 proc.). 2004 metais ši žemė sudarė beveik 61 proc. visos žemės (5.2 pav.).

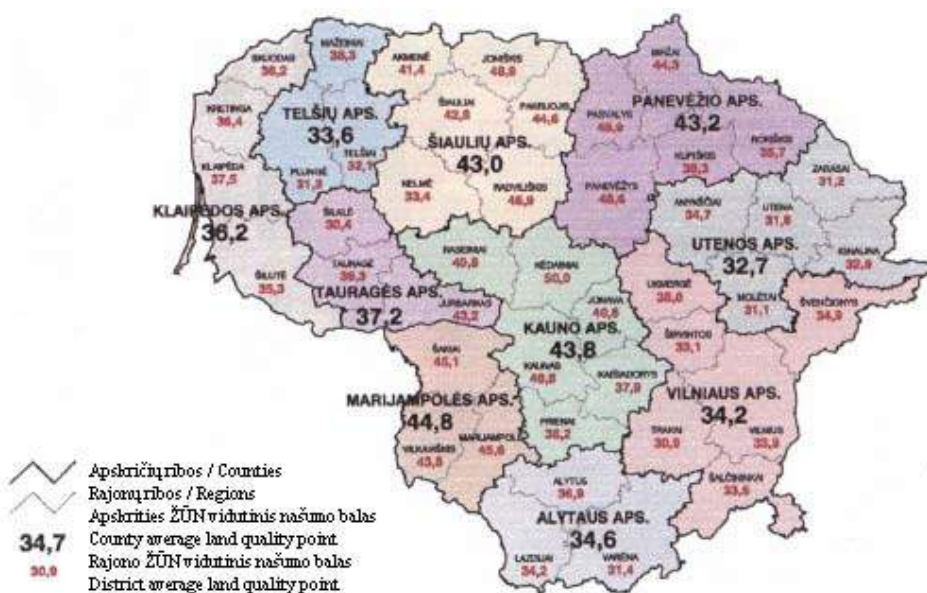
5.2 pav. Žemės ūkio paskirties žemės naudmenų struktūra 2004 metais
 Fig. 5.2. Structure of land used for agricultural activities in 2004

Šaltinis: Lietuvos Respublikos žemės fondas 2005 m. sausio 1 d. – V.: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, VĮ Registrų centras.

Palyginti su 2003 metais, 2004-aisiais nežymiai padidėjo ariamosios žemės, sodų, miškų ir vandens žemės plotai, tačiau sumažėjo pievų ir natūralių ganyklų.

Toliau išlieka nusaustintų ir drėkinamų žemių mažėjimo tendencija. Šio reiškinio priežastis – lešų stoka melioracijos įrenginių priežiūrai, remontui, rekonstrukcijai. Melioracija vieno hektaro žemės našumą padidina 15–23 balais, o jos vertę – 900–1300 Lt/ha.

Dabar Lietuvoje vidutinis ŽŪN našumo balas, parodantis ŽŪN kokybę pagal augalininkystės produktyvumą, esant vidutinėms ekonominėms ūkininkavimo sąlygoms, siekia 39,1. Derlingiausios žemės – Vidurio Lietuvoje, kur žemės našumas kai kuriose savivaldybėse siekia 50 balų (5.3 pav.).

5.3 pav. Apskričių ir rajonų žemės ūkio naudmenų našumas

Fig. 5.3. Agricultural land quality by districts and counties

Šaltinis: VĮ Valstybinio žemėtvarkos instituto duomenys.

Lietuvoje mažiausiai derlingos rytų bei pietryčių rajonų žemės. Kaimo vietovės dėl mažo ŽŪN našumo, intensyvaus karsto procesų ar kasmetinių potvynių, nepalankios demografinės situacijos priskiriamos mažiau palankioms ūkininkauti vietovėms. Ūkininkaujantys šiose vietovėse turi teisę pagal Kaimo plėtros programą gauti kompensacines išmokas. Remiamas tokių žemių apželdinimas mišku arba jų panaudojimas alternatyviai žemės ūkiui veiklai.

Žemės naudojimas. Lietuvos teritorijos žemės valdymą ir naudojimą apibrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucija, Civilinis kodeksas, Žemės įstatymas, Žemės reformos įstatymas ir kiti teisės aktai.

1991 metais prasidėjusi žemės reforma eina į pabaigą. Iki 2005 m. sausio 1 d. 688 tūkst. piliečių atkurtos nuosavybės teisės į 3,73 mln. ha plotą. Tai sudaro 90,9 proc. piliečių prašymuose atkurti nuosavybės teises nurodyto ploto. Lėčiausiai žemės grąžinimas vyksta Vilniaus, Klaipėdos ir Utenos apskrityse.

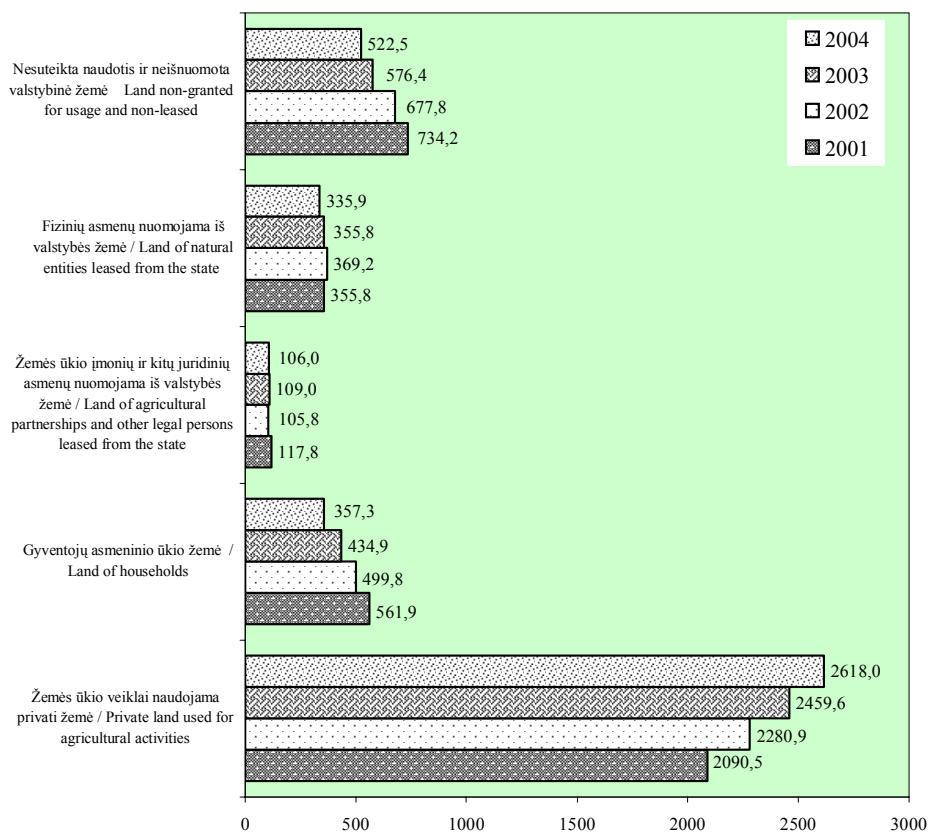
Siekiant žemės reformos proceso viešumo ir skaidrumo, nuo 2005 m. sausio 1 d. apskričių interneto puslapiuose ir Nacionalinės žemės tarnybos interneto svetainėje skelbiama informacija apie kadastro vietovėse nustatytus laisvos valstybinės žemės plotus.

Žemės restitucija ir asmeninių ūkių privatizavimas turėjo didžiausios įtakos privačių žemės plotų didėjimui.

2004 metų pabaigoje 60 proc. žemės ūkio paskirties žemės buvo privati. Privačios žemės ploto didėjimui, be jau minėtų priežasčių, įtakos turėjo ir nuo 2003 metų įsigaliojęs leidimas juridiniams asmenims pirkti žemės ūkio paskirties žemę. Iki 2004 metų pabaigos sudarytos tik 27 valstybinės žemės ūkio paskirties žemės pardavimo juridiniams asmenims sutartys (229 ha), tačiau jau suformuotų juridinių asmenų žemės sklypų, patvirtintų žemės reformos žemėtvarkos projektuose, plotas apima 9271 ha, o pateiktuose prašymuose – 47893 ha žemės (5.4 pav.).

Siekiant apriboti spekuliaciją žeme ir itin stambių žemėvaldų sukūrimą, taikomi žemės įsigijimo limitai: juridiniam asmeniui – 2000 ha, fiziniam asmeniui – 300 ha (šios nuostatos netaikomos, kai žemė įgyjama paveldėjimo ir nuosavybės teisės atkūrimo būdais).

Užsienio subjektai žemę galės įsigyti nuo 2011 metų, nors galima spėti, kad jau 2003–2004 metais kai kuriose Lietuvos vietose užsienio fiziniai ir juridiniai asmenys pradėjo pirkti žemę per Lietuvoje registruotus juridinius asmenis ar tarpininkus.

5.4 pav. Žemės ūkio paskirties žemė 2001–2004 metais, tūkst. ha

Fig. 5.4. Agricultural land used for agricultural activities in 2001–2004, thou. ha

Šaltiniai: Lietuvos Respublikos žemės fondas 2002–2005 m. sausio 1 d. – V.: Nacionalinė žemės tarnyba prie Žemės ūkio ministerijos, VĮ Registrų centras.

2004 metais nenaudotos žemės plotas siekė buvo 513 tūkst. ha. Pagrindinės ŽŪN nenaudojimo priežastys:

- ŽŪN pavirtusios mišku, krūmynais ir kita nenaudojama žeme (153,1 tūkst. ha);
- laisvo fondo valstybinėje žemėje esančios pievos ir natūralios ganyklos, kurios iki 2004 metų nebuvo įteisintos naudotis ir per 15 metų praradusios savo ūkinę vertę (84,7 tūkst. ha);
- nenašūs dirvožemiai (111,9 tūkst. ha);
- dėl melioracijos sistemų gedimų užmirkę plotai (44,5 tūkst. ha);
- nebuvo asmenų, galėjusių nuosavą žemę naudoti pagal paskirtį (88,3 tūkst. ha);
- nepakako lėšų ŽŪN įsisavinti (30,4 tūkst. ha) ir kt.

Žemės rinka. 2003 metų rudenį padidėjęs žemės rinkos aktyvumas tęsėsi ir visus 2004 metus, nors tradiciškai aktyviausi buvo pavasario ir rudens sezonai. Per 2004 metus perleista 126,9 tūkst. ha, arba 4,8 proc. visos privačios žemės ūkio paskirties žemės, t. y. dvigubai daugiau nei 2003 metais.

Padidėjo juridinių asmenų valdomos žemės plotas. 2003 metų pabaigoje jis siekė apie 4 tūkst. ha, o 2004-ųjų pabaigoje – 23,5 tūkst. ha.

Žemės rinkos aktyvumą lėmė pakeista žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo tvarka, juridiniams asmenims suteikta teisė įsigyti žemės, atsisakyta nepagrįstų apribojimų ir supaprastinta žemės perleidimo ir įsigijimo tvarka.

Teritoriniu požiūriu aktyviausios žemės ūkio paskirties žemės rinkoje buvo Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio apskritys, pasyviausios – Alytaus, Telšių, Utenos apskritys. Labiausiai rinka suaktyvėjo Vilniaus ir Panevėžio miestų savivaldybėse (žemę numatoma panaudoti gyvenamiesiems namams statyti), netoli didmiesčių esančiuose Klaipėdos, Širvintų ir Šalčininkų rajonuose, Palangos miesto savivaldybėje. Kėdainių ir Pasvalio rajonuose rinka aktyvėja dėl intensyviai vystomos žemės ūkio veiklos.

Į padidėjusį aktyvumą 2004 žemės rinka sureagavo – išaugo žemės ūkio paskirties žemės pirkimo ir pardavimo bei nuomos kainos. Jos padidėjo apie 30–40 proc. Labiausiai žemė pabrango Vidurio Lietuvoje – Šiaulių ir Panevėžio apskrityse, taip pat Šalčininkų rajone, kur vidutinė žemės kaina buvo apie 1,4–1,7 tūkst. Lt/ha. Tuo tarpu Marijampolės apskrityje, kur žemės kainos buvo gana aukštos ir 2003 metais, labiau pabrango mažiau naši žemė.

Brangiausia išlieka žemė prie didžiųjų miestų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos), kur žemės kainas dažniausiai nulemia ne jų tinkamumas žemės ūkiui, bet atstumas iki miesto ir galimybė panaudoti ją rekreacijai. Vidutinė tokių sklypų kaina – apie 55 tūkst. Lt/ha. Pigiausi yra nuo didmiesčių nutolę, greta mažesnių miestelių esantys sklypai, brangiausiai – sklypai prie pat miesto ribos (priklausomai nuo vietos), kainuojantys apie 150–500 tūkst. Lt/ha.

Žemės nuomos mokestis derlingų žemių rajonuose ir pirkimo bei pardavimo kainų kilimas vyko sinchroniškai. Tuo tarpu žymiai išaugo nuomos mokestis visoje šalies teritorijoje (ir ten, kur jis anksčiau buvo palyginti žemas). Vidutinė žemės nuomos kaina 2004 metais buvo 90–100 Lt (50 proc. didesnė nei 2003 m.). Ši nuomos kainų šuolį daugiausia lėmė ES išmokos, dėl kurių atsirado ir prastesnės žemės, kurios dirbti be paramos ekonomiškai neapsimoka, paklausa.

3. Ekologinis ūkininkavimas

3. Organic farming

Ekologinis ūkininkavimas reikšmingas savo potencialiomis galimybėmis spręsti žemės ūkio produkcijos konkurencingumo, kaimo gyventojų užimtumo ir papildomų pajamų klausimus, veikti kaip prevencinė aplinkos apsaugos priemonė.

Vis daugiau Lietuvos ūkininkų pasuka ekologiškų žemės ūkio produktų gamybos kryptimi. Didelės įtakos perėjimui į ekologinį ūkininkavimą turi nuo 2004 metų skiriama didelė ES parama (5.3 lentelė).

**5.3 lentelė. Išmokos ekologiškai ūkininkaujantiems ūkininkams
2000–2006 metais, Lt/ha**

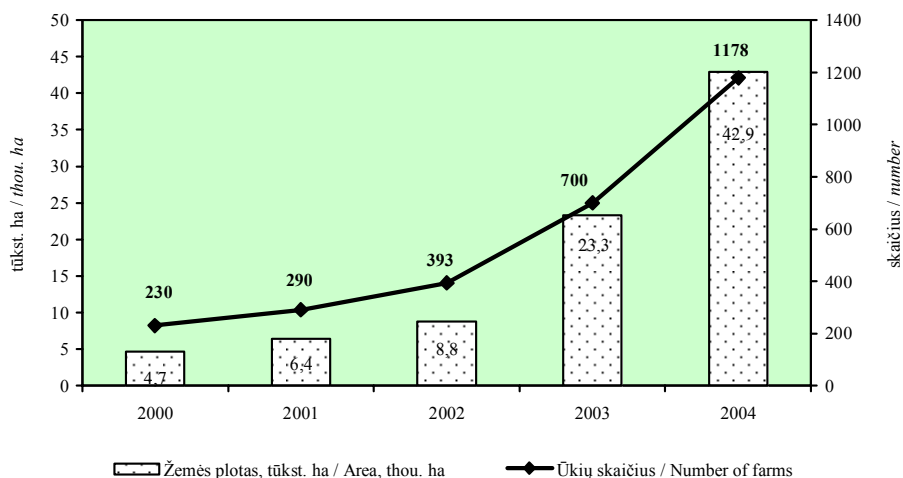
Table 5.3. Payments to organic farms in 2000–2006, in Litas per hectare

Pasėliai / Crops	2000	2001	2002	2003	2004–2006
Varpiniai javai / Cereals	95	120	200	300	1435
Ankštiniai augalai / Legume plants	225	270	430	300	1435
Žaliosios / Grasslands	85	85	85	90	407
Daržovės, bulvės / Vegetables, potatoes	225	270	430	500	1901
Uogynai / Berry plantations	445	450	500	600	2532
Sodai / Orchards	445	450	700	700	2594
Pūdymas / Fallows	–	80	80	300	–
Vaistažolės / Herbs	–	–	–	–	1573

Šaltiniai: VšĮ „Ekoagros“ duomenys; KPP 2004–2006 m.

2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, išmoka už ekologiškus javus padidėjo 4,8, už žaliasias – 4,5, už daržoves ir bulves – 3,8, už uogynus – 4,2, už sodus – 3,7 karto. Žemės ūkio subjektams, laikantiems ūkyje sertifikuotus gyvulius, išmoka mokama už sertifikuotą daugiamečių žolių plotą, ne didesnę kaip 3 ha vienam sąlyginiam gyvuliui. Ši nuostata turėtų paskatinti ekologiškos galvijininkystės ir pienininkystės plėtrą Lietuvoje.

Lietuvos kaimo plėtros plano agrarinės aplinkosaugos priemonėje daugiausia paramos numatyta skirti Ekologinio ūkininkavimo programai. Žymūs pastarųjų metų ekologinio ūkininkavimo išmokų pokyčiai Lietuvoje buvo lydimi atitinkamų šio sektoriaus augimo tempų pokyčių (5.5 pav.). 2004 metais sertifikuoti 1178 ūkiai, jų plotas, palyginti su 2003-iaisiais, padidėjo 1,8 karto. Pagal sertifikuotos žemės plotą pirmuoja Šalčininkų rajonas (3726 ha), po jo – Švenčionių (2934 ha) ir Trakų (2727 ha) rajonai.

5.5 pav. Ekologinių ūkių skaičius ir ekologinės gamybos žemės plotai 2000–2004 metais

Fig. 5.5. Number of organic farms and area of organic farming in 2000–2004

Šaltinis: VŠĮ „Ekoagros“ duomenys.

2002 metais pradėti sertifikuoti pirmieji ekologinės žuvininkystės ūkiai. 2003 metais jau buvo 12 ūkių, ekologiškai auginančių žuvis beveik 3 tūkst. ha plote, o 2004 metais sertifikuota 14 ekologinės žuvininkystės ūkių, auginančių žuvis 3,9 tūkst. ha plote.

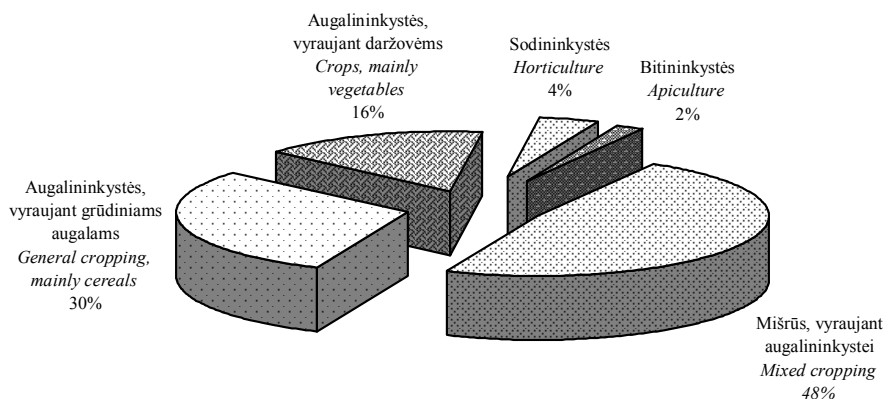
2004 metais LAEI atliktos apklausos duomenimis, svarbiausi motyvai, lemiantys Lietuvos ūkininkų apsisprendimą ūkininkauti ekologiškai, buvo šie: sveika mityba, gamtos apsauga, didesnės kompensacinės išmokos, gyvenimo būdas, įdomi veikla. Palyginimui – ES-15 šalių ūkininkų motyvacija: didesnės produktų kainos, didesnės kompensacinės išmokos, žalos sveikatai ir aplinkai vengimas (bioįvairovės saugojimas), noras ūkininkauti, tausoiant gamtą.

Galima išskirti dvi ekologinio ūkininkavimo plėtros kryptis: lokalų ir pramoninį. Lokalus ekologinis ūkininkavimas yra orientuotas į vietinę rinką, jis paprastai derinamas su kaimo turizmu. Pramoninis ekologinis ūkininkavimas orientuotas į bendrąją ES rinką ir eksportą. Tokį ūkininkavimą skatina vidaus ir užsienio rinkų galimybės ir masinės gamybos ekonominiai privalumai. Ekologinio ūkininkavimo plėtrai reikšmingos abi kryptys, tačiau kiekvienai jų vystyti reikalingas specialus pasirengimas ir priemonės.

Lietuvos ekologiniame žemės ūkyje iki 2003 metų dominavo smulkūs, ne prekinės gamybos ūkiai, tik dalis jų realizavo savo produkciją kaip ekologišką. Smulkių ūkių savininkams neretai trūko ekologinio ūkininkavimo žinių ir verslumo. 2003 metų pradžioje iš 700 ekologinių ūkių tik 14 proc. buvo didesni nei 20 ha. 2003–2004 metais pastebima ekologinių ūkių stambėjimo tendencija. 2004 metais vidutinis ekologinės gamybos ūkis buvo 4 kartus didesnis nei vidutinis tradicinis ūkis – 36 ha. Tokį ekologinių ūkių stambėjimą lėmė daug didesnės nei tradiciniams ūkiams išmokos.

Spartus ekologinių ūkių stambėjimas lydimas sunkiai įveikiamų ekologiškos produkcijos realizavimo sunkumų, nespėjus subręsti ekologiškų produktų rinkai. Kita vertus, ekologinio ūkininkavimo išmokų dydžio priklausomybė nuo pasėlių plotų ir struktūros neskatina stambių ūkių rūpintis savo produkcijos kokybe ir jos realizavimu. Siekiant išspręsti šias problemas, svarbu dalį ekologinio ūkininkavimo programos lėšų skirti rinkos vystymui, vartotojų švietimui, ekologiškų produktų rėmimui. Ekologinio ūkininkavimo išmokų susiejimo su produkcijos realizavimu mechanizmas paskatintų gamintojus gerinti ekologiškos produkcijos kokybę.

Daugiausia šalies ekologinių ūkių užsiima mišria, vyraujant augalininkystei, gamyba, o mažiausiai – ekologine sodininkyste ir bitininkyste (5.6 pav.).

5.6 pav. Sertifikuotų ekologinės žemės ūkio gamybos ūkių struktūra 2004 metais

Fig. 5.6. Structure of certified organic farms in 2004

Šaltinis: www.organic.lt

2003 metais ŪADT pradėjo kaupti ekologiškai ūkininkaujančių ūkių duomenis. Dauguma jų išsikūrę mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse. Respondentiniai ekologiniai ūkiai yra mišrios gamybos, jie sudaro apie 5 proc. visų ekologinių ūkių, kurie realizuoja prekinę produkciją. Remiantis respondentinių ūkių duomenimis, atlikta ekologinių ūkių žemės ūkio veiklos ekonominė analizė.

2004 metais ekologiniuose ūkiuose daugiau kaip pusę (58 proc.) bendrosios žemės ūkio produkcijos vertės sudarė augalininkystės produkcija, 41 proc. – gyvulininkystės, o kitos veiklos sukurta vertė nesiekė 1 proc. Ekologinės žemės ūkio veiklos ūkiai bendrosios žemės ūkio produkcijos 1 ha ŽŪN pagamino apie 26 proc., o vienas darbuotojas – 15 proc. mažiau nei tradiciniuose ūkiuose (5.4 lentelė). Ekologiniuose ūkiuose mažesnis derlingumas (javų – 25, daržovių – 54 proc.) ir didesnės darbo užmokesčio bei sėklų sąnaudos. Tuo tarpu ekologiškos produkcijos pardavimo kainos nedaug didesnės: augalininkystės – tik 8 proc., o gyvulininkystės beveik nesiskyrė nuo tradicinės gamybos ūkių. Todėl mišrios gamybos ekologiniai ūkiai, palyginti su tradiciniais, pajamų 1 ha ŽŪN gavo 29 proc., o bendrojo pelno – 91 proc. mažiau.

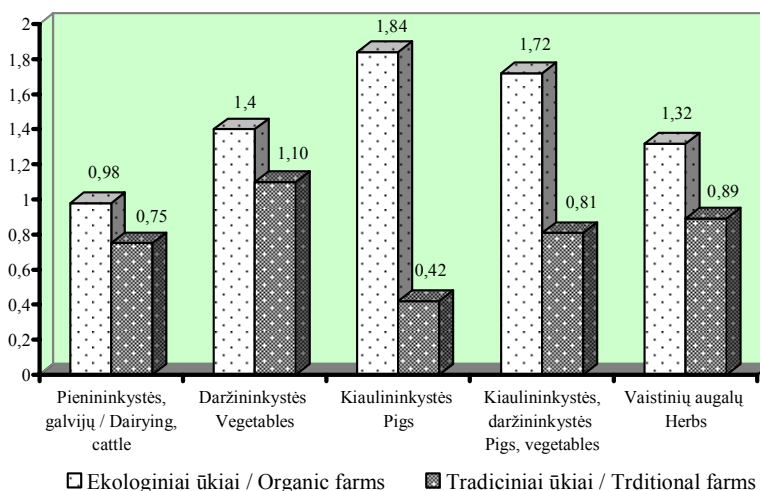
5.4 lentelė. Ekologinių ir tradicinių mišrios žemės ūkio veiklos ūkių rodikliai 2003 metais
Table 5.4. Indicators of organic and traditional farms of mixed activity in 2003

Žemės ūkio gamyba Type of production	Vidutinis ūkio dydis Average farm size		Bendrosios žemės ūkio produkcijos vertė, Lt/ha Gross agricultural output, Lt/ha	Prekinės produkcijos dalis, proc. Share of marketable output, %	Vidutinis sąlyginių darbuotojų skaičius Average working units	
	ha	ekonominis dydis, EDV economic size, ESU			iš viso total	iš jų samdomi of which hired
Ekologinė Organic	36	4,6	1153	60	2,1	0,3
Tradicinė Traditional	34	4,8	1560	62	1,9	0,1

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių ūkių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas 2004.

Didesnė finansinė parama 2003 metais ekologinės produkcijos gamintojams pelno skirtumą sumažino, tačiau nekompensavo prarastų pajamų dėl ekstensyvaus ūkininkavimo ir žemų ekologiškų produktų rinkos kainų. Todėl 2003 metais ekologiniai ūkiai gavo 45 proc. mažiau pelno 1 ha ŽŪN negu tradicinės žemės ūkio gamybos ūkiai.

LAEI skaičiavimai rodo, kad 2004 metais padidėjusi ir diferencijuota parama ekologiniams ūkiams sumažino pelno skirtumus ne tik lyginant su tradiciniu ūkininkavimu, bet ir tarp skirtingų tipų ekologinių ūkių (5.7 pav.). Įvairių tipų ekologiniuose ūkiuose gerėja ūkio narių užimtumas, didėja jų pajamos. Tai turėtų skatinti gaminti daugiau ir platesnio asortimento ekologiškos žemės ūkio produkcijos, geriau tenkinti vartotojų poreikius, plėsti rinkas.

5.7 pav. Žemės ūkio veiklos bendrasis pelnas ekologiniuose ir tradiciniuose ūkiuose 2004 metais, tūkst. Lt/ha

Fig. 5.7. Gross margin of agricultural activities in organic and traditional farms in 2004, in thou. Litas per hectare

Šaltinis: Žemės ūkio respondentinių ūkių duomenys 2003. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas 2004.

Ekologinės žemdirbystės plėtra, apimanti didesnes teritorijas, būtų perspektyvesnė, sprendžiant realizacijos, perdirbimo ir kitus rinkodaros klausimus kooperacijos pagrindais.

LAEI apklausos duomenimis, 2004 metais ekologiškai ūkininkaujantiems labiausiai trūko realizavimo, perdirbimo ir žemės ūkio technikos kooperatyvų. Vienas iš tyrimo tikslų buvo nustatyti ekologiškai ūkininkaujančiųjų nesikooperavimo priežastis. Patys ekologiškai ūkininkaujantys nurodė tokias kooperaciją stabdančias priežastis:

- kolūkių baimė, sovietmečiu išugdytas atsakomybės vengimas, nepasitikėjimas kolektyviniu darbu, žmonių atsargumas;
- individualizmas, nelankstumas naujomis sąlygomis, inertiškumas;
- kvalifikuotų, sąžiningų ir patikimų organizatorių trūkumas;
- informacijos ir žinių stoka, nepakankama kvalifikacija;
- per mažai ekologinių ūkių (kai kuriuose regionuose), jie labai nutolę vieni nuo kitų (pvz., ekologiniai bitynai išsibarstę po visą respubliką);
- nevienodos ūkininkų finansinės galimybės;
- pradinio kapitalo stoka;
- neišvystyta gamyba, per maži ekologiškų produktų kiekiai;
- kooperacijos principų nesilaikymas („kooperatyvai – tas pats, kas tarpininkai, tik prasčiau atsiskaito“);
- sudėtinga apskaita.

Tolesnę ekologinio ūkininkavimo plėtrą turėtų skatinti vartotojų švietimas, ūkininkų mokymas, šiuolaikinių technologijų gamyboje diegimas, asocijuotų struktūrų kūrimasis, efektyvus ekologiškų produktų perdirbimo ir rinkodaros organizavimas. Ekologinio ūkininkavimo augimas priklausys nuo augančio visuomenės susirūpinimo maisto saugumu, didėjančio tarptautinių įmonių susidomėjimo ekologiškais produktais, žemės ūkio paramos atskyrimo nuo gamybos ir didėjančio dėmesio aplinkos apsaugai. Labai svarbus ekologinio ūkininkavimo plėtros veiksnys – vidaus vartotojų rato kūrimas.

4. Atsinaujinantys energijos šaltiniai

4. Renewable energy sources

Bendrasis energijos suvartojimas pasaulyje sparčiai didėja, todėl bus nelengva įgyvendinti su klimato pokyčiais susijusius tikslus. Energijos efektyvumas ir atsinaujinantys energijos šaltiniai yra itin svarbūs, siekiant ekologiškesnės energijos sistemos.

Bendrasis energijos suvartojimas ES šalyse didėjo ir tebedidėja nuo devintojo dešimtmečio vidurio, ir manoma, kad ši tendencija išliks. Norint įgyvendinti bendruosius Europos ir nacionalinius tikslus, iki 2010 metų reikės žymiai padidinti ekologiškos energijos gamybą, o tam reikės didelių investicijų. Naujoves energetikoje skatins parama ekologiškos energijos gamybai.

Vienas svarbiausių sektorių, plečiant atsinaujinančios energijos naudojimą, yra žemės ūkis. Atsinaujinančios energijos plėtra ne tik leidžia sumažinti energinių žaliavų importą ir aplinkos taršą, bet ir didina kaimo gyventojų užimtumą.

Lietuvoje per metus (žemės ūkio darbams ir namų ūkyje) sunaudojama apie 9,1 PJ (t. y. apie 217 tūkst. t naftos ekvivalento) atsinaujinančios energijos. Šis kiekis iš esmės gaunamas iš medienos ir šiaudų kuro bei mažosios hidroenergetikos. Tačiau atsinaujinančios energijos (įskaitant energetinę augalinę biomasę, biodegalus, saulės kolektorius, vėjo ir fotoelektrines jėgaines) techninis potencialas sudaro apie 42,7 PJ (apie 1 mln. t naftos ekvivalento). Apie 45 proc. šio potencialo sudarytų specialiai energetiniams reikalams auginami augalai. Tam galėtų būti skiriama apie 240 tūkst. ha. Taigi žemės ūkis ateityje galėtų tapti energetinių žaliavų tiekėju, o kaime būtų sukurtas 5,6–10 tūkst. naujų darbo vietų.

Biodujos. Vienas iš atsinaujinančios energijos šaltinių yra biodujos, gaunamos perdirbant augalinės ir gyvulinės kilmės atliekas. Be to, šis energijos gavimo būdas neteršia aplinkos. Yra trys pagrindiniai organinių atliekų, tinkamų biodujų gamybai, išteklių šaltiniai: žemės ūkyje – mėšlas ir augalinės kilmės atliekos, maisto perdirbimo pramonėje – gamybinės-technologinės atliekos, buityje – buitinės maisto atliekos ir miestų nuotekų dumblas.

Augalininkystės atliekos paprastai sunaudojamos pašarams. Jos mažiau kenksmingos ir nesukelia aplinkosauginių problemų. Vertinant realų biodujų gamybos potencialą mūsų šalyje, reikia analizuoti gyvulininkystės fermų (pirmiausia kiaulininkystės kompleksų), maisto perdirbimo pramonės įmonių ir miestų nuotekų valymo įmonių organinių atliekų panaudojimo galimybes.

Biodujų jėgainės statomos visoje Europoje, ypač sparčiai – Vokietijoje, kur 2004 metais veikė 1900 biodujų jėgainių. Dažniausiai jas stato ūkininkai kartu su to regiono savivaldybe arba stambia įmone, kurioje susidaro nemažas atliekų kiekis. Dviejų vienodų jėgainių neįmanoma rasti, nes kiekvienai žaliavai perdirbti reikia specifinių sąlygų, todėl ir projektai joms statyti turi būti pritaikyti konkrečiam ūkiui.

Lietuvoje pastatytos tik šešios biodujų jėgainės. Tačiau mūsų šalyje yra didelės galimybės jų plėtrai. Bioenergetika galėtų sukurti 4,5 tūkst. darbo vietų, o jėgainės – pagaminti 1,5 mlrd. kW energijos.

2004 metų sausio mėnesį Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino alternatyvios elektros energijos supirkimo tvarką. Taip norėta paskatinti elektros gamybą vėjo, biomasės, saulės jėgainėse ir ne didesnės kaip 10 MW galios hidroelektrinėse.

Gluosniai. Švedijos ūkininkai įrodė, kad padidinti medžio kuro atsargas galima greitai ir palyginti pigiai. Jau prieš 15 metų ten pradėta auginti specialiai energetikos ūkiui skirti gluosniai, kurių šiuo metu yra 16,5 tūkst. ha. Specialios gluosnių rūšys auga vidutiniškai 8 kartus sparčiau nei įprasti medžiai. Iš šio verslo 1200 augintojų gauna nuolatines pajamas. Greitai augantys gluosniai naudojami energetikai Jungtinėje Karalystėje, Lenkijoje ir kitur.

Švedijos ir Lenkijos patirtis galėtų tikti ir mums, nes Lietuvoje vyrauja panašios klimatinės sąlygos. Todėl ir Lietuvoje būtų galima eksploatuoti tūkstančius hektarų dirbamos žemės energetiniams ištekliams didinti.

Ūkininkas, auginantis gluosnius, jau po 3–4 metų sulaukia derliaus – maždaug 80 t medienos iš kiekvieno hektaro. Ji yra tinkama šilumai gaminti ne tik rajoninėse katilinėse, bet ir šiltnamiuose bei grybų auginimo ūkiuose. Kaloringumo atžvilgiu 20 t gluosnių skiedrų prilygsta 5 t akmens anglies. Šis biokuro kiekis duotų augintojui vidutiniškai apie 1250 Lt metinių pajamų iš kiekvieno hektaro.

ES numato iki 2010 metų atsinaujinančios energetikos lyginamąjį svorį energetikos balanse padidinti iki 7 proc. Šiuo metu Lietuvos energetiniame balanse atsinaujinanti energija užima vos 3 proc., o laiko padvigubinti šį rodiklį liko tik 6 metai. Todėl geros galimybės yra susijusios su greitai augančių gluosnių auginimu, ypač dirvonuojančiose žemėse.

Iš šalyje užaugintos sodinamosios medžiagos 2005 metų pavasarį ketinama pasodinti 100 ha gluosnių, importavus sodinukų, – ir dar daugiau.

Šiaudų kuro potencialas. Šiaudų deginimas laukuose kenkia aplinkai, sunaikina smulkiają gyvūniją, gali sukelti gaisrus, todėl tai draudžia įstatymai. Žemės ūkio reikmėms nesunaudoti šiaudai gali papildyti vietinio kuro išteklius. Lietuvoje didžiausias tokio kuro atsargas turi apskritys, kuriose auginama daug javų: Šiaulių, Panevėžio, Marijampolės ir Kauno.

Šiaudų pelenų sudėtyje yra kalio, magnio, fosforo, kalcio ir kitų elementų, kurie gali būti naudojami kaip trąšos žemės ūkyje. Atlikti bandymai, nustatantys šių trąšų kokybę, parodė, kad nuodingų medžiagų kiekis, deginant šiaudus, yra mažesnis, negu kūrenant mazutu ar akmens anglimi.

Lyginant šiaudų kurą su mazutu, kurio kaina pasiekė 700 Lt/t, o kuro dalis šilumos vieneto savikainoje siekia 17,07 Lt/GJ, arba 0,06 Lt/kWh, šiaudų kuras yra 2–3 kartus pigesnis. Pagal šilumingumą 1 t šiaudų gali pakeisti 0,34 t mazuto. Sunaudojus visus kurui galimus naudoti 500 tūkst. t šiaudų, kasmet šalyje būtų galima sutaupyti 170 tūkst. t įvežtinio kuro.

Biodegalų gamyba. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2003/30/EB dėl skatinimo naudoti biokurą ir kitą atsinaujinančių kurą transporte nustatyta, kad biodegalai 2005 metų pabaigoje turi sudaryti 2 proc., o 2010-ųjų – pabaigoje – 5,75 proc. bendro transporto sunaudojamo degalų kiekio. Pagrindinis valstybės politikos klausimas šiam įsipareigojimui vykdyti buvo biodegalų vietinės gamybos arba importo pasirinkimas. Lietuvos Respublikos Vyriausybė pasirinko vietinę gamybą, t. y. gaminti biodegalus Lietuvoje iš vietinės kilmės biomasės.

2004 m. rugpjūčio 26 d. Vyriausybė patvirtino Biokuro gamybos ir naudojimo skatinimo 2004–2010 metais programą. Vykdam Lietuvos Respublikos biokuro, biodegalų ir bioalyvų įstatymo reikalavimus, Lietuvoje 2005 metais turės būti pagaminta 7,2 tūkst. t bioetanolio ir 13,8 tūkst. t biodyzelino (2 proc. visų sunaudojamų degalų). Iki 2010 metų gamybą teks padidinti iki 20 tūkst. t bioetanolio ir 40 tūkst. t biodyzelino per metus.

Biodegalų gamintojams kompensuojama 160 Lt/t Lietuvos Respublikoje išaugintų rapsų grūdų, nupirtų rapsų metilo (etilo) esterio gamybai, ir 60 Lt/t – Lietuvos Respublikoje išaugintų javų grūdų, nupirtų bioetanolio gamybai. Taip pat buvo kompensuojami biodegalų gamintojų nuostoliai, susidarę perkant žaliavą biodegalams gaminti ir perkant rapsų grūdus rapsų metilo (etilo) esterui gaminti. Žaliava turi būti išauginta Lietuvos Respublikoje.

Pagal KPP priemonę „Investicijos į žemės ūkio valdas“ remiamos investicijos į rapsų auginimo modernizavimą.

2004 metais buvo numatyta pagaminti 10 tūkst. t rapsų metilo esterio. Šiam kiekiui gauti reikia perdirbti 30 tūkst. t rapsų sėklų. 2010 metais 40 tūkst. t metilo esterio pagaminti reikės perdirbti net 120 tūkst. t rapsų sėklų.

5. Gamtos paveldo saugojimas

5. Conservation of natural heritage

Aplinkos ir gamtinės įvairovės apsauga yra viena iš sričių, kuriai ES skiria ypatingą dėmesį. Lietuva, kaip ir kitos ES šalys, įsipareigojusi įsteigti saugomų teritorijų tinklą „Natura 2000“, skirtą retų ir nykstančių gyvūnų bei augalų rūšių ir gamtinių buveinių apsaugai visoje Europoje. Šį tinklą sudaro dviejų tipų saugomos teritorijos: paukščių apsaugai svarbios teritorijos ir buveinių apsaugai svarbios teritorijos. „Natura 2000“ reglamentuoja dvi Europos Tarybos direktyvos: 79/409/EEB dėl laukinių paukščių apsaugos ir 92/43/EEB dėl natūralių buveinių bei laukinės faunos ir floros apsaugos. Įgyvendindama šias direktyvas, ES siekia ambicingo tikslo – iki 2010 metų Europoje sustabdyti biologinės įvairovės nykimą.

2004 metų pradžioje valstybės saugomos teritorijos Lietuvoje apėmė daugiau nei 755 tūkst. ha, t. y. 12 proc. visos šalies teritorijos. Jas sudaro 4 valstybiniai gamtos draustiniai, 2 kultūros draustiniai, 5 nacionaliniai parkai (įskaitant vieną istorinį nacionalinį parką), 30 regioninių parkų (įskaitant vieną istorinį), 258 valstybiniai draustiniai, 10 savivaldybių draustinių, 410 saugomų kraštovaizdžio objektų (įskaitant 159 gamtos paminklus), 202 miškų genetiniai draustiniai ir 1 genetinių sėklų išteklių draustinis. 2004 metų pradžioje 40–60 proc. saugomų teritorijų priklausė privatiems savininkams.

Įgyvendinant Lietuvos derybinius įsipareigojimus ES, per kelerius metus trukusius tyrimus atrinkta daugiau kaip 80 potencialių „Natura 2000“ vietovių, iš kurių apie 50 proc. nepateko į dabar saugomas teritorijas. Jeigu visos numatytos teritorijos bus įsteigtos, respublikos saugomų teritorijų dalis padidės pusantro karto ir sudarys apie 17 proc. bendro šalies ploto.

Pagal Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatyme numatytą tvarką Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 metų balandžio mėnesį patvirtino 39 paukščių apsaugai svarbių teritorijų sąrašą. Kai kurių naujų saugomų teritorijų įsteigti iki narystės ES nespėta, daugiausia dėl privačios žemės ar miškų savininkų prieštaravimų. Siūlomų buveinių apsaugai steigti sąrašas sudarytas ir patvirtintas aplinkos ministro įsakymu. Į sąrašą įtrauktos 274 vietovės.

Vertinant neoficialią informaciją apie kitas šalis, Lietuva šioje srityje pažengusi gana toli.

Steigiant paukščių apsaugai svarbias teritorijas, būtina išsaugoti pelkėse, pievose ar vandens telkiniuose perinčių paukščių buveines. Tam tikslui Aplinkos ministerija ir Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba 2004 metais inicijavo 6 draustinių steigimą (4 ornitologiniai ir 2 botaniniai-zoologiniai). Nusprendus steigti naujas saugomas teritorijas miškuose, pradėti steigti biosferos poligonai. Atskiras atvejis – Baltijos jūroje žiemojančių ir migruojančių vandens paukščių apsaugai skirta teritorija, kuri, beje,

atitinka ir buveinių apsaugai svarbios teritorijos kriterijus. Čia steigiamas Baltijos jūros talasologinis draustinis.

Įsteigtų arba numatytų steigti „Natura 2000“ teritorijų tvarkymui skirta speciali „LIFE – Nature“ programa, pagal kurią lėšos skiriamos konkrečioms gamtos apsaugos projektams įgyvendinti. ES biudžetas finansuoja iki 75 proc. projekto vertės, priklausomai nuo tvarkomų objektų svarbos.

Netiesiogiai, tačiau efektyviai „Natura 2000“ tinklo tvarkymui gali būti panaudotos KPP numatytos ir ES finansuojamos agroaplinkosaugos priemonės, žemės ūkio subjektai savanoriškai gali vykdyti tam tikras priemones, palankiai veikiančias biologinę įvairovę, ir už tai gauti išmokas. Tokios priemonės galėtų būti įgyvendinamos visoje šalies teritorijoje, tačiau esant lėšų trūkumui, pirmiausia bus finansuojamos „Natura 2000“ teritorijose.

Žemdirbiai, pildydami paraiškas tiesioginėms išmokoms gauti, gali pažymėti, ar ketina dalyvauti KPP „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“ priemonėje.

2004 m. gegužės 17 d. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro įsakymu nustatyta, kad vietovės su aplinkosaugos apribojimais, kuriose žemės ūkio veiklos subjektams pagal KPP 2004–2006 metais priemonę „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“ išmokamos papildomos kompensacinės išmokos, yra: Kamanų pelkė, Ventos upės slėnis, Žuvinto, Žaltyčio ir Amalvo pelkės, Nemunėlio upės slėnis, Dysnų ir Dysnykščio apyežerių šlapžemių kompleksas, Nemuno slėnio pievos tarp Raudonės ir Gelgaudiškio, Nevėžio upės slėnis, Tyrų pelkė, Minijos upės slėnis, Žemaitijos nacionalinis parkas, Dubysos upės slėnis, Šaltojos ir Vyžuonos upių slėniai, Erlos ir Salanto upių senslėniai, Nemuno delta, Šešuvio ir Jūros upių slėniai, Nemuno slėnio pievos ties Viešvile, Širvintos upės slėnis. Naujai steigiamos saugomos teritorijos vietovės: Svilos upės slėnis, Sausgalvių pievos, Svencelės pievos, Apšės upės slėnis, Birvėtos žuvininkystės tvenkiniai ir Dysnos upės slėnis, Senosios Rusnės ežerai ir Kalvarijos apylinkės.

Nustatyta, kad teritorijose, kurios priskirtos „Natura 2000“ tinklui dėl paukščių apsaugos, draudžiama keisti tikslinę žemės paskirtį, suarti pievas ir ganyklas, keisti hidrologinį režimą, jei tai pablogins teritorijos būklę, draudžiama sodinti mišką.

Žemdirbiams, kurių ūkiai yra vietovėse su aplinkosaugos apribojimais, skiriama 308 Lt/ha dydžio kompensacinė išmoka. Vietovės su aplinkosaugos apribojimais nustatytos ne tik mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, jų yra ir derlingose žemėse. Ūkininkams, kurių ūkis mažesnis nei 70 ha, mokama 100 proc. dydžio kompensacinė išmoka. Jeigu ūkis didesnis nei 70 ha, už likusią žemės dalį numatyta mokėti 50 proc. išmokos.

2004 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Kompensacijų privačių miškų savininkams, steigiant naujas saugomas teritorijas, keičiant esamų saugomų teritorijų statusą ar nustačius jose veiklos apribojimus, mažinančius gaunamą naudą, apskaičiavimo ir išmokėjimo tvarkos aprašą. Pagal jį bus kompensuojama tik privačių miškų savininkams ir tik už tuos apribojimus, kurie realiai sumažina jų gaunamą naudą. Be to, kompensacija mokama tik tais atvejais, jeigu saugoma teritorija buvo įsteigta ir veiklos apribojimai nustatyti vėliau, nei buvo atkurtos nuosavybės teisės į mišką.

REZIUOMĖ

2004-ieji – istoriniai metai Lietuvai. Gegužės 1 d. ji tapo visateise ES nare. Žemės ūkio ir maisto pramonės sektoriui tai naujų galimybių ir iššūkių metas. Laisvas prekių, kapitalo ir darbo jėgos judėjimas iš esmės pakeitė žemės ūkio ir kaimo plėtros sąlygas. Bendroji ES rinkos erdvė padidino eksporto galimybes, bet kartu ir konkurenciją bei produktų saugos ir kokybės reikalavimus. Kita vertus, žymiai padidėjusios tiesioginės ir kompensacinės išmokos bei investicinė parama sudarė sąlygas restruktūrizuoti ir modernizuoti ūkius ir įmones, didinti žemdirbių pajamas, gerinti kaimo gyventojų socialinę padėtį.

Lietuvos Respublikos teisės aktai suderinti su ES teisės aktais. Patvirtintas Kaimo plėtros planas 2004–2006 metams ir Bendrasis programavimo dokumentas 2004–2006 metams, Kaimo rėmimo programa, teisiniai dokumentai, reglamentuojantys ES ir nacionalinio biudžeto paramą. Potencialiems paramos gavėjams buvo organizuojami specialūs seminarai, išplėtota jų informavimo sistema. Buvo stiprinama Integruota administravimo ir kontrolės sistema (IAKS) ir paramą administruojančių institucijų kompetencija.

2004 metais kaime gyveno 33 proc. šalies gyventojų, žemės ūkyje dirbo daugiau kaip 15 proc. visų šalies darbuotojų. Buvo 76,5 tūkst. įregistruotų ūkininkų ūkių, 630 ŽŪB ir kitų žemės ūkio įmonių. Vidutinis ūkininko ūkio dydis – 8,1, bendrovės – 830 ha.

Bendrosios žemės ūkio produkcijos vertė 2004 metais siekė 4,6 mlrd. Lt, per metus padidėjo 2 proc.: gyvulininkystės produkcija išaugo 8 proc., o augalininkystės 2 proc. sumažėjo. Daugiau supirkta grūdų (25 proc.), pieno (12 proc.), gyvulių ir paukščių (7 proc.). 2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, vidutinė galvijų supirkimo kaina buvo 33, kiaulių – 8, paukščių – 9, pieno – 20 proc. didesnė. Tai lėmė integracija į ES bendrąją rinką ir produkcijos konkurencingumo didinimo priemonės.

Bendrajai ES rinkai teikti produkciją leidimus turi 34 paukščių ir gyvulių skerdyklos, 38 mėsos, 32 pieno, 26 žuvų perdirbimo įmonės. 22 įmonės turi įdiegusias kokybės vadybos sistemas pagal ISO 9001 standartus ir 6 įmonės – aplinkos vadybos sistemas pagal ISO 14000 standartus. Garantuotos produkcijos kokybės sertifikatus turi 127 pieno ūkiai. Pradėtos įgyvendinti ES rinkos reguliavimo priemonės: intervenciniai pirkimai ir eksporto subsidijos.

2004 metais, palyginti su 2003-iaisiais, eksportas padidėjo – 24,3 proc., importas – 23,4 proc. Neigiamas prekybos balansas sumažėjo iki 11 mln. Lt. Pagrindiniai prekybos partneriai – ES valstybės.

Svairią paramą Lietuvos žemės ir maisto ūkis gavo iš SAPARD. Per 7 paraiškų rinkimo etapus buvo pasirašytos 883 paramos sutartys, kurių suma – 616 mln. Lt. 2004 metais įvesta ES tiesioginių išmokų sistema, išmokų lygis – 55 proc. ES lygio. 2004 metais deklaruota 2551,9 tūkst. ha žemės ūkio naudmenų ir pasėlių, už kuriuos 238,5 tūkst. pareiškėjų gaus 0,5 mlrd. Lt. Iš viso už žemę ir gyvulius skirta 0,6 mlrd. Lt tiesioginių išmokų. Padidėjus paramai ir žemės ūkio produktų supirkimo kainoms bei apimtims, žemdirbių pajamos padidėjo 2,9 mlrd. Lt, arba 45 proc. Vienam dirbančiam žemės ūkyje gyventojui 2004 metais teko 12 tūkst. Lt pajamų (2003 m. – 8 tūkst. Lt).

2004 metais ypač suaktyvėjo kaimo bendruomenių judėjimas. Metų pabaigoje veikė 800 kaimo bendruomenių, 320 jų vienija Lietuvos kaimo bendruomenių sąjunga. Įsisteigė daugiau kaip 30 vietos veiklos grupių, pasiryžusių dalyvauti *Leader* ir kitose programose ir savo jėgomis spręsti vietovės problemas. Ekonominė ir socialinė situacija kaime kol kas sudėtinga, daug smulkių, nekonkurencingų ūkių, neišplėtota kooperacija, didelis nedarbas, nepakankamos pajamos, gili regioninė diferenciacija.

SUMMARY

The year 2004 is connected with the historical moment. On 1 May 2004 Lithuania became a member of the EU. The agri-food sector has begun a period of new possibilities and challenges. Free movement of capital, labour and commodities essentially has changed conditions for the development of agriculture and the countryside. The EU single market at once expanded possibilities for the exports and increased competition and requirements on quality and safety of products. On the other hand, the better direct payments, compensations and investment support allowed to restructure and modernise farms and enterprises, to increase farmers' income, to improve social situation in the countryside.

The national legislation of the Republic of Lithuania in fundamental matters is based on a common European legal foundation. The Rural Development Plan 2004–2006, Single Programming Document 2004–2006, Rural Support Programme as well as legislation regulating EU and national support were adopted. Eligible beneficiaries were informed at special workshops. The enhanced integrated administrative and control system guarantees administration of EU support.

In 2004 rural population made up 33% of the total population, more than 15% of the total number of employees were engaged in agricultural activities. 76.5 thousands of family farms, 630 agricultural companies and other agricultural enterprises were recorded in the Register. The average size of the family farm was 8.1 ha and that of the company amounted to 830 ha.

Gross agricultural output totalled to 4.6 bill. Lt in 2004; over the year it increased by 2%: the output of livestock and poultry grew up by 8%, but that of crops declined by 2%. The amounts of grains, milk, livestock and poultry purchased were larger by 25%, 12% and 7%, respectively. In 2004 compared to 2003 the average purchase price of cattle was higher by 33%, that of pigs by 8%, poultry by 9%, milk by 9% due to integration into the EU single market and due to the measures increasing competitiveness of products.

34 livestock and poultry slaughterhouses, 38 meat, 32 milk, 26 fish processing enterprises are approved for EU intracommunity trade. 22 enterprises introduced ISO 9001 quality management system and 6 enterprises environmental management system ISO 14000. 127 dairy farms have guarantee of production quality. Such EU market regulation measures as intervention purchase and export subsidies were started to implement.

In 2004 compared to 2003 the exports of agricultural and food products grew up by 24.3%, and the imports by 23.4%. A negative trade balance declined to 11 mill. Lt. The EU countries were the major Lithuania's foreign trade partners.

SAPARD funds were important to the Lithuanian agricultural and food sector. 883 agreements for support were concluded accounting for 616 mill. Lt. In 2004 the single payment scheme was started at 55% of the EU level. In 2004 declared crop area covered 2551.9 thou. ha for which was estimated 0.5 bill. Lt to 238,5 thou. applicants. Due to better support, higher purchase prices of agricultural products and larger amounts farmers' income increased by 2.9 bill. Lt or by 45%. In 2004 income per employee engaged in agricultural activity made up 12 thou. Lt (in 2003 – 8 thou. Lt).

In 2004 movement of rural communities was more intensive; at the end of the year there were 800 rural communities, of which 320 belongs to the Lithuanian Rural Communities Union. More than 30 local activity groups are established which aim is to participate in the Leader initiative and other programmes and to solve local problems.

Economic and social situation in rural areas, meantime, is complicated; there are many small uncompetitive farms, underdeveloped cooperation, high unemployment rate unfair income, deep regional differentiation.

Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra 2004. Autorių kolektyvas: G. Radzevičius – vadovas...[et. al.]. – V.: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2005. – 204 p.: iliustr., lent., reziumė (angl.).

ISSN 1648-9667

Pateikta Lietuvos žemės ir maisto ūkio bei kaimo ekonominės ir socialinės plėtros praėjusių metų analitinė apžvalga.

Leidinyi skirtas valdymo ir savivaldos, mokslo ir mokymo institucijų atstovams, visiems, kas domisi žemės ūkio ir kaimo reikalais.

UDK 338.43(474.5)
Li 334

Atsakingas už leidinį V. Skulskis
Redaktorė ir korektorė V. Šilaikienė
Maketavo ir vertė į anglų kalbą V. Girgždienė
Viršelio dizainas: dizaino studija DABA

2005 04 29 12,5 sp. l. Užsakymo Nr.
Leido Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas,
V. Kudirkos g. 18, LT-03105 Vilnius
Spausdino UAB „Pozicija“